Platon

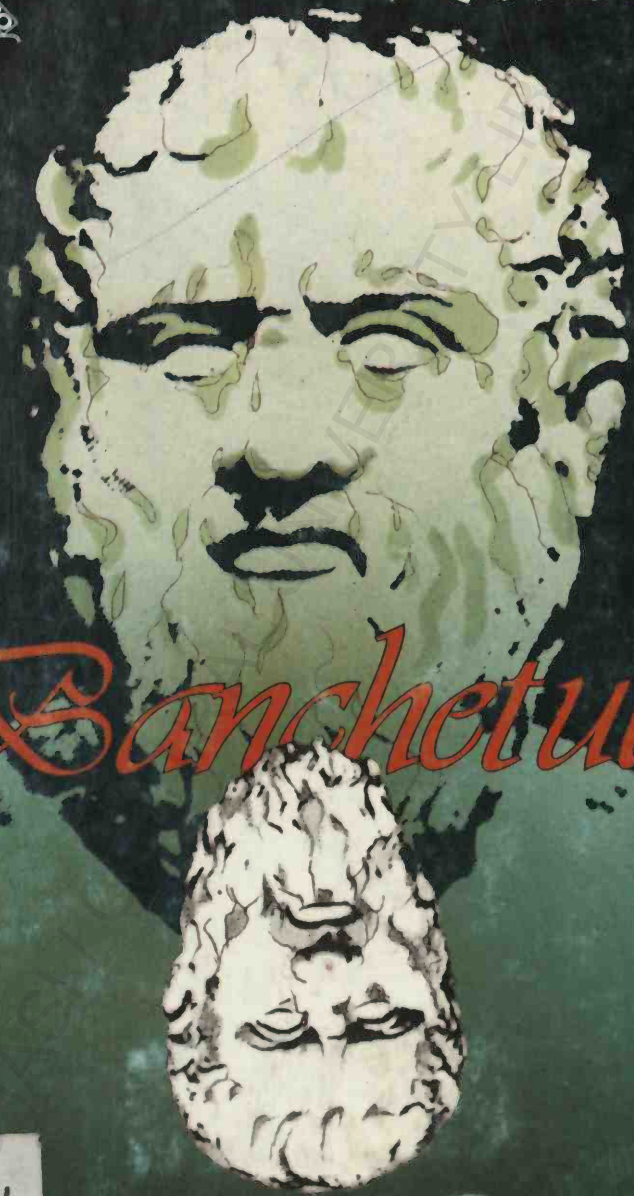

Banchetul

ŞI ALTE DIALOGURI

II 343. 511

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
II 343.511

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA IDEEA MONDERO

CAPODOPERE
ALE
LITERATURII
UNIVERSALE

PLATON

Banchetul
și alte dialoguri

029657
B.C.U. - IAȘI

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Colecţie coordonată de prof. dr. Dan Grigorescu
Coperta şi grafica: Anamaria Smigelschi

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PLATON

260539

Banchetul şi alte dialoguri

Traducere de
ŞT. BEZDECHI şi C. PAPACOSTEA

Prefaţă de
ION ACSAN

EDITURA MONDERO
Bucureşti, 2001

029557
B.C.U. - IAŞI

ALE

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1(Plato)
821.14'02-83=135.1

Lector: *Gabriela Mașek*
Procesare computerizată: *Ruxandra Munteanu*
ISBN 973-9349-32-3

a Plato
x Concepție filozofică
a filozofie greacă antică
x Dialoguri filozofice

Tiparul executat sub c-da nr. 5/2001,
la Imprimeria de Vest, Oradea,
str. Mareșal Ion Antonescu nr. 105.
România.

a Literatură greacă clasică
x Dialoguri filozofice

28. NOV. 2001

PREFAȚĂ

Cele dintâi versiuni românești ale operelor lui Platon au văzut lumina tiparului în volume care cuprindeau îndeobște un singur dialog: *Apologia lui Socrate* (I.E. Torouțiu, Cluj, 1911), *Gorgias* (Th. Simenschy, Iași, 1920), *Banchetul sau despre amor* de Platon și *Banchetul* de Xenophon (P. Mușoiu, București, 1922), *Statul (Republica)* (Vasile Bichigean, Vol. I, București, 1923; Vol. II, Bistrița, 1926), *Protagoras* (George Cârlan, Suceava, 1925) ș.a. Tot în câte un singur volum au apărut și cele trei lucrări platoniene, traduse de profesorul universitar cernăuțean Vasile Grecu și incluse în Seria I (1895-1949) a "Bibliotecii pentru toți": *Criton sau despre datoria cetățeanului* (nr. 1034-1035, 1916), *Apărarea lui Socrate* (1036-1037, 1916) și *Symposion (Ospățul sau discuțiuni asupra iubirii)* (1103-1104, 1920). Universitarul ieșean Cezar Papacostea și universitarul clujean Ștefan Bezdechi au fost autorii primelor culegeri de dialoguri platoniene. Cele două volume tipărite de Cezar Papacostea în 1919 la Editura "Convorbiri literare" din București cuprindeau *Apărarea lui Socrate, Kriton sau datoria cetățeanului* și *Phaidon sau despre nemurirea sufletului.* Lor li s-au alăturat alte patru dialoguri care au făcut ca ulterioarele trei volume să aibă următorul sumar: Vol. I: *Apologia, Euthyphron, Kriton;* Vol. II: *Banchetul, Phaidon* (Editura Casei Școalelor, București, 1930); Vol. III: *Gorgias, Menon* (Editura Autorului, București, 1935). Cel dintâi florilegiu platonian, alcătuit de Șt. Bezdechi, a reunit, în afară de *Apologie,* dialogurile: *Criton, Hippias Minor, Laches, Harmide* și *Ion* (Cultura Națională, București, 1922). Din opera lui Xenophon, el a tradus apoi: *Apologia lui Socrate, Ospățul, Din viața lui Socrate* (Cultura Națională, București, 1925). Datorită odiosului Dictat de la Viena, profesorul a plecat în pribegie și s-a consacrat traducerii altor dialoguri ale lui Platon: *Fedru* (Aninoasa, RAM, 1939); *Protagoras* și *Lysis* (Sibiu, 1941); *Menon, Euthydemus* (Sibiu, 1943); *Euthyfron, Menexen* (Sibiu, 1943); *Alcibiade* I și II (Casa Școalelor, București, 1943); *Parmenide* (Sibiu, 1943); *Hippias Maior* (Sibiu, 1943); *Symposion* (Fundația culturală regală Regele Mihai I, București, 1944) și *Sofistul*

(Sibiu, 1945). Toate traducerile apărute la Sibiu poartă indicaţia: Cartea Românească din Cluj. Au rămas în manuscris tălmăcirile din alte scrieri platoniene, realizate până la moartea sa (1958).

Noile edituri de stat tipăreau fragmentele păstrate din primii materialişti greci, din Leucip şi Democrit, lăudaţi de clasicii marxism-leninismului, în timp ce idealistul şi misticul Platon era tolerat numai în crestomaţiile şi antologiile de unde nu putea să fie eliminat. Din *Dicţionarul de filozofie*, apărut la Editura Politică în 1978, desprindem următoarea frază tipică pentru mentalitatea autorităţilor vremii: "Exponentul ideologic al aristocraţiei sclavagiste, adversar declarat al materialismului antic, Platon a elaborat teoria idealist-obiectivă a Ideilor şi Formelor". A trecut aproape un sfert de veac de la tipărirea *Sofistului*, în traducerea lui Şt. Bezdechi (1945), până când, în sfârşit, a apărut Platon, *Dialoguri*. După traducerile lui Cezar Papacostea, revizuite şi întregite cu două traduceri noi şi cu "Viaţa lui Platon" de Constantin Noica (Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1968). Prin osârdia filozofului Constantin Noica, erau repuse în circulaţie cinci dintre tălmăcirile lui Cezar Papacostea *(Apologia lui Socrate, Menon, Gorgias, Banchetul* şi *Phaidon)*, completate cu traducerile inedite *Charmides* şi *Scrisoarea a VII-a*. Din 1974, Editura Ştiinţifică a luat curajoasa iniţiativă de traducere integrală a scrierilor platoniene. Ediţie îngrijită de Petru Creţia şi Constantin Noica, în colecţia "Clasicii filozofiei universale", studiul introductiv fiind semnat de Ion Banu. Pentru că ediţia avea un *caracter ştiinţific*, cu un aparat critic bogat, Petru Creţia, rămas îngrijitor unic de la Vol. II (1976), a mers pe calea traducerilor noi, adresându-se unui *cerc de tineri eleniştî*: Gabriel Liiceanu, Simina Noica, Sorin Vieru, Andrei Cornea, Alexandru Cizek, Nicolae Şerban Tanaşoca, Dan Slușanschi, Şerban Mironescu, Liana Lupaş ş.a. Între 1974 şi 1993, au apărut şapte din cele opt volume, proiectate iniţial, cuprinzând 26 din totalul de 28 de dialoguri cu paternitate unanim acceptată. Au rămas pe dinafară: *Banchetul, Legile* şi *Epinomis*, dialog cu autenticitate discutabilă, la care se adaugă 12 dialoguri foarte probabil apocrife, precum şi cele 13 *Scrisori* (din care Constantin Noica n-a tradus decât pe cea mai importantă). Între timp, aceste lacune au fost, din fericire, înlăturate. Editura Humanitas a tipărit Platon, *Banchetul*. Traducere, studiu introductiv şi note de Petru Creţia. Colecţia "Cogito" a Editurii IRI (Bucureşti, 1995) a găzduit volumul Platon, *Legile*. Traducere: E. Bezdechi. Introducere şi traducerea Cărţii a XIII-a: Şt. Bezdechi. Prin contribuţia postumă a lui Elefterie şi Ştefan Bezdechi, beneficiem de prima versiune românească a ultimei lucrări platoniene, precum şi a dialogului *Epinomis* (sau aşa-zisa a XIII-a carte a *Legilor)*. Aceleiaşi edituri bucureştene IRI (1996), îi datorăm şi Platon, *Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife*. Traducere, introducere şi note de Şt. Bezdechi (text păstrat în manuscris). *Dialogurile suspecte* sunt: *Minos, Rivalii, Theages, Hipparchos* şi *Clitofon*, iar *Dialogurile apocrife*: *Axiohos, Despre drept, Despre virtute, Demodocus, Sisyphos* şi *Eryxias*. Sumarul se încheie cu traducerea *Definiţiilor*.

Colecția de Filozofie a Editurii Humanitas (1997) a tipărit și ea Platon, *Scrisori*; Traducere din greaca veche, cuvânt înainte și note de Adelina Piatkowski. În sfârșit, *Banchetul*, *Criton*, *Phaidon* au apărut la Prietenii cărții (București, 1998) în traducerea lui Constantin Ionescu Boeru și a Lydiei Constanța Ciucă.

Acest sumar bilanț bibliografic al traducerilor platoniene, realizate la noi de-a lungul unui secol, prin efortul conjugat al unor elenişti din generațiile mai vechi sau mai noi, demonstrează faptul că, în pragul celui de al treilea mileniu, dispunem de versiunea românească integrală a operei celui mai mare filozof elin și că interesul nostru față de ea este statornic.

Un bun prețuitor al tălmăcirilor bezdechiene din Platon s-a dovedit lectorul universitar dr. Nicolae Râmbu de la Universitatea "Al.I. Cuza" din Iași, care a retipărit toate cele șapte dialoguri din ediția apărută în 1922 (Editura Agora, Iași, 1993). Din *Notă asupra ediției*, desprindem următorul pasaj: "Prea adesea, ultimele traduceri devin «oficiale», iar cele precedente sunt date uitării. Traducerile lui Ștefan Bezdechi reprezintă un punct de vedere ce nu poate fi ignorat de cel ce încearcă o profundă înțelegere a filozofiei lui Platon. Traducătorul nu redă în mod tehnic ideile originalului, ci reînvie o stare de spirit pe care o putem retrăi".

Pentru selecția din ediția de față, am reținut *Criton*, transpus în românește și de Vasile Grecu, Cezar Papacostea și Marta Guțu (în Platon, *Opere*, Vol. I, Editura Științifică, 1974) și *Charmides*, tradus deopotrivă de Constantin Noica și Simina Noica (tot *Opere*, I). Am înlăturat din text inadvertențele stilistice și involuntarele greșeli de tipar ale versiunii lui Ștefan Bezdechi, din 1922.

Pentru celelalte trei dialoguri, am recurs la versiunea lui Cezar Papacostea din antologia apărută în colecția "Clasicii Literaturii Universale" (1968). Menționăm că *Apărarea lui Socrate* a mai fost tradusă de Vasile Grecu (1916), Șt. Bezdechi (1922) și Francisca Băltăceanu (*Opere*, I, 1974). Ceilalți traducători ai *Banchetului* sunt Vasile Grecu (1920), Șt. Bezdechi (1944), Petru Creția (1995), Constantin Ionescu Boeru și Lydia Constanța Ciucă (1998). Traducerea lui *Phaidon*, semnată de regretatul Petru Creția (al cărui student a fost și autorul prefeței) și apărută în *Opere*, Vol. IV (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983), este însoțită de *Interpretare la Phaidon*, dată de Constantin Noica, precum și de *Lămuriri preliminare* și de *Note* elaborate de Manuela Tecucean.

În vederea familiarizării cititorului român cu viața și opera complexă și multilaterală a maestrului Academiei ateniene, am reprodus în continuarea prefeței capitolul închinat de Diogenes Laertios (secolul III d. Chr.) lui Platon în *Despre viețile și doctrinele filozofilor* (Traducere din limba greacă de C.I. Balmuș. Ediție îngrijită de Ion Acsan și Adelina Piatkowski, Vol. I, "Biblioteca pentru toți" nr. 1469, Editura Minerva, București, 1997), reținând la comentariile lui Aram Frenkian.

Aşa cum am arătat în prefaţa mea la *Iliada*, tradusă în proză de Radu Hâncu (Editura Mondero, Bucureşti, 1999), oralitatea a salvat de la dispariţie poemele homerice fiindcă ele fuseseră memorizate şi recitate cu diverse ocazii de nişte profesionişti (rapsozi ca de pildă Ion, care dă titlul unui dialog platonian). Aceştia le-au transmis din generaţie în generaţie unor oameni educaţi în spirit oral, până ce versurile au fost fixate în scris în vremea lui Pisistrate. Dar oralitatea s-a dovedit riscantă în cazul filozofilor care şi-au transmis verbal teoriile propriilor discipoli, rămânând la discreţia succesorilor lor. Dacă Pitagora îşi obliga învăţăceii să-i asculte vorbele într-o tăcere pioasă (Magister dixit!), Socrate era un vorbitor pătimaş care netezea prin arta conversaţiei drumul spre adevărurile perene al auditorilor săi. Instrumentul ideal al imortalizării învăţăturilor sale era *dialogul*, care se potrivea de minune cu firea exuberantă a lui Socrate. Prin perfecţionarea lui, Platon a făcut din dialog principalul instrument de apărare a memoriei maestrului său şi de răspândire a propriei sale învăţături. Vocaţia filozofică a fost mai puternică decât cea literară, dar dialogul a permis perfecta lor îngemănare.

În ampla culegere coordonată împreună cu Adelina Piatkowski şi intitulată *Filozofia greacă până la Platon* (Vol. II, Partea I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984), Ion Banu l-a inclus pe Socrate, despre care afirmă următoarele în *Nota introductivă* (p. 94): "Admitem că, într-o serie de dialoguri, Socrate expune propriile-i păreri, dar că e folosit de elevul său şi drept purtătorul de cuvânt al său, al elevului. S-a pus întrebarea dacă Platon, făcând astfel greu conturabil socratismul, nu ar comite o impietate faţă de cel căruia îi purta o adâncă veneraţie. Platon, ce e drept, nu e istoric al filozofiei. Din considerente literare, el nu se sfieşte să încredinţeze roluri filozofice imaginare unor personaje istorice reale: dacă rolul o cere, acestea pot fi puse să spună ceea ce, cât au trăit, n-au spus. Era posibil aceasta în cazul unui Parmenides sau Protagoras. Dar, credem, nu şi în privinţa magistrului său proslăvit. Dimpotrivă, sunt indicii că pe discipol îl mână preocuparea de a prezenta chipul autentic al lui Socrate, chip opus celui plăsmuit de către detractorii săi. E rostul *Apărării lui Socrate*, într-un fel al lui *Phaidon*, al *Symposionului*".

Dialoguri socratice au scris şi alţi discipoli ai filozofului atenian, dar ele s-au pierdut iar cele care au supravieţuit nu pot rivaliza cu modelele lor platoniene. De pildă *Apologia* şi *Banchetul* lui Xenofon (430-354 î.Chr.). Mai interesante sunt *Convorbirile memorabile (Memorabilia)*, fiindcă ele sunt *Amintiri despre Socrate*. Aşa şi-a intitulat Grigore Tănăsescu traducerile sale din Xenophon (Editura Univers, Bucureşti, 1987), după ce aceeaşi operă fusese tălmăcită mai întâi de G. Murnu în *Din comoara de înţelepciune antică* (Casa şcoalelor, Bucureşti, 1923) şi ulterior de Şt. Bezdechi (1923). Platon şi-a pus în slujba socratismului său autentic vocaţia lui de prozator, dramaturg şi poet. Câteva dintre epigramele care i-au fost atribuite pe drept sau pe nedrept au fost traduse în româneşte de Alexandru Andriţoiu şi Dimos Rendis *(Din lirica elină*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968) şi de Simina Noica *(Anto-*

logie lirică greacă, Editura Univers, Bucureşti, 1970). Nu-l are cumva în vedere chiar pe Socrate acest *Epitaf* platonian?

Odinioară-ntre vii stăluceai ca un astru-al aurorei.
Stins, printre morţi te-ai aprins iarăşi: luceafăr de-amurg.

În introducerea sa la volumul care cuprinde traducerea capodoperelor lui Platon: *Banchetul* şi *Phaidon*, Cezar Papacostea admite că: "Socrate este expunătorul gândurilor autorului, este Filozofia la întrecere cu Tragedia şi Comedia". Ambele aparţin perioadei de maturitate a fidelului discipol. Am alăturat clasicului diptih trei dialoguri de tinereţe: *Apărarea lui Socrate*, *Criton* şi *Charmides*. În parcurgerea dialogurilor recomandăm cititorilor să respecte biografia lui Socrate, nu ordinea în care au fost ele scrise de Platon. *Charmides* şi *Banchetul* ilustrează latura luminoasă şi comică a existenţei sale; cea sumbră şi tragică apare în *Apărarea lui Socrate*, *Criton* şi *Phaidon*, reconstituind condamnarea la moarte şi executarea în temniţă a martirului gândirii ateniene de la sfârşitul secolului de aur. Reunite în această ordine, dialogurile platoniene alcătuiesc un autentic roman al vieţii şi morţii lui Socrate, cu profundele sale meditaţii şi discuţiile avute cu prietenii până în ultimele clipe, după ce a golit cupa de cucută întinsă de neîndurătorul temnicer, fără să-şi piardă calmul filozofic...

Reîntors din peninsula Chalcidica, unde îşi făcuse datoria de oştean, contribuind la cucerirea coloniei corintiene Potideea, pe care atenienii o asediaseră vreme de doi ani (432-429 î.Chr.), Socrate revine la preocupările sale filozofice predilecte. În tinereasca ambianţă a unei palestre conversează despre înţelepciune, atributul indispensabil al frumuseţii corporale, cu chipeşul dar superficialul Charmides şi cu unchiul acestuia, Critias. Amândoi vor face parte din rândul celor treizeci de tirani, al căror regim a fost impus atenienilor de către spartanii victorioşi în războiul peloponeziac (404 î.Chr.). Socrate l-a îndemnat pe discipolul său să intre în viaţa politică, dar Charmides a trădat înţeleptele sfaturi de cumpătare, date de maestrul său, pierind în lupta cu propriii concetăţeni, care i-au alungat pe tirani, reinstaurând democraţia (403 î.Chr.). Înţelepciunea, greu de definit, poate fi însuşită cu şi mai mare dificultate.

Poetul tragic Agaton (448-401 î.Chr.), laureatul concursului dramatic din 416 î.Chr., şi-a sărbătorit victoria conform tradiţiei, iar tema discuţiilor a fost iubirea, printre oaspeţii săi numărându-se, firește, Socrate şi colegul său de breaslă, astrul comediei ateniene, Aristofan, ceea ce a sporit hazul petrecerii, unde lucrurile s-au spus pe şleau şi fără nici o reţinere. Cuvântările participanţilor la *Banchetul (sau despre dragoste)*, datând, se pare, din 385 î.Chr., conţin elemente mitice groteşti. Pausanias susţine existenţa a două Afrodite: una mai veche, fără mamă, copila Cerului (Uranus, socotit de romani adeptul homosexualităţii), supranumită Cerească; alta mai tânără, născută din Zeus şi titanida Dione, căreia i s-a zis Obştească. Celor două Afrodite le corespund cei doi Eros, primul fiind exclusiv al tinerilor. Aristofan inventează mitul scindării sexelor şi al realipirii lor prin dragoste, făcând conexiunea dintre Eros şi

Androgin (ființă bisexuată, Bărbat-Femeie). Platon nu s-a mărginit la firească relație dintre bărbat și femeie, asigurând perpetuarea speciei. Experiența erotică a contemporanilor lui Aristofan implica felurite perversiuni sexuale, condamnate de morala și legile statelor grecești din Ionia și Eolida, situate pe coasta Asiei Mici, aflându-se într-un contact îndelungat cu moravurile orientale (vezi Ion Acsan, *Eros, regele dezmățului* în tălmăciri necenzurate și inedite din literatura greco-latină, Editura "Fiat Lux", București, 1998, pp. 48-54).

În această privință Constantin Noica spune în comentariul său la *Banchetul* în traducerea lui Cezar Papacostea (EPLU, 1968, p. 241): "Descriind esența dragostei, Platon trece prin toate aparențele și manifestările ei. Cine crede, citind *Gorgias*, că Platon nu e decât un moralist, poate fi uluit de imoralismul aparent al *Banchetului*. Dar filozoful cerea pe drept *răspundere*, atunci când era în joc retorica, întrucât aceasta e un demers al omului; pe când aici, în lumea Eros-ului, el nu cere decât *supunere* la chemarea cea mai adâncă din om către un frumos și un bine durabil.

În orice caz, după imoralismul fără răspundere din *Gorgias*, iată cartea libertății cu supunere, *Banchetul*. Nici o altă carte de filozofie nu e mai nefilozofică în aparență; nici o viziune morală n-a fost atât de vie, până la scandal. A trebuit tot prestigiul lui Platon ca o asemenea carte să nu fie pusă la index și scoasă din mâinile tineretului. În realitate, ceea ce înfățișează Platon, sub aparențe atât de libere, este o ordine: *ordo amoris*."

Cruciala cuvântare a lui Socrate, deși nu renunță total la mit și la legenda reprezentată de misterioasa lui inițiatoare din Mantinea, Diotima, ridică discuția la cel mai înalt nivel filozofic, pledând pentru dragostea sublimă, pentru Frumosul în sine, pentru perenizarea iubirii și a Prieteniei. Turmentatul Alcibiade, care se invită singur la ospăț, aduce destinderea atmosferei și reinstaurarea veseliei generale. Tradiționalul omagiu, de o dezarmantă sinceritate, adus de noul musafir maestrului celor de față, neasemuitului Socrate, anticipează discursul cu care acesta se va apăra în fața tribunalului atenian de învinuirea de ateism și de corupere a tineretului. Face trecerea de la comedie la tragedie, de la toleranță la ură, de la perpetuarea prin iubire a speciei la nemurirea sufletului după desprinderea lui din temnița corporală, adică la salvarea condiției umane printr-o superioară existență postumă.

Apărarea lui Socrate, împreună cu dialogurile etice *Criton sau despre datorie* și *Phaidon sau despre suflet* reprezintă cele trei acte ale dramei ultimelor zile trăite de marele filozof în temnița ateniană, înconjurat de discipolii care i-au rămas credincioși până la sfârșit. Printre aceștia se numără și bogătașul Criton, care, cu trei zile înainte de executarea sentinței, încearcă zadarnic să-l convingă pe Socrate să evadeze, el oferindu-se să-i cumpere pe temniceri. În patheticul final al "Apărării" sale, condamnatul la moarte se desparte de ingrații săi concetățeni, convins că în Hades va întâlni judecători adevărați și drepți, încredințând supraviețuitorilor nobila sarcină să se îngrijească de moralitatea copiilor săi minori. În actul al doilea, alături de Criton, printr-o celebră proso-

popee, intră în scenă Legile ateniene personificate, care îi cer lui Socrate să le respecte până la moarte şi el le ascultă. Actul al treilea este o sublimă şi elevată meditaţie asupra vieţii şi morţii, a desprinderii de trup a sufletului nemuritor, care trece dezbărat de cele pământeşti într-o lume mai curată, mai frumoasă şi mai demnă de a fi acceptată fără nici o şovăială...

Dacă Antichitatea a preferat dialogul *Phaidon*, modernitatea a preferat încă din Renaştere *Banchetul*. Marsilio Ficino a tradus din greacă în latină întreaga operă a lui Platon şi a lui Plotin (205-270 d. Chr.), fondatorul neoplatonismului. A întemeiat el însuşi "Academia platoniciană", reunindu-şi prietenii şi discipolii în vila de la Careggi, lângă Florenţa, dăruită de Cosimo de Medici, într-un cenaclu care a influenţat cultura vremii sale. Faimoasa lui carte *Sopra lo Amore overo il Convito di Platone* (pe care îl asimilează creştinismului) a apărut postum (1544). În 1942 a văzut lumina tiparului la Bucureşti Marsilio Ficino, *Asupra iubirii sau Banchetul lui Platon* traducere, cu introducere şi note de Sorin Ionescu (Nina Façon). În 1992, Editura de Vest din Timişoara a avut inspirata idee de a tipări într-un singur volum *Banchetul* lui Platon, în versiunea lui Cezar Papacostea şi comentariul său ficinian (fără introducerea Ninei Façon).

În romanul istoric al scriitorului ceh Josef Toman, *Sokrates* (Praha, 1975), Platon joacă un rol secundar. Cu o lăudabilă promptitudine, Editura Univers a oferit cititorilor ei în 1980 masivul volum *Socrate – În căutarea beatitudinii* – de Josef Toman şi Miroslava Tomanová, în româneşte de Jean Grosu. Dar romanul, în care protagonist este Platon însuşi, a fost scris de Vintilă Horia şi se intitulează *La septième lettre*, Roman (sur les trois voyages de Platon à Syracuse), Plon, Paris, 1964. Autorul reconstituie cele trei călătorii ale lui Platon la Syracusa, în speranţa de a convinge pe cei doi tirani ai cetăţii siciliene de a aplica reformele preconizate de el, pe baza *Scrisorii a VII-a*, tradusă în româneşte de Constantin Noica în florilegiul de *Dialoguri* din 1968. Vintilă Horia a reuşit să-i transpună realitatea imediată pe care o reflectă în realitatea artei, fără limite în timp, cum şi-a propus în *Nota finală*. Când vor primi cititorii români *Scrisoarea a VII-a*, adresată şi lor de Vintilă Horia?

ION ACSAN

DIOGENES LAERTIOS
(DESPRE VIEȚILE ȘI DOCTRINELE FILOZOFILOR)

PLATON
(427-347 î.Chr.)

I Platon era fiul lui Ariston şi cetăţean al Atenei. Mama lui era Perictione sau Potone, care-şi trăgea neamul de la Solon. Solon avusese un frate, Dropides; acesta fusese tatăl lui Critias, care fusese părintele lui Callaischros; acesta îl avusese pe Critias, unul dintre cei treizeci[1], ca şi pe Glaucon, tatăl lui Charmides şi al Perictionei. Astfel, Platon, fiul acestei Perictione şi al lui Ariston, era în a şasea generaţie de la Solon. Solon se trăgea din Neleu şi Poseidon. Se spune că şi tatăl lui se cobora în linie dreaptă din Codros, fiul lui Melanthos, iar după cum spune Thrasyllos, aceştia se trăgeau din Poseidon.

Speusip[2], în lucrarea intitulată *Banchetul funebru al lui Platon*, Clearh, în al său *Elogiu al lui Platon* şi Anaxilaides, în cartea a doua a lucrării sale *Despre filozofi*, ne spun că exista o poveste la Atena cum că Ariston ar fi încercat s-o siluiască pe Perictione, în floarea frumuseţii, şi n-a izbutit, iar după ce a încetat să o ia cu sila i-a apărut în vis Apollo şi, ca urmare, a lăsat-o neatinsă până ce a născut copilul.

II În *Cronologia* sa, Apollodor fixează data naşterii lui Platon în a optzeci şi opta olimpiadă[3], în ziua a şaptea din luna Thargelion[4], în aceeaşi zi în care delienii spun că se născuse şi Apollo. După spusele lui Hermip, a murit la o serbare de nuntă, în primul an al olimpiadei o sută opta[5], la optzeci şi unu de ani. Totuşi, Neanthes zice că a murit în vârstă de optzeci şi patru de ani. El este cu şase ani mai tânăr ca Isocrate, căci acesta se născuse pe când era

---

1 "Cei treizeci de tirani "care au înlocuit regimul democratic cu cel oligarhic în 404 î.Chr. la Atena, după victoria spartanilor în războiul peloponeziac. Ei au fost înlăturaţi în 403 î.Chr., din iniţiativa lui Trasibul. Printre "cei treizeci de tirani" s-au numărat atât Charmides, care a dat titlul unui dialog platonic despre înţelepciune, prezent în culegerea de faţă, cât şi Critias, principalul interlocutor al lui Socrate, cum se va vedea în cuprinsul volumului. *Critias* (sau *Despre Atlantida)* este un dialog de bătrâneţe, neterminat.

2 Nepot al lui Platon şi urmaş al lui la conducerea Academiei.

3 A 88-a olimpiadă corespunde cu anii 428-425 î.Chr.

4 Sfârşitul lunii mai – începutul lunii iunie.

5 Primul an al celei de a 108-a olimpiadă corespunde cu 348-347 î.Chr.

arhonte Lysimachos[1], iar Platon, pe când era arhonte Ameinias[2], anul morții lui Pericle. III Așa cum ne arată Antileon în cartea a doua a lucrării sale *Despre date cronologice*, Platon aparținea demei Collytos. Unii spun, de pildă Favorinus în *Istorii felurite*, că se născuse la Egina, în casa lui Pheidiades, fiul lui Thales, căci tatăl său fusese trimis împreună cu alții la Egina, în calitate de colonist, dar se întoarse la Atena atunci când atenienii fură izgoniți de lacedemonieni, care veniră în ajutorul egineților. Athenodoros, în cartea a opta a lucrării sale intitulate *Plimbări*, spune că Platon a fost coreg[3] la Atena, cheltuielile fiind suportate de Dion[4]. IV A avut doi frați, pe Adeimantos și Glaucon și o soră, Potone, mama lui Speusip.

V A învățat literatura în școala lui Dionysios, cum aminteşte singur în dialogul *Rivalii*, iar gimnastica a învățat-o cu Ariston, atletul din Argos și de la el a primit numele de Platon, din cauza înfățișării sale viguroase, în locul numelui său original, care era Aristocles, după bunicul lui, cum ne informează Alexandros în cartea sa *Succesiunile filozofilor*. Alții însă afirmă că i s-a dat numele de Platon din pricina abundenței stilului sau a lățimii frunții sale, cum sugerează Neanthes. Alții, iarăși, susțin că a luptat în jocurile istmice, lucru arătat de Dicaiarchos în prima carte a lucrării sale *Despre vieți*, VI și că s-a ocupat de pictură și a scris poeme, mai întâi *ditirambi*, după aceea *poeme lirice și tragedii*. VII Se spune că avea o voce slabă, ceea ce e confirmat de Timotheos, atenianul, în cartea sa *Despre vieți*. Se mai spune că Socrate a văzut în vis, pe genunchii săi, un pui de lebădă, căruia îi crescură deodată aripile și zbură în sus după ce scoase un sunet puternic și dulce. Ziua următoare, Platon i se prezentă ca discipol, iar Socrate recunoscu în el lebăda din vis[5].

VIII După cum arată Alexandros, invocând pe Heracleitos ca izvor, în cartea sa *Succesiunile filozofilor*, la început obișnuia să țină lecțiile de filozofie în Academie și după aceea în grădina de la Colonos. Mai târziu, fiind gata să se prezinte la un concurs cu o tragedie, ascultându-l pe Socrate vorbind în fața teatrului lui Dionysos, își sorti poemele sale flăcărilor, cu cuvintele:

Hai, căci Platon de tine nevoie are, Hefaistos[6].

Din momentul acela, având vârsta de douăzeci de ani, se spune, el deveni elevul lui Socrate. După moartea acestuia, trecu la Cratylos[7], heracliteanul și la Hermogenes care profesa filozofia lui Parmenide. Apoi, spune Hermodor, la vârsta de douăzeci și opt de ani, se duse la Megara, la Eucleides, cu alți câțiva dis-

---

1 Arhontatul lui Lysimachos: 436–435 î.Chr.

2 Arhontatul lui Ameinias: 429–428 î.Chr.

3 Coregului îi revenea sarcina să instruiască și să întrețină un cor în vederea reprezentărilor teatrale.

4 Diondin Siracuza, cumnatul lui Dionysios cel Bătrân, tiranul Siracuzei, admirator al lui Platon.

5 Lebăda era pasărea consacrată lui Apollo.

6 Hefaistos – zeul focului.

7 Un dialog în care Platon dezvoltă teoria despre limbă și originea ei poartă numele filozofului Cratylos.

cipoli de-ai lui Socrate. Apoi plecă la Cyrene să-l viziteze pe Theodoros matematicianul; de acolo în Italia, să vadă pe filozofii pitagoricieni, pe Philolaos şi pe Eurytos, iar de acolo în Egipt, să cunoască pe profeţii de acolo. Se spune că şi Euripide l-a însoţit într-acolo. În Egipt, acesta s-a îmbolnăvit şi a fost vindecat de preoţi, care l-au tratat cu apă de mare, motiv pentru care el a rostit versul:

Greul păcat omenesc în spal-ale mării talazuri[1].

Platon spune, sprijinindu-se pe Homer, că, mai mult decât toţi oamenii, egiptenii erau medici abili. Avea de gând să viziteze şi pe magi, dar renunţă la aceasta din cauza războaielor din Asia. IX Întors la Atena, a locuit la Academie. Aici era un gimnaziu de la periferie, într-o dumbravă, numită după un oarecare erou, Hecademos, aşa cum arată Eupolis în piesa sa intitulată *Ambuscaţii*:

Printre umbroasele-alei ale Hecademului sacru.

Dar şi Timon spune în versuri:

Şef lor Platon era, voinicul, dar blând vorbitorul,
Viersul duios el având ca şi greierii din Hecademos.

Astfel, numele original al locului acela era Hecademia, pronunţat cu e scurt. Platon era prieten cu Isocrate. Şi Praxiphanes îi pune să discute despre poeţi, într-o locuinţă de ţară unde Platon îl primise pe Isocrate. X Aristoxenos afirmă că a luat parte la trei campanii militare: prima oară la Tanagra, a doua oară la Corint şi a treia oară la Delion, unde s-a distins în luptă.

El a îmbinat doctrinele lui Heraclit, ale pitagoricienilor şi ale lui Socrate. Cu privire la lucrurile sensibile, el este de acord cu Heraclit; în doctrina realităţilor inteligibile cu Pitagora, iar în filozofia politică cu Socrate.

XI Unii autori, printre care şi Satyros, spun că a scris lui Dion din Sicilia, rugându-l să-i cumpere trei cărţi pitagoreice de la Philolaos pentru o sută de mine. Tot ei spun că Platon trăia în belşug, deoarece primise de la Dionysios peste optzeci talanţi[2]. Acest lucru îl afirmă Onetor într-un studiu asupra temei: *Dacă un înţelept va căuta să se îmbogăţească*. L-a folosit mult şi pe Epicharmos, poetul comic, prelucrând cele mai multe pasaje de ale lui, aşa cum spune Alcimos în cărţile dedicate *Lui Amyntas*, patru la număr. În primul din aceste studii, scrie astfel:

XII "Este evident că Platon întrebuinţează adesea cuvintele lui Epicharmos. Judecaţi singuri. Platon afirmă că obiectul simţurilor este ceea ce nu durează niciodată, nici în calitate, nici în cantitate, ci-i mereu în curgere şi în schimbare. Presupunerea e că, dacă suprimăm numărul din aceste lucruri, ele nu mai sunt la fel, nici nu mai au ceva determinat nici în cantitate, nici în calitate; lucrurile sensibile se prefac mereu şi, prin natura lor, nu au niciodată existenţă. Obiectul gândirii însă este de aşa fel că de la el nu se ia nimic şi nu i se adaugă nimic. Aceasta este natura lucrurilor eterne, a căror însuşire e de

1 Vers din *Ifigenia în Taurida* a lui Euripide a cărui călătorie în Egipt e puţin probabilă, cea a lui Platon fiind însă sigură.

2 Un talant valora 60 de mine sau 6.000 de drahme.

a fi mereu la fel şi aceleaşi. Într-adevăr, Epicharmos[1] s-a exprimat limpede despre obiectele simţurilor şi cele ale gândirii:

A. *Zeii din veci fiinţat-au, nicicând n-au fost fără fiinţă.*
Tot ce pe lume-i din veac şi aidom-avut-au izvodul.
B. *Haosul, zice-se că dintre zei născutu-s-a-întâiul.*
A. *Cum? Neavând început şi sfârşit, întâiul nu fost-a.*
B. *Ce? Înseamnă atunci că nimic mai-ntâi nu venit-a?*
A. *Nu, pe Zeus mă jur şi nu au venit nici în rândul al doilea*
Cele de care vorbim; de când e lumea fiinţat-au...
A. *Fie un număr par, ba chiar impar, ca să zicem,*
Cearcă măcar dacă poţi o pietricică s-adaugi
Sau ceva să retragi din cele ce-ntr-însu se află
Numărul lor rămâne-va-acelaşi? B. Fireşte nu va rămâne
A. *Sau la măsura de-un cot alta cumva de vei pune*
Ori de-i alege din ce se află acolo-nainte
Fi-va măsura la fel cu ce-a fost? B. Nu-i ca-nainte.
A. *Lua-vom, acum şi-omenirea, privind-o domol îndeaproape*
Astfel. Creşte un om, alt om, dimpotrivă, descreşte,
Veşnic e altul. Acel ce după fire-i se schimbă,
Făr-a rămâne pe loc, e altul decât înainte.
Fost-am şi eu ca şi tine ieri altul şi astăzi iar altul,
Mâine voi fi iarăşi altul şi astfel mereu, căci e lege.

Şi Alcimos, mai departe, afirmă următoarele: "Există unele lucruri, spun înţelepţii, pe care sufletul le percepe prin corp, cum ar fi prin auz sau văz; sunt alte lucruri pe care le gândeşte singur, fără ajutorul corpului. De aici urmează că, din lucrurile existente, unele sunt sensibile, iar altele inteligibile. De aceea Platon spunea că, dacă vrem să înţelegem dintr-o privire principiile care stau la baza universului, trebuie mai întâi să deosebim ideile în ele însele, de exemplu asemănarea, unitatea şi pluralitatea, mărimea, repausul şi mişcarea; în al doilea rând, trebuie să presupunem existenţa frumosului, a binelui, a justiţiei şi a altor lucruri de acest fel, fiecare existând în sine şi pentru sine; în al treilea rând, trebuie să vedem care idei se raportează la altele, cum sunt ştiinţa, mărimea sau puterea, gândindu-ne că lucrurile din lumea noastră sensibilă poartă denumiri omonime cu aceste idei, din cauză că participă la ele; înţeleg, prin aceasta, că lucrurile drepte participă la ideea de drept, iar lucrurile frumoase participă la ideea de frumos. Fiecare idee este eternă, este o noţiune şi, mai mult, este neschimbătoare. De aceea Platon spune că ideile în natură stau ca modele şi că toate celelalte lucruri se aseamănă cu aceste idei, din cauză că sunt copiile acestor modele". Iată acum cuvintele lui Epicharmos despre bine şi despre idei:

A. *Cântul din flaut e-un lucru? B. Fireşte, cum să nu fie.*
A. *Omul ce cântă din flaut, tot una-i cu versul? B. Ba nu e.*

1 Epicharmos din Cos (550-460 î.Chr.), poet comic atras de pitagoreism şi heraclitism.

A. *Ce-i flautistul? Ce zici, nu-i om? B. Vezi bine. A. Atuncea*
Nu ți se pare că este același cu binele însuși?
Binele este-un lucru în sine. Astfel, acela
Care-l învață și-l știe, bun pe dată devine.
Astfel e flautist și cel ce flautu-nvață,
Dănțuitor cel ce dănțuie, rogojinar cel ce știe
Împletitul, așijderi orice lucru tu lua-vei
Omul și arta nu-i una: el artistul doar este.

Platon, în conceperea teoriei sale despre idei, spune:

Deoarece există amintire, trebuie să existe și idei prezente în lucruri, din cauză că amintirea vine de la ceva stabil și permanent și nimic nu este permanent în afară de idei. Căci, spune el, cum pot să supraviețuiască animalele, afară numai dacă pot cuprinde ideea și dacă sunt dotate de natură cu inteligență în acest scop? Așa cum stau lucrurile acum, ele își amintesc[1] de asemănarea lor și a hranei lor, de ce fel este cea care le convine; aceasta arată că animalele au capacitatea înnăscută de a vedea asemănarea. Și, din această pricină, ele simt pe celelalte animale de același fel. Cum exprimă aceasta Epicharmos?

Înțelepciunea, Eumeu, de-o specie nu-i stăpânită,
Orice viețuitor și el la fel are minte.
Cată de vrei pe la păsări, la biata găină privește,
Puii vii să-i nască deodat' nicicând pomenit-a:
Stă sărmănica, clocește, viața în ouă trezește.
Înțelepciunea aceasta ce-nseamnă natura doar știe,
Singură ea învățând-o pe-ncetul, așa, de la sine.

Și iarăși:

Că tot vorbim noi așa nu este deloc de mirare,
Nici că de noi suntem mulțumiți nespus și ne credem
Neam prea-ales: și-un câine altui câine îi pare
Lucrul cel mai frumos, un bou altui bou, deopotrivă
Și măgarii-ntre ei la fel se socot, chiar și porcii.

Aceste exemple și altele la fel le notează Alcimos în cele patru cărți ale sale, arătând ce ajutor a fost Epicharmos pentru Platon. Faptul că Epicharmos însuși era conștient de înțelepciunea sa poate fi văzut și din versurile în care el prezice că va avea un imitator:

Cred doar ceea ce cred? Mai mult, o știu chiar prea bine:
Fi-vor cândva amintite aceste cuvinte-ale mele,
Căci le-o lua careva și stihul, dând la o parte,
Haină de purpur, le-o da, vorbe alese podoabă,
Nebiruite fiind, ce-i lesne de-nvins dovedi-vor.

---

1 Teoria amintirii a lui Alcimos nu se bazează pe metempsihoză ca teoria reminescenței (anamnesis) a lui Platon (vezi *Phaidon*, 72 e).

XIII Se pare că Platon a adus cel dintâi la Atena scrierile lui Sophron mimograful[1], care fuseseră până atunci neglijate, şi a prezentat personaje cu caractere luate de la acest scriitor; se spune că s-au găsit într-adevăr cărţi cu mimii lui Sophron sub perna lui. A făcut trei călătorii în Sicilia: prima oară ca să vadă insula şi craterele Etnei; cu acest prilej, Dionysios, fiul lui Hermocrates, fiind tiran la Siracuza, l-a silit să devină unul dintre apropiaţii lui. Dar când Platon discută despre tiranie şi susţinu că numai interesul stăpânului nu era scopul cel mai bun, afară numai dacă acesta excelează în virtute, el îl ofensă pe Dionysios, care, supărat, îi spuse: "Vorbeşti ca un flecar bătrân". "Iar tu, ca un tiran", îi răspunse Platon.

La această vorbă, tiranul se înfurie şi era gata să-l omoare; pe urmă însă, după ce Dion şi Aristomenes îi scoaseră aceasta din minte, renunţă la crimă şi-l încredinţă lui Pollis, lacedemonianul, care tocmai sosise atunci cu o ambasadă, ca să-l vândă ca sclav. Pollis îl luă la Egina şi-l scoase în vânzare. Atunci Charmandros, fiul lui Charmandrides, ceru condamnarea la moarte a lui Platon după legea în vigoare la egineţi, care dispunea ca primul atenian care va pune piciorul pe insulă să fie omorât fără judecată. Această lege fusese trecută chiar de acuzator, cum spune Favorinus în ale sale *Istorii felurite*. Dar cineva pretinse, în glumă, că vinovatul era filozof şi curtea îl achită. Mai e şi altă versiune, după care, fiind adus în faţa adunării şi fiind cercetat de aproape, el păstră o tăcere totală şi aşteptă liniştit rezultatul. Adunarea hotărî să nu fie omorât, ci îl condamnă să fie vândut, întocmai cum ar fi fost un prizonier de război.

Se întâmplă ca Anniceris din Cyrene, filozoful, să fie de faţă; el îl răscumpără pentru douăzeci de mine – după alţii, suma ar fi fost de treizeci de mine – şi-l trimise la Atena, la prietenii săi, care îi înapoiară banii pe dată. Anniceris însă îi refuză, spunând că nu numai atenienii aveau privilegiul de a purta grija lui Platon. Alţii afirmă că Dion a trimis banii şi că Anniceris nu i-ar fi luat, ci a cumpărat pentru Platon mica grădină care se află la Academie. Se arată că Pollis, totuşi, a fost învins de Chabrias şi că, după aceea, s-a înecat la Helike[2], întrucât purtarea sa faţă de filozof stârnise mânia divinităţii; aşa spune Favorinus în prima carte din *Amintirile* lui. Dar Dionysios, totuşi, nu se putea linişti. Aflând de cele întâmplate, îi trimise o scrisoare lui Platon ca să nu-l vorbească de rău, iar Platon îi răspunse tot în scris că nu avea atât timp liber ca să-şi amintească de Dionysios.

XV A doua oară l-a vizitat pe Dionysios cel Tânăr, cerându-i pământ şi oameni pentru realizarea republicii sale[3]. Dionysios îi făgădui, dar nu se ţinu de cuvânt. Unii spun că Platon s-a aflat şi de rândul acesta în mare primejdie, fiind bănuit că-i

---

1 Autor de mimi, scenete comice inspirate din viaţa cotidiană. Sophron din Siracuza a trăit în a doua jumătate a secolului V i.Chr.

2 Helike, oraş din Achaia, înghiţit de mare în urma cutremurului din 373 i.Chr.

3 Cea de a doua călătorie a lui Platon în Sicilia a avut loc în 369 i.Chr., după moartea lui Dionysios cel Bătrân.

încurajează pe Dion şi pe Theodotas în planul lor de a libera întreaga insulă; cu acest prilej, Archytas, pitagoricianul, scrise lui Dionysios şi îi ceru ca Platon să fie iertat şi trimis nevătămat la Atena. Scrisoarea aceasta glăsuieşte astfel:

"Archytas către Dionysios, îi urează multă sănătate

Noi toţi, prietenii lui Platon, ţi-am trimis pe Lamiscos şi Photidas cu oamenii lor ca să-l aducă înapoi pe filozof în condiţiile înţelegerii avute cu tine. Ai face bine să-ţi reaminteşti zelul cu care ne-ai cerut, nouă tuturora, să promovăm venirea lui Platon în Sicilia, căutând să-l convingi şi luând asupră-ţi, printre altele, răspunderea siguranţei lui, atât în timpul şederii la tine, cât şi în timpul întoarcerii lui. Aminteşte-ţi, de asemenea, că ai pus mare preţ pe venirea lui şi că, din momentul sosirii, ai avut mai multă bunăvoinţă faţă de el decât pentru oricare altul din jurul tău. Dacă s-a întâmplat să-ţi displacă, se cuvine să te porţi cu omenie şi să mi-l înapoiezi nevătămat. Făcând astfel, vei fi drept şi-n acelaşi timp ne vei îndatora".

A treia oară s-a dus să-l împace pe Dion cu Dionysios[1], dar, neizbutind, se întoarse în patrie fără să fi făcut ceva. **XVII** Aici se ţinu departe de politică, deşi scrierile lui arată că era un om de stat. Motivul era că poporul fusese obişnuit cu alte forme de guvernare, cu totul deosebite de ale lui. Pamphile, în cartea a douăzeci şi cincea a *Memoriilor* ei, spune că arcadienii şi tebanii, după ce au întemeiat Megalopolis, l-au poftit pe Platon să le fie legislator; dar el, descoperind că ei erau potrivnici egalităţii de proprietate, refuză să se ducă.

XVIII Se povesteşte că a pledat împotriva condamnării la moarte a lui Chabrias, generalul, când acesta a fost judecat, deşi nimeni altul la Atena n-a vrut s-o facă, şi că în această împrejurare, urcând Acropolea împreună cu Chabrias, s-a întâlnit cu delatorul Crobylos, care îi spuse: "Ce vii să vorbeşti pentru apărarea altuia? Nu ştii că te aşteaptă şi pe tine cucuta lui Socrate?". La aceasta, Platon îi răspunse: "După cum am înfruntat primejdiile, apărându-mi în război patria, tot aşa le voi înfrunta şi acum, făcându-mi datoria faţă de un prieten".

XIX El a fost cel dintâi care a introdus argumentarea prin întrebare şi a răspuns, spune Favorinus în cartea a opta a cărţii sale *Istorii felurite;* tot el a explicat pentru prima oară lui Leodamas din Thasos metoda cercetării problemelor prin analiză; şi, în filozofie, a întrebuinţat cel dintâi termenii de antipozi, element, dialectică, calitate, număr dreptunghiular, dintre lucrurile care mărginesc suprafaţa plană, ca şi providenţa divină.

De asemenea a fost cel dintâi filozof care a combătut discursul lui Lysias, fiul lui Cephalos, discurs pe care l-a reprodus, cuvânt cu cuvânt, în dialogul *Phaidros* şi cel dintâi care a studiat importanţa gramaticii. Cum tot el a atacat pentru prima oară părerile aproape tuturor predecesorilor, se pune întrebarea de ce nu-l aminteşte pe Democrit. **XX** Neanthes din Cyzic spune că, atunci când s-a dus la Olympia, atenţia tuturor grecilor era aţintită asupra lui şi că l-a

1 A treia şi ultima călătorie a lui Platon în Sicilia a avut loc în 361 î.Chr.

întâlnit pe Dion, care-şi pregătea expediţia împotriva lui Dionysios. În prima carte a *Memoriilor* lui Favorinus se raportează că Mithradates, persanul, a ridicat o statuie lui Platon în Academie şi a pus să se scrie pe ea aceste cuvinte: "Mithradates, persanul, fiul lui Orontobates, a dedicat muzelor o statuie a lui Platon făcută de Silanion".

XXI Heracleides declară că, în tinereţea lui, Platon era aşa de modest şi de aşezat, încât niciodată n-a fost văzut râzând în hohote.

XXII Cu toate acestea, a fost şi el ridiculizat de poeţii comici. În orice caz, Theopomp spune în *Hedychares*:

... Nu afla-vei unu aievea să fie;
Doi ca număr abia de-i unu; şi Platon o spune.

Anaxandrides, în *Theseu*, spune:

Îmbuca la măsline taman cum şi Platon făcut-a.

Şi Timon face un joc de cuvinte cu numele lui:

Ticluitu-le-a Platon, platitudini[1] *plăcându-i*

Şi Alexis în *Meropis:*

Bine la vreme sosit-ai, în sus şi în jos colindat-am
Tocmai ca Platon, dar plan nu aflai, ci doar osteneală.

Şi în *Ancylion:*

Nici nu ştii ce vorbe îndrugi, mai bine-n grabă aleargă,
Află-l pe Platon şi atunci vei şti ce-i leşia şi ceapa.

Amphis, de asemenea, spune în *Amphicrates:*

A. Cât despre bine – oricare ar fi, şi văd că eşti gata
Să-l dobândeşti prin ea – îl ştiu, milostive stăpâne,
Chiar mai puţin decât a lui Platon bine. B. Ascultă.

Şi în *Dexidemides:*

... O, tu, Platon,
Să te-ncrunţi e tot ce ştii tu mai bine să faci,
Ca un melc, semeţ, sprâncenele-n sus înălţându-ţi.

Şi Cratinos spune în *Falsul copil substituit:*

A. Nu-i oare clar că om eşti şi-n tine-i un suflet?
B. Sigur că nu-i, după Platon; ce ştiu e doar bănuială.

Şi Alexis în *Olympiodoros:*

A. Corpul cel pieritor făcutu-s-a oale şi-ulcele,
Partea fără de moarte în aer luatu-şi-a zborul.
B. Lecţia asta nu-i cumva din cele de Plato-nşirate?

Şi în *Parazitul:*

Ori tu unul să stai, cum ştii, la palavre cu Platon.

Şi Anaxilas, în *Botrylion*, în *Circe* şi în *Femeile bogate* îşi bate joc de el.

XXIII Aristippos, în cartea a patra a lucrării sale *Despre luxul celor vechi*,

---

1 Calamburul din original apare şi în traducerea românească.

spune că el s-a îndrăgostit de un tânăr numit Aster, care învăța cu el astronomia, dar și de Dion, pe care l-am amintit mai sus și, după mărturisirea unora, de Phaidros. Dragostea lui se vede din următoarele epigrame, pe care se spune că le-a scris despre ei:

Aster al meu care ochii îi porți mereu după aștri,
Cer aș vrea să fiu eu, ochi fără număr să am.

Și alta:

Stea parcă-n zori străluceai cât fost-ai în viață,
Mort acum strălucești, stea parc-ai fi în amurg.

Despre Dion a scris acestea:

Lacrimi Hecubei, troienelor lacrimi amare sortit-au
Ursitoarele-n cor chiar de când s-au născut.
Ție, Dion, pentru fapta-ți frumoasă, un cânt de victorii
Zeii ți-au hărăzit, îmbelșugate nădejdi.
Tihnă găsește-ți în patria-ți largă și slavă destulă,
Dion, cel ce-ai aprins focul iubirii în piept.

Se spune că acestea au fost scrise pe mormântul lui Dion la Siracuza. Se mai spune că, fiind îndrăgostit de Alexis și de Phaidros, cum s-a amintit mai înainte, a compus următoarele versuri:

Iată, atâta doar spus-am, cât de frumos e Alexis
Toți se-ntorc după el, plin de nesaț îl privesc.
Inimă, iarăși la câini arătatu-le-ai osul? Căi-te-ai
Apoi. Tot la fel Phaidros nu fost-a pierdut?

I se pune în seamă și o iubită, Archèanassa, despre care a compus versurile care urmează:

Am deci pe Archeanassa din Colofon, curtezană,
Printre riduri i-a stat Eros cel nemilos.
Vai celor ce-ați cunoscut-o în floarea vârstei când fost-a,
Pânzele când și-a întins: ce pojar ați mai stins!

Iată alte versuri despre Agaton[1]:

Căci pe-Agaton sărutând ieșitu-mi-a sufletu-n buze,
Parcă să plece voind către stăpânul cel nou.

Și aceasta:

Iată, un măr îți arunc; de ții tu la mine, fecioară,
Îl primește în dar, inima dându-mi în schimb.
Dar să ferească cerul dac-altfel de gânduri te poartă,
Ia-l, amintește-ți prin el: nurii au un sfârșit.

Și alte versuri:

---

1 Agaton (448-401 i.Chr.), poet tragic, unul dintre personajele *Banchetului* lui Platon, înfățișat ca laureat al unui concurs dramatic din 416 i.Chr.

Măr sunt; m-a aruncat cel ce ține la tine: primește-mă,
O, Xantipa, și eu am ca și tine-un sfârșit.

Se spune că și epigrama despre eretrienii care au fost prinși în cursă a fost compusă de el:

Eretrieni, noi suntem din Eubeea; în Susa
Stăm în mormânt. Unde-i pământul iubit?

Și aceasta:

Muzelor, Cypris grăit-a: cinste să dați Afroditei,
Altfel, Eros cu arc vine de-ndată la voi.
Muzele-astfel au răspuns: du-i-l, tu Cypris, lui Ares;
Căci băiețelul ghiduș aripi n-are de noi.

Și alta:

Aur găsind careva, azvârlit-a ștreangul; dar omul,
Aurul nemaigăsind, ștreangu-n locu-i a luat.

XXIV Molon, fiindu-i dușman, spune: "Nu-i de mirare că Dionysios s-a dus la Corint, ci mai degrabă că Platon s-a dus în Sicilia".

Se pare că Xenofon nu era binevoitor față de Platon. În orice caz, rivalizând unul cu altul, au scris lucrări similare: *Banchetul*, *Apărarea lui Socrate* și *Amintiri*, cu caracter moral. Apoi unul a scris *Republica*, celălalt *Cyrupaideia*[1]. În *Legile*, Platon declară că povestea educației lui Cyrus este o ficțiune, că Cyrus n-a fost așa cum îl descrie Xenofon. Și, deși amândoi îl amintesc pe Socrate, nici unul dintre ei nu-l amintește pe celălalt, afară de Xenofon, care îl amintește pe Platon în cartea a treia a *Amintirilor* sale. Se mai povestește că Antistene, pregătindu-se să citească în public o lucrare pe care o compusese, îl invită și pe Platon să asiste. Acesta îl întrebă ce se pregătea să citească și Antistene îi răspunse că va citi ceva despre imposibilitatea contradicției. "Atunci – îi spuse Platon – cum poți să scrii asupra acestui subiect?", arătând astfel că Antistene se contrazice singur. Iar acesta scrise un dialog împotriva lui Platon, intitulat *Sathon*. După aceea au trăit înstrăinați unul de altul. Se spune că Socrate, auzindu-l pe Platon citind dialogul *Lysis*, exclamă: "Pe Heracle, câte plăsmuiri îmi atribuie tânărul acesta mie!" Într-adevăr, Platon scrisese în dialog nu puține lucruri pe care Socrate nu le spusese niciodată.

Platon era în dușmănie și cu Aristip. În dialogul *Despre suflet* strecoară un reproș, spunând că n-a fost de față la moartea lui Socrate, ci se afla nu departe, la Egina.

Se mai spune că a arătat oarecare rivalitate față de Aischines fiindcă se bucura și acesta de trecere pe lângă Dionysios și că, la sosirea lui la curte, Aischines a fost desconsiderat de Platon din cauza sărăciei lui, pe când Aristip l-a susținut. Idomeneus afirmă că vorbele pe care Platon le-a atribuit lui Criton în închisoare, prin care acesta sfătuia pe Socrate să fugă, sunt, de fapt, ale

---

1 *Educația lui Cyrus* (8 cărți), lucrarea lui Xenofon care descrie viața și faptele lui Cyrus cel Bătrân, socotit un conducător ideal.

lui Aischines, dar că Platon le-a trecut pe seama lui Criton din cauza dușmăniei sale față de Aischines.

Nicăieri în scrierile sale, Platon nu-și citează numele, afară doar în *Despre suflet* și în *Apologie*. XXV Despre forma scrierilor lui, Aristotel observă că ea este intermediară între stilul poeziei și al prozei. Favorinus relatează undeva că, la citirea dialogului *Despre suflet*, numai Aristotel a rămas până la sfârșit; toți ceilalți auditori s-au ridicat și au plecat. Unii susțin că Philippos din Opus a transcris *Legile*, care fuseseră lăsate pe tăblițe de ceară, și că el ar fi autorul scrierii *Epinomis*. Euphorion și Panaitios relatează că s-a găsit începutul *Republicii* refăcut în mai multe versiuni, iar Aristoxenos declară că și *Republica* era, aproape în întregime, cuprinsă în *Controversele* lui Protagora. Se spune că *Phaidros* a fost primul lui dialog, pentru că subiectul are ceva tineresc în el. Totuși, Dicaiarchos critică întreg felul lui de a scrie, ca fiind greoi.

XXVI Povestea spune că o dată Platon văzu pe cineva jucând în zaruri și îl luă la rost, iar când acesta se dezvinovăți spunând că joacă pe nimica toată, Platon îi replică: "Dar obișnuința nu-i o nimica toată". Fiind întrebat dacă se vor scrie amintiri despre el ca despre predecesorii lui, răspunse: "Mai întâi trebuie să ai un nume și apoi ți se vor scrie multe amintiri". Într-o zi, Xenocrate tocmai sosise la el și Platon îl rugă să-i biciuiască sclavul, deoarece el nu putea s-o facă, fiindcă era înfuriat. Tot așa se pretinde că a spus unuia dintre sclavii săi: "Ai fi fost bătut cu biciul dacă nu eram înfuriat". Încălecând într-o zi, descălecă imediat, spunând că trebuie să se păzească ca să nu fie apucat de trufia cavalină. Sfătuia pe cei beți să se uite în oglindă, căci așa aveau să se abțină de la această comportare rea. Nicăieri nu trebuie să se întâmple să bei până te îmbeți, în afară de serbările zeului care ne-a dăruit vinul. De asemenea îi displăcea și dormitul prea mult. În orice caz, în *Legile*, el proclamă: "Nimeni nu-i bun de ceva când a adormit". Mai spunea că adevărul este cel mai plăcut lucru de ascultat. O altă versiune, după alții, ar fi "a spune adevărul", în loc de "adevărul". Despre adevăr vorbește astfel și în *Legile:* "Adevărul, o străinule, este un lucru frumos și trainic, dar nu pare ușor să convingi pe oameni de acest lucru". XXVII Dorința lui a fost să lase amintirea sa, fie în inimile prietenilor, fie în cărțile lui. XXVIII Unii scriitori spun că-i plăcea mai ales o viață retrasă de mulțime.

XXIX Favorinus arată, în cartea a treia a *Amintirilor*, că moartea lui, a cărei împrejurări le-am povestit mai sus, s-a întâmplat în al treisprezecelea an al domniei regelui Filip, iar Theopomp spune c-a fost cinstit după moarte de către Filip. Myronianos însă, în cartea sa *Asemănări*, declară că Philon citează unele proverbe care circulau despre păduchii lui Platon, de unde reiese că moartea i-a venit de aici.

XXX A fost înmormântat în Academie, unde și-a petrecut cea mai mare parte a vieții lui, consacrată filozofiei. Din această pricină, școala pe care a întemeiat-o s-a numit școala academică. Toți locuitorii din partea locului au luat parte la procesiunea funebră. Testamentul lui a fost următorul:

"Acestea au fost lucrurile lăsate şi împărţite prin testament de Platon: moşia din Iphistiadai, având ca vecini la nord drumul care duce la templul de la Cephisia, la sud, templul lui Heracle din Iphistiadai, la răsărit pe Archestratos din Phrearrhoi, la apus pe Philippos din Cholleidai; şi nimeni n-are îngăduinţa de a o vinde sau înstrăina, ci să rămână, pe cât posibil, proprietatea băiatului Adeimantos: moşia din Eiresidai, pe care am cumpărat-o de la Callimachos, care la nord are ca vecin pe Eurymedon din Myrrhinos, la sud pe Demostratos din Xypeton, la răsărit pe Eurymedon din Myrrhinos şi la apus râul Cefis; trei mine de argint; un pocal de argint în greutate de 165 de drahme; o cupă cântărind 45 de drahme; un inel de aur şi o pereche de cercei de aur, cântărind ambele la un loc patru drahme şi trei oboli[1]. Cioplitorul de pietre Eucleides îmi datorează trei mine. Pe Artemis o eliberez din sclavie. Las patru sclavi pentru trebuinţele casei: pe Tychon, pe Bictas, pe Apollonides şi pe Dionysios şi mobila de casă, aşa cum este trecută în inventarul al cărui duplicat îl are Demetrios. Nu datorez nimănui nimic. Executorii mei testamentari sunt Leosthenes, Speusip, Demetrios, Hegias, Eurymedon, Callimachos şi Thrasippos".

Aceasta a fost ultima lui voinţă. Pe mormântul lui au fost scrise epitafele următoare:

Pe muritori întrecând prin cumpătare, dreptate,
Loc aflatu-şi-aici Aristocles divin,
Dintre cei ce-au primit a-nţelepciunii cinstire
Parte mai mare şi-a luat, pizma loc nu-şi găsi.

Apoi acestea:

Ţine glia trupul lui Platon, ascunsu-l-a-n sânu-i;
Sufletul printre zei, loc de veci îşi află.
Slavă-i dau fiului lui Ariston şi cei ce-s departe,
Om de treabă fiind, viaţa-i divină când văd.

Alt epitaf are o dată mai târzie:

A. Peste mormânt ce zbori tu, vultur? Spune-mi, tu, oare
Casă-nstelată de zeu caută ochii-ţi cu dor?
B. Spirit sunt, întruchipat din Platon ce sus înălţat e
Până-n Olimp, al său trup Atica-l ţine-n pământ.

Există şi un epitaf de-al nostru, care sună astfel:

Phoibos de n-ar fi născut pe Platon din mamă elină,
Scrierea-i leac ar fi fost minţilor omeneşti?
Esculap cel născut din Apollo vindecă trupul;
Platon aşijderi şi el luac la suflet găsi.

Şi un alt epitaf asupra felului cum a murit:

Phoibos pe Esculap şi pe Platon i-a dat omenirii,
Unul leac pentru trup, altul la suflet cătând.

---

1 Obol: monedă grecească, a şasea parte dintr-o drahmă.

Dar chefuind la o nuntă, trecut-a aievea în statul
Făurit chiar de el, Zeus în cer îl primi.

Acestea sunt inscripţiile de pe mormântul lui.

XXXI Discipolii lui au fost Speusip din Atena, Xenocrate din Chalcedon, Aristotel din Stagira, Philippos din Opus, Hestiaios din Perinth, Dion din Siracuza, Amyclos din Heraclea, Erastos şi Coriscos din Scepsis, Timolaos din Cyzic, Euaion din Lampsacos, Python şi Heracleides din Ainos, Hippothales şi Callippos din Atena, Demetrios din Amphipolis, Heracleides din Pont şi mulţi alţii, printre care şi două femei, Lastheneia din Mantinea şi Axiothea din Phlius; acestea, după spusele lui Dicaiarchos, purtau haine bărbăteşti. Unii spun că şi Theofrast a urmat lecţiile lui: Chamaileon îl adaugă şi pe Hyperides oratorul şi pe Lycurgos, lucru cu care Polemon e de acord. Sabinos îl consideră ca discipol al lui şi pe Demostene, citând ca izvor, în cartea a patra a lucrării sale *Materiale pentru exerciţiu*, pe Mnesistratos din Thasos, ceea ce este probabil.

XXXII Acum, fiindcă eşti o entuziastă admiratoare a lui Platon, şi pe drept, şi fiindcă cercetezi cu râvnă doctrinele filozofului de la oricine ai ocazie, am socotit necesar să dăm o schiţă asupra felului expunerilor sale, asupra ordinii dialogurilor şi asupra metodei lui inductive, pe cât posibil într-un mod elementar şi-n linii generale, astfel încât compendiul vieţii lui pe care l-am dat să conţină ca parte şi doctrina lui; căci, vorba proverbului, ar însemna s-aduc bufniţe la Atena, dacă ţi-aş face o expunere de detaliu a concepţiilor lui Platon.

Se spune că cel dintâi care a scris dialoguri a fost Zenon din Elea[1], dar, după spusele lui Favorinus în *Amintirile* sale, Aristotel afirmă, în prima carte a dialogului lui *Despre poeţi*, că cel dintâi a fost Alexamenos din Styra sau din Teos. Părerea mea însă e că Platon, care a dus genul dialogului la desăvârşire, poate fi numit pe drept cel care i-a dat frumuseţea şi a descoperit-o. Un dialog este un discurs format din întrebări şi răspunsuri asupra unor chestiuni filozofice sau politice, cu respectarea caracterului persoanelor care vorbesc şi felului lor de a vorbi. Dialectica este arta de a vorbi, prin care combatem sau susţinem o temă cu ajutorul întrebărilor şi răspunsurilor celor care discută.

Dialogul platonic are două caractere generale: unul destinat pentru a învăţa, altul pentru a cerceta. Cel dintâi se împarte şi el în două specii: teoretic şi practic; la rândul lor, teoreticul se subîmparte în fizic şi logic, iar practicul în etic şi politic. Dialogul de cercetare se împarte, mai întâi, în două diviziuni principale: exercitarea minţii, iar cealaltă, victoria în controversă. Partea care urmăreşte exercitarea minţii are şi ea două subdiviziuni, una înrudită cu arta moaşei, cealaltă care pune la probă, iar cea care urmăreşte controversa este, la fel, subîmpărţită într-o parte care aduce critică şi alta care distruge tezele.

Ştim că mai sunt şi alţii care dau alte clasificări ale dialogurilor. Unele dialoguri sunt numite dramatice, altele narative, iar altele mixte. Dar acest mod

---

1. Zenon din Elea (490-430 î.Chr.), discipolul lui Parmenide.

de a clasifica dialogurile este mai potrivit pentru dramă decât pentru filozofie. Dialogul *Timaios*, spre exemplu, tratează despre natură; *Politicul*, *Cratylos*, *Parmenide* şi *Sofistul* aparţin genului logic; *Apologia*, *Criton*, *Phaidon*, *Phaidros* şi *Banchetul*, ca şi *Menexenos*, *Cleitophon*, *Epistolele*, *Philebos*, *Hiparh* şi *Rivalii*, genului etic; în fine, *Republica*, *Legile*, *Minos*, *Epinomis* şi *Atlanticul* tratează despre politică. Categoriei maieutice îi aparţin cei doi *Alcibiade*, *Theages*, *Lysis* şi *Laches*, pe când *Euthyphron*, *Menon*, *Ion*, *Charmides* şi *Teetet* ilustrează metoda care pune la probă. *Protagora* aparţine genului critic, iar genului distrugător de teze *Eutidem*, *Gorgias* şi cele două dialoguri cu titlul *Hippias*. Atâta-i de ajuns despre dialog, în ce constă şi genurile lui.

XXXIII Acum, pentru că e o mare controversă între cei care afirmă şi cei care neagă cum că Platon este un dogmatic, să cercetăm mai departe şi această chestiune. A fi dogmatic înseamnă a stabili păreri, după cum a legifera înseamnă a stabili legi. Cuvântul dogmă apoi are două înţelesuri: obiectul părerii şi părerea însăşi.

Dintre acestea, obiectul este o premisă, iar părerea este o presupunere. Când Platon avea o înţelegere sigură despre un lucru, îşi exprima părerile sale şi combătea pe cea falsă, dar cu privire la lucrurile neclare se abţinea. Părerile lui sunt expuse de patru persoane: Socrate, Timaios, oaspetele atenian şi oaspetele eleat. Aceşti străini nu sunt, cum au presupus unii, Platon şi Parmenide, ci personaje închipuite, anonime, căci chiar părerile expuse de Socrate şi de Timaios le spune Platon dogmatizând. Pentru combaterea părerilor false, Platon introduce pe Trasymachos Callicle, Polos, Gorgias şi Protagora precum şi pe Hippias, Eutidem şi cei de o seamă cu ei.

În prezentarea dovezilor sale, Platon foloseşte cel mai mult inducţia, dar nu într-o singură formă, ci sub două forme, deoarece inducţia este un raţionament care, cu ajutorul unor date adevărate, conchide în mod potrivit un adevăr asemănător cu sine. Sunt două feluri de inducţii: una prin contradicţie, cealaltă prin concluzie nemijlocită. Cea prin contradicţie este aceea din care la orice întrebare pusă va rezulta o contradicţie, oricare ar fi răspunsul; de pildă: "Tatăl meu este un altul sau acelaşi ca şi tatăl tău. Dacă-i altul decât al meu, fiind altul decât un tată, nu va fi tată. Dar dacă este acelaşi ca şi tatăl meu, fiind acelaşi ca şi tatăl meu, va fi tatăl meu". Sau aceasta: "Dacă omul nu-i un animal, este sau o bucată de lemn, sau o piatră; dar nu-i nici lemn, nici piatră, pentru că e însufleţit şi se mişcă singur. De aceea el este un animal. Dar, dacă-i un animal şi dacă un câine sau un bou sunt tot animale, atunci omul, fiind un animal, va fi şi câine şi bou". Acesta e felul de inducţie prin contradicţie şi dispută, iar Platon n-a folosit-o în stabilirea concepţiilor sale proprii, ci pentru combatere. Celălalt fel de inducţie, prin concluzie consecventă, se prezintă sub două forme: una care demonstrează un fapt particular, în cercetare, prin alt fapt particular; cealaltă demonstrează generalul cu ajutorul faptelor particulare. Cea dintâi e potrivită pentru retorică, a doua pentru dialectică. De pildă, la forma întâi investigaţia se face în următorul fel: "A făptuit cutare o crimă?". Dovadă e c-a fost găsit în acel timp cu pete de

sânge pe el. Aceasta este forma retorică de inducție, deoarece și retorica se ocupă cu faptele particulare, nu cu cele universale. Ea nu cercetează justiția ca noțiune, ci cazurile particulare de justiție. Celălalt fel este inducția dialectică, în care propoziția generală este demonstrată în prealabil cu ajutorul faptelor particulare. De pildă, se cercetează dacă sufletul este nemuritor și dacă cei vii se nasc din cei morți. Acest lucru e dovedit în dialogul *Despre suflet*[1] cu ajutorul unei propoziții generale, care afirmă că contrariile ies din contrarii; iar propoziția generală, la rândul ei, este stabilită cu ajutorul unor fapte particulare, cum ar fi că somnul se naște din starea de veghe, și invers; și ce-i mai mare din ce-i mai mic, și invers. Platon a întrebuințat această formă pentru a-și dovedi părerile sale proprii.

XXXIV Dar, întocmai cum, în timpuri străvechi, corul singur ducea întreaga acțiune a tragediei, iar mai târziu, pentru a da putință corului să se odihnească, Thespis a inventat primul actor, Eschil pe al doilea, Sofocle pe al treilea și astfel tragedia a fost completată, tot așa și cu filozofia: la început aceasta se ocupa numai de un singur subiect, anume natura; pe urmă Socrate adaugă al doilea subiect, etica, iar Platon al treilea, dialectica, și-n felul acesta a dus filozofia la desăvârșire. **XXXV** Thrasyllos spune că Platon și-a publicat dialogurile în tetralogii, ca și poeții tragici, care concurau cu patru piese la Dionysii, la Leneene, la Panathenee și la Festivalul oalelor. Dintre cele patru piese, ultima era o dramă satirică și toate patru piesele la un loc se numeau o tetralogie[2].

Tot Thrasyllos spune că dialogurile originale sunt, în total, cincizeci și șase, dacă împărțim *Republica* în zece, despre care Favorinus, în cartea a doua a *Istoriilor felurite*, spune că se găsește aproape în întregime în *Controversele* lui Protagora și *Legile* în douăsprezece dialoguri. Sunt nouă tetralogii, dacă *Republica* e luată ca o singură lucrare și *Legile* la fel. Prima lui tetralogie are un subiect comun, căci vrea să prezinte în ce fel își duce viața filozoful. Fiecărei lucrări, Thrasyllos îi dă două titluri: unul luat de la numele interlocutorului, celălalt din subiect. Această primă tetralogie deci începe cu un dialog probatoriu, *Euthyphron*, sau *Despre pietate;* în al doilea rând vine un dialog etic *Apologia lui Socrate;* în al treilea, *Criton*, sau *Despre ceea ce trebuie făcut*, dialog etic, și în al patrulea, *Phaidon*, sau *Despre suflet*, tot un dialog etic. A doua tetralogie începe cu *Cratylos*, sau *Despre justețea numelor*, dialog logic, urmat de *Teetet*, sau *Despre știință*, dialog probatoriu, apoi *Sofistul*, sau *Despre real*, dialog logic, și la urmă *Politicul*, sau *Despre regalitate*, tot un dialog logic. A treia tetralogie începe cu dialogul logic *Parmenide*, sau *Despre idei;* apoi *Philebos*, sau *Despre plăcere*, un dialog etic; pe urmă *Banchetul*, sau *Despre bine*, dialog etic și *Phaidros*, sau *Despre iubire*, tot dialog etic. A patra tetralogie începe cu *Alcibiade*, sau *Despre natura omului*, dialog maieutic urmat de un al doilea *Alcibiade*, sau *Despre rugăciune*, tot maieutic.

---

1 Vezi *Phaidon*, 70 c.

2 La sărbătorile lui Dionysos autorii dramatici concurau cu trei tragedii, urmate de o dramă satirică, fără nici o legătură cu comedia.

pe urmă vine *Hiparh*, sau *Lacomul de câştig*, dialog etic, şi *Rivalii*, sau *Despre filozofie*, tot etic. A cincea tetralogie cuprinde mai întâi un dialog maieutic, *Theages*, sau *Despre filozofie*; pe urmă unul probatoriu, *Charmide*, sau *Despre cumpătare*; apoi *Laches*, sau *Despre bărbăţie*, dialog maieutic şi *Lysis*, sau *Despre prietenie*, tot maieutic. A şasea tetralogie începe cu *Eutidem*, sau *Eristicul*, dialog distructiv, urmat de *Protagora*, sau de *Sofiştii*, dialog polemic, apoi *Gorgias*, sau *Despre retorică*, dialog distructiv şi *Menon*, sau *Despre virtute*, dialog probatoriu. A şaptea tetralogie conţine mai întâi două dialoguri distructive, cu titlul comun *Hippias*, primul *Despre frumos*, al treilea *Despre minciună*; pe urmă un dialog probatoriu *Ion*, sau *Despre Iliada* şi *Menexenos*, sau *Discursul funebru*, dialog etic. Tetralogia a opta începe cu *Cleitophon*, sau *Exhortaţia*, dialog etic, urmat de *Republica*, sau *Despre justiţie*, dialog politic. *Timaios*, sau *Despre natură*, un dialog fizic şi *Critias*, sau *Atlanticul*, care este un dialog etic. A noua tetralogie începe cu *Minos*, sau *Despre legi*, un dialog politic, urmat de *Legile*, sau *Despre legislaţie*, tot politic, *Epinomis*, sau *Adunarea nocturnă*, sau *Filozoful*[1], politic XXXVI şi, în sfârşit, *Epistolele*, în număr de treisprezece[2], etice ca fel. Urarea de început a acestor scrisori era "Noroc", după cum la Epicur era "Fericire", iar la Cleon "Bucurie". Ele sunt adresate: una lui Aristodemos, două lui Archytas, patru lui Dionysios, una lui Hermias, Erastos şi Coriscos şi câte una lui Leodamas, Dion şi Perdiccas, iar două prietenilor lui Dion. Această diviziune e adoptată de Thrasyllos şi de alţi câţiva.

XXXVII Unii, printre care şi Aristophanes gramaticianul, împart dialogurile pe trilogii. Pun în prima trilogie *Republica*, *Timaios* şi *Critias*, în a doua *Sofistul*, *Politicul* şi *Cratylos*, în a treia *Legile*, *Minos* şi *Epinomis*, în a patra *Teetet*, *Euthyphron* şi *Apologia*, în a cincea *Criton*, *Phaidon* şi *Epistolele*. Celelalte dialoguri urmează unul câte unul fără o ordine anumită. Unii filologi, după cum am arătat mai sus, încep cu *Republica*, pe când alţii încep cu *Alcibiade II*, care e mai lung, iar alţii cu *Theages*; unii încep cu *Euthyphron*, iar alţii cu *Cleitophon*; câţiva cu *Timaios*, alţii cu *Phaidros*; alţii cu *Teetet*, în timp ce mulţi încep cu *Apologia*. Sunt recunoscute ca false dialogurile următoare: *Midon*, sau *Crescătorul de cai*, *Eryxias*, sau *Erasistratos*, *Alcyon*, *Acephalii*, sau *Sisyphos*, *Axiochos*, *Feacienii*, *Demodocos*, *Chelidon*, *Hebdomada* şi *Epimenide*. După spusele lui Favorinus din cartea a cincea a *Memoriilor* lui, se socoteşte că *Alcyon* este opera unui oarecare Leon.

XXXVIII Platon a folosit termeni variaţi, cu scopul ca sistemul său să fie mai puţin înţeles de cei inculţi. Într-un sens special el consideră că înţelepciunea este ştiinţa realităţilor inteligibile şi care există cu adevărat, ştiinţa care, spune el, se ocupă de divinitate şi de suflet, ca fiind separate de corp. În mod

---

1 Platon a intenţionat să scrie un dialog cu un asemenea titlu, fără s-o facă. Acest titlu a fost dat dialogului *Epinomis*, scris probabil de un elev al său.

2 Dintre cele 13 scrisori atribuite lui Platon doar cea de a şaptea este autentică.

special el numeşte filozofia înţelepciune şi o socoteşte că este un elan către înţelepciunea divină. Într-un sens general, orice cunoaştere empirică este numită de el înţelepciune, de pildă când numeşte înţelept pe un meşteşugar. Întrebuinţează aceiaşi termeni cu sensuri foarte deosebite. Aşa, cuvântul *phaûlos* (inferior) este folosit de el în sensul de *haploûs* (simplu), întocmai cum este aplicat lui Heracle, în următorul pasaj din piesa *Licymnios* a lui Euripide:

Simplu-i şi nelustruit, dar bun pentru fapte măreţe.
Parcă a fost făurit numai isprăvi să tot facă,
N-are-a vorbirii ştiinţă, deşi vrednicia-i ştiinţă.

Uneori însă Platon foloseşte acelaşi cuvânt *(phaûlos)* cu înţelesul de rău *(kakós)* şi, uneori, de mic. Iarăşi, foloseşte adesea termeni diferiţi pentru a exprima acelaşi lucru. De pildă, ideea *(idéa)*, o numeşte formă *(eîdos)*, gen *(génos)*, model *(parádeigma)*, principiu *(archè)* şi cauză *(aítion)*. Întrebuinţează şi expresii contrare pentru acelaşi lucru. Astfel el numeşte lucrul sensibil şi existent şi neexistent: existent în măsura în care capătă existenţa prin naştere, neexistent din cauză că se schimbă mereu. Spune că ideea nu-i nici în mişcare, nici în repaus; că este identică cu sine şi unică şi multiplă. Obiceiul lui este de a proceda astfel în foarte multe cazuri.

Pentru justa interpretare a concepţiilor lui sunt necesare trei lucruri: mai întâi, trebuie explicat înţelesul fiecărei afirmaţii; pe urmă, scopul, dacă e făcut pentru un motiv principal, pentru sine sau pentru ilustrare şi dacă demonstrează doctrinele proprii sau dacă combate pe interlocutor. În al treilea rând, rămâne de cercetat dacă cele spuse sunt adevărate.

XXXIX Să spunem un cuvânt şi despre anumite semne critice care se pun în lucrările lui. Semnul × indică expresii deosebite şi figuri de stil şi, în general, orice expresie platonică; semnul > atrage atenţia asupra doctrinelor şi părerilor caracteristice lui Platon; semnul ⁜ indică pasajele deosebite şi frumuseţile de stil; semnul ⁜ corecturile de text ale editorilor; semnul ÷ pasajele bănuite fără motiv ca neautentice; semnul ·|· repetiţiile şi schimbarea de loc a cuvintelor; semnul ↓ indică şcoala filozofică; semnul ∗ acordul opiniilor; semnul – respingerea lecturii din text. Atât am avut de spus despre semnele critice şi scrierea lor. După afirmaţia lui Antigonos din Carystos în *Viaţa lui Zenon*, când scrierile lui Platon au fost din nou editate, cei care voiau să le consulte plăteau un onorariu proprietarilor cărţilor.

XL Concepţiile susţinute de Platon erau acestea: sufletul e nemuritor şi transmigrează în mai multe corpuri; principiul lui e numeric, pe când cel al corpului e geometric. Platon definea sufletul ca ideea suflului vital răspândit în toate direcţiile; susţinea că se mişcă de la sine şi e tripartit: partea lui raţională îşi are sediul în cap, cea a pasiunilor generoase în inimă, în timp ce partea care produce poftele este aşezată în regiunea buricului şi a ficatului.

Pornind de la centru, sufletul cuprinde corpul din toate părţile, în cerc; este compus din elemente şi, fiind împărţit în intervale armonioase, formează două cercuri legate între ele, dintre care cel interior, fiind împărţit în şase părţi, formea-

ză totalul celor şapte cercuri. Acest cerc interior se mişcă în diagonală spre stânga, iar celălalt, înclinat faţă de primul, spre dreapta. Din această cauză, acest ultim cerc stăpâneşte toatè, fiind unic, pe când cercul interior este divizat: cel dintâi este cercul *identităţii*, al doilea cercul *alterităţii*. Platon înţelege prin mişcarea sufletului mişcarea universului împreună cu mişcările de revoluţie ale planetelor.

Întrucât diviziunea de la centru spre circumferinţă este potrivită în armonie cu sufletul, sufletul cunoaşte realul şi-l orânduieşte armonic, din cauză că şi elementele lui sunt dispuse armonic. Şi când cercul *alterităţii* se mişcă cum trebuie, rezultă opinia iar din mişcarea regulată a cercului *identităţii* provine ştiinţa. XLI Platon a admis două principii ale tuturor lucrurilor: divinitatea şi materia; divinitatea o numeşte raţiune şi cauză; materia n-are nici formă, nici limită şi din ea se formează lucrurile compuse; la început ea se află în mişcare dezordonată, dar divinitatea, socotind ordinea preferabilă dezordinii, a strâns-o într-un singur loc. Această substanţă, spune el, a fost transformată în patru elemente: focul, apa, aerul şi pământul, din care s-a născut lumea şi tot ce se află într-însa. Dintre aceste elemente, numai pământul nu este supus schimbării, socotind că pricina este particularitatea figurilor geometrice care îl constituie. Platon crede că la toate celelalte elemente figurile din care sunt formate sunt omogene, căci toate sunt compuse dintr-un triunghi dreptunghi cu laturi neegale, pe când pentru pământ a fost folosit un triunghi de o formă specială; elementul focului este o piramidă, al aerului un octaedru, al apei un icosaedru, al pământului un cub; de aceea pământul nu se poate transforma în celelalte trei elemente, nici acestea trei în pământ.

Însă elementele nu sunt separate, fiecare într-o regiune a sa proprie din univers, din cauză că mişcarea de revoluţie uneşte particulele cele mici, împingându-le, şi le mână spre centru, dar în acelaşi timp separă părţile cele mari. De aceea, când acestea îşi schimbă formele, îşi schimbă şi regiunile pe care le ocupă.

Există un singur univers, născut, întrucât vedem că este perceptibil simţurilor şi a fost făurit de divinitate. El este însufleţit, întrucât ceea ce are suflet e mai bun decât ceea ce nu are. Această creaţie presupune o cauză, cea mai perfectă. Universul a fost creat unic şi nu nelimitat, din cauză că modelul după care l-a creat era şi el unic, şi este sferic, deoarece aceasta este forma celui care l-a creat; căci acest univers conţine pe celelalte vieţuitoare, iar creatorul conţine formelor lor, ale tuturor. Universul este neted de jur împrejur şi nu are organe, deoarece n-are nevoie de ele. Mai mult chiar, universul rămâne nepieritor, pentru că nu se destramă, ca şi divinitatea. Divinitatea este cauza întregii creaţii, întrucât binele, prin natura lui, este făcător de bine, iar ceea ce este cel mai bun este cauza naşterii cerului; căci cauza celui mai frumos dintre lucrurile create este cel mai bun dintre lucrurile inteligibile. Şi cum divinitatea este de acest soi, şi universul, care e cel mai frumos dintre lucruri, este asemănător cu ceea ce este cel mai frumos, el nu va semăna cu nimic creat, ci numai cu divinitatea.

Universul este compus din foc, apă, aer şi pământ; din foc, ca să fie vizibil, din pământ, ca să fie solid; din apă şi aer, ca să fie proporţionat. Căci cali-

tăţile solidelor elementare sunt legate prin două medii proporţionale, în aşa fel ca să asigure unitatea completă a întregului; iar universul a fost făcut din toate elementele, pentru ca să fie complet şi indestructibil.

Timpul a fost creat ca o imagine a eternităţii. Şi pe când aceasta din urmă rămâne pentru totdeauna în repaus, timpul constă din revoluţia Cerului. Noaptea şi ziua, luna şi celelalte asemănătoare sunt părţi ale timpului. De aceea, fără făptura universului, nici timpul n-ar exista. Dar o dată cu crearea universului ia fiinţă şi timpul.

Soarele, Luna şi planetele au fost create pentru producerea timpului. Divinitatea a aprins lumina Soarelui, pentru ca numărul anotimpurilor să devină evident şi pentru ca animalele să participe la număr. Luna se află în cercul care-i imediat deasupra Pământului, iar Soarele în cercul următor şi planetele în cercurile de deasupra. Mai departe, universul este o fiinţă însufleţită, fiindcă e legat cu totul de o mişcare însufleţită. Şi pentru ca universul, creat după asemănarea fiinţei inteligibile, să poată fi perfect, a fost creată şi făptura celorlalte animale. Deoarece deci modelul lui le poseda, trebuie să le aibă şi universul. Şi astfel el are, în cea mai mare parte, divinităţi de natura focului; restul vieţuitoarelor e de trei feluri: zburătoare, acvatice şi terestre. Dintre toţi zeii din cer, Pământul este cel mai vechi. A fost făcut ca să dea naştere zilei şi nopţii. Aflându-se în centru, se mişcă în jurul centrului. Şi deoarece există două cauze, trebuie să afirmăm, spune el, că unele lucruri sunt produse de raţiune, iar altele au cauze necesare. Acestea din urmă sunt aerul, focul, pământul şi apa, care nu-s propriu-zis elemente, ci mai curând receptacule ale formelor. Aceste elemente sunt compuse din triunghiuri şi se desfac în triunghiuri. Triunghiul dreptunghi cu laturi inegale şi triunghiul dreptunghi isoscel sunt elementele lor constitutive.

Deci principii şi cauze sunt cele două menţionate mai sus, ale căror modele sunt divinitatea şi materia. Materia trebuie să fie informă, ca toate celelalte receptacule ale formelor, a căror cauză e necesitatea. Într-un fel sau altul, materia primeşte ideile şi astfel dă naştere substanţelor; ea se mişcă din pricină că puterea ei nu-i uniformă şi, fiind în mişcare, la rândul ei pune în mişcare lucrurile născute din ea. La început acestea se aflau într-o mişcare iraţională şi dezordonată, dar din moment ce au început să alcătuiască universul, în măsura posibilului, divinitatea le-a făcut simetrice şi ordonate. Aşadar, cele două cauze existau chiar înainte ca lumea să fi fost creată, creaţia venind în al treilea rând. Ele însă nu erau distincte, ci existau numai urme de-ale lor în dezordine. După ce lumea a fost creată, aceste lucruri au fost şi ele puse în ordine. Universul a fost creat din totalitatea corpurilor care există. Platon susţine că divinitatea, ca şi sufletul, nu-i corporală; numai astfel este ea nepieritoare şi nu este supusă schimbărilor. Cum am mai arătat, el afirmă că ideile sunt cauzele şi principiile prin care lumea obiectelor naturale este ceea ce este.

XLII Despre bine şi rău spunea următoarele: Scopul de atins este identificarea cu divinitatea. Virtutea, prin ea însăşi, e de ajuns pentru a da fericirea, dar are nevoie, ca instrumente, mai întâi de avantaje corporale, cum sunt forţa, sănătatea,

simțuri bune și altele la fel, iar în al doilea rând de avantaje exterioare, ca bogăție, neam ales și reputație bună. Înțeleptul însă, chiar și fără aceste lucruri, nu va fi mai puțin fericit. Va participa la treburile politice, se va căsători și se va feri să calce legile existente. În măsura în care-i permit împrejurările, va face legi pentru patria sa, afară numai dacă starea lucrurilor nu se mai poate îndrepta din cauza stricăciunii prea mari a conducerii populare. Platon crede că zeii se interesează de viața oamenilor și că există zeități. Cel dintâi, el a definit noțiunea frumosului ca ceva legat de orice e lăudabil, rațional, folositor, cuviincios și armonios. Și toate acestea sunt legate de ceea ce este conform cu natura și de acord cu ea.

XLIII Platon s-a ocupat și de proprietatea termenilor și într-adevăr a fost cel dintâi care a întemeiat știința de a pune bine întrebările și de a da răspunsuri bune, pe care el însuși a întrebuințat-o până la sațietate. **XLIV** În dialoguri, el socotea că justiția este legea divină și că-i mai bine să îndemni pe oameni la fapte drepte, pentru ca și după moarte să nu fie pedepsiți ca răufăcători.

Din această pricină, el a părut unora ca fiind prea îndrăgostit de mituri, întrucât presară în scrierile sale astfel de povestiri cu scopul ca oamenii să se abțină de la răutăți, amintindu-le în chip obscur ce-i așteaptă după moarte. Acestea sunt deci concepțiile propovăduite de el.

XLV După cum spune Aristotel, el clasifica lucrurile în felul care urmează: bunurile se află unele în sufletul, altele în corpul nostru și altele în afară de noi. Așa, de pildă, dreptatea, cumințenia, curajul, cumpătarea și altele de acest fel se găsesc în sufletul nostru, frumusețea, buna alcătuire trupească, sănătatea și forța se găsesc în corp, pe când prietenii, prosperitatea patriei și bogăția fac parte din lucrurile din afara noastră.

Astfel, sunt trei feluri de bunuri: ale sufletului, ale corpului și ale lucrurilor exterioare. **XLVI** Prietenia este de trei feluri: naturală, socială și de ospeție. Prin prietenia naturală înțelegem afecțiunea pe care o au părinții pentru odraslele lor și rudele una față de alta. Și animalele au parte de această formă de afecțiune. Prin forma socială a prieteniei înțelegem pe aceea care ia naștere din obișnuință și nu are nimic comun cu rudenia, cum e prietenia lui Pilade pentru Oreste. Prietenia de ospeție e aceea pe care o avem față de străini, datorită unei reuniuni sau unui schimb de scrisori. Astfel, prietenia este fie naturală, fie socială, fie de ospeție; unii adaugă o a patra formă, aceea a prieteniei din dragoste.

XLVII Există cinci forme de guvernământ: una este democratică, alta aristocratică, a treia oligarhică, a patra monarhică și a cincea, tirania. Forma democratică este aceea în care poporul are puterea în stat și statornicește după propria sa vrere atât pe magistrați, cât și legile. Aristocrația este forma de guvernământ în care conducătorii nu sunt nici cei bogați, nici cei săraci, nici cei vestiți, ci statul este condus de cei mai buni prin naștere. Oligarhia este acea formă în care magistraturile sunt ocupate după categorii de avere, căci bogații sunt mai puțini decât cei săraci. Monarhia este orânduită sau prin lege, sau este ereditară.

La Cartagina, regalitatea este orânduită prin lege, ea fiind obținută prin vânzare. În Sparta și în Macedonia însă, monarhia este ereditară, căci calitatea de

rege este atribuită unora dintr-o anumită familie. Tirania este acea formă în care cetățenii sunt conduși de un individ fie prin fraudă, fie prin forță. Astfel, formele de guvernare sunt democrația, aristocrația, oligarhia, monarhia și tirania.

XLVIII Există trei feluri de justiție: una față de zei, alta față de oameni și alta față de morți. Cei care aduc sacrificii potrivit legilor și se îngrijesc de cele sacre, e evident că sunt pioși față de zei; la fel, cei care își plătesc datoriile și înapoiază ceea ce au primit în păstrare se poartă drept față de oameni. În sfârșit, cei care îngrijesc mormintele se poartă cum trebuie față de morți. Astfel, o justiție se referă la zei, alta la oameni, în timp ce a treia privește pe cei morți.

XLIX Sunt trei feluri de științe: una practică, alta făuritoare și a treia teoretică. Arhitectura și construirea de corăbii sunt arte făuritoare, deoarece există o operă făurită de ele și care poate fi văzută. Politica, cântatul din flaut și din harpă și alte arte asemănătoare sunt practice, căci, deși nu produc nimic vizibil, totuși ele execută ceva; artistul cântă din flaut sau harpă, iar omul politic ia parte la guvernare. Geometria, muzica și astronomia sunt științe teoretice, căci ele nici nu execută, nici nu produc ceva. Geometrul studiază raporturile liniilor unele față de altele, muzicantul studiază sunetele, astronomul stelele și universul. Astfel, unele științe sunt teoretice, altele practice, iar altele făuritoare.

L Sunt cinci feluri de medicină: prima este farmaceutica, a doua chirurgia, a treia dietetica, a patra diagnostica și a cincea terapeutica. Farmaceutica vindecă bolile prin leacuri, chirurgia vindecă prin tăiere și cauterizare; dietetica prescrie un regim pentru înlăturarea bolilor; diagnostica procedează prin precizarea bolii, terapeutica face prescripții pentru imediata înlăturare a durerii. Felurile medicinii deci sunt: farmaceutica, chirurgia, dietetica, diagnostica și terapeutica.

LI Legea e de două feluri: scrisă și nescrisă. Legea scrisă este aceea prin care suntem guvernați în diferite cetăți, iar aceea care ia naștere din datină se numește lege nescrisă, ca, de pildă, să nu apărem în piață goi sau îmbrăcați cu haine femeiești. Nu există nici o lege care să interzică aceste lucruri și totuși noi nu facem astfel de lucruri, din cauză că legea nescrisă ne-o interzice. Astfel, legea este fie scrisă, fie nescrisă.

LII Vorbirea e de cinci feluri; una dintre ele este aceea de care se folosesc oamenii politici în adunări și care se numește discursul politic. Al doilea fel este aceea pe care o scriu retorii și o prezintă fie pentru a demonstra, a lăuda, a critica sau a acuza. De aceea această specie de vorbire este numită retorică. Al treilea fel de vorbire este acela al persoanelor particulare când stau de vorbă una cu alta și care fel se numește vorbirea comună. Un alt fel de vorbire este al acelora care conversează prin întrebări și răspunsuri scurte date la întrebările puse; acest fel de vorbire se numește dialectică. A cincea diviziune este vorbirea meșteșugarilor, care se întreține despre subiecte privitoare la meseria lor; aceasta se numește vorbirea tehnică. Astfel, vorbirea e fie politică, fie retorică, fie aceea a convorbirii obișnuite, fie dialectică, fie tehnică.

LIII Muzica se împarte în trei: una întrebuințează numai gura, cum e cântatul; a doua întrebuințează atât gura, cât și mâinile, cum face cântărețul cu

acompaniament din harpă; a treia întrebuinţează numai mâinile, ca, de pildă, execuţia la harpă. Astfel, părţile muzicii sunt cântatul, fie numai cu gura, fie cu gura şi cu mâinile, fie numai cu mâinile.

LIV Naşterea nobilă are patru categorii: în primul rând, dacă strămoşii sunt cinstiţi şi drepţi, urmaşii lor sunt numiţi nobili. În al doilea rând, dacă strămoşii au fost prinţi sau magistraţi, urmaşii lor se numesc nobili. În al treilea rând, dacă strămoşii au fost iluştri, de pildă prin deţinerea unei funcţii de comandant militar sau printr-o victorie la jocurile naţionale, atunci numim nobili pe urmaşii lor. Ultima împărţire cuprinde pe oamenii care sunt ei înşişi nobili la suflet şi mărinimoşi. Şi aceştia sunt numiţi nobili, şi aceasta cu adevărat este forma cea mai înaltă de noblеţe. Astfel, o noblеţe depinde de strămoşi merituoşi, alta de strămoşi princiari, a treia de strămoşi iluştri, iar a patra se datoreşte superiorităţii şi valorii individuale.

LV Sunt trei feluri fundamentale de frumuseţe: una-i obiect de laudă, ca o formă frumoasă la vedere; alta-i practică, cum sunt frumoase pentru întrebuinţare, un instrument, o casă şi alte lucruri similare. Alte lucruri, care se referă la obiceiuri şi ocupaţii şi altele asemănătoare, sunt frumoase, fiind profitabile. Un fel de frumuseţe deci e obiect de laudă, alta e bună la întrebuinţare şi alta procură avantaje.

LVI Sufletul se împarte în trei părţi: una este raţională, alta senzuală şi a treia pasională. Partea raţională este cauza deliberării, a reflecţiei, a înţelegerii şi a tuturor lucrurilor de acest fel; partea senzuală a sufletului este cauza poftei de a mânca, a satisfacţiei sexuale şi a tuturor lucrurilor de acest fel, în timp ce partea pasională este cauza curajului şi a plăcerii, precum şi a durerii şi a supărării. Astfel, o parte a sufletului este raţională, alta senzuală şi a treia pasională.

LVII Virtutea desăvârşită e de patru feluri: 1) cumpătenia, 2) dreptatea, 3) curajul, şi 4) cumpătarea. Dintre acestea, cumpătenia este cauza execuţiei corecte a acţiunilor, dreptatea a unei comportări drepte în asociaţii şi tranzacţii comerciale. Curajul face pe om să nu-şi piardă cumpătul şi să-şi ţină firea în pericole şi panici. Cumpătarea cauzează stăpânirea poftelor, spre a nu fi niciodată robiţi de nici o plăcere, şi ne face să ducem o viaţă cumsecade. Astfel, virtutea are ca părţi mai întâi cumpătenia, pe urmă dreptatea, apoi curajul şi, în fine, cumpătarea.

LVIII Sunt cinci feluri de stăpâniri: una întemeiată pe lege, alta pe natură, alta pe obicei, a patra pe naştere şi a cincea pe forţă. Într-adevăr, magistraţii din oraşe, când sunt aleşi de concetăţenii lor, guvernează potrivit legii. Stăpânii naturali sunt bărbaţii, nu numai la oameni, ci şi la celelalte animale; căci bărbaţii, peste tot şi în cele mai multe cazuri, stăpânesc peste femei. Stăpânirea potrivit obiceiului este autoritatea de felul aceleia pe care o exercită pedagogii asupra copiilor şi profesorii asupra elevilor. Stăpânirea ereditară este numită, de exemplu, aceea pe care o au regii lacedemonieni; căci demnitatea de rege este limitată la o anumită familie. Stăpânirea este de acest fel şi în Macedonia; căci şi acolo demnitatea de rege se stabileşte după naştere. Alţii au dobândit stăpânirea prin violenţă sau înşelăciune şi guvernează pe cetăţeni

împotriva voinței lor; acest fel de guvernare se numește prin forță. Deci stăpânirea se exercită prin lege, prin natură, prin obicei, prin naștere și prin forță.

LIX Există șase feluri de retorică. Când vorbitorii îndeamnă la război sau alianță cu un stat vecin, felul acela de retorică se numește "persuasiune". Dar când vorbesc împotriva războiului sau a alianței și cer ascultătorilor să stea liniștiți, acest fel de retorică se numește "disuasiune". Al treilea fel este folosit când vorbitorul afirmă c-a fost nedreptățit de cineva pe care-l dovedește că i-a pricinuit mult rău. Numele dat acestui fel de retorică este "acuzație". Al patrulea fel se numește "apărare"; aici vorbitorul arată că n-a făcut nimic rău și că n-a comis vreo faptă ce nu se cuvine; "apărare" e termenul aplicat în acest caz. Al cincilea fel de retorică se întrebuințează când oratorul vorbește bine de cineva și dovedește că-i valoros și onorabil; numele dat acestui fel de retorică este "elogiu". Al șaselea fel de retorică este întrebuințat când vorbitorul arată că cineva este nedemn; numele dat acestui fel este "critică". În retorică, deci, se cuprind: elogiul, critica, persuasiunea, disuasiunea, acuzarea și apărarea.

Un discurs bun are patru specii. Prima constă în a vorbi ceea ce trebuie, alta a vorbi în măsura cerută, a treia a vorbi potrivit cu auditoriul și a patra la momentul când trebuie. Lucrurile care trebuie spuse sunt acelea care pot fi folositoare vorbitorului și ascultătorului. Lungimea cerută e aceea care nu-i nici mai mare, nici mai mică decât e nevoie. A vorbi potrivit cu auditoriul înseamnă că, atunci când ne adresăm persoanelor mai vârstnice decât noi, discursul trebuie potrivit după ei, ca pentru niște oameni mai în vârstă, în timp ce, adresându-ne tinerilor, discursul trebuie să fie potrivit pentru niște oameni tineri. Momentul indicat pentru vorbire nu trebuie să fie nici prea devreme, nici prea târziu; altfel vei pierde momentul și nu vei vorbi cum trebuie.

LX Sunt patru feluri de binefaceri; într-adevăr, acest lucru are loc fie prin bani, fie prin intervenție personală, fie prin cunoștințe, fie prin vorbe.

Ajutorul bănesc este dat când se ajută un om la nevoie, așa încât e ușurat în privința banilor. Prin intervenția personală, oamenii se ajută unul pe altul atunci când sar în ajutorul celor bătuți și-i scapă. Cei care instruiesc sau vindecă pe alții sau care-i învață ceva de folos fac o binefacere cu ajutorul cunoștințelor lor. Când însă oamenii intră într-o curte de judecată și unul se înfățișează ca apărător al altuia și pronunță un discurs impresionant pentru apărarea lui, atunci el face un bine prin vorbe. Astfel, ajutoarele sunt date, fie în bani, fie prin intervenții personale, fie prin cunoștințe, în fine prin vorbire.

LXI Sfârșitul lucrurilor se face în patru feluri. În primul rând, lucrurile se sfârșesc conform legii, atunci când se dă un decret și acest decret e consacrat prin lege. În al doilea rând, lucrurile se sfârșesc prin mersul firesc al lucrurilor, ca ziua, anul și anotimpurile. În al treilea rând, lucrurile se sfârșesc prin regulile artei, ca de pildă în arhitectură. Căci așa sfârșește constructorul o casă; la fel e și în arta construcției navale, datorită căreia sunt făcute corăbiile. În al patrulea rând, lucrurile pot lua sfârșit la întâmplare, când ies altfel decât ne-am așteptat. Astfel, sfârșitul lucrurilor are loc conform legii, naturii, artei sau întâmplării.

Puterea este de patru feluri. Mai întâi tot ce putem face cu raţiunea, anume să socotim sau să presupunem; pe urmă tot ce putem face cu corpul, de pildă să mergem, să dăm, să luăm şi cele asemănătoare cu acestea. Apoi tot ce putem face cu o mulţime de soldaţi sau de bani; de aceea se spune că un rege are o mare putere. Al patrulea fel de putere ne face să ne simţim şi să ne aflăm bine sau rău; astfel putem fi bolnavi sau putem fi educaţi, putem fi sănătoşi şi toate de acest fel. Astfel puterea o avem în minte, fie în corp, fie în armate şi bani, fie în felul nostru de a acţiona şi a suferi.

LXIII Iubirea de oameni este de trei feluri. Una se arată prin saluturi cu care unii, spre exemplu, întâmpină pe oricine întâlnesc, adresându-i cuvântul şi strângându-i mâna şi-i fac urări de bine; un alt fel se vede când cineva ajută pe oricine la nenorocire; altă iubire de oameni face pe unii să le placă să invite la masă. Astfel, iubirea de oameni se arată fie prin saluturi, fie prin binefaceri, fie prin ospitalitate şi dorinţa de a veni în contact cu oamenii.

LXIV Fericirea cuprinde cinci părţi. O parte este a lua hotărâri bune; a doua este a avea simţuri bune şi sănătate trupească; a treia este reuşita în ceea ce întreprinzi; a patra-i reputaţia bună printre oameni şi a cincea abundenţa de bani şi a bunurilor folositoare pentru viaţă. Într-adevăr, a lua hotărâri bune este rezultatul educaţiei şi al experienţei multor lucruri. Simţurile bune depind de organele corpului. Spre exemplu, dacă cineva vede cu ochii săi, aude cu urechile sale, percepe obiectele corespunzătoare cu nările şi gura sa, atunci aceasta înseamnă că are simţuri bune. Reuşita se obţine atunci când cineva face cum trebuie ceea ce urmăreşte, aşa cum se cuvine unui om cumsecade. Reputaţia bună constă în aceea că se vorbeşte de bine despre cineva. Abundenţa mijloacelor o are acela care are aşa de multă avere pentru nevoile vieţii, încât poate să dea ajutor prietenilor şi să se achite, cu generozitate şi în mod larg, de sarcinile publice. Astfel, o parte a fericirii este luarea de hotărâri bune, alta este posedarea de simţuri bune şi sănătate trupească, a treia e reuşita, a patra, buna reputaţie şi a cincea, abundenţa de bani.

LXV Artele şi meseriile se împart în trei grupe: primul, al doilea şi al treilea. Primul grup e format din lucrarea metalelor şi lucrarea lemnului, care sunt arte făuritoare. Al doilea cuprinde arta fierarului şi a dulgherului, care transformă materialul, deoarece fierarul face arme din fier, iar dulgherul face din lemn flaute şi lire. Al treilea grup este al artelor care întrebuinţează aceste fabricate; spre exemplu, arta călăritului întrebuinţează hăţurile, arta războiului foloseşte armele, muzica, flautele şi lira. Astfel, sunt trei feluri de arte, unul e primul, altul e al doilea şi altul e al treilea.

LXVI Binele se împarte în patru specii. Un bine îl dăm ca denumire aceluia care posedă virtutea ca un bun propriu al său; altul este virtutea în sine şi dreptatea; pe acestea le declarăm a fi binele. Al treilea fel de bine cuprinde lucruri ca mâncarea, exerciţiile gimnastice şi medicamentele folositoare. Al patrulea fel de bine cuprinde arta cântatului din flaut, a jucatului pe scenă şi altele asemănătoare. Există deci patru feluri de bine: mai întâi posesiunea vir-

tuții; apoi virtutea însăși, în al treilea rând hrana și exercițiile gimnastice folositoare, în sfârșit cântatul din flaut, jucatul pe scenă și arta poetică, pe care le numim lucruri bune. **LXVII** Tot ce există este fie rău sau bun, fie neutru. Numim rău ceea ce este în stare să dăuneze mereu; de pildă, lipsa de alegere, nebunia și nedreptatea și cele asemănătoare. Lucrurile potrivnice acestora sunt bune. Acelea însă care uneori sunt folositoare, iar alteori vătămătoare, ca spre exemplu mersul pe jos, șezutul și mâncatul, sau cele care nici nu aduc vreun folos, nici nu fac vreun rău; sunt lucruri nici bune, nici rele. Așadar, toate lucrurile se împart în bune sau rele sau nici unul din acestea.

LXVIII Buna ordine în stat intră în trei categorii. Prima, dacă legile sunt bune, atunci spunem că există o ordine bună. În al doilea rând, numim tot o bună ordine dacă cetățenii respectă legile stabilite. În al treilea rând, numim iarăși o bună ordine dacă nu există legi și totuși cetățenii își conduc bine treburile, fiind călăuziți de obiceiuri și de instituții. Există, prin urmare, trei feluri de bună ordine în stat: primul când legile sunt bune, altul când legile existente sunt respectate și al treilea, când cetățenii se guvernează după obiceiuri și instituții sănătoase.

Dezordinea într-un stat are trei forme. Prima ia naștere când legile care privesc atât pe cetățeni, cât și pe străini sunt rele, a doua când legile existente nu sunt respectate și a treia, când nu sunt legi deloc. Astfel, dezordinea într-un stat se produce când legile sunt rele sau ele nu sunt respectate sau, în sfârșit, când nu există legi defel.

LXIX Contrariile sunt împărțite în trei feluri. De pildă, spunem că binele este contrariul răului, așa cum este dreptatea față de nedreptate, cumințenia față de sminteală și cele asemănătoare. Dar și răul este contrar răului, ca, spre exemplu, risipa este contrară avariției, torturarea pe nedrept este opusă torturării pe drept și tot așa și unele rele sunt opuse altor rele. Și iarăși sunt contrarii greu și ușor, repede și încet, alb și negru, ca lucruri neutre opuse altora neutre. Așadar, unele contrarii sunt opuse, ca binele cu răul, altele ca un rău față de alt rău și altele ca lucruri neutre față de alte lucruri neutre.

LXX Bunurile sunt de trei feluri: acelea pe care le posedăm în mod exclusiv; acelea care pot fi împărțite cu alții și acelea care există pur și simplu.

În primul grup, anume al acelora care pot fi posedate în mod exclusiv, intră lucruri ca dreptatea și sănătatea. În grupul următor intră lucrurile care, deși nu pot fi posedate în întregime, pot fi împărțite cu alții. Astfel, nu putem poseda binele absolut, dar putem participa la el. Al treilea grup cuprinde acele bunuri care trebuie să existe, deși nici nu le putem avea nici în parte, nici în total. Spre exemplu, numai existența valorii și a justiției constituie un bun; aceste lucruri nu pot fi nici posedate exclusiv, nici posedate prin participare, ci trebuie numai să existe. Dintre bunuri deci, unele pot fi posedate în întregime, altele pot fi împărțite, altele există pentru sine.

LXXI Deliberarea intră în trei categorii: una se inspiră din timpurile trecute, alta de la lucrurile viitoare și alta din cele prezente. Aceea pe care o luăm din timpurile trecute se sprijină pe exemple, de pildă ce au suferit lacedemonienii încre-

zându-se în alții. Deliberarea luată din prezent, cum ar fi să arătăm, de exemplu, că zidurile sunt slabe, oamenii lași și că proviziile sunt neîndestulătoare. Deliberarea luată din viitor este să cerem, de pildă, ca ambasadele să nu fie năpăstuite prin bănuieli, ca reputația bună a Greciei să nu fie pătată. Astfel, deliberarea poate fi luată din cele trecute, din cele prezente și din cele viitoare.

LXXII Sunetele vocale se împart în două grupe, unele fiind însuflețite, altele neînsuflețite. Vocea animalelor este un sunet însuflețit; notele instrumentelor și zgomotele sunt sunete neînsuflețite. Vocea însuflețită poate fi articulată sau nearticulată, aceea a oamenilor fiind o vorbire articulată, iar a animalelor o voce nearticulată. Deci sunetele vocale pot fi însuflețite sau neînsuflețite.

LXXIII Dintre lucrurile care există, unele sunt divizibile, altele indivizibile. Dintre lucrurile divizibile, unele se împart în părți omogene, altele în părți eterogene. Lucrurile care nu pot fi împărțite sunt cele care n-au părți și nu sunt compuse din alte lucruri, ca, spre exemplu, unitatea, punctul, nota muzicală; pe când acelea care au părți constitutive, ca, de pildă, silabele, acordurile muzicale, animalele, apa, aurul sunt divizibile. Dacă aceste lucruri sunt compuse din părți asemănătoare, așa încât întregul să nu se deosebească de parte decât prin mulțime, cum sunt apa, aurul și tot ce se topește și ce-i la fel cu acestea, atunci ele se numesc omogene. Dar tot ce este compus din părți neasemănătoare, cum este o casă și cele de acest fel, este numit eterogen. Astfel, toate lucrurile sunt divizibile sau indivizibile, iar din cele divizibile, unele au părți omogene, altele, eterogene.

LXXIV Dintre lucrurile existente, unele se numesc existente în sine, iar altele existente relativ. Se spune că există în sine lucrurile care n-au nevoie de nimic altceva ca să le explice, cum ar fi omul, calul și toate celelalte animale, căci nici unul din acestea n-are nevoie de explicație. Aparțin lucrurilor relative toate câte au nevoie de o explicație, ca ce-i mai mare sau mai repede sau mai frumos decât altceva și altele asemănătoare. Căci mai marele este mai mare ca unul mai mic și mai repedele este mai repede decât altceva. Prin urmare, dintre lucruri, unele se numesc existente pentru sine, iar altele, existente relativ. Astfel spune deci Aristotel că obișnuia Platon să clasifice domeniile prime ale lucrurilor.

LXXV Seleucos gramaticianul, în prima carte a lucrării sale *Despre filozofie*, spune c-a mai fost și alt bărbat numit Platon, un filozof din Rhodos, elev de-al lui Panaitios; un altul a fost filozof peripatetician, elev de-al lui Aristotel; un altul a fost discipolul lui Praxiphanes și, în sfârșit, a fost și un Platon poet comic din comedia veche.

În românește de *C.I. Balmuș*

BCU IAȘI

APĂRAREA LUI SOCRATE

În românește de C. Papacostea

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA ÎNTÂI
APĂRAREA

17a *Observări introductive*

Nu știu, bărbați ai Atenei[1], cum veți fi fost voi înrâuriți de pârâtorii mei, însă eu, ascultându-i, mai că mi-am uitat de mine însumi, atât de convingător au vorbit. Și cu toate acestea, la drept vorbind, n-au spus nimic adevărat. De ceva însă m-am mirat mai mult ca de toate neadevărurile înșirate de ei: au spus că trebuie să vă temeți de mine să nu vă înșel, întrucât sunt primejdios în vorbire. În adevăr, nu le-a fost măcar rușine că îi voi dovedi mincinoși numaidecât în fapt, acum când, luând cuvântul, mă voi arăta cu desăvârșire neiscusit în arta vorbirii. Aceasta mi se pare cea mai mare nerușinare ce poate fi; desigur, afară de cazul când ei ar înțelege prin "iscusit la vorbire" o însușire a celui ce spune fără ocol adevărul; numai în acest înțeles aș putea consimți că sunt orator, însă vedeți, nu în sensul lor.

b

După cum spun, aceștia n-au rostit aproape nici un cuvânt care să cuprindă adevărul; pe când de la mine nu veți auzi nici unul care să nu spună întreg adevărul. În schimb, bărbați atenieni, iau drept martor pe Zeus că de la mine nu veți auzi, ca de la dânșii, fraze frumos ticluite, vorbe și întorsături sunătoare, într-un stil împodobit, ci o cuvântare cu vorbele care îmi vin la întâmplare; aceasta, fiindcă sunt încredințat că spun adevărul. Nimeni dintre voi să nu aștepte altceva de la mine.

c

De altfel, nici nu s-ar cădea, judecătorilor, să vin în fața voastră, la vârsta aceasta, ca un tinerel ticluitor de fraze. Și cu toată

---

1 Judecătorii lui Socrate au fost, pare-se, în număr de 502, fuseseră trași la sorți de pe o listă ce cuprindea pe toți cetățenii în vârstă de 30 de ani împliniți, ei se numeau *heliaști*, de la piața lui *Heliaia*, unde se adunau să judece.

stăruința vă rog, bărbați ai Atenei, să aveți îngăduința de a-mi asculta o apărare alcătuită în aceleași vorbe pe care le întrebuințez de obicei în agora, pe lângă mesele zarafilor[1], sau aiurea[2], unde mulți dintre voi m-ați auzit; să nu vă mirați prin urmare și
d să nu vă supărați pe mine pentru aceasta. Pricina este următoarea: eu acum pentru prima oară am călcat într-un tribunal, deși am trecut de șaptezeci de ani; deci, nu mă pricep și sunt străin de limba celor de aici[3]. După cum însă, de-aș fi fost cu-a-
18a devărat un străin, m-ați fi iertat desigur dacă vorbeam în dialectul și în felul în care aș fi fost crescut, tot astfel și acum vă rog să-mi faceți un act de dreptate, zic eu, îngăduindu-mi felul obișnuit de vorbire.

Poate să fie mai prost, poate să fie mai bun; în tot cazul, voi atât să cercetați și să luați aminte, dacă cele ce spun sunt drepte sau nu. Aceasta-i singura datorie a judecătorului; a oratorului – să spună adevărul.

Sunt două rânduri de învinuiri

Așadar, bărbați ai Atenei, se cade să mă apăr mai întâi de
b primele învinuiri; să răspund față de cei dintâi acuzatori ai mei; în urmă, să vorbesc de a doua vină ce mi se aduce, de către ceilalți acuzatori. Căci pe lângă voi am avut mulți vrăjmași, care încă de mulți ani mă ponegresc prin fel de fel de neadevăruri. De cei mai vechi mă tem mai mult decât de cei din jurul lui Anytos, cu toate că și aceștia sunt de temut. Dar aceia, judecătorilor, sunt mai primejdioși, deoarece au izbutit să vă convingă pe cei mai mulți dintre voi încă de pe când erați copii; și până astăzi ei mă pârăsc mereu cu minciuni, zicând că este un oarecare Socrate, om învățat, care cercetează toate cele cerești ca și cele de sub pământ și schimbă faptele rele, înfățișându-le prin vorbire ca fiind bune.

c Atenienilor, făcându-mi o astfel de faimă, aceștia sunt acuzatorii mei cei primejdioși, căci oricine îi ascultă spune că un om care cercetează asemenea lucruri nu poate crede în zei. Pe lângă aceasta, ei sunt mulți și mă vorbesc de rău față de voi multă

1 Pe lângă mesele zarafilor stăteau mai ales oameni cu bună poziție socială.
2 Socrate vorbea oriunde: în palestre, în atelierele meseriașilor, în piețe, pe străzi etc.
3 Vorbirea avocaților era impestrițată cu termeni specifici și cu formule juridice.

vreme, încă de când erați copii sau tineri, pe când credeați orice cu cea mai mare ușurință; și m-au acuzat cu-adevărat în lipsă și fără să mă apere nimeni. Iar cel mai rău lucru pentru mine este
d că nu am putința să le știu și să le spun numele, afară de unul singur, care este și autor de comedii[1]. Toți ceilalți care, din invidie, v-au înduplecat prin clevetire, sau care, convinși fiind ei înșiși, se silesc să convingă și pe alții de vinovăția mea, toți sunt la adăpost față de mine; căci nu este chip nici să-i chemăm aci, nici să combat pe vreunul din ei. Astfel dar, sunt nevoit să mă apăr și să argumentez împotriva lor cu adevărat ca și cum m-aș lupta cu niște umbre, căci nimeni nu răspunde, din tabăra lor. Judecați și voi; eu am, cum vă spuneam, două rânduri de acuzatori:
e unii care m-au pârât acum, alții, de care am pomenit adineauri, cu mult mai vechi. Și, desigur, veți găsi nimerit să trebuiască a mă apăra mai întâi față de aceștia, căci și voi pe dânșii i-ați auzit mai întâi ponegrindu-mă, și încă cu mult mai tare decât cei de azi.

19a Oricum ar fi, bărbați atenieni, trebuind în sfârșit să mă apăr, haide să încerc într-un timp așa de scurt a vă scoate din minte o vină ce mi se aduce de atâta vreme. Aș dori, firește, să se întâmple așa, dacă e ceva bun și pentru voi și pentru mine, și să pot zice că prin apărarea mea am săvârșit o ispravă. Am însă credința că e un lucru greu, și nu sunt străin de această situație. Întâmple-se în sfârșit cum va vrea Zeul; cât mă privește, eu trebuie să mă supun legii și să mă apăr[2].

Vechile învinuiri

Să luăm lucrul dintru început. Care este acuzația? De unde a izb vorât ponegrirea mea, căreia Meletos i-a dat crezare până într-atât încât să redacteze reclamația de față? Să vedem, ce-au susținut clevetitorii mei ca să mă ponegrească? Să vă citesc însuși actul de învinuire, pe care l-au întărit cu jurământ[3]:

Socrate săvârșește lucruri nelegiuite și iscodește atât cele de sub pământ cât și cele cerești[4]*, precum preface prin vorbire cauza rea într-una bună; el învață și pe alții aceleași lucruri.*

---

1 Aristofan.
2 Pârâtul era ținut de lege să se apere.
3 *Antomosia* era îndoitul jurământ al părților sau actul de învinuire însoțit de jurământul cuvenit.
4 v. Aristofan, *Norii*, v. 218 urm.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

c Cam astfel sună; de altminteri, acestea le-ați văzut voi înșivă pe scenă, în comedia lui Aristofan[1]. Ați văzut acolo un personaj, Socrate, purtat încoace și încolo, care tot spune că plutește în aer[2] și flecărește îndelung asupra unor lucruri pentru care eu nu am nici o pricepere, nici mare, nici mică. Nu doar că aș disprețui o asemenea știință – și n-o spun de frică să nu-mi facă Meletos și alte procese – dacă aș ști că este cineva care să înțeleagă aceste fenomene; dar, bărbați din Atena, eu nu mă amestec defel în
d aceasta. Iau drept martori pe cei mai mulți dintre voi și vă rog să spuneți și să vă lămuriți unii pe alții; toți care m-ați auzit vreodată discutând – și sunt mulți dintre aceștia printre voi – vorbiți! Spuneți unii altora dacă m-ați aflat vreodată cercetând și vorbind despre asemenea lucruri, fie mai pe larg, fie pe scurt. De aci veți înțelege că tot așa sunt și celelalte învinuiri pe care mi le aduce marea mulțime.

Nimic din toate astea nu-i întemeiat; nici ceea ce desigur că ați auzit, cum că încerc să dau învățături oamenilor și astfel fac
e avere; nu este adevărat nici aceasta, deși mi se pare lucru frumos să fie cineva în stare să dea învățături altor oameni, cum fac Gorgias din Leontinoi[3], Prodicos din Ceos[4], Hippias din Elis[5].

Fiecare din aceștia, judecători, merge din oraș în oraș; atrage pe tinerii care ar putea să învețe, fără bani, de la oricare dintre
20a concetățenii lor, și-i convinge să lase întâlnirile cu localnicii și să-i urmeze pe ei; în schimb, ei primesc și bani și recunoștință. Tot astfel este aci în Atena un alt bărbat, de fel din Paros[6], un învățat, despre care iată cum am aflat că a venit aci: întâmplător m-am întâlnit cu un prieten care a cheltuit cu sofiștii mai mulți bani decât toți ceilalți la un loc, anume cu Callias al lui Hipponicos[7]. Pe acesta, care avea doi copii, l-am întrebat: "Callias,

---

1 *Norii* de Aristofan, jucată cu 24 de ani înainte.

2 În această piesă, Socrate apare, printr-o tehnică de scenă, în mijlocul norilor și zice: "Străbat, cum vezi, văzduhul, privesc și eu la soare" – v. 225.

3 Gorgias (în fizică, discipolul lui Empedocle) socotit "părintele" retoricii; se zice că a făcut avere din lecții.

4 Prodicos, retor și fizician, discipolul lui Protagoras. Despre Prodicos se spune că pretindea 50 de drahme pe o serie de cursuri rezumate (Platon, *Cratil*). Protagoras cerea 100 de mine pentru cursul întreg (Diogene Laertiu, IX, 52).

5 Hippias din Elis, retor și filozof.

6 Euenos din Paros, poet elegiac și sofist.

7 Callias a și fost de altfel supranumit "cel bogat".

dacă ți-ar fi dat să ai drept copii doi mânji sau viței, nu-i așa că
b ar trebui să le iei un supraveghetor, pe care l-ai plăti? În schimb, el ți i-ar face frumoși și destoinici, le-ar dezvolta însușirile. Iar desigur acela va trebui să fie om priceput în ale cailor sau un bun crescător. Acum însă, oameni fiind copiii tăi, te gândești sau nu să le iei supraveghetor? În acest caz, cine este cel ce se pricepe în ce privește adevărata virtute de om și cetățean? Socotesc că, de vreme ce ai copii, te vei fi gândit și la asta. Așadar, spusei eu, este cineva sau nu? – Cum de nu, răspunse. – Cine? De unde? Pe ce preț învață? – Este Euenos din Paros, zise el, și predă pe preț de cinci mine, Socrate." Și eu l-am fericit pe Euenos, dacă în adevăr poate să cunoască acest meșteșug și să învețe pe alții
c cu un preț așa de mic. Prin urmare, și eu m-aș mândri și m-aș împopoțona dacă aș cunoaște această artă. Însă, bărbați atenieni, eu nu o cunosc!

În ce constă înțelepciunea lui Socrate?

Poate că unul dintre voi are să mă întâmpine: "Bine, Socrate, dar de ce ți se întâmplă ție un astfel de necaz? De unde aceste clevetiri împotriva ta? De n-ai fi făcut nimic mai mult decât cealaltă lume, nu s-ar fi stârnit în jurul tău atâta vâlvă, nici atâta vorbă; trebuie să fi făcut ceva deosebit de lumea cealaltă. Spune-ne
d ce, ca să nu te judecăm cu nesocotință." Pe drept ar putea rosti cineva astfel de cuvinte; de aceea, voi încerca să vă arăt pentru care pricină mi s-a făcut un nume și mi s-a adus o ponegrire ca aceasta. Fiți deci cu luare-aminte, chiar cei care credeți că vorbesc în glumă; e bine să știți că nu vă voi spune decât adevărul.

Bărbați ai Atenei! Numele ce mi-am căpătat, prin nimic altceva nu-l merit decât printr-un soi de înțelepciune a mea. Vreți să știți de ce fel este această înțelepciune? Este desigur o înțelep-
e ciune omenească; iar eu se întâmplă să am în fapt o astfel de înțelepciune, pe când cei de care am vorbit adineauri, au, poate, o înțelepciune mai presus decât cea omenească; despre aceasta eu nu vă pot spune nimic, căci nu o cunosc; cine zice că o cunosc minte și vorbește întru ponegrirea mea. Nu murmurați acum, bărbați atenieni, căci am să vă spun un lucru ce vi se va părea plin de semeție; nu-l voi spune însă de la mine, ci voi lăsa să-l spună cineva mai vrednic de încrederea voastră. Asupra înțelepciunii mele, dacă este, și de ce fel este anume, vă voi aduce martor pe însuși zeul din Delfi. Cred că îl cunoașteți pe Chaire-

phon[1]; mie mi-este cunoscut încă din tinerețe, desigur și celor mai mulți dintre voi; doar și el a fost surghiunit[2] și s-a întors o
21a dată cu voi. Știți prin urmare ce fel de om era acest Chairephon; cât de aprig în tot ce făcea. Odată s-a dus la Delfi și a îndrăznit să întrebe oracolul – să nu vă supere, judecătorilor, ce-am să vă spun – dacă este cineva mai înțelept decât mine. Pythia i-a răspuns că nimeni nu-i mai înțelept. Chairephon a murit, însă despre acest răspuns vă poate da mărturie fratele lui, care tocmai se află aci.

b Ați înțeles de ce vă spun acestea? Vreau să vă arăt de unde s-a iscat ura împotriva mea. Căci eu, dac-am auzit așa ceva, îmi tot ziceam în minte: "Ce-o fi vrând Zeul să zică, ce-o fi vrând să înțeleagă prin aceste vorbe? Cât știu eu, în mintea mea, nu sunt un înțelept, nici mare, nici mic. Ce-o fi vrând deci să zică prin cuvintele că aș fi cel mai înțelept? Să spună neadevărul, nu se poate, căci nu-i îngăduit unui zeu." Multă vreme am stat așa, nedumerit: ce-o fi vrut să zică? În sfârșit, m-am întors cu luare-aminte să cercetez lucrul în chipul următor: m-am dus la unul
c dintre cei ce se cred înțelepți, ca să dovedesc, de mi-ar fi fost cu putință, neadevărul oracolului și să-i întorc vorba astfel: "Ai spus că sunt cel mai înțelept, și iată unul care e mai înțelept decât mine". Am cercetat deci pe acest om – nu-i nevoie să-i dau numele în vileag, era un om politic – și vă voi spune doar ce părere mi-am făcut cercetându-l; m-am încredințat, din convorbirea cu dânsul, că acest bărbat pare multor oameni, dar mai ales sieși, a fi înțelept, însă de fapt nu este. Am încercat după aceea să-i
d arăt că el credea numai că este înțelept, însă nu era. Prin aceasta mi-am atras ura lui și totodată pe a multora dintre cei de față.

Plecând de acolo, îmi ziceam în mine însumi: "Tot eu trebuie să fiu mai înțelept decât acel om, deoarece, deși nici unul nu pare să știe mare lucru, totuși el crede că știe, neștiutor fiind, pe când eu nici nu știu, nici nu cred așa ceva. Așadar, cu oricât de puțin, tot eu rămân mai înțelept decât acesta, fiindcă ceea ce nu știu nu pretind că știu." De aci m-am dus la un altul, tot dintre cei ce se socotesc înțelepți; dar și de la acesta am plecat cu aceeași încredințare. Mi l-am făcut și pe ăsta dușman, ca pe alții.

---

1 Asupra lui Chairephon, a se vedea Platon, *Charmides* și Xenofon, *Memorabilia*, II, 3.
2 Este vorba de "surghiunul" democraților, care în anul 404 au fugit de frica celor "30 de tirani".

Mai pe urmă m-am dus, rând pe rând, şi pe la alţii, dându-mi seama – cu întristare şi cu teama în suflet – că am să mi-i fac
e vrăjmaşi. Cu toate acestea, socoteam că e nevoie să pun cuvântul zeului mai presus de orice. Găseam nimerit ca cineva care voia să afle ce înţelegea oracolul prin acele cuvinte să se ducă pe
22a la toţi câţi credeau a şti ceva. Mă jur pe câine[1], bărbaţi ai Atenei – în faţa voastră trebuie să spun adevărul – că am dobândit următoarea încredinţare: tocmai cei cu renume mai bun se dovedeau aproape cu totul lipsiţi de înţelepciune când îi cercetam după spusa zeului; pe când alţii, părând mai de rând, erau oameni mai deplini şi mai aproape de înţelepciune. Ar trebui să vă arăt toate rătăcirile mele, întocmai ca ale unui om osândit la vreo caznă, întreprinse numai şi numai ca oracolul zeului să-mi apară de netăgăduit.

b De aceea, după ce am isprăvit cu oamenii politici, m-am dus la poeţi: şi la cei de tragedii, şi la cei de ditirambi[2], şi la ceilalţi, pentru ca în sfârşit să mă surprind pe mine însumi mai puţin ştiutor decât aceia. Luând poemele lor cele mai bine făcute, îi tot întrebam ce înţeles au, pentru ca în acelaşi timp să învăţ ceva de la ei. Mi-e şi ruşine, cetăţenilor, să vă spun adevărul; şi totuşi, trebuie să vi-l spun; într-un cuvânt, oricare dintre cei de faţă ar fi putut să-mi tălmăcească înţelesul lucrărilor mai bine decât înşişi autorii. Din această scurtă cercetare, am cunoscut adevărul
c şi asupra poeţilor, anume: că operele pe care le creează izvorăsc dintr-un dar al naturii, dintr-un entuziasm, asemenea prorocilor şi interpreţilor divini, numai din înţelepciune nu[3]. Doar şi aceştia spun lucruri multe şi frumoase, însă nu cunosc cu adevărat cele ce tratează. Aşa mi s-au arătat poeţii, având toţi acelaşi cusur. Cu acest prilej însă, mi-am dat seama că ei, datorită poeziei lor, se cred cei mai înţelepţi dintre oameni şi în alte privinţe, ceea ce nu sunt. M-am depărtat deci şi de dânşii, socotind că-i întrec prin puţinul prin care întreceam şi pe oamenii de stat.

d În sfârşit, m-am dus şi la meşteşugari. Întrucât mă priveşte, ca să spun adevărul, ştiam bine că nu mă pricep deloc la meserii-

---

1 *Pe câine:* formulă familiară, pentru a nu lua în deşert numele zeilor.

2 *Dithyrambos* era, propriu vorbind, un cântec în cinstea zeului Bachus, cu pronunţat caracter liric.

3 Vezi asupra acestei teorii dezvoltările din *Phaidros* şi *Ion*.

le lor; pe de altă parte, că pe dânşii îi voi afla ştiutori de multe lucruri frumoase. Şi nu m-am înşelat în această privinţă, căci ei cunoşteau lucruri de care eu habar nu aveam, arătându-se în această privinţă mai iscusiţi decât mine.

Dar, cetăţeni atenieni, bunii meseriaşi mi-au părut a cădea şi ei în aceeaşi greşeală ca şi poeţii; fiindcă-şi lucra fiecare cu artă meşteşugul, se credea înzestrat cu cea mai mare înţelepciune şi în cele-
e lalte privinţe. Iar tocmai această nesocotinţă le întuneca înţelepciunea proprie. Astfel, m-am întrebat încă o dată asupra oracolului şi mi-am zis: Oare ce-aş primi mai bucuros? Să fiu cum sunt, adică nici iscusit ca dânşii, dar nici neştiutor după neştiinţa lor, sau şi iscusit şi neştiutor, în amândouă ca dânşii? Mi-am răspuns, şi mie însumi şi oracolului, că mai de folos îmi este să fiu cum sunt.

Bărbaţi atenieni! Multe duşmănii mi-am ridicat dintr-o ase-
23a menea cercetare, şi încă dintre cele mai grele şi primejdioase; aşa că tot felul de clevetiri au izvorât de aci, ieşindu-mi pe deasupra numele de om înţelept. Cei ce iau parte la discuţiile purtate de mine cred că eu sunt înţelept ori de câte ori se întâmplă să înfund pe alţii. Însă, judecători atenieni, înţelept cu adevărat este Zeul; iar asta ne şi spune el prin oracol: că înţelepciunea omenească preţuieşte foarte puţin, sau chiar nimic. Şi de altfel că vorbele oracolului nu privesc cu tot dinadinsul pe Socrate, ci
b oracolul numai s-a folosit de numele meu, spre a mă da drept pildă; ca şi cum ar fi vrut să zică: "Oamenilor, cel mai înţelept dintre voi este acela care, ca şi Socrate, şi-a dat seama că el nu preţuieşte nimic în ce priveşte iscusinţa de-a cunoaşte adevărul". Dacă mai umblu deci acum printre oameni şi-i cercetez, străduinţa mi-este să mă încredinţez de spusa Zeului, ori de câte ori se întâmplă să cred despre cineva, concetăţean sau străin, că este înţelept. Îndată ce nu-l găsesc astfel, îi dovedesc că nu este înţelept, întărind prin asta spusa Zeului. Din cauza acestei străduinţe, n-am avut răgaz să fac ceva mai de seamă, nici ca cetăţean în stat, nici ca membru al familiei, ci am rămas într-o neîntreruptă sărăcie, în slujba Zeului.

c *Din ce s-au stârnit duşmăniile lui Socrate?*

În afară de acestea, mulţi tineri, îndeosebi cei ce au răgazuri, feciorii celor mai bogaţi, mă însoţesc de bunăvoie şi sunt bucuroşi să asculte cum iscodesc eu oamenii; ba, adeseori, imitându-mă, s-apucă şi ei să iscodească pe alţii. Făcând aşa, ei găsesc, pare-se,

mare belşug de oameni care cred a şti ceva, când de fapt nu ştiu nimic, sau prea puţin. Din această pricină, cei luaţi la cercetare de dânşii se supără, dar nu pe ei ci iarăşi pe mine, spunând că există un oarecare Socrate, tare nelegiuit, care strică pe tineri.
d Dacă-i întreabă cineva ce făptuieşte sau ce învaţă pe tineri acest Socrate, ei nu au nimic de spus, fiindcă nu o ştiu. Pe de altă parte însă, pentru a nu părea că sunt în încurcătură, răspund cu cele ce se spun de obicei împotriva oricui filozofează: că "cercetez cele cereşti şi cele subpământene", că "nu cred în zei" şi că "înfăţişez prin vorbire faptele rele ca fiind mai bune". Cred şi eu; că doar n-au să spună adevărul, cum că ei sunt daţi în vileag atunci când
e se prefac a şti ceva, deşi nu ştiu nimic. Aşadar aceştia, plini de zel fiind, pătimaşi şi mulţi la număr, vorbind organizat împotriva mea şi în chip convingător, au izbutit, şi în trecut şi acum, să vă umple urechile cu intrigi stăruitoare. Dintr-aceştia s-au ales împotriva mea, cu tot dinadinsul, Meletos, Anytos şi Lycon. Me-
24a letos mă urmăreşte ca din partea poeţilor, Anytos din partea meşteşugarilor şi a oamenilor politici, Lycon din partea oratorilor. De aceea am spus încă de la început că m-aş minuna singur dacă aş fi în stare, într-un timp aşa de scurt, să spulber o defăimare ce durează de atâta vreme. Acesta este, bărbaţi ai Atenei, adevărul pe care eu vi-l spun în faţă, fără înconjur şi fără să scad din el vreo parte, nici însemnată, nici neînsemnată: şi totuşi, ştiu că tocmai asta îmi atrage ura: încă o dovadă că spun adevărul, că e vorba de ponegriri împotriva mea şi că pricinile sunt cele arătate. Acum ori mai târziu, când veţi sta să cercetaţi,
b vă veţi încredinţa că este aşa.

Învinuirea adusă de Meletos

Asupra faptelor de care m-au învinovăţit cei dintâi acuzatori, cred că este de ajuns această apărare în faţa voastră. Acum voi încerca să mă apăr faţă de preacinstitul şi "patriotul", cum îşi zicea el, Meletos, precum şi faţă de cei din urmă pârâtori. Să mai luăm o dată actul de învinuire, cel întărit cu jurământ; să-l citim
c iarăşi, ca şi cum alţii ar fi acum pârâtorii. Iată ce cuprinde: "Socrate săvârşeşte lucruri nelegiuite; el strică pe tineri, nesocoteşte zeii în care crede cetatea şi se închină la alte zeităţi, noi". Aşa glăsuieşte actul de învinuire; să cercetăm în parte fiecare vină din acest act.

Se spune că săvârşesc lucruri nelegiuite, stricând pe tineri.

Mă întorc şi întâmpin: Meletos, bărbaţi atenieni, e cel care săvârşeşte lucruri nelegiuite, fiindcă îşi bate joc de lucruri serioase, chemând în judecată cu nesocotinţă pe oameni şi prefăcându-se că se preocupă serios de lucruri cu care de fapt nu s-a ocupat niciodată. Că este adevărat, voi încerca îndată să v-o dovedesc.

– Vino, Meletos, mai aproape! Vino şi spune-mi, găseşti cu cale sau nu ca tinerii să devină cât mai virtuoşi?

d – Găsesc, răspunse.

– Ia spune acum acestei lumi, zise Socrate, cine-i cel care face oameni de treabă? Fără îndoială, ştii cine, de vreme ce te ocupi de acestea. Căci iată, pe mine care îi stric, cum zici tu, m-ai găsit; m-ai chemat în judecată în faţa acestora şi mi-aduci învinuiri. Ia arată-mi acum pe unul care îi face oameni de treabă; spune-i numele, ca să-l audă şi aceştia. Cine este? Vezi, Meletos, că taci şi nu eşti în stare să-mi răspunzi? Şi cu toate astea nu-ţi pare ruşinos şi o dovadă îndestulătoare a ce spun că nu te-ai ocupat de acestea defel? Spune-mi dar tu, virtuosule, cine-i face pe tinerii noştri virtuoşi?

e MELETOS: Legile.

SOCRATE: Dar nu te întreb asta, preabunule. Cine anume este omul care din capul locului le cunoaşte şi pe acestea?

MELETOS: Judecătorii de aici, Socrate.

SOCRATE: Cum, Meletos, sunt aceştia în stare să dea creştere tinerilor, să-i facă mai buni?

MELETOS: Fără îndoială.

SOCRATE: Toţi sunt în stare, sau numai unii?

MELETOS: Toţi.

SOCRATE: Pe Hera, minunat vorbeşti; o adevărată comoară de oameni folositori ne-ai dezvăluit. Dar ce zici despre aceşti ascultători? Pot şi ei să facă din tineri oameni de treabă, sau nu?

MELETOS: Şi ei.

SOCRATE: Dar consilierii?

25a MELETOS: Şi consilierii.

SOCRATE: Dar oare, Meletos, marea mulţime de oameni care vin în adunări, nici aceştia nu strică pe tineri? Sau şi aceştia îi fac mai buni?

MELETOS: Şi aceştia.

SOCRATE: Pe cât se pare, aşadar, toţi atenienii fac din tinerime oameni întregi, numai eu îi stric. Aşa zici?

MELETOS: Tocmai aşa.

SOCRATE: Mare nenorocire, atunci, pe capul meu. Dar răspunde-mi mai departe. Oare despre creşterea cailor tot aşa crezi că stau lucrurile? Adică toţi oamenii sunt în stare să-i
b crească, desăvârşindu-i, şi numai unul îi strică? Sau tocmai pe dos: unul singur este în stare să-i desăvârşească prin îngrijire, ori în tot cazul foarte puţini, cei de meserie, pe când marea mulţime, dimpotrivă, când umblă cu caii şi-i foloseşte, îi strică?

Nu se întâmplă aşa, Meletos, atât cu caii cât şi cu toate celelalte vieţuitoare? La fel se întâmplă, orice vei spune tu sau Anytos. În adevăr, ce mare fericire ar fi pentru tineret dacă, în lumea asta, numai unul i-ar strica, pe când toţi ceilalţi semeni i-ar de-
c săvârşi. Dar tu ne-ai dovedit cu prisosinţă, Meletos, că niciodată nu te-ai ocupat de creşterea tinerilor; ne-ai dat pe faţă nepăsarea ta desăvârşită faţă de asemenea lucruri; prin urmare, m-ai adus la judecată pentru chestiuni de care nu te sinchiseşti defel.

Pe Zeus, mai spune-mi ceva, Meletos. Oare este mai bine să trăim laolaltă cu cetăţeni de treabă, sau cu unii răi? Răspunde-mi, prietene, doar nu te întreb ceva greu. Oare cei răi nu fac statornic ceva rău celor din preajma lor? Iar cei virtuoşi, ceva bun?

MELETOS: Desigur.

d SOCRATE: Este cineva care vrea să fie mai degrabă păgubit de către cei din jurul său, decât în câştig? Răspunde-mi, cinstitule, căci şi legea îţi porunceşte să răspunzi. Este cineva care vrea să i se facă rău?

MELETOS: Fără îndoială că nu.

SOCRATE: Foarte bine; dar pentru care din două mă tragi în judecată, fiindcă stric tineretul şi-l fac mai rău cu tot dinadinsul, sau fiindcă o fac fără de voie?

MELETOS: Cu tot dinadinsul.

SOCRATE: Cum asta, Meletos? Aşa de tânăr fiind, eşti într-atât mai înţelept decât mine, la vârsta mea, încât să ştii că răii fac numai rău în preajma lor, cei buni numai bine, pe când eu am rămas în acest hal de neştiinţă încât să nu-mi dau seama nici măcar de atât că, dacă voi face pe convieţuitorii mei păcătoşi, voi fi eu însumi în primejdie de a mă alege cu ceva rău de la dânşii? Ba încă să fac răul cum zici tu, cu tot dinadinsul? Nu mă poţi con-
26a vinge de aceasta, Meletos, nici pe mine şi, socotesc, nici pe un alt om. Din două una: ori nu-i stric, ori, dacă îi stric, o fac fără de voie; deci tu, şi într-un caz şi în altul, minţi. Dacă, pe de altă parte, eu stric tineretul fără de voie, atunci nu este lege după care

să fiu judecat aci, pentru asemenea greşeli fără voie, ci cel mult în particular trebuia să fiu luminat de cineva şi făcut să înţeleg. Într-adevăr, e limpede că, dacă mi se arată greşeala, voi înceta a mai face ceea ce făceam fără de voie. Tu însă ai fugit de întâlnirea cu mine, n-ai voit să mă luminezi cu învăţăturile tale; în schimb, mă duci la judecată, unde legea porunceşte să fie târâţi cei ce au nevoie de pedeapsă, nu de învăţătură.

Bărbaţi atenieni, acum socotesc învederat ce-am spus adineauri, că Meletos niciodată n-a avut habar de lucrurile acestea, nici
b în mare, nici în mică măsură. Totuşi, Meletos, mă adresez iarăşi ţie. Cum zici tu că stric pe tineri? Este limpede că, prin actul de învinuire pe care tu însuţi l-ai scris, spui cum că eu propovăduiesc să nu se creadă în zeii în care crede cetatea, ci în alte divinităţi, noi. Nu zici tu că prin astfel de învăţături stric pe tineri?

MELETOS: Da, asta o susţin cu tărie.

SOCRATE: Ei bine, Meletos, tocmai în numele zeilor de care
c e vorba, spune-mi-o ceva mai lămurit, şi mie şi acestor judecători. Eu unul nu pot pricepe ce anume susţii: că învăţ pe tineri să creadă în anumiţi zei? Că prin urmare şi eu socot că există zei şi nu sunt cu desăvârşire ateu? Că deci, prin aceasta, nu săvârşesc o călcare de lege, însă mă învinuieşti că nu cred în aceiaşi zei în care crede cetatea, ci în alţii? Ori susţii că nu cred deloc în zei şi că învăţ şi pe alţii o astfel de necredinţă?

MELETOS: Aceasta din urmă o susţin: că nu crezi deloc în zei.

d SOCRATE: O, minunate Meletos, de ce susţii aşa ceva? Cum, nici despre Soare şi Lună nu cred eu, ca toată lumea, că sunt zeităţi?

MELETOS: Pe Zeus, judecătorilor, el zice că Soarele este o piatră, Luna un pământ.

SOCRATE: Poate crezi, prietene Meletos, că învinuieşti pe Anaxagoras[1]. Oare până într-atât dispreţuieşti pe aceşti judecători? Până într-atât de neştiutori îi crezi, încât să nu fi aflat că operele lui Anaxagoras din Clazomene sunt pline de aceste învăţături? Dar, după Meletos, tinerii învaţă de la mine cele ce pot
e să-şi procure când vor, pentru cel mult o drahmă, în teatre[2]; şi

---

1 *Anaxagoras* s-a născut pe la 500, în Clazomene; pe la 475, profesa în Atena sistemul său cosmogonic. Osândit la moarte, el izbuteşte să-şi preschimbe pedeapsa în surghiun. Moare în 428.

2 Se pare că se vindeau scrieri, cu prilejul reprezentaţiilor teatrale. Indicaţia de aici e unică; deci, cu atât mai preţioasă. (După nota din ediţia G. Budé.)

apoi să batjocorească pe Socrate, dacă bineînțeles acesta și-ar însuși teoriile, e drept întrucâtva ciudate, ale altora. În numele lui Zeus! astfel îți par eu cu tot dinadinsul: că nu cred în existența nici unui zeu?

MELETOS: Nu, pe Zeus, nu recunoști pe nici unul.

SOCRATE: Pe cât se pare, Meletos, spui ceea ce tu însuți nu crezi. Judecători atenieni, acest om îmi pare întru totul nesăbuit și lipsit de măsură, și cu-adevărat m-a chemat în judecată târât doar de nesăbuința, lipsă de măsură și tinerețea lui. Seamănă cu unul care aruncă o ghicitoare ca să te pună la încercare; își zice:
27a "Oare înțeleptul acesta numit Socrate va ghici el că glumesc și că spun lucruri pe care nu le cred nici eu? Sau izbuti-voi oare să-l înșel, pe el și pe ceilalți ascultători?" Acestea îmi pare că spune el în actul său de învinuire – lucruri ce se bat cap în cap; ca și cum ar zice: "Socrate calcă legea necrezând în zei, dar crezând în ei". Nu, nu este serios.

Dar, bărbați atenieni, să cercetăm împreună în ce sens mi se
b pare că trebuie să spun așa. Răspunde-mi, Meletos, la întrebări; iar voi aduceți-vă aminte de ceea ce v-am rugat la început și nu vă supărați dacă voi proceda în chipul meu obișnuit.

Este vreun om, Meletos, care să creadă că se săvârșesc fapte omenești, însă că nu există oameni? Să-mi răspundă, judecători, și să nu tot facă zgomote, într-un fel sau altul. Este cineva care crede că nu există cai, însă există lucruri privitoare la cai? Că nu există flautiști, însă există o artă a flautului? Nu se poate, o, tu, cel mai bun dintre oameni; îți răspund eu, și ție, și acestor judecători, dacă tu nu vrei să răspunzi. Spune-mi măcar atâta: este cineva care crede în cele daimonice, însă nu crede în daimoni?[1]
c MELETOS: Nu este.

SOCRATE: Cât de mult mă ajuți că te-ai hotărât în sfârșit să-mi răspunzi, silit de aceștia! Tu susții că eu cred și învăț tineretul să creadă în anumite divinități, fie că sunt noi, fie că sunt cele de până acum; susții că totuși eu cred în ceva daimonic, după spusa ta, așa cum ai întărit-o prin jurământ. Însă dacă eu cred în ceva
d daimonic, cred desigur și că există daimoni. Nu e așa? Presupun că o recunoști, de vreme ce nu-mi răspunzi. Iar daimonii sunt, după noi, fie zei, fie odrasle ale zeilor. Recunoști asta, sau nu?

---

1 Asupra înțelesului cuvântului *daimon*, vezi *Banchetul*.

MELETOS: Recunosc.

SOCRATE: Dacă eu cred în daimoni precum recunoşti, dacă aceste divinităţi sunt chiar zei, atunci e tocmai ce-am mai spus: tu vii cu ghicitori şi glume, susţinând pe de o parte că eu nu cred în zei, pe de alta că aş crede, de vreme ce cred în daimoni. Căci dacă daimonii sunt odrasle naturale ale zeilor, născute fie din nimfe, fie din alte mame, aşa cum se şi vorbeşte, atunci care om
e poate crede că există prunci ai zeilor, însă nu există zei? Tot aşa de necugetat ar fi cineva dacă ar susţine că există catâri, coborâtori din cai şi măgari, însă nu există nici cai, nici măgari. Vezi, dar, Meletos, că nu e cu putinţă ca tu să fi făcut această pâră cu alt gând decât spre a ne ispiti, sau neştiind ce învinuire pentru vreo adevărată călcare de lege să-mi aduci. Altfel, cum îţi închi-
28a pui că ai putea convinge pe cineva, oricât de slab la cuget, că acelaşi om crede în cele spirituale şi divine, dar nu crede că există spirite şi zei?

Chemarea lui Socrate

Dar, atenienilor, mi se pare că nu mai am nevoie de o lungă apărare ca să vă dovedesc că nu calc legile, cum scrie actul de învinuire al lui Meletos; poate că sunt de ajuns acestea. Vă voi aminti ce v-am mai spus, şi să ştiţi bine: este un adevăr faptul că mi-am trezit multă ură şi mi-am făcut mulţi duşmani. Tocmai acestea – ponegrirea şi pizma celor mulţi – sunt ceea ce mă va frânge, de va fi să cad; nu Meletos şi Anytos! Astfel s-au prăbu-
b şit mulţi bărbaţi destoinici, şi cred că vor mai cădea; nu vă fie teamă, această nenorocire nu se va opri la mine.

Poate că s-ar găsi cineva să mă întrebe: "Nu-ţi este ruşine, Socrate, că ţi-ai ales o îndeletnicire din care acum îţi vine riscul morţii?" Iată ce i-aş răspunde, pe drept cuvânt: "Omule, nu judeci cum se cuvine dacă găseşti cu cale că un om, cât de cât vrednic, când se apucă de ceva trebuie să-şi cântărească sorţii vieţii şi ai morţii, în loc să aibă în vedere numai ceea ce va face, adică: dacă sunt sau nu drepte, dacă sunt sau nu vrednice de un om cinstit sau de un om păcătos cele ce va face. Nevrednici ar fi, după
c socotinţa ta, eroii care şi-au dăruit viaţa pe câmpiile Troiei; de nimic ar fi atâţia alţii, şi mai ales acel fiu al zeiţei Thetis care, faţă de gândul de-a încerca o ruşine, a disprețuit atât de mult moartea încât mamă-sa, zeiţă, văzându-l pornit să omoare pe Hector, i-a zis pe cât mi-aduc aminte: "Copilul meu, dacă vei

răzbuna moartea prietenului tău Patroclu şi vei ucide pe Hector, vei pieri şi tu. *Doară şi tu te vei duce curând după moartea lui*
d *Hector.*"[1] El, auzind acestea, dispreţui orice primejdie şi chiar moartea, temându-se mai degrabă de a trăi cu necinste, dacă nu-şi va fi răzbunat prietenul.

"Ah, zise el atunci, de-aş muri chiar acum, numai să pedepsesc pe nelegiuitul şi să nu rămân de batjocură aci, pe lângă resturile corăbiilor, o povară a pământului!" Crezi că s-a gândit câtuşi de puţin la moarte şi primejdie?

Iată un adevăr statornic, cetăţeni atenieni: oricum ar crede cineva că-şi poate bine rândui viaţa – fie dintr-un imbold propriu socotit bun, fie din porunca stăpânului său – el trebuie, după părerea mea, să rămână pe loc, să înfrunte orice primejdie, să nu pregete faţă de nimic, nici chiar faţă de moarte, afară numai de necinste.

Aş săvârşi, bărbaţi ai Atenei, ceva groaznic, dacă m-aş teme de moarte sau de alte primejdii într-atât, încât să părăsesc rân-
e durile, eu, care am stat la datorie în Potideea[2], în Amphipolis[3] şi în Delion[4], unde chiar generalii pe care voi i-aţi ales mi-au poruncit să stau în linie de bătaie şi să înfrunt primejdiile morţii; să mă tem de moarte tocmai acum când, după credinţa şi interesul meu, Zeul însuşi mi-a poruncit să nu trăiesc altfel decât ca iubitor al înţelepciunii, ca necurmat cercetător al sufletului meu
29a şi al celorlalţi. Ar fi din parte-mi ceva într-adevăr groaznic, şi atunci pe drept m-ar putea chema cineva în judecată, fiindcă nu cred în zei, nu mă supun poruncilor divine, fiindcă m-aş fi temut de moarte şi aş fi crezut că sunt înţelept fără să fiu.

Căci judecătorilor, a te teme de moarte nu este alta decât a te crede înţelept fără să fii; este a zice că ştii ceea ce în fapt nu poţi şti. Nimeni nu-şi poate da seama ce este moartea, dacă nu se întâmplă să fie pentru om cea mai mare fericire; cei ce se tem de ea fac, deci, ca şi cum ar şti cu siguranţă că moartea este cea mai
b mare dintre nenorociri. Şi ce alta decât o vinovată neştiinţă ar putea fi credinţa că ştii ce nu se poate şti? Eu, atenienilor, toc-

---

1 *Iliada*, XVIII, 96, 98, 104.

2 Potideea, cetate în Macedonia; deşi aliata Atenei, s-a răsculat împotriva ei. După un lung asediu (423-429), fu însă cucerită.

3 Amphipolis, cucerită la 422 î.Chr. de Brasidas, generalul lacedemonienilor.

4 Delion, recucerit de beoţieni în 424 î.Chr. Aci Socrate salvează viaţa lui Alcibiade şi Xenofon.

mai prin aceasta mă deosebesc de marea mulțime a oamenilor: și, dacă mi-aș îngădui să cred că sunt întrucâtva mai înțelept decât alții, cu atâta numai sunt mai înțelept că, nefiind în stare să cunosc îndeajuns cele de dincolo, cele din lumea lui Hades, nici nu susțin că o știu. Ce știu cu siguranță este că a săvârși nedreptăți, a nu asculta de cel mai cuminte decât tine, om sau zeu, sunt lucruri rele și rușinoase. De aceea, niciodată nu mă voi teme, nici nu voi fugi de un lucru de care nu știu dacă nu cumva
c e bun; însă mă voi feri de ceea ce știu cu siguranță că este rău. Dacă acum mi-ați da drumul și n-ați da crezare lui Anytos, care a spus că, sau nu trebuia din capul locului să fiu adus aci, sau, odată adus, n-am altă soartă decât moartea, deoarece, dacă scap, copiii voștri, care au urmat învățăturile lui Socrate, se vor strica de tot; dacă deci mi-ați spune acestea: "Socrate, nu ascultăm de Anytos, îți dăm drumul, dar să nu mai te îndeletnicești de azi înainte cu cercetările tale; să nu mai filozofezi; iar dacă te apuci iarăși de acestea, te vom osândi la moarte"; dacă, precum spuneam, m-ați elibera cu această condiție, eu v-aș răspunde:
d "Cetățeni ai Atenei, îmi sunteți dragi și vă iubesc, însă mă voi supune Zeului mai degrabă decât vouă. Câtă vreme mai am suflare și sunt în putere, nu voi înceta să filozofez, să vă dau îndemnuri și să predic, oricui mi-ar ieși în cale, spunându-i, după obiceiul meu: "O, cel mai bun dintre oameni, tu ești atenian; ești cetățeanul celui mai mare stat, al celui mai renumit în înțelepciune și putere. Nu ți-este rușine să te îngrijești așa mult de averi,
e căutând să le tot sporești, ca și de numele și de vaza ta, iar pe de altă parte de cugetul tău, de adevăr, de suflet și de felul cum să le faci mai desăvârșite să nu te sinchisești defel?" Și dacă unul dintre voi ar protesta, spunând că și de acestea se îngrijește, nu mi-ar scăpa din mâini ușor, nu m-aș depărta, ci l-aș întreba, l-aș cerceta și l-aș dovedi cum este; dacă aș găsi că nu a dobândit virtutea, ci numai spune că e virtuos, l-aș mustra ca socotind de cel mai mic preț lucrurile vrednice de cea mai mare luare-aminte, pe
30a când pe cele de nimic le pune mai presus de orice. Această mustrare aș face-o oricui mi-ar ieși în cale: tânăr, bătrân, străin, concetățean, dar mai ales compatrioților mei, cu atât mai mult cu cât îmi sunt mai apropiați prin neam. Zeul, să știți bine, el îmi poruncește acestea. Eu sunt de altfel încredințat că în statul nostru nu s-a petrecut, pentru voi, ceva mai bun decât faptul acesta, că eu m-am supus zeului din Delfi.

Dacă umblu printre voi, nu fac nimic altceva decât să încerc a vă convinge pe toți, tineri și bătrâni, să nu vă îngrijiți de trupuri
b mai presus de orice, nici să vânați cu atâta înverșunare averi, cât să vă osteniți pentru suflet: pentru felul cum s-ar putea el desăvârși; căci nu din averi izvorăște virtutea, ci din virtute izvorăsc și averile și toate celelalte bunuri omenești, pentru unul singur sau pentru o societate întreagă. Dacă, învățând acestea pe tineri, eu îi stric, sunt vătămător; dacă însă cineva susține că altele și nu acestea sunt învățăturile mele, minte. La cele spuse, bărbați atenieni, adaug atâta: fie că dați crezare lui Anytos ori nu, fie că
c mă veți elibera sau osândi, eu nu-mi schimb felul de viață, de-ar fi să mor și de mai multe ori.

Cine pierde prin moartea lui Socrate?

Nu murmurați, cetățeni atenieni! Împliniți-mi rugămintea ce v-am făcut de a nu murmura și a-mi da ascultare cât voi vorbi. Socotesc de altfel că, dacă m-ați asculta, ați trage și foloase. Am de gând să vă spun și altele, care vor stârni poate și strigăte; eu vă rog, nu faceți asta. Să știți bine că, dacă mă veți osândi la moarte ca fiind astfel precum v-am spus că sunt, nu mie îmi veți aduce vătămare, ci vouă înșivă. Mie, nici Meletos, nici Anytos
d nu-mi vor aduce vreo pagubă, căci n-ar putea. Nu cred că dreptatea divină a orânduit astfel încât un ins mai bun să fie păgubit de altul mai rău. Aș putea fi osândit la moarte, aș putea fi surghiunit, mi s-ar putea răpi cinstea cetățeniei, lucruri pe care și Meletos și oricare altul le socotesc nenorociri mari; eu însă nu le consider așa; eu cred că mult mai mare nenorocire e să faci decât să înduri o nedreptate, cum este aceea ce se încearcă acum să se facă, adică să se omoare pe nedrept un om. Acum, bărbați ai Atenei, sunt așadar departe de a face o apărare pentru mine însumi, cum ar crede cineva. Nu; eu pentru voi vorbesc, ca nu cumva să
e cădeți în greșeală și să vă arătați, printr-un vot împotriva mea, nerecunoscători față de darul Zeului. De mă veți osândi la moarte, nu veți mai găsi ușor pe altul – chiar dacă spusa mea vă pare de râs – care să fie trimis de Zeu, ca mine, pentru această cetate. Eu am fost pentru voi cum e musca[1] pentru un cal mândru și de

1 Cuvântul înseamnă și *tăntar* și *pinten*. Există însă o "muscă de cal" deosebită de musca obișnuită; credem că de aceasta-i vorba aici.

rasă care, din cauza aceasta chiar, este cam leneş şi simte nevoie de îmboldire. Se pare că Zeul de aceea m-a hărăzit oraşului; să vă trezesc, să vă îndemn, să vă dojenesc pe fiecare în parte, fără încetare, ziua întreagă, mergând prin tot locul. Nu veţi mai găsi
31a uşor, atenieni, un astfel de om; ascultaţi-mă şi mă veţi cruţa. Se poate să vă mâniaţi pe mine; aşa se supără cei ce dorm când sunt treziţi de cineva. Se poate să mă şi loviţi, dacă daţi ascultare lui Anytos; în sfârşit, se poate să mă şi omorâţi cu uşurinţă. Dar atunci iarăşi vă veţi petrece restul vieţii dormind, afară numai dacă Zeul, îngrijindu-se de voi, nu v-ar trimite pe altcineva, la fel.

Că sunt un om trimis cetăţii de către Zeu, aţi putea-o înţelege
b şi din aceasta: nu seamănă cu o faptă omenească nepăsarea mea faţă de toate lucrurile ce mă privesc personal şi faptul că de atâţia ani îmi las în părăsire gospodăria, pentru a mă îngriji numai de ale voastre, pentru a mă apropia de fiecare în parte, ca un tată sau frate mai mare, încercând mereu să vă conving că trebuie să vă îngrijiţi de virtute. Dacă aş fi avut vreun folos din acestea, dacă le-aş fi făcut pentru bani, lucrurile ar avea o noimă; vedeţi însă că şi pârâtorii mei, cu toate că m-au învinuit fără ruşine pentru multe altele, n-au cutezat totuşi să mă acuze în această privinţă; n-au putut să aducă un martor care să spună că
c am primit sau am cerut vreodată plată. Cât despre mine, aduc un martor puternic că şi aici spun adevărul: este sărăcia mea.

De ce Socrate n-a făcut politică?

Poate vi se pare ciudat că eu numai ca particular umblu pe la unul şi altul şi-mi fac de lucru sfătuindu-vă; iar în chip public nu îndrăznesc să mă înfăţişez în faţa mulţimii, ca să dau sfaturi sta-
d tului. Pricina ţine tot de ceea ce m-aţi auzit adeseori spunând, cum că am în mine ceva divin, daimonic[1], despre care Meletos a scris şi în actul de învinuire, pentru a mă batjocori. Duhul acesta este sădit în mine încă de copil, şi-mi apare ca un glas. Îndată ce se arată, mă împiedică de la ce am de gând să fac, însă nu mă împinge niciodată să fac ceva. El m-a oprit să fac politică; şi mi se pare că-i foarte binevenită această împotrivire. Într-adevăr, bărbaţi ai Atenei, vă spun hotărât: dacă m-aş fi apucat să fac po-

1 *Daimonion*: acest "înger păzitor", după expresia unora, nu poate fi altceva decât personificarea propriei conştiinţe.

e litică, de mult aş fi fost pierdut şi nu v-aş mai fi fost de folos nici vouă, întru nimic, nici mie însumi. Nu vă supăraţi că vă spun acest adevăr. Nu este om care să se fi împotrivit cu hotărâre marii mulţimi – aceasta de aci sau o alta – care să fi înlăturat mai multe nedreptăţi şi călcări de lege în statul său şi care să fi scăpat cu viaţă. Este prin urmare o necesitate ca, dacă cineva într-a-
32a devăr se luptă pentru dreptate şi vrea să fie teafăr câtăva vreme, să lucreze ca simplu particular, nu ca om politic.

Puternice dovezi vă voi aduce în sprijin; şi nu vorbe, ci tocmai ce preţuiţi mai mult, fapte. Ascultaţi ce mi s-a întâmplat, ca să vedeţi că nu sunt în urma nimănui în privinţa dreptăţii; că pentru ea nu mă tem de moarte, dar că aş fi pierit, nesupunându-mă. Sunt lucruri supărătoare, cu privire la judecăţi, însă lucruri adevărate.

b Eu, cetăţeni atenieni, n-am avut niciodată vreo dregătorie; am fost însă o dată consilier. S-a întâmplat că tribul Antiohis[1], din care fac parte, era de rând în pritaneu; tocmai atunci aţi hotărât să judecaţi laolaltă pe cei zece strategi – ceea ce era o călcare de lege[2] – fiindcă nu înmormântaseră ostaşii căzuţi în lupta pe mare[3]; ceva mai târziu, voi înşivă aţi recunoscut călcarea de lege. Eu singur dintre pritani m-am împotrivit vouă ca să nu se calce legea. Oratorii voştri se pregăteau să mă tragă în judecată, să mă urmărească; voi eraţi aţâţaţi şi strigaţi împotriva mea; eu am rămas însă nestrămutat în părerea că mai degrabă trebuie să înfrunt orice primejdie, împreună cu legea şi drepta-
c tea, decât să merg cu nedreptele voastre hotărâri, de teama lanţurilor sau morţii.

Acestea s-au întâmplat pe vremea stăpânirii populare[4]; când a venit însă la cârmă stăpânirea celor puţini, "cei treizeci" porunciră, mie şi altora patru, în sala pritanilor, să aducem din Salamina pe Leon Salamineanul[5] spre a fi omorât; au dat şi alte

---

1 *Phyle Antiohis* – Fiecare din cele zece triburi trimiteau câte 50 de senatori în *bouleuterion*; o secţie din acesta era în slujbă de 35 de zile pe an, în care timp se numea *prytaneia*; clădirea unde se întruneau pritanii era numită *prytaneion* sau *tholos*; cei 50 de *pritani* luau masa în *tholos*.

2 După lege ei trebuiau judecaţi individual, nu colectiv.

3 După lupta navală de la insulele *Arginousiai* (406), în care atenienii au biruit pe spartani, cei zece generali atenieni au fost învinuiţi că n-au îngropat trupurile celor căzuţi în luptă.

4 Aşadar, înainte de lupta din Aigos Potamos, când Lysandru cuceri Atena şi o dădu pe mâna celor 30 de tirani (în 404).

5 Leon Salaminios, făcând mare avere, a fugit în Salamina de frica celor treizeci; el era cetăţean atenian.

porunci la fel, multor cetățeni, voind să acopere de păcate pe cât mai mulți. Eu și atunci le-am arătat, nu cu vorba ci cu fapta, că
d nu-mi pasă de moarte – nu știu dacă nu vorbesc cam de-a dreptul – dar că grija mea de căpetenie era numai să nu săvârșesc ceva nedrept sau nelegiuit. Nu m-a înspăimântat acea cârmuire, deși foarte puternică: n-am săvârșit de frică vreo nedreptate; căci îndată ce am ieșit din pritaneu, cei patru au apucat spre Salamina să-l aducă pe Leon, iar eu m-am dus drept acasă. Din această pricină aș fi fost desigur osândit la moarte, dacă nu se întâmpla să cadă, în scurtă vreme, stăpânirea aceea[1]. Multe dovezi îmi
e stau la-ndemână să vă conving. Credeți oare că aș fi dus-o până la vârsta asta dacă, făcând politică, m-aș fi purtat ca un om cinstit, dacă aș fi ocrotit cauzele drepte și mi-aș fi îndreptat întreaga luare-aminte, precum se cuvine, numai către astfel de prieni? Departe de asta, bărbați ai Atenei, și nimeni altul nu reușește. Dar eu, în cursul întregii vieți, m-am arătat întotdeauna la fel, același om în treburile politice, mult-puțin cât am lucrat, ca și în
33a viața particulară. N-am îngăduit nimic nimănui împotriva dreptății, nici acestora despre care ponegritorii mei spun că-mi sunt școlari.

"Școlarii" lui Socrate

Învățător n-am fost nimănui vreodată; dar dacă cineva, tânăr sau bătrân, a dorit să mă audă cum vorbesc, ori să afle cum îmi
b fac datoria, eu nu l-am ținut de rău și nu l-am oprit; n-am luat bani de la nimeni ca să stau de vorbă cu el și cu nimeni n-am refuzat să discut, sub cuvânt că nu-mi dă bani. Dimpotrivă, am îngăduit de-a valma, și celui bogat și celui sărac, să mă întrebe; și, dacă a voit să mă asculte ce vorbesc, i-am îngăduit să-mi și răspundă. Acum, de a ajuns vreunul din aceștia om de treabă ori de nu, eu nu mi-aș putea însuși pe drept răspunderea, deoarece nici n-am făgăduit vreodată cuiva o învățătură, nici n-am dat lecții nimănui. Cine susține că a primit lecții de la mine, ori că m-a ascultat vorbind în particular altceva decât m-ați auzit toți ceilalți, să știți că acela nu spune adevărul.

c Dar de ce unii simt plăcere să-și petreacă mai toată vremea cu mine? Atenieni, vă spun adevărul întreg: fiindcă le place să

---

1 La 400 i.Chr.

mă asculte cum iscodesc pe cei ce se cred înțelepți, fără a fi. Pasămite, nu este lipsită de farmec o astfel de cercetare. Mie, cum v-am spus, această sarcină mi-a fost hărăzită de Zeu, prin oracole, prin vise, în tot chipul, cum i se destăinuiește câteodată omului ursita și porunca dumnezeiască. Și lucrurile, cetățeni atenieni, sunt nu numai adevărate, dar ușor de dovedit; căci dacă eu stric pe unii tineri, iar pe alții i-am și stricat, ar fi trebuit ca unii d dintr-înșii, când au ajuns în puterea vârstei, să-și fi dat seama că eu le-am dăunat odinioară, pe când erau copii, prin relele mele povețe, și ar fi trebuit să se ridice acum împotriva mea, să mă învinuiască și să se răzbune. Dacă ei înșiși n-ar fi voit să facă aceasta, s-ar fi găsit măcar cineva dintre rudele lor, care să-și aducă aminte de ei și să-i răzbune; părinții, ori frații, ori alte neamuri, care au avut – dacă au avut – de îndurat vreun rău din partea mea, față de-ai lor.

e Însă văd aci de față pe mulți dintre dânșii; iată mai întâi pe covârstnicul meu Criton, tatăl acestui Critobul; pe Lysanias din Sphettos, tatăl acestui Aischines Theozotides[1]; pe cefisianul Antiphon, tatăl lui Epigene; iată și pe alții, ai căror frați au luat parte la convorbirile mele: Nicostrat al lui Theozotides, frate cu
34a Theodot – iar acest Theodot e mort și nu i-ar putea cere ceva, – Paralos al lui Demodocos, frate cu Theages; Adeimantos al lui Ariston și fratele său Platon; Aiantodor și fratele său Apollodor[2], precum și mulți alții, pe care i-aș mai putea numi. Dintre aceștia, măcar pe unul ar fi trebuit să ni-l numească drept martor Meletos, în cuvântarea sa. Dacă a uitat atunci, să numească unul acum – eu îi dau voie – și să arate dacă are ceva de spus în această privință. Însă, cetățeni, de la aceștia veți afla tocmai contrariul; toți sunt gata să-mi sară în ajutor mie, un corupător, un răufăcă-
b tor al rudelor lor, cum s-au rostit Meletos și Anytos.

Înțeleg de asemenea că s-ar putea ca pervertiții să aibă motivul lor de a-mi veni într-ajutor; dar cei nepervertiți, care sunt acum bărbați în vârstă, legați de aceștia prin înrudire, ce zor ar avea ei să mă apere dacă n-ar fi la mijloc dreptatea mea – sfânta dreptate – și dacă n-ar ști că Meletos minte, iar eu spun adevărul?

---

1 Nu e vorba de oratorul adversar al lui Demostene, care a trăit mai târziu.
2 Toți, elevi și prieteni ai lui Socrate.

Socrate nu face rugăminți umilitoare

Acum fie, cetățeni! Ce-am avut de zis în apărarea mea, aproape că am spus; sunt cuvintele acestea și poate altele de ace-
c lași fel. S-ar putea însă ca unul dintre voi să mă țină de rău, aducându-și aminte cum el, în cine știe ce proces mai mic decât acesta, a fost nevoit, spre a putea câștiga, să se roage de judecători cu multe lacrimi, pentru a stârni mila; cum își va fi adus la judecată copilașii, prieteni mulți și rude. Iar eu, într-o pricină, pare-se, ce pune în joc supremul risc, să nu întrebuințez nici unul din aceste mijloace? Cugetând în sine acestea, cineva s-ar înăspri poate față de mine, s-ar mânia și m-ar osândi cu ciudă, ajuns în fața urnei. Dacă deci simte așa vreunul dintre voi – ceea ce n-aș crede – dar dacă în sfârșit este cazul, aș fi în drept să-i
d răspund următoarele: "Am și eu, preabunule, ceva rude, căci, vorba lui Homer: *N-am răsărit din stejar și nu m-am născut dintr-o stâncă*[1], ci din oameni. Am și eu, cetățeni atenieni, rude; am și trei copii[2], unul acum e mare, iar doi sunt încă mici." Cu toate acestea, nu voi aduce aici pe nici unul, pentru a vă ruga să
e mă achitați prin voturile voastre. De ce nu voi face una ca asta? Nu fiindcă sunt trufaș, bărbați ai Atenei, nici fiindcă vă disprețuiesc; nu este vorba nici dacă întâmpin moartea cu vitejie sau cu frică. Pentru cinstea mea, a voastră și a întregului stat, eu nu găsesc de cuviință să fac asta, la vârsta mea, cu trecutul și numele meu, adevărat sau mincinos; doar e știut lucru că Socrate se
35a deosebește prin ceva de ceilalți oameni. Ar fi rușinos, în adevăr, dacă s-ar purta astfel cei dintre voi care par mai deosebiți prin înțelepciune, bărbăție sau altă virtute. Am văzut în câteva rânduri pe unii de felul acesta. Deși păreau să însemne ceva, când au apărut la judecăți s-au umilit în chip de necrezut, socotind poate că, dacă mor, îndură o groaznică suferință; sau dacă voi nu
b i-ați osândi la moarte, ar rămâne nemuritori. Acest fel de oameni îmi pare că fac statul nostru de ocară până într-atât, încât și străinii au ajuns să spună că, la atenieni, oamenii mai deosebiți prin virtute, chiar cei puși de ei în fruntea dregătoriilor și a celorlalte locuri de cinste, nu se deosebesc întru nimic de femei. Aseme-

---

1 *Odiseea*, XIX, 163. Astfel întreabă Penelopeia pe Odiseus, pe care încă nu-l recunoscuse. Aici versul este aproape întreg, numai verbele sunt schimbate, la pers. I în loc de a II-a.

2 Lamprocles, Sofroniscos și Menexenos.

nea lucruri, bărbați ai Atenei, nu se cuvine să facem nici noi, cei ce părem, cât de cât, a fi ceva; dar nici voi n-ar trebui să ne-o îngăduiți, chiar dacă noi am vrea s-o facem. Dimpotrivă, să arătați că mai degrabă ați osândi pe cel ce joacă asemenea piese de teatru, cu scopul de a stârni mila voastră, dar care de fapt face de râs cetatea, decât pe acela care așteaptă în liniște hotărârea voastră.

Lăsând deoparte însă cele ce privesc faima, eu nu găsesc, ate-
c nieni, că-i drept să te rogi de judecător și să scapi prin rugăminți, ci să-l lămurești și convingi; că doar nu de aceea șade judecătorul acolo, ca să jertfească dreptatea pentru hatâruri, ci ca să judece după ea; el a jurat, nu că va face pe placul cui i se va părea, ci că va judeca după legi. De aceea, nici noi nu trebuie să vă îmbiem la călcarea jurământului, nici voi să nu vă lăsați târâți într-acolo; căci nici unii nici ceilalți n-am respecta astfel pietatea. Nu-mi cereți deci, bărbați ai Atenei, să fac față de voi ce nu
d socot vrednic, drept și sfânt – pe Zeus, mai ales sfânt – mai ales când sunt învinuit de acest Meletos pentru călcarea religiei. E limpede lucru că, dacă v-aș îndupleca să fiți de partea mea, dacă prin rugăminți v-aș sili la aceasta, deși ați jurat, v-aș învăța chiar eu să nu credeți în ființa zeilor și atunci, cu-adevărat, voind să mă apăr, m-aș învinui singur că nu cred în zei. Însă cu totul altfel este adevărul. Eu, cetățeni atenieni, respect pe zei ca nici unul dintre pârâtorii mei; las deci în seama voastră și a Zeului să judece cum e mai bine, și pentru mine și pentru voi.

(După cele mai plauzibile calcule, au votat 502 juraţi. Diogene Laertiu afirmă (II, 41) că Socrate a fost declarat vinovat cu 281 de voturi. Cel osândit ia din nou cuvântul, la discutarea pedepsei.)

PARTEA A DOUA
SOCRATE PROPUNE O PEDEAPSĂ

Discutarea diferitelor pedepse

Cetățeni ai Atenei! Că nu m-am răzvrătit față de osândirea
36a mea, ține de multe pricini, dar mai cu seamă de faptul că nu mi-a venit deloc pe neașteptate. De un lucru însă mă minunez: de numărul voturilor, de o parte și de alta. N-aș fi crezut că va fi o deosebire atât de mică, ci una cu mult mai mare. Și iată că, pe cât se pare, dacă treizeci de voturi, numai, ar fi căzut altfel, eu aș fi acum liber. Dar și așa, tot mă simt achitat, măcar față de Meletos. Mai mult; după cât îmi pare, nu numai că față de el sunt achitat, dar e lămurit pentru fiecare că, de n-ar fi avut alături pe
b Anytos și Lycon, el ar fi trebuit să plătească amenda de o mie de drahme, căci n-ar fi dobândit nici a cincea parte din voturi[1].

Așadar, acest om care împotriva mea pedeapsa cu moartea. Eu însă, atenieni, ce să cer la rândul meu?[2] Nu este firesc să vă cer ceva după merit? În acest caz, ce aș putea cere? Ce sunt vrednic să îndur sau să plătesc, fiindcă în cursul vieții nu am înțeles să trăiesc liniștit, am nesocotit lucrurile de care se îngrijesc cei mai mulți: avere și rânduială în casă, putere militară, oratorie populară, atâtea și atâtea dregătorii, ba chiar conspirațiile și
c răzvrătirile în statul nostru? Fiindcă m-am socotit de fapt mai cinstit decât trebuie ca să scap cu viață? Fiindcă nu m-am amestecat în lucruri din care n-ar fi ieșit nici un folos, nici pentru voi nici pentru mine? Fiindcă, pe cale particulară, am pătruns în viața fiecăruia, căutând a-i aduce, precum socotesc, cel mai mare

---

1 Din cauza abuzurilor cu denunțurile – o adevărată meserie a sicofanților – se impuseseră condiții pârâtorului. Astfel, dacă nu câștiga o cincime din voturi, pedeapsa se întorcea asupra lui.

2 Când legea nu preciza, pârâtorul arăta și pedeapsa ce trebuia să se dea celui condamnat; iar pârâtul, dacă jurații votau în principiu osândirea, avea dreptul să-și propună și el o pedeapsă.

bine? Fiindcă am încercat să conving pe fiecare dintre voi că nu e bine să se îngrijească de afacerile lui mai înainte de a se fi îngrijit de el însuşi, spre a deveni cât mai bun şi mai înţelept; nici de treburile statului, cât de stat însuşi – şi de orice altceva în ace-
d laşi fel? Întrucât, deci, am fost aşa, ce plată mi s-ar cuveni? O bună răsplată, bărbaţi ai Atenei, dacă trebuie să fiu preţuit după merit. Iar o astfel de răsplată poate fi binevenită pentru mine numai dacă este potrivită trebuinţelor mele. Ce-i trebuie însă unui om sărac, care săvârşeşte binele şi are nevoie să trăiască în liniş-
te, pentru a vă putea da îndemnuri? Nimic mai nimerit, bărbaţi atenieni, decât ca pe un astfel de om să-l hrăniţi în pritaneu, mai degrabă decât pe acela dintre voi care ar fi câştigat premiul la Jocurile olimpice[1], cu un cal, cu o pereche, sau cu carul cel mare; un astfel de premiat vă dă o spoială de fericire, nu însă fericirea pe
e care v-o dau eu. Iar unul ca acela n-are nevoie de hrană; eu am. Dacă deci încuviinţaţi să fiu răsplătit pe drept, eu vă cer să-mi
37a faceţi cinstea de a fi hrănit în pritaneu!

Poate că spunând acestea, vă par şi acum trufaş, cum vă păream când v-aţi aşteptat din parte-mi să vă cer îndurare. Numai că, cetăţeni atenieni, adevărul e altul. Sunt încredinţat că n-am făcut rău, cu voinţă, faţă de nimeni. Dar de acest lucru nu v-am putut convinge, deoarece ne-a fost dat să dezbatem procesul în-
b tr-un timp prea scurt. Dacă ar fi fost în legea voastră, cum este în alte state, ca judecăţile ce privesc pedeapsa cu moartea să se facă nu numai într-o zi, ci în mai multe, atunci poate v-aş fi convins; acum însă nu este uşor să mă desprind, într-un timp aşa de scurt, de calomnii atât de vechi. Încredinţat fiind că nu fac rău nimănui, cu atât mai mult nu-mi voi face rău chiar mie, vorbind împotriva mea însumi, în sensul că aş merita vreun rău şi cerându-mi singur pedeapsa, ca un vinovat. De ce m-aş teme? Să nu îndur ceea ce Meletos cere împotriva mea? Dar eu zic că nu ştiu
c nimic despre moarte, nici dacă e un bine, nici dacă e un rău. Atunci să-mi aleg, în loc de această răsplată nesigură, una despre care ştiu sigur că este rea? Care? Temniţa? Dar ce-mi trebuie o viaţă în închisoare, ca rob plecat, rând pe rând, paznicilor rânduiţi de cei unsprezece? Atunci, amenda? Şi să stau închis

1. Cinstea de a fi hrănit în pritaneu se da numai celui ce binemerita cu ceva de la patrie sau câştiga un premiu olimpic.

până când o voi plăti. Dar este pentru mine același lucru cu cel amintit; căci n-am de unde plăti. Să vă cer surghiunul? Poate mi l-ați da. Dar, bărbați ai Atenei, mare poftă de viață ar trebui să mă stăpânească și prea mult mi-aș întuneca judecata, ca să nu înțeleg că, dacă voi, concetățeni ai mei, n-ați putut răbda vorba
d și purtarea mea, ci v-au fost așa de grele și urâte încât să căutați a scăpa de ele, cum vor putea alții să le rabde cu ușurință? Departe de mine, atenieni, să pot crede așa ceva.

Frumoasă viață mi-ar rămâne mie acum, atât de vârstnic, să ies din orașul meu, schimbând cât voi trăi orașele și gonit fiind din fiecare! Știu bine că, oriunde voi merge, de voi vorbi mă vor asculta tinerii, cum mă ascultă și aici. Dacă-i voi ține departe de mine, dânșii mă vor alunga, convingând pe cei mai bătrâni s-o
e face; dacă însă nu-i voi îndepărta, atunci părinții și rudele lor mă vor alunga, tot din pricina lor.

Poate va zice cineva: "N-ai putea totuși, Socrate, să trăiești și mai departe, însă în tăcere și liniștit, o dată ce vei fi ieșit de aici?" Asupra acestui lucru îmi este cel mai greu din toate să conving pe unii dintre voi. Dacă spun că asta înseamnă să nu ascult pe Zeu, că din această cauză n-aș putea trăi în liniște, nu mă veți crede, ca și cum aș glumi. Dacă însă spun că binele cel mai
38a mare pentru un om este să se îndeletnicească în fiecare zi cu virtutea și cu celelalte probleme despre care mă auziți discutând și făcând analize asupră-mi și asupra altora, și dacă voi zice, de asemenea, că nu este de trăit o viață ce nu se supune acestei cercetări, încă mai puțin mă veți crede.

b *Socrate propune o amendă*

Că lucrurile sunt așa cum vi le-am spus, nu vă pot convinge ușor, cetățeni; eu însă nu socotesc îndeobște că mi se cuvine ceva rău. Dacă aș fi avut bani, v-aș fi cerut o pedeapsă bănească, cât aș fi putut plăti fără nici un neajuns. Însă – nu am, afară numai dacă nu mă veți osândi la cât sunt în stare a plăti. Poate m-aș înlesni să plătesc o mină de argint: la atâta mă osândesc. Dar, bărbați ai Atenei, Platon acesta, Criton, Critobull și Apollodor mă tot îndemnau să vă cer o pedeapsă de treizeci de mine, pe chezășia lor; fie, mă osândesc și la atâta; iar dânșii vă vor fi chezași de încredere pentru plata banilor.

(Judecătorii votează aplicarea unei pedepse. La cele 281 de voturi contra lui, se adaugă 80; Socrate este astfel osândit la moarte, după cele mai multe probabilități, cu 361 de voturi.)

PARTEA A TREIA
SOCRATE, OSÂNDIT LA MOARTE, RĂSPUNDE

c *Socrate înfruntă pe cei care au votat contra lui*

Bărbați ai Atenei, în schimbul câtorva ani din viața mea, veți dobândi faima și veți da prilejul să se spună, de către oricine va voi să ocărască statul nostru, cum că ați omorât un om înțelept, pe Socrate. Voind să vă aducă vouă o dojană, ei mă vor numi desigur om înțelept, deși nu sunt. Dacă ați fi așteptat numai puțină
d vreme, moartea mea ar fi venit de la sine. Vedeți cât de mult a înaintat vârsta asupra vieții și cât de aproape am ajuns de moarte. Spun aceasta nu pentru toți, ci numai pentru cei ce m-au osândit la moarte.

Acelorași le mai spun următoarele: poate veți crede, atenieni, că am căzut învins din lipsa cuvintelor acelora prin care v-aș fi putut convinge, dacă aș fi avut credința că un om trebuie să facă totul, să spună orice, numai și numai să scape de urmărire. Eu însă sunt departe de părerea aceasta. Da, sunt înfrânt datorită unei lipse, însă nu de vorbe, ci de cutezanță și nerușinare. Sunt înfrânt fiindcă n-am vrut să mă apropii de voi cu acel fel de vorbire care știu că v-ar fi plăcut prea mult la auz, să viu cu plânsete și vaiete; fiindcă nu am făcut și nu am spus multe și de toate, pe
e care le socotesc nevrednice de mine; dar voi sunteți deprinși să le auziți de la atâția alții! Eu, nici când m-am apărat n-am vrut să fac nimic ce nu este demn de un cetățean liber, chiar dacă este pus în fața primejdiei; și nici acum nu-mi pare rău că mi-am făcut o astfel de apărare. Dimpotrivă, prefer, apărându-mă în acest chip, să mor, decât să trăiesc în alt chip; căci atât la judecată cât și în luptă, nici eu, nici un altul nu se cuvine să întreprin-
39a dă chiar orice, ca să scape de moarte. De câte ori n-ar putea cineva, în război, să scape de moarte, fie aruncând armele, fie întor-

cându-se cu rugăminți către cei ce-l urmăresc? Tot astfel în fiecare primejdie sunt multe mijloace de a te feri de moarte; nu-ți trebuie decât cutezanța de a face sau spune orice. Într-adevăr, atenieni, nu este atât de greu să scapi de moarte, cât să fugi de
b păcat, căci acesta aleargă mai iute decât moartea. Acum iată, eu, încetinel și bătrân cum sunt, am fost doborât de ceea ce venea mai încetinel: moartea. Iar prigonitorii mei, iuți și puternici, au fost biruiți de un lucru mai iute decât dânșii: păcatul[1]. Eu plec spre moarte, osândit de voi. Ei se duc spre păcat și nedreptate, osândiți de adevăr: fiecare rămâne la osânda sa. Poate că așa și trebuia să se întâmple, și cred că în lucrurile acestea a fost o măsură.

c Îmi rămâne acum o dorință; vreau să vă prorocesc ceva vouă, celor care m-ați osândit. Eu acum trăiesc acele clipe când sufletul omului poate, mai mult ca oricând, să prorocească. Vouă, cetățeni ce mă dați morții, vă spun în numele lui Zeus: o pedeapsă mult mai grea decât aceea că mă ucideți vă așteaptă curând după moartea mea. Prin această hotărâre credeți că puteți să scăpați de a da socoteală de viața voastră; vi se va întâmpla tocmai dimpotrivă, v-o spun. Cei ce vă vor chema la răspundere vor fi mai mulți; eu i-am ținut în umbră până acum, iar voi nici n-ați simțit-o. Și vor fi, față de voi, cu atât mai aprigi cu cât sunt mai tineri; și amarnic vă vor necăji. Dacă credeți cumva că ucigând oameni
d veți înlătura pe cei ce vă mustră că nu duceți o viață cinstită, nu judecați bine. Nu aceasta e scăparea cea mai bună, nici cinstită, ci tocmai dimpotrivă: cea mai dreaptă și mai ușoară mântuire ați găsi-o, nu prin înăbușirea glasului celorlalți, ci prin pregătirea de sine a fiecăruia, ca să deveniți cât mai virtuoși cu putință. Aceasta vă prevestesc, vouă care m-ați condamnat, despărțindu-mă de voi.

Socrate vorbește celor care au votat pentru dânsul

e Cât privește pe cei ce n-au votat contra mea, aș sta cu plăcere de vorbă cu dânșii asupra întâmplării de față, cel puțin cât mai zăbovesc dregătorii, până când va trebui să plec spre locul unde urmează să-mi dau sfârșitul. De aceea, atenieni, mai rămâneți cât timp nu ne împiedică nimic să ne mai povestim câte ceva unii altora; cât ne mai este îngăduit. Ca prieteni ce-mi sunteți, aș

---

1 Locul amintește de un vers din *Iliada*, IX, 502 unde Rugile personificate merg mai încet decât Păcatul.

40a vrea să vă spun ce mi s-a întâmplat mai adineauri, precum şi ce
însemnătate are faptul.

Judecătorilor – şi vă zic aşa, fiindcă voi sunteţi adevăraţii
mei judecători – mi s-a întâmplat ceva minunat. Obişnuitul glas
profetic al daimonului, l-am auzit adesea în cursul întregii mele
vieţi; el mi se împotriveşte ori de câte ori am de gând să săvâr-
şesc ceva nedrept, chiar şi în privinţe neînsemnate; iar astăzi,
când vedeţi şi voi şi când oricine ar putea crede că trec prin cele
b mai grele împrejurări, astăzi, acest semn al Zeului nu m-a întâm-
pinat nici de dimineaţă, când am ieşit din casă, nici mai apoi,
când am sosit aci, la judecătorie, nici în clipa când începeam să
mă apăr. Cu toate acestea, în multe alte împrejurări, când vor-
beam, mă oprea chiar în mijlocul vorbirii. În împrejurarea de fa-
ţă însă, nu m-a oprit deloc şi nu s-a împotrivit la nici o faptă, la
nici un cuvânt al meu. Care să fie pricina acestui lucru? Să vă
spun eu. Pasămite, cele ce s-au întâmplat cu mine sunt un bine,
c şi nu judecăm drept când credem că moartea este o nenorocire.
Dovadă puternică e tocmai faptul că, dacă n-aş fi săvârşit azi
vreun bine, glasul tainic nu ar fi tăcut, ci mi s-ar fi împotrivit.

Dar, să ne gândim şi aşa, cât e de întemeiată nădejdea de a
socoti moartea un bine. În adevăr, a fi mort este din două lucruri
unul: sau este totuna cu a nu fi deloc, şi atunci cel mort n-are nici
o simţire pentru nimic, sau este, după cum spun unii, numai o
schimbare şi o trecere a sufletului de aci într-un loc. Iar dacă în
moarte nu-i nici o simţire ci ea este ca un somn adânc, ca atunci
d când cineva doarme fără măcar să aibă un vis, atunci moartea se
înfăţişează ca un minunat câştig. Căci socotesc că, de şi-ar alege
cineva o noapte în care a dormit aşa de bine încât n-a fost tul-
burat nici măcar de un vis, dacă apoi ar compara acea noapte cu
toate celelalte nopţi şi zile ale vieţii sale şi, cercetându-le întru
sine, ar trebui să spună câte zile şi câte nopţi din viaţa lui a trăit
mai liniştit şi mai plăcut decât în noaptea aceea – socotesc că nu
e numai un om de rând, dar însuşi Marele Rege ar găsi că acestea
sunt prea puţine la număr faţă de celelalte zile şi nopţi. Dacă
moartea este aşa ceva, eu o numesc câştig. Căci atunci întreaga
veşnicie nu pare a fi altceva decât o singură noapte senină.

Dacă însă moartea este ca şi o călătorie de aici în alt loc, dacă
sunt adevărate cele ce se spun că acela este locul de întâlnire al
tuturor care au murit, atunci ce bine s-ar putea închipui mai mare
41a decât moartea, o, judecătorii mei? Oare să scape cineva de aceşti

așa-zişi judecători, să coboare în lăcaşul lui Hades, să găsească acolo pe adevăraţii judecători, despre care se spune că împart dreptatea în acea lume, pe Minos, Radamanthys, Eac, Triptolemos şi pe ceilalţi semizei, care în viaţa lor au trăit după dreptate, oare această strămutare să fie rea? Şi tot astfel: pentru cine dintre voi este lucru de mic preţ a se întâlni cu Orfeu, Musaios,
b Hesiod şi Homer? Dar aş vrea să mor de mai multe ori, dacă acestea sunt adevărate; căci mi-aş petrece şi pe-acolo vremea minunat, întâlnindu-mă cu Palamade şi cu Aias[1] al lui Telamon şi cu oricare dintre cei vechi, care au murit şi ei în urma unei judecăţi nedrepte. Cred că nu mi-ar fi deloc neplăcut să pun alături propriile mele suferinţe cu ale lor. Dar cea mai mare plăcere a mea ar fi, desigur, să cercetez şi să iscodesc şi pe cei de acolo ca pe cei de aci. Să văd care dintre ei este înţelept şi care crede numai că este, fără a fi. Şi ce n-ar da cineva, judecătorilor, să
c poată iscodi pe acel conducător al marii oştiri împotriva Troiei[2], sau pe Odiseu, sau pe Sisif, ori pe alţii, mii şi mii, pe care i-am mai putea cita, bărbaţi sau femei? Să stai de vorbă cu aceştia, să fii mereu cu dânşii, să-i iscodeşti: iată o nespusă fericire. Căci, fără îndoială, ei nu te osândesc la moarte pentru asemenea fapte. De altfel, lumea de acolo are, faţă de cea de aici, pe lângă alte fericiri, şi pe aceea de a fi nemuritoare pentru restul vremii, dacă cel puţin cele ce se spun sunt adevărate.

Dar şi voi, judecătorilor, s-ar cădea să fiţi cu bune nădejdi faţă de moarte, şi un lucru mai ales să-l adânciţi ca pe un ade-
d văr: că pentru omul drept nimic nu este rău, nici în viaţă, nici după ce moare; şi că rosturile lui nu sunt lăsate în părăsire de zei. Cele ce mi se petrec mie acum, să nu credeţi că sunt din întâmplare; eu sunt încredinţat că e mai bine pentru mine să mor şi, cu aceasta, să fiu dezbărat de toate. Iată de ce glasul tainic nu mi s-a împotrivit deloc, de astă dată. Drept aceea, nu mă pot deloc supăra pe cei ce m-au osândit, ca şi pe cei ce m-au pârât, deşi gândul lor, când mă osândeau şi mă pârau, n-a fost să-mi facă bine, ci ei socoteau să-mi facă rău. Şi singurul lucru de mustrat, la ei, acesta este.

---

1 Palamede şi Aias, eroi de frunte în războiul troian.
2 Agamemnon.

e Dar oricum, îi voi ruga măcar atâta: pe copiii mei, când vor
creşte, să-i pedepsiţi, oameni buni, şi să le pricinuiţi aceeaşi
mâhnire pe care v-am pricinuit-o eu vouă, ori de câte ori veţi
găsi că ei se îngrijesc fie de averi, fie de altele, mai mult ca de
virtute; şi să-i certaţi cum v-am certat eu, ori de câte ori se vor
arăta altora a fi ceva, nefiind nimic. Aceasta, pentru că nu se vor
fi îngrijit de cele ce trebuie, închipuindu-şi că este ceva de capul
lor, când în fapt n-ar fi vrednici de nimic. Şi, dacă-mi veţi împli-
ni dorinţa aceasta, voi socoti că am primit ce se cuvine de la voi,
42a şi eu şi copiii mei.

Acum însă este ora să ne despărţim, eu ca să mor, voi ca să
trăiţi. Care dintre noi păşeşte spre un lucru mai bun, nimeni n-o
ştie fără de numai Zeul.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CRITON
(sau despre datorie)

În românește de Șt. Bezdechi

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SOCRATE, CRITON

43a SOCRATE: De ce-ai venit la ceasul acesta, Criton? Nu-i prea de dimineață?

CRITON: Ba da.

SOCRATE: Pe ce vreme să fie?

CRITON: Dis-de-dimineață.

SOCRATE: Mă mir că ți-a dat drumul înăuntru păzitorul închisorii.

CRITON: A, mă cunoaște bine, Socrate, pentru că am venit des aici, și apoi l-am îmbunat și eu cu câte ceva.

SOCRATE: De mult ai venit?

CRITON: Cam de mult.

b SOCRATE: Atunci de ce nu m-ai deșteptat numaidecât? De ce ai stat așa, fără să mă chemi?

CRITON: Pe Zeus, Socrate, și eu, dac-aș fi în locul tău, n-aș vrea ca veghea jalnică (dinaintea morții) să ție prea mult. Dar tot stau și mă minunez că te văd dormind așa de liniștit. Tocmai de aceea nu te-am deșteptat; să-ți guști odihna cât mai plăcut. Și mai înainte, totdeauna îți fericeam viața pentru că ai o fire așa domoală – dar mai ales acuma, cu prilejul nenorocirii acesteia, când te văd că o rabzi atât de ușor și de blajin.

SOCRATE: La vârsta mea, Criton, ar fi nepotrivit să mă supăr că trebuie să mor.

c CRITON: Ei, dar alții, tot în anii tăi, Socrate, când dă astfel de nenorocire peste ei, vârsta nu-i scutește întru nimic, să nu se mânie împotriva soartei care a dat peste ei.

SOCRATE: Așa e. Dar – ia să te întreb – de ce-ai venit așa de dimineață?

CRITON: Ca să-ți aduc, Socrate, o veste crudă, zdrobitoare, nu pentru tine – de asta sunt sigur – ci pentru mine și pentru prietenii tăi toți, și crudă și zdrobitoare, veste care, după mine, e una din cele mai greu de suportat.

d SOCRATE: Ce veste anume? Că a venit nava din Delos[1], la sosirea căreia trebuie să mor?

CRITON: N-a sosit încă, dar se pare că va sosi azi, după cât spun nişte călători din Sunion[2], care au lăsat-o acolo. Din spusa lor e limpede că va veni azi, şi atunci, Socrate, mâine... neapărat, se va pune capăt vieţii tale.

SOCRATE: Ei şi? Să fie într-un ceas bun! Dacă aşa-i pe placul zeilor, Criton, aşa să fie. Dar tot nu cred că va sosi azi.

44a CRITON: Ce te face să bănuieşti?

SOCRATE: Să-ţi spun: voi fi dat morţii a doua zi după sosirea navei.

CRITON: Da, aşa spun cei cărora li s-a dat însărcinarea.

SOCRATE: Şi cum spuneam – nu cred că va sosi azi, ci mâine. Bănuiala mea e întemeiată pe un vis pe care l-am visat chiar în noaptea asta, nu de mult. Aşa că se pare că bine ai făcut de nu m-ai trezit.

CRITON: Ce vis ai visat?

b SOCRATE: Se făcea că venise la mine o femeie frumoasă şi chipeşă, îmbrăcată în alb, care m-a strigat şi mi-a spus: "Socrate «de azi în trei zile-o s-ajungi în rodnica Phthie»[3]."

CRITON: Ciudat vis, Socrate.

SOCRATE: Dar limpede, după părerea mea, Criton.

CRITON: Foarte limpede, pe cât se vede. Decât, te rog încă o dată, om năzdrăvan: ascultă-mă, urmează-mi sfatul! Gândeşte-te! Dacă mori tu, nenorocirea mea nu va consta numai în aceea că voi fi lipsit de un prieten cum nu voi mai găsi altul niciodată; nu,

c pe lângă asta, lumea care nu te cunoaşte bine, nici pe tine nici pe mine, o să-mi scoată vorbe că am fost nepăsător faţă de soarta ta şi că, dac-aş fi vrut să pun la bătaie o sumă oarecare de bani, te-aş fi putut scăpa. Şi ce reputaţie mai ruşinoasă, decât să treci în ochii lumii drept un om care pune averea sa mai presus decât prietenii? Căci lumea nici în ruptul capului n-o să creadă, că tu, cu toate îndemnurile noastre, n-ai vrut să ieşi[4] de aici.

d SOCRATE: Dar, bunul meu prieten, ce ne pasă nouă de părerea lumii? Oamenii de ispravă – şi de părerea lor trebuie să

---

1 Vezi începutul dialogului *Phaidon*, 58 b. *(n.e.)*

2 Sunion – promontoriu şi oraş în sudul Aticii, nu Lunion ca în ediţia de bază. *(n.e.)*

3 Platon adaptează v. 363 din Cântul IX, al *Iliadei*, în care Ahile îl ameninţă pe Agamemnon că se va întoarce acasă, părăsind lupta. *(n.e.)*

4 Se vede cu câtă grijă Criton evită cuvântul "evadare", ca să adoarmă scrupulele lui Socrate.

ținem seamă mai mult – vor fi încredințați că lucrurile s-au petrecut așa cum s-au petrecut într-adevăr.

CRITON: Dar vezi, Socrate, că trebuie să ne pese și de părerea mulțimii. Împrejurarea de față ne arată limpede că ea e în stare să facă cuiva mult rău, ba chiar – aș zice – răul cel mai mare, când cineva ajunge să fie ponegrit în fața ei.

SOCRATE: Unde dă zeii, Criton, ca mulțimea să fie în stare de a face cel mai mare rău, numai cu condiția ca să facă și cel mai mare bine. Ce bine ar fi atunci! Dar ea nu e în stare nici de una, nici de alta. Căci n-au putința să facă pe un om nici cuminte, nici smintit, ci fac, ce fac, la întâmplare.

e CRITON: Bine, fie. Dar să-mi spui un lucru, Socrate: Nu-i așa că ești îngrijorat de mine și de ceilalți prieteni, de teamă că, dacă vei ieși de aici, sicofanții[1] o să se lege de noi că te-am scos de aici, și că o să fim siliți să ne pierdem sau toată averea, sau o mare parte din ea, sau că o să pățim mai știu eu ce? Dacă de asta
45a ți-e teamă, atunci fii pe pace. E drept doar că, scăpându-te pe tine, să ne expunem la această primejdie, și, la nevoie, chiar la una mai mare. Ci ascultă-mă și nu fă altcum.

SOCRATE: Sunt îngrijorat, Criton, și de asta, și de multe altele.

CRITON: De asta să n-ai grijă. La urma urmei, suma de bani pe care o pretind cei ce vor să-ți dea mijlocul de scăpare, scoțându-te de aici, nu e mare. Apoi nu vezi ce ieftini sunt sicofanții?
b N-ar trebui multe parale pentru ei. Îți stă la îndemână averea mea, și cred că ajunge. Iar dacă, din prietenie pentru mine, nu vrei să-mi cheltuiesc banii mei, uite, sunt aici străini, gata să pună mână de la mână pentru tine. Unul dintre ei, Simmias tebanul, a și adus suma trebuincioasă. Pe urmă și Cebes[2] e gata să te servească, și alții, foarte mulți. De aceea, cum spun, nu teama asta să te împiedice de a-ți căuta scăparea. Și nici să nu-ți bați capul cu ceea ce spuneai la tribunal, că adică n-ai ce să te faci, dacă
c pleci de aici din țară. Prieteni o să găsești pretutindeni, oriunde te vei duce. Dacă vrei să pleci în Tesalia, am acolo amici care vor ști să te aprecieze și la care poți găsi un adăpost netulburat, unde nimeni n-o să-ți facă vreun neajuns.

---

1 Impostorii și delatorii publici de profesie. *(n.e.)*

2 Interlocutorul lui Socrate în *Phaidon*, el însuși autor de dialoguri în manieră socratică, la fel ca și Simmias, concetățeanul său. *(n.e.)*

Şi apoi, Socrate, nici nu mi se pare drept ceea ce încerci să faci. Tu te dai singur morţii, când ai putinţa să te mântui. Tu te sileşti să faci cu tine, ceea ce ar putea să-ţi dorească numai duşmanii, şi ceea ce s-au şi silit să facă, hotărâţi să te dea pierzării. Pe lângă asta, tu trădezi datoria pe care o ai şi faţă de fiii tăi, pe care îi laşi în părăsire, şi te duci, deşi ai putinţa să-i creşti şi să-i înveţi; cât despre partea ta – aş zice – poate să se întâmple cu ei ce s-o întâmpla. Şi o să se întâmple cu ei, firește, ce se întâmplă de obicei cu copiii orfani. Căci nu trebuie să faci copii sau, dacă
d i-ai făcut, trebuie să asuzi ca să-i creşti şi să le dai educaţie; tu, pe cât se vede, cauţi să te pui cât mai mult la adăpost de osteneli. Un om ca tine, care toată viaţa a pretins că se îndeletniceşte cu virtutea, ar trebui să aleagă calea pe care o alege un om virtuos
e şi plin de bărbăţie. Cât despre mine, mă ruşinez şi pentru tine şi pentru prietenii tăi, şi mi-e teamă că o să pară că se datoreşte oarecum laşităţii noastre, tot ce ţi se întâmplă acum: şi felul cum a ajuns procesul la tribunal, când era un mijloc ca să nu ajungă până acolo, apoi felul cum s-a dezbătut procesul, şi în sfârşit acum, şi întâmplarea aceasta, care – ca o culme a batjocurii – o să dea
46a de crezut că noi, de frică şi din nemernicie, ne-am dat frumos la o parte, fără ca nici tu, nici noi să fi făcut ceva spre a te scăpa, când ar fi fost aşa de lesne, dacă noi într-adevăr am fi fost de vreo ispravă. Ia seama, Socrate, că purtarea asta, pe lângă nenorocire să nu aducă şi ruşine, atât pentru tine cât şi pentru noi. Hai, chibzuieşte-te – sau mai bine zis nu – căci nu mai e vreme de chibzuit, ci de a fi şi luat o hotărâre. Şi nu e decât o hotărâre de luat: că totul trebuie isprăvit la noapte. Dacă mai zăbovim, o să fie peste putinţă să mai facem ceva. Haide Socrate, te rog din răsputeri, ascultă-mă! Fă aşa cum îţi spun.

b SOCRATE: Iubitul mei Criton, zelul tău ar fi vrednic de laudă, dacă ar fi împreunat cu un oarecare sentiment al datoriei; de nu, cu cât e mai mare, cu atât e mai supărător. De aceea suntem datori să cercetăm, dacă trebuie să fac (ce-mi spui tu) sau nu. Căci nu intră în firea mea – şi asta nu numai acum, ci cât am trăit – să ascult de altceva decât de raţiune, şi anume de aceea, care după cercetare, se susţine ca fiind cea mai bună. Căci nu pot să mă lepăd de principiile pe care le-am susţinut înainte, pentru cuvântul că mi s-a întâmplat această nenorocire; principiile acestea sunt aceleaşi şi acum, şi le cinstesc şi le respect ca şi mai
c înainte. Şi dacă în împrejurarea de faţă, nu găsim altele mai

bune, să fii încredințat că n-o să-ți cedez, chiar dacă puterea mulțimii ar născoci și mai multe sperietori decât acum, și ne-ar amenința și cu otrăvuri și cu moartea și cu confiscarea averii.

Dar cum am putea cerceta mai bine acest lucru? Nu reluând ideea pe care o afirmai tu, privitoare la opinia (oamenilor despre noi) ca să vedem anume dacă era întemeiată în toate cazurile sau nu, și dacă trebuie să ținem seamă de unele păreri, iar de altele, d nu? Sau ideea era întemeiată, înainte ca eu să fiu condamnat la moarte; dar acum s-a dovedit că ea n-a fost spusă decât de dragul de a fi spusă, și că de fapt, nu era decât o vorbă goală, o distracție? Tare aș dori să cercetez împreună cu tine, Criton, spre a vedea dacă acum, din pricina situației noi, s-a schimbat ceva din convingerile mele sau au rămas aceleași; și dacă trebuie să ne lepădăm de ele sau să le respectăm și mai departe.

S-a spus, pe cât știu, în atâtea rânduri de oameni serioși, ceea ce am spus și eu adineauri, că de unele din părerile oamenilor trebuie să ții socoteală, iar de altele, nu. În numele zeilor, Criton, ți se pare întemeiată această afirmare? Tu cel puțin, pe cât intră în firea lucrurilor omenești, ești în afară de primejdia de a muri mâine, și ție vreo nenorocire apropiată nu-ți poate întuneca min- ții le. Ia vezi: Nu ți se pare ție întemeiată afirmația care susține că e trebuie să ții socoteală de unele păreri și de altele nu; și că apoi 47a trebuie să ții socoteală de părerile unora, iar de ale altora, nu? Ce zici? E adevărat acest lucru.

CRITON: Da, e adevărat.

SOCRATE: Prin urmare, trebuie să respectăm părerile bune, pe cele rele, însă, nu.

CRITON: Da, așa e.

SOCRATE: Dar nu-i așa, că păreri bune sunt ale celor cuminți, iar cele rele, ale celor nesocotiți?

CRITON: Cum nu?

b SOCRATE: Hai, să vedem ce înseamnă vorbele astea. Un om care face gimnastică, când se îndeletnicește cu acest lucru, de a cui părere va ține seamă? De lauda sau de critica primului venit, ori numai de a aceluia care e medic sau maestru de gimnastică?

CRITON: Numai de a acestuia.

SOCRATE: Prin urmare, trebuie să se ferească de critica doar a acestuia, și să caute numai laudele lui, nu pe ale mulțimii (profane).

CRITON: Evident.

SOCRATE: Prin urmare, fie că e vorba de gimnastică sau de dieta pe care trebuie s-o urmeze la mâncare sau băutură, el trebuie să se ia mai degrabă după sfatul călăuzei sale pricepute, decât după ce l-ar sfătui toți ceilalți la un loc.

CRITON: Adevărat.

c SOCRATE: Bine. Dar dacă nu ascultă de acela unul (pe care l-a luat călăuză), ci-i nesocotește părerea ori laudele lui, și pune mai presus părerea mulțimii profane, n-o să i se întâmple nici un rău?

CRITON: Ba da, fără îndoială.

SOCRATE: Ce rău anume? Și unde tinde răul acesta, și ce parte a neascultătorului va vătăma?

CRITON: Firește că trupul, căci pe acesta îl prăpădește.

SOCRATE: Foarte bine. Prin urmare, Criton, așa se întâmplă și cu toate celelalte lucruri, pe care nu mai e nevoie să le înșirăm. Dar privitor la dreptate și nedreptate, la bine și la rău, la frumos și urât, de care ne ocupăm noi acuma, ce crezi tu? Trebuie să ne
d luăm după părerea mulțimii și să ne fie teamă de ea, sau numai de părerea aceluia care e priceput în aceste lucruri, și numai de el trebuie să ne rușinăm și să ne temem mai mult decât toți ceilalți la un loc? Căci dacă nu ascultăm de el, vom prăpădi și vom batjocori acea parte (din sufletul nostru) care crește prin dreptate, și piere din pricina nedreptății. Găsești că asta e doar o vorbă goală?

CRITON: Nu, ai dreptate, Socrate.

SOCRATE: Ia să vedem; dacă pe acel ceva, care printr-un regim sănătos, se îndreaptă, iar de pe urma bolii, se strică, l-am prăpădi, luându-ne după părerea profanilor, oare am mai putea
e noi trăi după stricarea lui? Înțelegi că e vorba de trup. Nu?

CRITON: Ba da.

SOCRATE: Ei, am putea noi trăi cu un trup dărăpănat și stricat?

CRITON: Firește că nu.

SOCRATE: Dar e oare cu putință, când se dărăpănează acel ce din noi, căruia îi prieste dreptatea, și care tânjește când dă de nedreptate? Sau, să credem că acel ce din noi, cu care simțim
48a dreptatea și nedreptatea, e mai prejos decât trupul?

CRITON: Nu, firește.

SOCRATE: Atunci e mai presus?

CRITON: Cu mult.

SOCRATE: Aşadar, scumpul meu, nu trebuie să ţinem seamă de vorbele mulţimii, ci de acel care se pricepe la dreptate şi nedreptate, şi de însuşi adevărul. Prin urmare, n-ai apucat pe drumul cel bun, când ai spus că trebuie să ţinem seamă de părerea mulţimii privitoare la dreptate, frumos şi bine, şi contrariile lor. – Dar, poate, ni se va spune, că mulţimea ne poate da morţii.

b CRITON: Fireşte, că o să ni se spună asta, Socrate.

SOCRATE: Ai dreptate. Însă, admirabile prieten, ideea, de care ne ocuparăm, rămâne aceeaşi ca şi mai înainte. Şi acum să-mi mai spui încă un lucru. Mai rămâne sau nu în picioare principiul că, lucru de căpetenie nu e a trăi, ci a trăi "bine"?

CRITON: Da, rămâne.

SOCRATE: Dar rămâne încă şi această constatare, că a trăi "bine" e unul şi acelaşi lucru cu a trăi frumos şi drept?

CRITON: Da, rămâne.

SOCRATE: Prin urmare, după ce am stabilit acestea, rămâne să cercetăm dacă e drept sau nu, să încerc de a ieşi de aici, fără

c voia atenienilor. Şi dacă reiese că e drept, să încercăm; dacă nu, să ne vedem de treabă. Iar cât priveşte consideraţiile tale relativ la sumele de cheltuit, la părerea lumii şi la educaţia copiilor, ia seama, Criton, că ele-s mai degrabă vrednice de cei care ar fi în stare să omoare sau să învie tot aşa de uşor pe cineva, dacă le-ar sta în putinţă; vorbesc de mulţime. Pentru noi, deoarece aşa cere judecata, nu rămâne altceva decât să cercetăm, ceea ce spuneam

d şi adineauri. E oare drept să mituim pe cei care vor să ne scoată de aici şi să le fim recunoscători –, fie că noi scoatem pe alţii din închisoare, fie că ne lăsăm noi scoşi de alţii – sau nu e drept să facem acest lucru? Şi dacă se va vedea că această faptă e nedreaptă, să vedem dacă mai ne e îngăduit să alegem între perspectiva morţii sau a oricărei alte suferinţe – în cazul când rămânem aici şi nu întreprindem nimic – şi între perspectiva nedreptăţii?

CRITON: Ceea ce spui tu mi se pare drept, Socrate. Să vedem ce-i de făcut.

SOCRATE: Să cercetăm acest lucru împreună, bunul meu, şi dacă ai să-mi faci vreo obiecţie la cele spuse de mine, fă-o, şi te voi asculta; de unde nu, încetează, prietene, cu sfatul tău stăruitor, că trebuie să ies de-aici, chiar fără voia atenienilor. Ţin foarte mult ca fapta mea să fie încuviinţată şi de tine; n-aş vrea să fie

49a împotriva voinţei tale. Vezi acum dacă principiile stabilite la

început ți se par întemeiate, și încearcă de răspunde la întrebarea mea, cum crezi că-i mai bine.

CRITON: Voi încerca.

SOCRATE: Recunoaștem noi că niciodată nu e îngăduit să faci răul de bunăvoie, sau suntem de părere că uneori e îngăduit, alteori nu? Ori trebuie să spunem că a face rău, nu poate fi niciodată nici bun, nici frumos, precum am recunoscut de atâtea ori mai înainte? Oare toate convingerile noastre de mai înainte s-au
b spulberat în aceste puține zile? Am putut noi, Criton, la vârsta noastră, bătrâni cum suntem, să ne amăgim atâta vreme în credința că discutăm serios, când de fapt noi nu ne deosebeam întru nimic de copii? Sau trebuie să recunoaștem hotărât că ceea ce era adevărat atunci e adevărat și acum, indiferent de părerea mulțimii? Și că chiar de ne-ar aștepta o soartă mai rea sau mai bună ca aceasta, orișicum, nedreptatea e în orice caz un rău și o rușine pentru cel care o comite? Suntem sau nu de părerea asta?

CRITON: Da, suntem.

SOCRATE: Prin urmare, niciodată nu trebuie să faci o ne-
c dreptate.

CRITON: Nu, firește.

SOCRATE: Și nici să răspunzi la o nedreptate cu alta, cum e părerea mulțimii, pentru că nu trebuie să faci niciodată o nedreptate.

CRITON: Se vede că nu.

SOCRATE: Dar rău, trebuie să faci cuiva, Criton, sau nu?

CRITON: Nu, firește, Socrate.

SOCRATE: Dar a răspunde cu răul la rău, când l-ai suferit, cum zice mulțimea, e drept sau nu?

CRITON: Nicidecum.

SOCRATE: Căci între a face rău cuiva și a-i face o nedreptate, nu e nici o deosebire.

CRITON: Așa e.

SOCRATE: Prin urmare, nu trebuie să răspunzi la o nedreptate cu alta, nici la rău cu rău, orice ți-ar face cineva. Și când
d recunoști acest lucru, Criton, ia seamă să nu-l recunoști împotriva părerii tale; căci știu că puțini oameni încuviințează părerea asta, și puțini o vor încuviința. Cei care îmbrățișează această părere nu se potrivesc la idei cu cei care nu o îmbrățișează, și e firesc ca să se disprețuiască unii pe alții, când unii văd puterea celorlalți. Vezi așadar și tu, dacă ești de aceeași părere cu mine,

şi dacă putem urma discuţia, întemeindu-ne pe principiul acesta, că nu e bine niciodată nici să faci o nedreptate, nici să răspunzi la o nedreptate cu alta, nici să răspunzi la rău cu rău; sau eşti de altă părere şi nu-mi împărtăşeşti principiul. Părerea mea
e de acum am avut-o de mult; tu spune-mi, arată-mi dacă eşti de altă părere: dacă însă recunoşti principiul de mai sus, atunci ascultă cele ce urmează.

CRITON: Îl recunosc, da; îl găsesc bun. Ia spune.

SOCRATE: Să-ţi spun aşadar şi ce urmează, sau mai degrabă să-ţi pun o întrebare: Când ai recunoscut în faţa cuiva că un lucru e drept, trebuie să-l faci, sau nu?

CRITON: Da, trebuie să-l faci.

SOCRATE: Şi acum ia seama la cele ce urmează. Dacă ieşim
50a de aici (din închisoare) fără să fi căpătat încuviinţarea Statului, e oare adevărat că facem rău cuiva, şi tocmai cui s-ar cuveni mai puţin? sau nu? Şi în cazul acesta, mai respectăm noi ceea ce am recunoscut că e drept sau nu?

CRITON: Nu pot să-ţi răspund la întrebarea asta, Socrate. Nu o înţeleg.

SOCRATE: Ia gândeşte-te aşa. Închipuie-ţi în clipa când am fi gata să evadăm de aici – sau numeşte fapta aşa cum vrei – ar veni Legile şi Statul şi, oprindu-se în faţa noastră, ne-ar pune întrebarea asta: "Ia spune-mi, Socrate, ce-ai de gând să faci? Prin fapta pe care o pui la cale, crezi tu că faci altceva decât să lucrezi pe cât îţi îngăduie puterile, la pieirea noastră, a Legilor şi
b a Statului? Sau îţi închipui tu cumva că mai poate rămâne în picioare, fără să fie doborât, Statul acela în care hotărârile date nu mai au nici o putere, ci sunt nesocotite şi călcate în picioare de către cetăţeni?". Ce am răspunde la întrebarea asta şi la altele de acelaşi fel, Criton? Căci s-ar putea invoca – mai ales de către orator – o mulţime de argumente în apărarea acestei legi călcate de noi, care cere ca hotărârile date să-şi păstreze întreaga lor pu-
c tere. Vom spune oare: "Statul ne-a nedreptăţit; hotărârea lui n-a fost dreaptă"? Asta o să-i răspundem?

CRITON: Asta, Socrate – pe Iupiter!

SOCRATE: Dar dacă Legile ar zice: "Aşa a fost înţelegerea între noi şi tine, Socrate, sau ne înţelesesem să respecţi hotărârile pe care le dă Statul?". Şi dacă vorba lor ne-ar mira, s-ar putea prea bine să ne spuie iar: "O, Socrate, nu te mira de vorbele noastre, ci răspunde; era doar obiceiul tău să te foloseşti de între-

bări şi răspunsuri. Ia spune, cu ce ne-am făcut vinovate, noi şi Statul, faţă de tine, de încerci să ne prăpădeşti? Nu nouă ne datorezi tu naşterea ta? Nu prin noi a luat tatăl tău pe maică-ta, de
d te-a făcut să vezi lumina zilei? Ia spune, găseşti cusur legilor privitoare la căsătorie? Le găseşti tu nepotrivite?". "Nici gând" le-aş răspunde eu. "Sau găseşti vreun cusur legilor după care ai fost şi tu crescut, privitoare la creşterea şi educaţia copilului? Au nu era bună rânduiala făcută de aceste legi, care porunceau ta-
e tălui tău să te dea să înveţi muzică şi gimnastică?". "Ba era bună", le-aş spune eu. "Bine. Dar după ce te-ai născut, şi-ai căpătat creştere şi educaţie, poţi să pretinzi că nu erai al nostru, vlăstar din noi, sclavul nostru şi tu şi părinţii tăi, cu strămunii lor? Şi dacă e aşa, crezi tu oare că ai aceleaşi drepturi faţă de noi ca şi noi faţă de tine, şi că ai dreptul să ne faci şi tu nouă, orice ţi-am făcut noi ţie? Va să zică, faţă de tatăl tău şi de stăpânul tău – dacă-l aveai – n-aveai drepturi ca de la egal la egal; şi nu pu-
51a teai să-i faci ceea ce-ţi făcea el, nici să-i răspunzi când te ocăra, nici să-l baţi, când te lovea – şi aşa mai departe; şi faţă de ţara ta şi de legile tale, să-ţi fie îngăduit toate acestea? Astfel, când noi vrem să te dăm pieirii fiindcă aşa socotim că-i drept, pretinzi să-ţi fie şi ţie îngăduit la rândul tău să ne dai pieirii pe cât ţi-e cu putinţă, pe noi, legile şi ţara ta? Şi când faci astfel de faptă, să mai şi poţi spune că e drept ceea ce faci, tu, în calitatea ta de om ce cu adevărat năzuieşte totdeauna la virtute? Oare până într-atât te-a rătăcit înţelepciunea ta, încât te-a făcut să uiţi că mai presus decât tatăl tău şi mama ta şi strămunii tăi e patria, şi că ea e mai venerabilă şi mai sfântă şi mai de preţ, şi în faţa zeilor şi în faţa oamenilor cuminţi? (Nu ştii) că trebuie să o cinsteşti, să cauţi a-i intra în voie când e supărată şi a-i face pe plac mai mult decât
b tatălui tău, şi că eşti dator s-o asculţi, să faci tot ce ţi-o porunci şi să rabzi fără murmur orice ţi-ar ordona? Ai uitat că, chiar dacă te-ar osândi să fii lovit ori pus în lanţuri, sau te-ar trimite la război să te expui la răni şi la moarte, trebuie să te supui la toate, căci aşa e drept, şi nu trebuie nici să te dai la o parte, nici să te doseşti, şi nici să dezertezi, ci, şi în război, şi la tribunal, şi peste tot, să faci ce ţi-o
c porunci Statul şi patria, sau s-o faci să-şi schimbe părerea, prin mijloacele pe care ţi le dă legea? Căci dacă violenţa faţă de tatăl şi maica ta e o crimă, nu e oare această crimă nespus mai mare când e îndreptată împotriva patriei?". Ce vom răspunde la aceste vorbe, Criton, vom da dreptate Legilor, sau nu?

CRITON: Le vom da, cred.

SOCRATE: "Aşadar, ia vezi, Socrate, mi-ar spune poate Legile atunci, ia vezi dacă e întemeiată afirmaţia noastră, ca nu cumva fapta pe care încerci s-o săvârşeşti să nu fie nedreaptă. Noi care ţi-am dat lumina zilei, care te-am crescut şi te-am edu-
d cat, şi care te-am împărtăşit şi pe tine şi pe toţi ceilalţi cetăţeni cu toate lucrurile ce ne stau la îndemână spunem dinainte şi dăm oricărui atenian fără excepţie libertatea, ca după ce va fi început să se bucure de drepturile lui de cetăţean, şi va fi luat cunoştinţă de aşezămintele şi legile ţării, să-şi ia ce-i al lui şi să plece unde o vrea, dacă, noi, Legile, nu-i suntem pe plac. Nici una dintre noi, Legile, nu-l împiedicăm şi nu interzicem nimănui de a pleca
e în vreo colonie, sau de a se aşeza ca străin aiurea, cu tot ce-i al lui, în cazul când nu se împacă cu legile şi ţara asta.

Când însă unul dintre voi rămâne aici, după ce a văzut în ce chip împărţim dreptatea şi cum gospodărim Statul, atunci pretindem că acesta, prin însăşi faptul rămânerii lui, s-a îndatorat să asculte de toate poruncile noastre şi, în cazul când n-ascultă, îl găsim de trei ori vinovat: Întâi pentru că nu ascultă de noi care l-am născut şi l-am crescut, apoi pentru că, deşi obligat să ne as-
52a culte, totuşi nu ne ascultă şi nici nu încearcă să ne arate că n-avem dreptate. Şi cu toate că noi îi facem cunoscute dinainte îndatoririle la care-l obligăm, şi nu i le impunem cu asprime, ci-i dăm libertatea să aleagă între cele două alternative: sau să se supuie, sau să ne arate că n-avem dreptate – el nu face nici una, nici alta.

Dacă săvârşeşti fapta plănuită, la aceste învinuiri te vei expune şi tu, Socrate, şi mai ales tu, tu mai mult ca oricare altul".

Şi dacă atunci le-aş întreba: "Dar de ce?" ar avea poate dreptul să mă scuture, spunându-mi că eu sunt unul dintre atenienii care şi-au luat mai cu deosebire această îndatorire faţă de ele.
b "O, Socrate, – mi-ar răspunde ele – avem dovezi puternice că noi, Legile, şi cetatea, îţi eram pe plac. Căci dacă nu ţi-ar fi fost îndeosebi dragă această cetate, n-ai fi stăruit într-însa cu o statornicie mai mare ca a oricărui alt atenian, tu care n-ai părăsit-o niciodată ca să te duci la vreo serbare (din alt oraş) – decât doar o singură dată la Istm[1] – şi nici n-ai ieşit din ea decât ca să-ţi faci

1 Istmul de Corint – punte de legătură între Peloponez şi nordul Greciei, unde se ţineau din doi în doi ani Jocurile istmice. *(n.e.)*

datoria de ostaş, şi nici n-ai făcut vreo călătorie cum face toată
c lumea, nici nu te-a cuprins dorinţa să vezi alte oraşe sau Legi, ci
te-ai mulţumit cu noi, Legile de aici, şi cu cetatea asta. Atât de
mare era faţă de noi dragostea ta, prin care dădeai totodată măr-
turie că ai să trăieşti potrivit rânduielilor noastre în toate, ba încă
ai făcut şi copii aici, pentru că vezi bine îţi plăcea cetatea asta.
Şi încă ceva: în timpul procesului aveai putinţa – dacă vroiai –
să faci în aşa fel ca să fii osândit la surghiun; în felul acesta,
puteai atunci să-ţi aduci la îndeplinire, chiar cu învoirea cetăţii,
planul, pe care acum n-ai putea să-l execuţi decât împotriva vo-
inţei ei. Dar tu, în vremea aceea, te grozăveai că nu te mişcă de-
loc sentinţa de moarte şi spuneai că preferi moartea surghiunu-
lui. Iar acum, fără să-ţi fie ruşine de vorbele tale de atunci şi fără
să-ţi pese de noi, Legile, încerci să ne dai pieirii, făcând o faptă
d vrednică de un sclav nemernic, când încerci să evadezi, nesocо-
tind învoiala dintre noi şi îndatorirea pe care ai luat-o de a trăi
potrivit rânduielilor noastre. Şi mai întâi, să ne răspunzi la o în-
trebare: avem noi sau n-avem dreptate, când afirmăm că ţi-ai
luat îndatorirea să ne respecţi nu numai cu vorba, ci şi cu fapta?"
Ce-o să răspundem atunci, Criton? Ne rămâne oare altceva decât
să le dăm dreptate?

CRITON: N-avem încotro, Socrate.

SOCRATE: "Ce faci tu altceva – ar adăuga ele – decât să
calci legământul făcut cu noi, fără ca tu să fi fost nici silit, nici
e înşelat, nici nevoit să iei o hotărâre grabnică; căci ai avut un
răgaz de şaptezeci de ani, în care puteai să pleci de aici dacă noi
nu-ţi eram pe plac şi dacă legământul cu noi ţi se părea nedrept.

Dar tu n-ai ales nici Lacedemona[1], nici Creta, ale căror legi
le lauzi cu orice prilej, nici vreo alta dintre cetăţile elene sau bar-
bare, ci ai rămas în această cetate, neîndurându-te să te înde-
53a părtezi de dânsa, nici măcar cât ologii, orbii şi alţi schilozi. Atât
de mult îţi plăceam noi, Legile şi cetatea asta, mai presus ca ori-
care alta, pesemne. Căci poate să-i placă cuiva o cetate, fără să-i
placă legile ei? Şi acum plănuieşti să-ţi calci îndatoririle luate?
Dacă vrei s-asculţi de sfatul nostru, Socrate, n-o să ţi le calci, ca
să nu te faci de râs părăsind acest oraş".

---

1 Vechiul nume al Spartei, cetate peloponeziacă pe malul râului Eurotas, rivala Atenei. *(n.e.)*

"Ia gândeşte-te bine. Ce folos poate să-ţi aducă ţie şi prietenilor tăi greşeala aceasta de a nesocoti legământul dintre noi? Că b şi prietenii tăi se vor expune să fie surghiuniţi – luându-li-se dreptul de a rămâne în Atena – sau că li se va confisca averea, e un lucru aproape sigur. Şi mai întâi, tu însuţi – dacă te adăposteşti în vreunul din oraşele vecine, Megara sau Teba[1] – căci amândouă au constituţii superioare –, vei sosi acolo ca duşman al constituţiei lor, şi toţi cetăţenii cu dor de inimă pentru oraşul lor se vor uita pieziş la tine şi te vor socoti drept un stricător al legilor; în felul acesta tu vei întări părerea judecătorilor tăi de aici, şi-i vei face să se încredinţeze că într-adevăr au dat o c hotărâre dreaptă în procesul tău. Căci, oricine e un stricător al legii poate fi socotit, cu atât mai mult cuvânt, drept stricător al tinerilor necopţi la minte. Sau poate ai de gând să ocoleşti aceste cetăţi bine cârmuite, şi pe cetăţenii lor aşa de cuviincioşi? Atunci ce rost o să mai aibă viaţa pentru tine? Ori ai să te apropii de ei şi o să ai obrazul să le ţii... ce fel de predici, Socrate? La fel cu acelea de aici, că anume virtutea şi dreptatea, legile şi legalitatea sunt lucrurile cele mai de preţ pentru muritori? Nu ţi d se pare ţie că o asemenea purtare va fi judecată ca nevrednică şi ruşinoasă pentru un Socrate? Nu mă îndoiesc că da. Dar să presupunem că te vei îndepărta de aceste locuri, şi te vei duce în Tesalia la cunoştinţele lui Criton. Acolo domneşte cea mai mare nerânduială şi imoralitate, şi poate că le va face plăcere să te asculte povestind în ce chip caraghios ai fugit din închisoare, sub cine ştie ce travestire, cu o sarică de piele în spinare, sau cu alt veşmânt de acelea cum obişnuiesc să poarte cei ce evadează, şi căutând să-ţi schimbi mersul şi statura, ca să nu fi recunoscut. Că tu în anii tăi, căruia – după toate legile firii – nu-i mai rămâe nea decât puţin timp de trăit –, ai cutezat să te agăţi cu atâta lăcomie de viaţă, în dispreţul legilor celor mai sfinte, e, crezi, un lucru de care nu te va întreba nimeni? Poate că vei scăpa de această ruşine, dacă izbuteşti să nu superi pe nimeni. Dar de nu izbuteşti, vei auzi, Socrate, multe vorbe ce te vor durea amarnic. Şi atunci ce-ţi mai rămâne, decât să-ţi duci viaţa căutând să le intri pe sub piele şi să-i slugăreşti pe toţi? În ce alt chip, decât benchetuind acolo în Tesalia, ca şi cum zaiafetul ar fi fost scopul

1 Capitala Beoţiei, patria lui Simmias şi Cebes. *(n.e.)*

plecării tale în Tesalia? Şi ce o să se aleagă atunci de acele frumoase predici ale noastre, despre dreptate şi celelalte virtuţi?
54a Îmi vei răspunde poate că, dacă îţi păstrezi viaţa, o faci doar ca să-ţi poţi creşte copiii şi să-i dai la învăţătură. Cum adică? O să-i duci în Tesalia ca să-i creşti şi să le dai învăţătură, înstrăinându-i de ţara lor, ca să aibă prilej să-ţi fie recunoscători şi pentru această din urmă binefacere. Nu? Sau poate o să-mi spui că n-ai de gând să-i înstrăinezi, dar că oricum, dacă trăieşti tu, vor căpăta o creştere şi o educaţie mai îngrijită, măcar că tu n-o să fii în preajma lor? Căci, firesc, prietenii tăi o să aibă grijă de ei. Ori crezi poate că dacă te duci în Tesalia, o să aibă grijă de ei, iar dacă te duci în Hades, n-o să aibă? Apoi, dacă e vreo ispravă de cei care ţi se pretind prieteni, trebuie să fii încredinţat că vor avea grijă de copiii tăi şi în acest din urmă caz."

b "Haide, Socrate, ascultă de noi, Legile, sub scutul cărora ai crescut şi nu pune nici pe copii şi nici viaţa însăşi mai presus decât dreptatea, pentru că, ajungând în Hades, să poţi aduce ca mărturie această purtare a ta, când te vei apăra în faţa celor ce cârmuiesc lumea de jos. Vezi bine, că dacă faci ce te sfătuieşte Criton, fapta ta n-o să fie nici mai dreaptă, nici mai bună, nici mai pioasă, nici pentru tine, şi nici pentru vreunul din ai tăi – nici pe lumea asta, nici pe lumea cealaltă. Dacă părăseşti acum această viaţă, o părăseşti ca nedreptăţit, nu de noi Legile, ci de
c oameni; pe când, dacă fugi din închisoare, răspunzând în chip aşa de ruşinos la nedreptate cu nedreptate, şi la rău cu rău, călcând învoiala şi legământul faţă de noi, şi aducând vătămare tocmai acelora cărora erai mai puţin îndreptăţit s-o aduci – ţie însuţi, patriei, prietenilor şi nouă – atunci şi noi ne vom mânia pe tine, atât noi în viaţa aceasta, cât şi surorile noastre, Legile din Hades, care nu te vor primi cu bine în ceea lume, ştiind că, pe
d cât ţi-a stat în putinţă, ai încercat să ne dai pieirii. O, nu te lua după Criton, ci ascultă mai degrabă de sfatul nostru."

Fii încredinţat, scumpul meu prieten Criton, că acestea sunt vorbele pe care mi se pare că le aud, precum celor iniţiaţi la misterele corybanţilor[1], li se pare că aud sunetul flautelor, şi ecoul acestor vorbe răsună aşa de puternic în mine, încât mă împiedică

1 Corybanţii – preoţii zeiţei Cybele care puneau dansurile frenetice şi muzica zgomotoasă în slujba ritualului lor orgiastic de obârşie frigiană. *(n.e.)*

să aud altceva. Aşa că orice ai spune tu ca să mă faci să-mi schimb aceste păreri, o vei spune în zadar. Dar dacă crezi tu că poţi cumva să mă înduplecI, spune ce mai ai de spus.

CRITON: Nu, Socrate, nu mai am nimic de spus.

e SOCRATE: Atunci nu mai încerca, Criton, şi să mergem pe calea arătată de mine, pentru că aceasta e şi calea pe care ne călăuzeşte divinitatea.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CHARMIDES
(sau despre înțelepciune)

În românește de Șt. Bezdechi

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

SOCRATE, CHAIREPHON, CRITIAS şi CHARMIDES

153a SOCRATE: Sosind ieri seara din tabăra de la Potideia, mă îndreptai voios, după o lipsă aşa de îndelungată, spre locurile pe unde mă preumblam de obicei. Intrai în palestra lui Taureas, în faţa templului de lângă porticul regal, şi aici găsii o mulţime de lume, unii necunoscuţi şi cei mai mulţi cunoscuţi de-ai mei. b Cum mă văzură intrând pe neaşteptate, se grăbi care mai de care să-mi poftească încă de departe bun venit. Iar Chairephon, ca un smintit ce e, mă întrebă: "Cum ai scăpat teafăr din luptă, Socrate?"

Într-adevăr, câtva timp înainte de plecarea noastră avusese loc lângă Potideia[1] o luptă despre care tocmai atunci se auzise pe aici. Iar eu îi răspunsei: "Precum vezi". "Mi s-a adus vestea aici c – zise el – că lupta a fost foarte înverşunată şi că au căzut foarte mulţi cunoscuţi de-ai noştri". "Vestea e adevărată", îi răspunsei eu. "Ai luat şi tu parte la luptă?", mă întrebă el. "Da, am luat". "Atunci vino-ncoa – zise el – stai jos, şi povesteşte-ne şi nouă, căci n-am aflat încă toate cu de-amănuntul". Zicând aces-d tea, mă luă şi mă puse să şed lângă Critias al lui Callaischros. Mă aşezai, dădui bună ziua lui Critias şi celorlalţi şi le povestii peripeţiile luptei, răspunzând la diferitele întrebări ale fiecăruia.

După ce vorbirăm destul despre lucrurile astea, îi întrebai şi eu la rândul meu cum stau cu filozofia şi ce tineri s-au deosebit prin ştiinţă sau frumuseţea lor, sau prin amândouă deodată. Iar 154a Critias, îndreptându-şi privirea către poartă, şi văzând că intră nişte tineri, care se certau, urmaţi de o întreagă ceată, zise: "Cred c-o să ai prilejul să vezi îndată cum stăm cu «frumuseţi-le», Socrate, căci cei care intră acum sunt premergători şi îndră-

---

1 Vezi *Apărarea lui Socrate*, 28 e, n. 1. *(n.e.)*

gostiți de cel care trece drept cel mai frumos băiat din vremea noastră; bănuiesc că e aproape și c-o să intre și el numaidecât".
b "Cine-i – îl întrebai eu – și al cui fecior este"? "Îl cunoști și tu, dar când ai plecat, era încă nevârstnic: e Charmides, feciorul unchiului meu Glaucon, și vărul meu". "Cum să nu-l cunosc – zisei eu – încă pe vremea aceea nu era băiat de lepădat, iar acum cred că este un tânăr răsărit". "O să vezi numaidecât, zise el, cât de mare și voinic s-a făcut". N-apucă să isprăvească bine vorba și Charmides intră.

Eu, prietene, n-am mijlocul să judec așa ceva, și ca să-ți spun verde, n-am nici o pricepere ca să deosebesc pe cei frumoși, fiindcă eu găsesc frumoși pe aproape toți oamenii în floarea vâr-
c stei. Însă Charmides îmi păru minunat la statură și la înfățișare, și vedeam că toți se îndrăgostiseră de el, așa erau de uimiți și de tulburați la intrarea lui. Și în urma lui veneau alți mulți adoratori. Sentimentul acesta la niște oameni ca noi n-avea nimic de mirare, dar am băgat de seamă că și copiii toți, chiar și cel mai
d mic, nu-și luau ochii de la el și se uitau ca la un idol. Atunci Chairephon, chemându-mă, îmi zise: "Cum ți se pare tânărul, Socrate? Nu e frumos la față"? "Extraordinar" răspunsei eu. – "Ei bine – zise el – dacă l-ai dezbrăca, ți s-ar părea că fața nu-i nimic pe lângă trup; așa de frumoasă îi e făptura!" Și care mai de care se întrecea să-i aducă aceleași laude ca și Chairephon. Iar eu zisei: "Pe Hercule, atunci e vorba de un om irezistibil dacă, pe lângă toate astea, mai are un singur lucru, o nimic toată". "Ce?" întrebă Critias. "Dacă – răspunsei eu – are un suflet tot așa de frumos ca și trupul; și s-ar cuveni, Critias, să-l aibă astfel, fiindcă este din neamul vostru". "Dar – zise Critias – are și sufletul foarte frumos și foarte bun". "De ce nu i-am dezveli întâi sufletul, ca să ne uităm la el înaintea trupului? La vârsta lui cred că i-ar face mare bucurie să stea cu noi de vorbă". "De
155a minune, zise Critias, mai cu seamă că este filozof, și după părerea lui și a altora, chiar poet". "Darul acesta al poeziei vă vine de departe, Critias, și îl datorați înrudirii voastre cu Solon. Dar de ce nu chemi tânărul încoace să-l văd și eu? Căci chiar de ar fi mai tânăr, nu e o rușine să stea cu noi de vorbă, în fața ta, care îi ești epitrop și văr pe deasupra". "Că bine zici, să-l chemăm". În același timp, întorcându-se către o slugă, îi zise: "Băiete,
b cheamă pe Charmides și spune-i că vreau să-l arăt unui doctor, pentru boala de care îmi spunea mai deunăzi că suferă". Iar

Critias, îndreptând vorba către mine îmi spuse: "Mai deunăzi, Charmides îmi spunea că-l doare capul dimineața când se scoală. Ai avea ceva împotrivă ca să te prefaci că știi un leac pentru durerea de cap?" "Nimic, numai să vină." "Are să vină".

Așa se și întâmplă: Charmides veni și venirea lui fu pricina
c unei scene hazlii. Toți ședeam, și cum fiecare se grăbea să-i facă loc lângă sine, fiecare împingea pe vecinul lui, până ce pe unul dintr-un cap de bancă îl făcurăm să se scoale, iar pe celălalt, din celălalt cap, să cadă de-a berbeleacul. Atunci el veni și se așeză între mine și Critias. De data asta mă simții stingherit, prietene, și încrederea mea de mai înainte, c-o să-mi fie foarte ușor să stau de vorbă cu el, îmi pieri dintr-o dată. Dar când Critias îi spuse că eu sunt cel cu leacul, iar Charmides își aruncă spre mine niște ochi, a căror privire n-o pot descrie, și schiță un gest de între-
d bare, în vreme ce toți cei din palestră se zoriră să ne înconjoare ca într-un cerc, atunci, nobile prieten, văzui ce se ascunde sub mantia lui și fui cuprins de o așa văpaie, că nu mai eram stăpân pe mine.

Atunci înțelesei cât de adevărate sunt sfaturile date de Cydias, când zice, vorbind de un băiat frumos: "Păzește-te, căprioaro, de-a te înfățișa leului, ca să nu fi sfâșiată de el", căci îmi părea că sunt prada unui astfel de pui de leu.

e Totuși, când mă întrebă dacă știu vreun leac pentru durerea de cap, îi răspunsei, nu fără greutate, că știu. "Ce anume ?" mă întrebă el. Eu îi răspunsei că e o buruiană, dar că pe lângă leacul acesta, mai trebuie și un descântec; dacă ia cineva leacul pe când i se descântă, se vindecă cu desăvârșire, însă buruiana fără des-
156a cântec nu e bună la nimic. Iar el: "O să scriu vorbele descântecului după tine". "Cu voia sau fără voia mea?" "Cu voia ta, Socrate", zise el râzând. "Fie , îi răspunsei, tu-mi știi și numele"? "N-ar fi drept să nu-l știu, zise el, fiindcă foarte des vine vorba de tine în adunările noastre de tineri și-mi aduc aminte, de când eram încă copil, că te-am văzut în tovărășia lui Critias". "Foarte bine faci că-ți aduci aminte, căci îți voi spune deslușit cum e
b descântecul; adineauri nu prea știam cum să-ți arăt puterea lui. Descântecul ăsta nu vindecă numai durerea de cap, ci precum poate vei fi auzit despre vracii buni, că dacă vine cineva la ei să-i întrebe de dureri de ochi, ei spun că nu pot să se apuce de vindecatul ochilor, ci că e nevoie să caute întâi capul ca să poată
c vindeca ochii; tot astfel a-ți închipui că poți să îngrijești numai

de cap, nesocotind restul trupului, ar fi o absurditate din cele mai mari. Pentru acest cuvânt, ei întrebuințează tratamente pentru tot corpul și încearcă să îngrijească, să caute și să vindece partea o dată cu întregul. Nu știi că ăsta e principiul lor și că e îndreptățit?". "Știu foarte bine". "Atunci găsești că e bun principiul lor"? "Mai mult decât oricare altul", răspunse el.

d Văzând că Charmides e de aceeași părere cu mine prinsei inimă, îmi regăsii încrederea în mine, puțin câte puțin, mă înflăcărai și îi zisei: "Tot așa și cu descântecul ăsta, Charmides: l-am învățat în oaste de la un doctor trac, unul din ucenicii lui Zamolxis despre care se spune că au puterea să te facă nemuritor. Acest trac spunea că doctorii greci au mare dreptate să facă observația de care pomenii. Dar, adăugă el: «Zamolxis, regele nostru, care e zeu, spune că precum nu se cade să încercăm a vindeca ochii fără să ne ocupăm de cap, ori capul fără trup, tot astfel nu se ca-
e de să încercăm a vindeca trupul fără să vedem de suflet, și că, tocmai din pricina asta, sunt multe boli la care nu se pricep doctorii greci, fiindcă nu cunosc întregul de care ar trebui să îngrijească. Căci dacă acesta merge rău, este peste putință ca partea să meargă bine.

Toate relele și bunurile trupului și omului îndeobște pornesc de la suflet, care înrăurește asupra trupului precum capul înrău-
157a rește asupra ochilor. Prin urmare, întâi de toate, și mai presus de orice, trebuie să îngrijim de suflet, dacă vrem să fie în bună stare capul și trupul întreg. Iar sufletul, dragul meu, se caută prin anumite descântece și aceste descântece sunt cuvântările frumoase. Mulțumită lor, înțelepciunea prinde rădăcini în suflete, și o dată ce a prins rădăcină și trăiește, e ușor să dăm sănătate capului și
b întregului trup». Și pe când mă învăța leacuri și descântece, zise: «Adu-ți aminte și nu te lăsa înduplecat de nimeni să-i vindeci capul cu acest leac, până ce nu-ți va fi încredințat mai întâi sufletul, ca să-l vindeci cu acest descântec. Astăzi oamenii fac greșeala de a gândi că pot să fie doctori ai unei părți, fără să fie și a celeilalte». Mă sfătui foarte mult să nu mă las înduplecat de rugăciunea nimănui ca să fac altfel, oricât ar fi el de frumos, de bo-
c gat, sau de neam. Eu îl voi asculta – fiindcă m-am legat cu jurământ și trebuie să-l ascult – iar tu dacă vrei să-mi dai sufletul tău să-l descânt cu descântecele acelui trac, potrivit cu sfaturile lui, îți voi da leacul de durere de cap; de nu, n-am ce-ți face, dragă Charmides."

Critias, auzindu-mă vorbind astfel, zise: "Durerea de cap e un mare noroc pentru tânărul acesta, dacă din pricina durerii de
d cap va fi nevoit să-şi îndrepte şi mintea. Află totuşi că Charmides e mai presus de tinerii de vârsta lui, nu numai prin frumuseţe, ci chiar prin lucrul pentru care spui că ai descântec; vrei să spui că e înţelept, nu?" "Ba , tocmai". "Află atunci că, după părerea tuturor, el e cel mai înţelept dintre tinerii de acum, iar în alte privinţe nu e mai prejos de ceilalţi, pe cât îi îngăduie – firește – vârsta", zise Critias. "Şi e drept Charmides, zisei eu,
e să-i întreci pe ceilalţi prin toate aceste însuşiri. Căci nu cred că vreunul din noi, suindu-se până la străbunii săi, poate să arate uşor două familii în stare să dea naştere, prin înrudirea lor, la un vlăstar mai frumos şi mai bine înzestrat decât familiile din care te tragi tu. Neamul tatălui tău, Critias, fiul lui Dropides, a fost cântat pe întrecute de către Anacreon, de către Solon şi alţi poeţi care îi slăveau pentru frumuseţea, virtutea şi toate bunurile care
158a alcătuiesc ceea ce se numeşte fericire; iar neamul mamei tale nu se lasă mai prejos. Se zice că nici un om din toată Grecia n-a fost mai frumos şi mai chipeş ca unchiul tău Pyrilampes, de câte ori se ducea în solie la Marele Rege sau la vreun alt domnitor.

Precum vezi, nici neamul acesta nu e mai prejos întru nimic decât celălalt. Cu astfel de străbuni este foarte de crezut c-o să fii fruntaş la toate. Cât priveşte frumuseţea care se poate vedea cu ochii, văd că nu ţi-ai făcut de ruşine bunicii, şi dacă de partea înţelepciunii şi celorlalte virtuţi eşti înzestrat, cum spune Critias,
b atunci, scump fecior al lui Glaucon, e binecuvântat rodul pântecelui maicei tale.

Iată cum stau lucrurile: dacă eşti înzestrat cu înţelepciune şi eşti destul de cuminte, cum spune Critias, n-ai nevoie de descântecul lui Zamolxis sau al lui Abaris de la miazănoapte, ci pot să-ţi dau chiar acum leacul pentru durerea de cap. Dacă însă crezi că nu eşti desăvârşit în această privinţă, trebuie să-ţi descânt înainte
c de a-ţi da leacul. Aşadar, răspunde-mi dacă eşti de aceeaşi părere cu Critias, şi dacă ţi se pare desăvârşită înţelepciunea ta, sau socoteşti că-i mai lipseşte ceva".

La început Charmides roşi şi se făcu şi mai frumos, căci sfiiciunea îi şedea tare bine pentru vârsta lui, apoi vorbi cu vrednicie, că nu e uşor să răspunzi numaidecât, da sau nu, la o asemed nea întrebare. "Dacă – spunea el – zic că nu sunt înţelept, mă judec pe mine nedrept, ceea ce n-are rost, şi afară de aceasta dau

de minciună pe Critias şi pe mulţi alţii care, după spusa lor, mă socotesc înţelept; iar dacă zic da, ar însemna să mă laud singur, şi răspunsul meu ar fi necuviincios... aşa că n-am ce să răspund". Atunci îi spusei: "Vorbele tale sunt întemeiate, o, Charmides. Dar iată părerea mea: să cercetăm împreună, dacă ai sau n-ai însuşirea de care e vorba, pentru ca nici tu să nu fi nevoit a spune ce nu-ţi place, şi nici eu să nu mă apuc să te lecuiesc în pripă. Atunci, dacă vrei, hai să cercetăm împreună acest lucru, dacă nu, s-o lăsăm aşa". "Ba-mi place foarte mult şi chiar te rog să vezi care ar fi cel mai bun chip de cercetare".

"Iată, după părerea mea, cel mai bun chip de cercetare în această privinţă, zisei eu:

E limpede că, dacă eşti înzestrat cu înţelepciune, trebuie să ai
159a o părere despre ea, căci dacă există în tine, existenţa ei trebuie să-ţi dea o senzaţie din care poţi să-ţi faci o părere despre firea şi felul ei. Ori crezi că nu?"

CHARMIDES: Ba da.

SOCRATE: Aşadar, de vreme ce ştii greceşte, nu poţi tu să spui ce e înţelepciunea, după părerea ta?

CHARMIDES: Poate că da.

SOCRATE: Atunci, spune-mi, ce crezi tu că e înţelepciunea, fiindcă numai aşa putem şti dacă tu eşti sau nu eşti înzestrat cu ea.

b Mai întâi Charmides şovăia şi nu prea vrea să răspundă; pe urmă spuse totuşi că înţelepciunea, după părerea lui, constă în a face totul cu măsură şi domol, când mergi pe drum, când vorbeşti, şi în toate celelalte de asemeni. Cu o vorbă, ceea ce căutăm noi, îmi pare că e un anumit fel liniştit de a fi. "Adevărat? îl întrebai. Unii spun, ce e drept, Charmides, că oamenii liniştiţi
c sunt înţelepţi. Să vedem dacă au dreptate. Ia spune-mi, înţelepciunea nu e dintre lucrurile frumoase?" "Da" zise el. "Ce-i mai frumos pentru un învăţător: să scrie literele asemănătoare, repede sau încet"?

CHARMIDES: Să le scrie repede.

SOCRATE: Să citească iute sau încet?

CHARMIDES: Iute.

SOCRATE: A cânta din harpă iute, a lupta cu sprintenie nu e mult mai frumos decât să faci aceste lucruri încet şi domol?

CHARMIDES: Da.

SOCRATE: Dar la pugilat, la pancraţiu, nu tot aşa?

CHARMIDES: Fireşte că da.

d SOCRATE: Dar alergatul şi săritul, cât şi în celelalte exerciţii ale corpului nu-s mai frumoase când se fac repede şi sprintene decât când sunt săvârşite încet şi domol?

CHARMIDES: Fără îndoială.

SOCRATE: Aşadar, cât priveşte trupul, cel puţin, nu felul liniştit de a fi, ci iuţeala şi agerimea sunt frumoase? Nu?

CHARMIDES: Da, se înţelege!

SOCRATE: Dar mai sus spuneam că înţelepciunea e un lucru frumos?

CHARMIDES: Da.

SOCRATE: Atunci, dacă înţelepciunea e un lucru frumos, nu încetineala, ci iuţeala – cel puţin cât priveşte trupul – o să-i fie înţelepciunea!

CHARMIDES: Aşa e.

e SOCRATE: Dar ce e mai frumos? Uşurinţa sau greutatea la învăţătură?

CHARMIDES: Uşurinţa.

SOCRATE: Dar uşurinţa nu stă în a învăţa repede, iar greutatea în a învăţa încet?

CHARMIDES: Da.

SOCRATE: Dar a învăţa pe altul iute şi fără şovăire nu e mai frumos decât a-l învăţa încet şi cu zăbavă?

CHARMIDES: Da.

160a SOCRATE: Dar isteţimea nu e o anumită agerime a spiritului? Ori e încetineală?

CHARMIDES: Agerime, firește.

SOCRATE: Apoi, când e vorba să înţelegi cuvintele dascălului sau lecţiile harpistului sau orice altceva, ce-i mai frumos: încetineala sau iuţeala?

CHARMIDES: Iuţeala, firește.

SOCRATE: Iar la problemele spiritului sau în deliberări, nu ni se pare vrednic de laudă cel domol şi cel care abia găseşte răs-

b punsul, ci acel care face totul cu uşurinţă şi iuţeală.

CHARMIDES: Aşa e.

SOCRATE: De aci nu urmează, Charmides, că şi în privinţa trupului şi a minţii, iuţeala şi agerimea sunt mai frumoase ca zăbava şi încetineala?

CHARMIDES: Pare-mi-se că da.

SOCRATE: Prin urmare, înţelepciunea nu poate fi încetineală, iar viaţa înţeleaptă nu poate fi liniştită, fiindcă după raţiona-

c mentul nostru, o viață înțeleaptă e neapărat frumoasă. Atunci una din două: sau niciodată, sau foarte rar s-au dovedit faptele domoale din viață mai frumoase decât cele săvârșite repede și cu hotărâre. Așadar, prietene, chiar dacă acțiunile încete și considerate ca frumoase ar fi tot așa de numeroase ca și cele iuți și energice, n-am putea afirma că înțelepciunea stă mai degrabă în a lucra domol, decât cu grabă și energie, fie că e vorba de mers, de
d citit sau de orice alt lucru, nici că o viață liniștită e mai înțeleaptă decât cea activă, pentru că în convorbirea noastră am pus înțelepciunea printre lucrurile frumoase și am recunoscut că iuțeala nu e întru nimic mai prejos decât încetineala.

CHARMIDES: Și cu drept cuvânt, Socrate!

SOCRATE: Acum, dragă Charmides, pătrunde iarăși cu privirea în interiorul tău, cu mai mare luare aminte încă; vezi ce face din tine existența înțelepciunii și cum trebuie să fie ca, ca
e să te poată face astfel, apoi adună-ți gândurile și spune-mi, limpede și bărbățește, ce e înțelepciunea, după părerea ta?

Iar Charmides, după un răstimp de matură cufundare în sine, zise:

– Înțelepciunea, cred, are darul, să te facă rușinos, sfios și mi se pare că e totuna cu rușinea.

SOCRATE: Fie, zisei eu, dar adineauri n-ai spus tu că înțelepciunea e ceva frumos?

CHARMIDES: Fără îndoială.

SOCRATE: Așadar oamenii înțelepți sunt și buni?[1]

CHARMIDES: Da.

SOCRATE: Poate fi bun ceea ce nu face pe oameni buni?

CHARMIDES: Nu, firește.

SOCRATE: Înțelepciunea e numai un lucru frumos sau e și un lucru bun?

161a CHARMIDES: Așa cred.

SOCRATE: Atunci cum? Nu crezi că Homer are dreptate când spune:

"Pentru sărman nu e bună rușinea".[2]

CHARMIDES: Ba da.

SOCRATE: Dar atunci rușinea e bună și nu e bună.

---

1 La greci noțiunile de frumos și bun se confundă – de aci concluzia lui Socrate.
2 Vezi *Odiseea*, XVII, v. 347. *(n.e.)*

CHARMIDES: Se pare.

SOCRATE: Dar înțelepciunea e un bine, căci face buni pe cei ce o au, și niciodată răi.

CHARMIDES: Cred că e cum spui tu.

b SOCRATE: Deci înțelepciunea nu poate fi rușine, pentru că ea e bună, pe când rușinea nu e nici bună, nici rea.

CHARMIDES: Mi se pare întemeiată vorba ta, Socrate. Dar ia vezi, rogu-te, ce zici de definiția aceasta a înțelepciunii. Mi-a-dusei adineauri aminte de unul care spunea că înțelepciunea înseamnă să-și vadă fiecare de treburile sale. Nu găsești că-i bună această definiție?

SOCRATE: Ștrengarule, ai auzit-o de la Critias sau de la alt

c învățat.

CRITIAS: Se vede că de la altul, că de la mine n-a auzit-o.

CHARMIDES: Dar ce are a face, Socrate, de la cine am auzit-o?

SOCRATE: Nimic, spusei, eu: pentru că la urma urmei nu-i vorba să vedem cine a spus-o, ci dacă e adevărată sau nu.

CHARMIDES: Așa da! zise el.

SOCRATE: Dar, zău, îmi vine greu să cred că o să descopăr ce înseamnă vorba asta, fiindcă e o adevărată ghicitoare.

CHARMIDES: De ce?

d SOCRATE: Pentru că cel ce a spus că înțelepciunea constă în a-și vedea fiecare de treburile lui înțelegea una și spunea alta. Oare crezi că învățătorul nu face nimic când scrie sau citește?

CHARMIDES: Ba da, cred că face ceva.

SOCRATE: Dar îți închipui că el se mulțumește să scrie și să citească numai numele lui? Nu vă învăța el și pe voi, copiii, și nu scriați voi și numele dușmanilor, afară de al vostru și al prietenilor voștri?

CHARMIDES: Tot așa de bine, firește.

SOCRATE: Dar când făceați acest lucru, erați oare niște încurcă-lume sau niște copii lipsiți de înțelepciune?

CHARMIDES: Nicidecum.

SOCRATE: Dar atunci înseamnă că nu vă vedeați de treaba voastră, dacă a scrie și a citi înseamnă a face ceva.

CHARMIDES: Înseamnă, se înțelege.

SOCRATE: Dar a vindeca, a clădi, a țese, într-un cuvânt a practica o meserie oarecare, nu înseamnă a face ceva.

CHARMIDES: Nici nu încape îndoială.

SOCRATE: Apoi, dacă-i aşa, găseşti oare că-i bine gospodărit statul în care legea porunceşte fiecăruia să-şi ţeasă şi să-şi spele haina, să-şi lucreze singur ghetele, să-şi facă sticluţa de
162a parfum şi peria de baie şi aşa mai departe, fără să se ocupe niciodată de lucrurile altora, lucrând şi făcând fiecare numai obiectele de care are nevoie?

CHARMIDES: Cred că nu, Socrate.

SOCRATE: Cu toate astea, Statul, ca să fie bine ocârmuit, nu trebuie să fie ocârmuit înţelepţeşte?

CHARMIDES: Se înţelege.

SOCRATE: Aşadar înţelepciunea nu stă în a face aceste lucruri, nici în a-şi vedea fiecare de treburile lui.

CHARMIDES: Aşa se pare.

SOCRATE: Prin urmare, vorbea în ghicitori cel care spunea că înţelepciunea constă în a-şi vedea fiecare de ale lui, căci nu-mi închipui că era un om sărac cu duhul. Ori auzit-ai vorba asta de
b la vreun nătâng?

CHARMIDES: Ba, deloc: cred că era un om foarte învăţat.

SOCRATE: Atunci, firește, ne-a spus o ghicitoare, fiindcă e tare greu de ghicit ce vrea să zică *să-ţi vezi de ale tale*.

CHARMIDES: Poate.

SOCRATE: Poţi să ne lămureşti, ce vrea să zică *să-ţi vezi de ale tale?*

CHARMIDES: Nu, zău, nu ştiu. Poate că nici chiar cel care a spus vorbele astea nu prea ştia ce vrea să zică. Pe când vorbea aşa, surâdea cu ochii spre Critias.

c Se vedea că, de câtva timp, Critias era în prada unei mari nelinişti. Până atunci abia se stăpânise, spre a nu se face de ruşine în faţa lui Charmides şi a celorlalţi, dar atunci îşi pierdu răbdarea. Eram foarte încredinţat că Charmides, precum bănuisem, auzise definiţia înţelepciunii de la Critias. Astfel Charmides, neputând să-şi apere răspunsul, voia să lase sarcina asta lui Critias, pe care îl întărâtă, spunându-i că definiţia lui s-a dovedit ca neîn-
d temeiată; Critias îşi ieşi din fire şi se mânie pe el, tocmai ca un poet pe actorul care-i joacă rău piesele şi, aruncându-i o privire, zise:

– Aşa-ţi închipui tu, Charmides? Dacă nu ştii tu, ce vrea să zică cel ce-a spus că înţelepciunea stă în a-şi *vedea de ale sale*, crezi că nu ştia nici el?

SOCRATE: Dar, dragă Critias, nu-i deloc de mirare că tână-
e rul acesta nu ştie; e datoria ta, care eşti copt la minte şi te-ai os-
tenit atât la învăţătură, să ştii înţelesul acestei definiţii. Dacă ad-
miţi definiţia pe care a dat-o el despre înţelepciune şi iei asupră-ţi
discuţia, aş cerceta definiţia mai bucuros cu tine, ca să văd e
întemeiată sau nu?

CRITIAS: Admit şi iau asupră-mi discuţia.

SOCRATE: Foarte frumos din partea ta. Spune-mi, admiţi, spre
a reveni la întrebarea de adineauri, că toţi meseriaşii fac ceva?

CRITIAS: Fără îndoială.

SOCRATE: Ce crezi? Fac numai ce-i priveşte pe ei sau şi alt-
ceva?

CRITIAS: Şi altceva.

163a SOCRATE: Aşadar sunt înţelepţi numai când îşi văd de tre-
burile lor?

CRITIAS: Ce-i împiedică?

SOCRATE: Nimic despre partea mea; dar vezi să nu-i împie-
dice despre partea aceluia care, după ce a afirmat că înţelepciu-
nea înseamnă a-şi face treburile sale, zice apoi că nimic nu-i îm-
piedică să fie înţelepţi şi pe cei care lucrează ceva pentru alţii.

CRITIAS: Dar ce? Dacă am recunoscut de înţelepţi şi pe cei
care lucrează ceva pentru alţii, înseamnă că prin aceasta recu-
b nosc de înţelepţi şi pe cei ce se amestecă în treburile altora?

SOCRATE: Ia spune-mi, Critias, tu găseşti că e vreo deose-
bire între a lucra şi a face?

CRITIAS: Da, se înţelege, precum e între a lucra şi a munci.
Am învăţat aceasta de la Hesiod, care spune: "Nici o muncă nu
e ruşine."[1] Dacă prin a face şi a munci ar fi înţeles lucrurile de
care vorbeai adineauri, crezi tu că putea el afirma că nu e pentru
nimeni o ruşine să facă ghete, să vândă peşte sărat şi să se pros-
c titueze? Să nu crezi asta, Socrate; după părerea mea şi el a înţe-
les altceva prin lucru, faptă şi muncă: fapta e uneori ruşine, când
facem ceva nepotrivit cu cinstea, pe când munca nu poate fi ni-
ciodată ruşine. După el "a munci" înseamnă a lucra frumos şi
folositor; astfel de fapte le-a numit munci şi lucrări. Numai pe
acestea le socoteşte el ca proprii nouă, iar pe toate cele vătămă-
toare le socoteşte ca fiindu-ne străine. Aşa că trebuie să fim în-

---

1 Vezi *Munci şi zile*, v. 309 şi urm.

credinţaţi că şi Hesiod şi oricare altul au socotit înţelept pe cel ce-şi vede de ale lui.

d – Critias, îi spusei, de la cele dintâi vorbe ale tale am bănuit că prin lucruri mai bune înţelegi pe acelea care ne sunt "proprii" sau "ne priveşte", iar prin fapte înţelegi săvârşirea lucrurilor bune; căci l-am auzit şi pe Prodicos făcând nesfârşite deosebiri între cuvinte. Îţi îngădui să dai fiecărui cuvânt înţelesul care vrei; îmi este de-ajuns numai să le hotărăşti înţelesul când te slujeşti
e de ele. Să ne întoarcem acum iar la cercetarea noastră. Răspunde-mi limpede: a face binele, a-l săvârşi, sau cum vrei să-i zici, asta numeşti tu înţelepciune?

CRITIAS: Fără îndoială.

SOCRATE: Prin urmare, înţelept este cel care face binele, nu cel care face răul?

CRITIAS: Nu eşti şi tu de aceeaşi părere?

SOCRATE: Să lăsăm astea deocamdată. am spus eu. Să cercetăm nu ce-mi pare mie, ci ce zici tu.

CRITIAS: Nu e înţelept cel care face răul, ci acel ce face binele; fiindcă prin înţelepciune înţeleg săvârşirea binelui. E limpede, cred.

164a SOCRATE: Poate că ai dreptate. Dar mă miră un lucru: cum poţi să-ţi închipui că cineva e înţelept, câtă vreme nu ştie că e înţelept?

CRITIAS: Ba, nu-mi închipui nicidecum.

SOCRATE: N-ai spus adineauri că meseriaşii pot să lucreze la ce nu-i al lor şi totuşi să fie înţelepţi?

CRITIAS: Am spus, dar ce are a face?

b SOCRATE: Nimic. Dar i-a răspunde-mi: nu crezi tu că un doctor care vindecă pe un bolnav face un lucru folositor şi pentru sine şi pentru clientul său?

CRITIAS: Da, firește.

SOCRATE: Aşadar, cel ce se poartă aşa îşi face datoria.

CRITIAS: Da.

SOCRATE: Şi cel ce-şi face datoria nu e oare înţelept?

CRITIAS: Ba da.

SOCRATE: Dar doctorul trebuie el oare numaidecât să ştie când vindecă cu folos şi când nu? Şi tot astfel, oarecare meseriaş ştie el când îi foloseşte munca pe care o face şi când nu-i foloseşte?

CRITIAS: Poate că nu.

c SOCRATE: Prin urmare, se întâmplă ca un doctor să facă lucruri folositoare sau vătămătoare, fără să ştie ce a făcut. Dar când lucrează cu folos, lucrează înţelept, după vorba ta. Nu?

CRITIAS: Ba da.

SOCRATE: Atunci, pe cât pare, deoarece lucrează cu folos, lucrează înţelept şi e înţelept, fără să ştie totuşi că e înţelept?

CRITIAS: Asta nu se poate, Socrate, şi dacă mai sus am spus ceva din care urmează acest lucru, mai bucuros îmi voi lua vorba înapoi şi n-o să-mi fie ruşine să mărturisesc că n-am avut drep-
d tate, decât să mă învoiesc la părerea că cel ce nu se cunoaşte pe sine poate fi înţelept. Căci socotesc că înţelepciunea nu e la urma urmei altceva decât cunoştinţa de sine şi îl încuviinţez pe cel care a pus la Delfi acea inscripţie, ce îmi pare o salutare tri-
e misă de zeu celor care intră, în loc de: "Fii cu noroc", dându-ne a înţelege că n-ar fi nimerită formula: Fii cu noroc, şi că nu e bine să urmăm acest lucru, ci: Fii înţelept! Aşadar zeul grăieşte altfel decât oamenii, pe cei care intră, şi asta, pare-mi-se, a vrut să zică autorul inscripţiei. Tuturor celor care intră, nu le urează altceva decât: fii înţelept. Fiind proroc, el vorbeşte mai ocolit, fiindcă "cunoaşte-te pe tine însuţi" şi "Fii înţelept" e totuna, cum
165a zice inscripţia şi cum o tălmăcesc eu. Poate că altul va tălmăci altfel, cum s-a întâmplat cu cei care au adăugat inscripţiile: "Nimic prea mult" şi: "Cine se pune chezaş, dă de nenorocire", aceştia şi-au închipuit că vorba "cunoaşte-te pe tine însuţi" e un sfat, şi nu o salutare a zeului către cei care intră. Apoi, ca să nu se lase mai prejos, au adăugat şi ei acele inscripţii. Iată unde vrea să ajungă cuvântarea mea: îţi admit tot ce ai spus. Poate că în
b unele ai avut tu mai multă dreptate, iar într-altele, eu. Dar din ce am spus noi, nimic n-a fost deslușit. Acum însă sunt gata să-ţi dau dreptate în această privinţă, dacă nu admiţi că înţelepciunea e cunoştinţa de sine.

SOCRATE: Te porţi cu mine, Critias, ca şi cum aş pretinde că ştiu lucrurile despre care te întreb, şi ca şi cum n-ar atârna decât de mine să fiu de părerea ta. Ei bine, nu-i aşa. Cercetez şi eu cu tine problema ce ne stă în faţă, pentru că n-o cunosc. Nu-
c mai după ce voi fi cercetat, pot să-ţi spun dacă sunt sau nu de aceeaşi părere cu tine. Aşteaptă aşadar până ce voi cerceta. "Cercetează", zise el. "Iată cercetez", îi răspunsei.

Dacă înţelepciunea înseamnă a cunoaşte ceva, urmează că ea e o ştiinţă, şi o ştiinţă a unui anumit lucru. Nu?

CRITIAS: Ba da, știința de sine însuși.

SOCRATE: Medicina e știința sănătății. Nu?

CRITIAS: Ba da, fără îndoială.

SOCRATE: Dacă m-ai întreba acum: de vreme ce medicina
d e o știință, ce folos ne aduce și care sunt roadele ei? ți-aș răspunde: folosul ei nu e nimic, căci ne dă sănătatea, un lucru foarte prețios. Găsești că e bun răspunsul?

CRITIAS. Da, îl găsesc bun.

SOCRATE: Și dacă m-ai întreba: ce lucru săvârșește arhitectura, în calitatea ei de știință a clăditului? ți-aș răspunde: case. Și tot așa ți-aș răspunde și de celelalte meserii. Tot astfel și tu, care spui că înțelepciunea e știința de sineși, ești dator să răspunzi celui care te-ar întreba: Critias, ce lucru frumos și vrednic de
e acest nume ne produce înțelepciunea, știința de sineși? Haide, ia răspunde-mi.

CRITIAS: Întrebarea ta nu e bine pusă, Socrate. Înțelepciunea nu e la fel cu celelalte științe, nici acestea între ele, iar tu întrebi ca și cum ar fi la fel. Ia să vedem: aritmetica, geometria produc ele oare lucruri asemănătoare cu casele produse de arhitectură, cu veșmintele produse de țesătorie, și cu atâtea alte lu-
166a cruri datorate atâtor alte arte? Poți să-mi arăți produsul uneia sau alteia din aceste două științe? N-o să poți.

SOCRATE: Așa e, dar pot să-ți arăt care e obiectul fiecăreia din aceste două științe, deosebit de știința în sine. Astfel, aritmetica e știința a ceea ce e pereche și nepereche, a deosebirii numerelor și a raporturilor dintre ele. Nu e așa?

CRITIAS: Ba da, firește.

SOCRATE: Și noțiunea de pereche și nepereche nu e deosebită de aritmetica însăși?

CRITIAS: Nici că poate fi altfel.

b SOCRATE: Statica nu e știința a ce e ușor sau greu? Greutatea și ușurința nu se deosebesc de statica în sine? Ce crezi?

CRITIAS: Se deosebesc.

SOCRATE: Atunci spune-mi care e obiectul științei înțelepciunii, deosebit de înțelepciunea în sine?

CRITIAS: Dar tocmai asta-i asta, Socrate; din întrebare în întrebare ai ajuns la concluzia că înțelepciunea se deosebește de toate celelalte științe, pe când tu cauți să găsești asemănarea ei
c cu celelalte științe. Ei bine, asemănarea asta nu există. Toate celelalte științe sunt științele unui obiect străin de dânsele și nici-

decum a lor însile, numai înțelepciunea este știința altor științe și a ei însăși. Cred că știi prea bine acest lucru; dar tu ai un cusur, tocmai cusurul pe care susțineai adineauri că nu-l ai: n-ai altă țintă decât să mă înfunzi, fără să-ți pese de discuția în sine.

SOCRATE: Cum poți să crezi că, dacă arăt greșeala raționamentului tău, o fac din alt motiv decât din acela care mă face să
d cercetez și temeinicia propriilor mele afirmații, de teamă ca nu cumva, fără să bag de seamă, să-mi închipui că știu ceea ce în realitate nu știu?

Tot astfel te încredințez că, dacă și acum fac asta, o fac numai din dorința de a lămuri discuția pentru mine și poate pentru câțiva prieteni.

Oare nu crezi că e un bine pentru toată lumea să fie lămurită firea fiecărui lucru?[1]

CRITIAS: Firește, Socrate.

SOCRATE: Așadar, ai curaj, prietene, și răspunde-mi la întrebări după cum găsești cu cale, fără să-ți pese dacă Critias în-
e fundă pe Socrate sau Socrate pe Critias, și fii cu luare-aminte numai la rezultatul discuției.

CRITIAS: Fie, așa voi face; observația ta mi se pare cuminte.

SOCRATE: Ia spune-mi, atunci, ce crezi despre înțelepciune?

CRITIAS: Afirm că, dintre toate celelalte științe, numai aceas-
167a ta e știința ei înșiși, și știința celorlalte științe.

SOCRATE: Nu există oare și o știință a neștiinței, de vreme ce există o știință a științei?

CRITIAS: Fără îndoială.

SOCRATE: Așadar numai înțeleptul va putea să se cunoască
b pe sine ca să vadă ce știe și ce nu știe, și tot astfel poate să-și dea seama de ceilalți, cercetând ce știe fiecare, ori ce-și închipuie că știe; spre a vedea dacă știe într-adevăr sau numai își închipuie că știe fără să știe de fapt; afară de el, nimeni altul nu va putea face acest lucru. Cu un cuvânt, *a fi înțelept, înțelepciune* și *cunoștință de sine* înseamnă să știi ce știi și ce nu știi. Nu asta vrei să zici?

CRITIAS: Ba tocmai asta.

SOCRATE: Și acum, ca să împlinim numărul de trei[2] închinat lui Joe Liberatorul, să cercetăm, ca și la început, mai întâi

---

1 Să se stabilească definiția precisă a fiecărui lucru.

2 Numărul trei era închinat lui Zeus Liberatorul pentru că e număr desăvârșit ca și zeul căruia îi e închinat; e desăvârșit pentru că e alcătuit dintr-un număr pereche (2) și unul nepereche (1).

dacă e sau nu cu putință să știm că cineva știe ce știe, sau nu știe ce nu știe: și apoi, presupunând că acest lucru e cu putință, să
c vedem de ce folos ne poate fi "să știm".

CRITIAS: Să cercetăm, zise el.

SOCRATE: Hai, ia vezi, Critias, dacă te pricepi la cercetarea asta mai mult ca mine, căci eu sunt în încurcătură. Să-ți spun unde m-am încurcat?

CRITIAS: Spune.

SOCRATE: Dacă definiția ta de adineauri e adevărată, ea nu înseamnă altceva decât că există o știință care nu e decât știința sa însăși și a celorlalte științe și apoi, pe deasupra, și știința neștiinței. Nu?

CRITIAS: Ba da, tocmai așa.

SOCRATE: Vezi cât de ciudată e definiția noastră? O să te convingi tu însuți, prietene, că e peste putință s-o aplici și la alte lucruri.

CRITIAS: Cum? La ce lucruri?

SOCRATE: Uite, ia gândește-te: Poate să existe un văz care nu vede nimic din ceea ce văd alte văzuri? Un văz care ar fi văzul lui însuși și al altor văzuri și pe deasupra ar fi și văzul a ceea
d ce nu se vede; un văz care, deși e văz, să nu vadă culoarea, ci doar pe sine și celelalte văzuri?

CRITIAS: Ferește-mă, Zeus, de așa ceva!

SOCRATE: Crezi că poate exista un auz care n-aude nici un sunet, însă se aude pe sine și celelalte auzuri, ba chiar și ceea ce nu e auz?

CRITIAS: Nici nu e de gândit.

SOCRATE: Și acum, luând toate simțurile la un loc, crezi că există vreun simț al lui însuși și al celorlalte simțuri, dar care nu simte nimic din ceea ce simt celelalte simțuri?

CRITIAS: Nicidecum.

e SOCRATE: Sau poate oare există o dorință care să nu fie dorința după plăcere, ci dorința de sine însuși și a altor dorințe?

CRITIAS: Firește că nu.

SOCRATE: Sau o voință care nu vrea nici un bine, ci se vrea pe sine și pe celelalte voințe?

CRITIAS: Nicidecum.

SOCRATE: Ori poate fi vreo iubire care să nu fie iubire de
168a frumos ci iubire de sine și de alte iubiri?

CRITIAS: Nici pomeneală.

SOCRATE: Nu cumva există poate o teamă care se teme de sine însăşi şi de celelalte temeri, dar nu se teme de nici o primejdie?

CRITIAS: Nu-mi pot închipui o astfel de teamă.

SOCRATE: Sau există vreo părere care să fie părerea altor păreri şi a ei însăşi, fără nici o legătură cu lucrurile despre care ne dăm de obicei părerea?

CRITIAS: Deloc.

SOCRATE: Şi totuşi spuneam că există o ştiinţă care nu e ştiinţa nici unei serii de cunoştinţe anumite, ci e ştiinţa ei înşişi şi a celorlalte ştiinţe.

b CRITIAS: Da, spuneam.

SOCRATE: N-ar fi ciudat să existe o asemenea ştiinţă, dacă într-adevăr ar putea exista? Dar să nu ne pripim, ci să vedem dacă există.

CRITIAS: Bine zici.

SOCRATE: Să vedem. Ştiinţa asta e ştiinţa a ceva şi are proprietatea de a se referi la ceva. Nu?

CRITIAS: Fireşte.

SOCRATE: Nu spuneam despre ce e mai mare că are proprietatea de a fi mai mare ca ceva?

CRITIAS: Fără îndoială.

SOCRATE: Şi anume, decât ceva mai mic, de vreme ce e mai mare?

CRITIAS: Aşa reiese.

SOCRATE: Dacă, aşadar, am găsi un lucru mai mare, care să fie mai mare decât celelalte lucruri mai mari, şi totodată mai mare decât lucrurile întrecute în mărime de acelea pe care le
c întrecea, n-ar urma numaidecât că lucrul (de care e vorba) ar fi în acelaşi timp mai mare şi mai mic decât el însuşi[1]?

CRITIAS: Ar urma, Socrate; fireşte.

SOCRATE: Şi dacă s-ar găsi un număr care să fie îndoitul celorlalte numere îndoite şi totodată îndoitul lui însuşi, atunci n-ar rezulta că numerele acestea cât şi el însuşi n-ar fi decât jumătăţi

---

1 Acest exemplu cât şi următorul – cu numărul îndoit – sunt încercări de a verifica definiţia lui Critias – înţelepciunea e ştiinţa ştiinţelor şi a neştiinţei – aplicând-o la două noţiuni abstracte: noţiunea de "mai mare" şi noţiunea de dublu. În ambele cazuri definiţia lui Critias conduce la rezultate absurde, ceea ce înseamnă că nu e justă.

față de numărul (presupus, care după ipoteza noastră ar fi) îndoit? Căci pentru ca să poată exista un îndoit, trebuie să existe mai întâi o jumătate. Nu?

CRITIAS: Da, așa e.

SOCRATE: Astfel, un lucru ar fi în același timp mai mare și mai mic decât el însuși, mai greu și mai ușor, mai bătrân și mai
d tânăr și așa mai departe. Și apoi nu trebuie oare ca lucrul, a cărui acțiune se exercită asupra sa însăși, să aibă și calitatea obiectului asupra căruia se exercită acțiunea sa? De pildă: auzul nu aude decât sunetul; nu-i așa?

CRITIAS: Da.

SOCRATE: Prin urmare, dacă auzul se aude pe sine, se aude pentru că e înzestrat cu un sunet; altfel nu s-ar auzi.

e CRITIAS: Nici că se poate altfel.

SOCRATE: Și tot astfel, dacă vederea s-ar vedea pe sine ar trebui să aibă culoare, căci vederea nu poate vedea ceva fără culoare.

CRITIAS: Nu, firește.

SOCRATE: Vezi, Critias? Din exemplele pe care le petrecurăm cu mintea, reiese că unele lucruri nu-și pot exercita acțiunea lor asupra lor înșile, iar despre altele e foarte probabil că n-au această putință. Când fu vorba de mărime, de număr și alte lucruri asemănătoare, am văzut că ele nu-și pot exercita acțiunea lor asupra lor înșile. Nu?

CRITIAS: Ba chiar așa.

SOCRATE: Cât despre auz și văz, despre mișcarea care ar avea darul să se miște pe sine, de căldura care ar avea însușirea
169a să se încălzească pe sine și despre altele la fel, mulți nici nu vor să audă de așa ceva; alții le cred cu putință. Și ne-ar trebui un om fără asemănare, dragul meu, care după ce va fi examinat toate cazurile particulare, să poată stabili precis dacă nu există nici un lucru care să aibă de la natură proprietatea de a-și exercita acțiunea asupra lui însuși sau dacă printre lucruri unele au această proprietate, iar altele nu; și în sfârșit, în cazul când există unele lucruri care au sus-numita însușire, să ne poată spune dacă și știința numită înțelepciune face parte dintre ele. Cât mă privește, eu nu sunt în stare să fac aceste deosebiri.

b Există o știință a științei? Nu pot să afirm acest lucru; și chiar de-aș dovedi că există, n-aș putea să spun că această știință e identică cu înțelepciunea, înainte de a fi cercetat dacă, așa fiind,

ea ne-ar aduce vreun folos sau nu. Am presimțirea că înțelepciunea e un lucru bun și folositor. Dar tu, fecior al lui Callaischros, care ai stabilit că înțelepciunea e știința științei și a neștiinței, arată-mi mai întâi că o astfel de știință e posibilă, apoi dovedește-
c te-mi că e de folos. Numai așa mă vei încredința că dai o bună definiție înțelepciunii.

Auzind aceste vorbe și văzându-mă că stau la îndoială, Critias îmi păru că e cuprins de aceeași îndoială, ca mine, la fel cu acei ce cască îndată ce văd pe alții căscând. Și obișnuit să primească întotdeauna laude, îi era rușine de cei de față, și nu vroia să mărturisească că nu era în stare să dea o dezlegare problemei pe care i-o pusesem, nu-mi spunea nimic deslușit și nu se gân-
d dea decât să-și ascundă încurcătura în care se află. Pentru ca discuția să nu rămâie pe loc, îi spusei.

SOCRATE: Dacă găsești de cuviință, dragă Critias, hai să zicem că e cu putință o știință a științei: vom vedea mai târziu dacă poate exista așa ceva, sau nu. Așadar presupunem că e foarte posibilă această știință, și acum te întreb dacă cu ajutorul ei ne e mai ușor să știm ce știm și ce nu știm. Căci am spus mai sus că acesta e lucrul în care constă înțelepciunea și cunoașterea de sine. Nu?

CRITIAS: Negreșit: amândouă merg oarecum împreună, Socrate. Cel care posedă știința care se cunoaște pe sine trebuie să aibă și el însușirea lucrurilor cu care e înzestrat. Dacă ai iuțeală, ești iute; dacă ai frumusețe, ești frumos; dacă ai știință, ești
e știutor. Dacă el are știința că se cunoaște pe sine, urmează că trebuie să se cunoască pe sine.

SOCRATE: Nu mă îndoiesc de acest lucru. E adevărat că, dacă cineva stăpânește știința care se cunoaște pe sine, se va cunoaște pe sine; dar e vorba să vedem pentru ce trebuie neapărat ca acel ce posedă această știință să știe *ce* știe și ce *nu* știe.

170a CRITIAS: Pentru că amândouă aceste științe sunt una și aceeași.

SOCRATE: Poate că-i așa, dar eu sunt tot așa de nedumerit ca adineauri; căci nu înțeleg cum *a se cunoaște pe sine* e totuna cu a ști *ce știi și ce nu știi*.

CRITIAS: Ce vrei să zici cu aceasta?

SOCRATE: Uite: poate să facă știința științei altceva decât să deosebească ce este știința și ce nu e?

CRITIAS: Nu poate.

b SOCRATE: Ştiinţa sau neştiinţa despre ce e sănătos e totuna cu ştiinţa ori neştiinţa despre ceea ce e drept?

CRITIAS: Nicidecum.

SOCRATE: Cea dintâi din ştiinţele acestea se numeşte, cred, medicină; a doua, politică, pe când ştiinţa ştiinţei nu e altceva decât *ştiinţa* pur şi simplu.

CRITIAS: Aşa e.

SOCRATE: Prin urmare, cel care nu mai cunoaşte pe deasupra ştiinţa sănătăţii şi a dreptăţii, ci cunoaşte numai ştiinţa pur şi simplu, va putea cu ajutorul acestei din urmă ştiinţe să ştie numai că ştie ceva, şi că are oarecare ştiinţă, şi, fireşte, acest lucru îl va şti atât despre sine cât şi despre ceilalţi. Au, nu?

CRITIAS: Da.

SOCRATE: Dar cum va putea, numai cu ajutorul acestei ştiinţe, să ştie "ce" (lucru anume) ştie? Am spus doar că sănătatea se cunoaşte cu ajutorul medicinei, nu al înţelepciunii, că armonia se cunoaşte cu ajutorul muzicii, că ceea ce e bun pentru clăditul caselor se cunoaşte de către arta arhitectului şi aşa mai departe. Nu?

c

CRITIAS: Evident.

SOCRATE: Dacă dar înţelepciunea e doar ştiinţa ştiinţei, cum va putea cineva, cu ajutorul ei, să ştie ce e privitor la sănătate sau la construcţie?

CRITIAS: În nici un chip.

SOCRATE: Cel ce cunoaşte aceste ştiinţe particulare nu ştie aşadar «ce» ştie, ci ştie numai *că ştie*. Aşa e?

CRITIAS: Se pare că da.

d SOCRATE: Deci, înţelepciunea şi a fi înţelept stă nu în a şti *ce ştii şi ce nu ştii*, ci numai în a şti *că ştii şi că nu ştii*.

CRITIAS: Probabil.

e SOCRATE: Prin urmare, înţelepciunea nu va fi în stare nici să cerceteze pe un altul care pretinde că ştie un anumit lucru, spre a vedea dacă acesta ştie într-adevăr lucrul pe care pretinde că-l ştie; toată puterea ei se mărgineşte să ne arate că (omul de care e vorba) are o oarecare ştiinţă, dar înţelepciunea nu va fi în stare să ne arate care-i obiectul acestei ştiinţe.

CRITIAS: Se pare că nu.

SOCRATE: Nici n-o să ne facă destoinici să deosebim pe doctorul adevărat de cel ce-şi ia aere de doctor, nici, îndeobşte, pe cei pricepuţi în meseria lor de şarlatani. Să cercetăm proble-

ma în chipul următor: şi înţeleptul şi oricare altul, când e vorba să deosebească pe un doctor adevărat de un şarlatan, va proceda astfel: n-o să-l întrebe – firește – despre medicină, căci am spus că doctorul nu se pricepe la aşa ceva[1]; el nu ştie decât ceea ce e folositor sau vătămător sănătăţii. Nu-i aşa?

171a CRITIAS: Ba da.

SOCRATE: Despre ştiinţă în general, el, doctorul, nu ştie nimic şi tocmai ea e partea pe care am pus-o pe seama înţelepciunii.

CRITIAS: Da.

SOCRATE: Doctorul aşadar nu ştie nimic nici despre medicină, pentru că medicina e o ştiinţă?

CRITIAS: Adevărat.

SOCRATE: Înţeleptul o să vadă că doctorul are o anumită ştiinţă; dar pentru ca să ştie ce ştiinţă, nu va trebui să cerceteze la ce obiecte se referă această ştiinţă? Nu-i adevărat că proprietatea oricărei ştiinţe e nu numai să fie ştiinţă, dar să fie o anumită ştiinţă şi să se refere la anumite lucruri?

CRITIAS: Chiar aşa.

SOCRATE: Şi proprietatea medicinei, adică ceea ce o deosebeşte de celelalte ştiinţe, e că se îndeletniceşte cu sănătatea şi cu boala. Aşa e?

CRITIAS: Da.

SOCRATE: Prin urmare, cel care vrea să cerceteze medicina trebuie s-o cerceteze în aceste lucruri care-i sunt proprii, căci nu-mi
b închipui să o poată cerceta în lucruri străine cu care ea nu e în legătură.

CRITIAS: Nu, firește.

SOCRATE: Deci acel care vrea să facă bine această cercetare va examina pe medic relativ la lucrurile sănătoase şi cele vătămătoare sănătăţii, pentru ca să vadă întrucât e medic.

CRITIAS: Asta-i şi părerea mea.

SOCRATE: Atunci se va uita la vorbele şi la actele medicului, pentru a-şi da socoteală dacă vorbele acestuia sunt adevărate şi dacă actele lui sunt făcute cu rost.

CRITIAS: Neapărat.

---

1 După Platon, doctorul nu cunoaşte medicina ca ştiinţă (cum o cunoaşte înţeleptul), ci numai obiectul ei: sănătatea şi boala. De aceea numai înţeleptul poate să judece despre medicină în general ca ştiinţă.

SOCRATE: Dar fără medicină e cu putință să înțelegi vorbele sau actele medicului?

CRITIAS: Nicidecum.

SOCRATE: Prin urmare, afară de medici, nimeni nu-l va pu-
c tea înțelege, nici chiar înțeleptul, afară numai dacă acesta întruneşte la un loc cunoştințele unui medic cu ale unui înțelept.

CRITIAS: Ai dreptate.

SOCRATE: Prin urmare, dacă înțelepciunea e numai ştiința ştiinței şi a neştiinței, ea nu va fi în stare să deosebească pe medicul priceput în meseria lui de cel nepriceput, fie că acesta din urmă e un şarlatan sau un închipuit; ea nu ne va face buni judecători nici în celelalte ştiințe, afară de aceea cu care ne îndeletnicim noi înşine la fel cu ceilalți meseriaşi[1].

CRITIAS: Se vede că da.

d SOCRATE: Dar atunci ce folos o să avem, Critias, de pe urma înțelepciunii, dacă asta e natura ei? Dacă înțeleptul, după cum presupuneam noi la început, ar ştii *ce* ştie şi *ce nu* ştie, dacă ar şti că ştie anumite lucruri, iar pe anume altele nu le ştie, dacă ar putea judeca şi pe ceilalți oameni din acelaşi punct de vedere, atunci mărturisesc că ne-ar fi de un nespus folos să fim înțelepți. Ne-am petrece viața fără greşeli, dacă am avea înțelepciunea, şi
e tot aşa ar fi şi cu cei care lucrează sub conducerea noastră. Căci nu ne-am apuca să facem ce nu ştim, ci ne-am îndrepta spre cei care ştiu, şi le-am lăsa lor aceasta în grijă; cât despre ceilalți, puşi sub conducerea noastră, nu le-am îngădui să facă decât ceea ce ştiu să facă, adică lucrul a cărui ştiință ar avea-o. O casă astfel condusă ar fi bine gospodărită şi tot astfel ar fi bine ocârmuit Statul, şi de asemenea orice lucru unde ar domni înțelepciunea.
172a Dacă greşeala ar fi desființată şi dacă dreptatea ar fi suverană, ar urma neapărat ca acțiunile oamenilor care trăiesc astfel să fie frumoase şi bune, şi deci să fie fericiți, de vreme ce fac astfel de fapte.

Nu asta oare vrem să spunem, dragă Critias, când vorbim despre înțelepciune, arătăm cât ar fi de bine să ştim *ce* ştim şi *ce nu* ştim?

CRITIAS: Da, tocmai asta.

---

1 Ceea ce revine la a spune că fiecare poate să judece numai lucrurile de domeniul specialității sale.

SOCRATE: Da, dar acum vezi că nu există nicăieri o asemenea știință.

CRITIAS: Văd.

b SOCRATE: Dar poate că înțelepciunea, așa cum ne-o închipuim noi ca o știință a științei și a neștiinței, prezintă folosul că cel care o posedă învață mai ușor tot ce vrea să învețe, și-și înfățișează lucrurile cu mai multă limpezime, cercetându-le în lumina științei. Poate că-i îngăduie să judece mai bine pe ceilalți, după ceea ce a învățat el însuși, pe când cel care se apucă să judece fără înțelepciune va face acest lucru în chip slab și puțin
c trainic. Nu astea ar fi foloasele pe care le avem de la înțelepciune? Iar când îi pretindem mai mult, nu ne facem oare despre ea o idee prea înaltă, căutând în ea ceea ce n-are?

CRITIAS: Poate că da.

SOCRATE: Poate; se poate să fi fost de prisos chiar cercetarea noastră. Motivul pentru care cred acest lucru e următorul: dacă înțelepciunea e ceea ce am spus noi, apoi ajungem la concluzii ciudate. Ia să vedem: să admitem, dacă vrei, că o știință a
d științei e cu putință; să admitem și ceea ce recunoscusem mai întâi spre a-l tăgădui pe urmă, că anume înțelepciunea constă în a ști ce știi și ce nu știi. Și după ce am admis aceste lucruri, să cercetăm din nou cu luare aminte dacă înțelepciunea în astfel de condiții ne-ar putea aduce vreun folos. Am spus adineauri că o astfel de înțelepciune ne-ar fi de mare ajutor, călăuzind și gospodăria casei și a Statului; mi se pare, iubite Critias, că n-am avut dreptate.

CRITIAS: Cum?

SOCRATE: Am admis cu prea multă ușurință că ar fi un mare bine pentru oameni să facă ceea ce știu, iar ceea ce nu știu să lase pe seama altora care se pricep.

e CRITIAS: Nu cu drept cuvânt am admis acest lucru?

SOCRATE: Nu, nu cred.

CRITIAS: E într-adevăr ciudat ce spui, Socrate.

SOCRATE: Pe câine[1], așa mi se pare și mie; tocmai la asta mă gândeam când spuneam că-mi vin gânduri ciudate și că mă tem să nu fi cercetat problema fără luare aminte. Căci la drept

---

1 Exclamație familiară a lui Socrate.

cuvânt; chiar dacă înțelepciunea ar fi tot ceea ce am spus noi, tot nu văd bine ce foloase ne-ar aduce.

173a CRITIAS: Cum? Lămurește-ne, să știm ce gândești.

SOCRATE: Cred că aiurez; dar ce are a face? Ideea care îmi vine în minte trebuie s-o cercetați și să nu trecem nepăsători pe lângă ea, dacă avem cât de putință grijă de sufletul nostru.

CRITIAS: Bine zici.

SOCRATE: Atunci, ia ascultă visul meu, fie c-a venit prin poarta de corn sau cea de fildeș[1]. Să presupunem că înțelepciunea, așa cum o definim acum, ar avea asupra noastră o stăpânire fără margini; ce o să facă ea pentru noi decât să ne facă să trăim potrivit științelor? În cazul acesta nu ne-ar putea trage pe sfoară
b un cârmaci, care nu e cu adevărat cârmaci; tot astfel, nu ne va putea înșela un doctor sau un general sau altcineva, care pretinde că știe ceea ce de fapt nu știe. Dar ce folos tragem noi de aici, decât să ne fie trupul mai sănătos și să scăpăm mai sigur de primejdiile mării și ale războiului; să avem mobilele, veșmintele
c și încălțămintea făcute bine și cu meșteșug, pentru că ne-am sluji de meseriași adevărați (pricepuți)? Hai să admitem că arta prorocitului e știința viitorului; că înțelepciunea, prin controlul ei, ne-ar scăpa de șarlatani și ar pune la locul meritat pe prorocii veritabili, care știu cu adevărat viitorul. În astfel de condiții, neamul omenesc va lucra și va trăi potrivit științei; asta o pricep.
d Atunci înțelepciunea, paznică trează, nu va îngădui neștiinței să se amestece în treburile noastre. Dar eu nu pot ști, iubite Critias, dacă trăind, potrivit cu înțelepciunea, vom trăi (mai) bine și vom fi (mai) fericiți.

CRITIAS: Dacă nici viața potrivit științei n-are trecere în ochii tăi, apoi n-o să-ți fie ușor să găsești un alt mijloc de a ajunge la fericire.

SOCRATE: Încă o lămurire: (Viața) potrivit cărei științe? Științei cizmarului?

e CRITIAS: Nu, pe Zeus!

SOCRATE: Arămarului? Sau științei aceluia care lucrează lâna, lemnul și altele asemenea?

CRITIAS: Nicidecum.

---

1 Prin poarta de fildeș veneau visele care se realizau; prin cea de corn, cele false.

SOCRATE: Atunci înseamnă că nu mai recunoaştem principiul nostru: A fi fericit e totuna cu a trăi potrivit ştiinţei, căci pe aceşti meseriaşi (sus-pomeniţi), deşi trăiesc potrivit ştiinţei, tu nu-i recunoşti ca fiind fericiţi: mi se pare că nu socoteşti fericiţi decât pe acei care trăiesc potrivit unor anumite ştiinţe. Poate că pui în această categorie pe cel de care vorbeam adineauri: pe cel
174a care cunoaşte tot ce are să se întâmple în viitor, adică pe proroc.

CRITIAS: Pe acesta, firește, şi pe alţii-la fel cu el.

SOCRATE: Pe cine? Nu cumva pe acel care, pe lângă cunoştinţa viitorului, o întruneşte şi pe cea a trecutului şi a prezentului, neignorând nimic? Să presupunem că există un astfel de om. Vei mărturisi, cred, că nimeni altul nu poate trăi mai potrivit cu ştiinţa, ca acesta.

CRITIAS: Da, nimeni.

SOCRATE: Încă o întrebare: Ce ştiinţă face pe omul acesta mai fericit? Sau îl fac, toate, deopotrivă de fericit?

b CRITIAS: Ba nicidecum; dimpotrivă.

SOCRATE: Dar atunci, care îndeosebi? Oare ştiinţa întâmplărilor de faţă, a celor trecute sau viitoare, ori ştiinţa jocului de table?

CRITIAS: Ce vorbeşti de table?

SOCRATE: Atunci ştiinţa numerelor?

CRITIAS: Ba deloc.

SOCRATE: Aceea a sănătăţii?

CRITIAS: Asta mai degrabă.

SOCRATE: Ei bine, ce ştiinţă îl ajută mai mult să fie fericit?

CRITIAS: Ştiinţa binelui şi a răului.

SOCRATE: Vezi ce rău eşti! Mă învârteşti de atâta vreme în cerc. De ce nu-mi spuneai mai de mult că nu viaţa potrivit ştiin-
c ţei ne dă fericirea, nici chiar dacă ai întruni în tine toate ştiinţele deodată, ci e de-ajuns să stăpâneşti singura ştiinţă a binelui şi a răului? Dar ia să vedem: dacă iei ştiinţa aceasta din celelalte, o să fie medicina mai puţin capabilă de a ne vindeca? O să fie cizmăria mai puţin destoinică să ne încalţe, iar ţesătoria mai puţin destoinică să ne îmbrace? O să fie cârmaciul mai puţin în stare să ne apere pe mare de moarte, iar generalul în lupte?

CRITIAS: Nu, firește.

SOCRATE: Şi totuşi, scumpul meu Critias, dacă lipseşte
d această ştiinţă a binelui şi a răului, nici una din artele acestea nu se va săvârşi cum trebuie şi în aşa fel ca să ne aducă folos.

CRITIAS: Ai dreptate.

SOCRATE: Deci ştiinţa aceea care are menirea să ne fie folositoare nu e înţelepciunea – căci aceasta nu e decât ştiinţa ştiinţei şi a neştiinţei – ci ştiinţa binelui şi a răului; astfel că dacă numai aceasta e ştiinţa folositoare, pentru noi înţelepciunea va fi altceva decât folositoare.

CRITIAS: De ce adică nu ne-ar fi înţelepciunea folositoare? Dacă ea e ştiinţa ştiinţei şi a neştiinţei, apoi ea conduce pe toate celelalte ştiinţe şi deci şi pe a binelui şi pe a răului; prin urmare, ne este de folos.

SOCRATE: E ea în stare să ne procure sănătatea? Nu oare medicina singură ne poate face acest serviciu? Oare şi serviciile pe care ni le fac celelalte arte ni le-ar putea face înţelepciunea? Sau fiecare artă ne aduce serviciile ei proprii? N-am recunoscut încă de mult că înţelepciunea nu e altceva decât ştiinţa ştiinţei şi a neştiinţei? Nu?

CRITIAS: Fireşte că da.

SOCRATE: Nu ea, prin urmare, o să fie dătătoare de sănătate.

175a CRITIAS: Nu.

SOCRATE: Căci sănătatea e opera altei arte. Nu?

CRITIAS: Ba da, a altei arte.

SOCRATE: Şi nici aducătoare de folos, căci aceasta e treaba altei arte. Aşa-i?

CRITIAS: Da, foarte adevărat.

SOCRATE: Atunci cum o să ne fie de folos înţelepciunea, câtă vreme nu ne aduce nici un folos?

CRITIAS: N-o să ne fie în nici un chip, Socrate. Aşa se pare.

SOCRATE: Şi vezi, Critias, cât era de întemeiată temerea mea de adineauri, când mă învinuiam că nu ştiu să conduc cercetarea despre înţelepciune la un rezultat mulţumitor? Căci dacă aş fi avut cât de cât îndemânarea de a examina chestiunea cum trebuie, nu aş fi ajuns la concluzia că înţelepciunea, care trece în
b ochii tuturor drept lucrul cel mai frumos de pe lume, e ceva nefolositor. Acum suntem bătuţi pe toată linia, căci nu putem afla cărui lucru aievea i-a pus numele de înţelepciune acela care a fost izvoditorul cuvintelor. Şi am admis atâtea şi atâtea ipoteze, care nu se împăcau cu raţiunea. Am presupus că există o ştiinţă a ştiinţei, deşi se împotriveşte şi nu ne îngăduie judecata acest lucru; şi tot în disprețul oricărui raţionament, am admis că ope-
c raţiunile celorlalte ştiinţe se cunosc prin această ştiinţă (a ştiinţei

şi a neştiinţei) şi că e om înţelept acela care ştie că ştie ceea ce ştie, şi că nu ştie ce nu ştie. Ba am făcut această concesie cu atâta dărnicie, fără să ne gândim că e peste putinţă ca cineva să cunoască *până la un punct* ceea ce nu cunoaşte deloc. Însă ipoteza cea mai absurdă, cred, am făcut-o când am admis că cineva ştie ceea ce de drept nu ştie. Cu toate că cercetarea a fost făcută într-un
d spirit aşa de îndatoritor şi fără scrupulozitate, ea nu numai că nu ne-a condus la adevăr, dar şi-a râs de el, astfel încât ne arată – în batjocură – ca lipsite de vreun folos toate definiţiile pe care le-am aprobat sau le-am născocit noi despre înţelepciune. Pe mine nu mă prea supără acest lucru, dar mă doare pentru tine, Charmides, când mă gândesc că, deşi ai un astfel de chip şi un suflet aşa de înţelept, nu te poţi aştepta la nimic din partea înţelepciunii, iar
e prezenţa ei nu-ţi poate aduce nici un folos în viaţă. Şi mai ales îmi pare rău de descântecul pe care l-am învăţat de la dracul acela. Să mă trudesc atâta cu un lucru ce nu-ţi slujeşte la nimic! Dar nu, nu se poate! Mai degrabă (mărturisesc) că nu ştiu eu să cercetez. Înţelepciunea e un mare bine, fără îndoială, şi, dacă o ai, eşti un om fericit. Dar ia vezi! Poate o ai, şi atunci nu mai e ne-
176a voie de descântec: căci dacă o ai te sfătuiesc să mă socoteşti drept un palavragiu, neputincios de a duce la capăt o discuţie logică, iar pe tine socoteşte-te cu atât mai fericit, cu cât eşti mai înţelept.

La acestea Charmides zise: "Pe Zeus, nu ştiu dacă sunt înţelept sau nu sunt. Cum să ştiu, când chiar voi înşivă, precum re-
b cunoşti, nu puteţi afla ce e înţelepciunea? Dar nu prea-s convins de spusele tale, Socrate, şi-s încredinţat că am mare nevoie de descântec. Din parte-mi vreau să mă descânţi în toate zilele până când vei crede tu că e de-ajuns".

CRITIAS: Bine, Charmides, reluă Critias. Va fi pentru mine o dovadă că eşti înţelept, dacă te laşi descântat de Socrate şi nu-l slăbeşti nici o clipă.

CHARMIDES: Fii încredinţat c-o să-l ascult şi n-o să mă depărtez de el. M-aş face vinovat de o mare greşeală, dacă nu te-aş asculta pe tine, epitropul meu, şi nu ţi-aş urma porunca.

CRITIAS: Da, îţi poruncesc (să faci aşa).

CHARMIDES: Da, aşa voi face. Voi începe chiar de azi.

SOCRATE: Ei, voi doi! Ce plănuiţi acolo?

CHARMIDES: Nu *plănuim*, ci *am şi plănuit*.

SOCRATE: Ce! Mă iei pe sus? Nu mă lași nici să iau o hotărâre?

CHARMIDES: Da, te iau pe sus, de vreme ce asta-i porunca lui Critias. Acuma vezi ce-ți rămâne de făcut.

SOCRATE: Ce să mai văd? Când tu vrei un lucru cu tot dinadinsul, nu ți se poate împotrivi nimeni.

CHARMIDES: Atunci nu te împotrivi nici tu.

SOCRATE: Iată: nu mă mai împotrivesc nici eu.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BANCHETUL
(sau despre dragoste)

În româneşte de C. PAPACOSTEA

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PERSOANELE

A. În primul rând:

Apollodor
Un prieten al lui Apollodor
Glaucon

B. În al doilea rând:

Socrate
Aristodem
Agaton
Phaidros
Pausanias
Eryximah
Aristofan
Diotima
Alcibiade

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

APOLLODOR ŞI UN PRIETEN

172a *Introducere. Povestitorul Aristodem*

APOLLODOR: Sunt în stare, cred, să vă povestesc cele asupra cărora mă întrebaţi. Într-adevăr, mai ieri, venind de-acasă din Faleros înspre oraş, un cunoscut, zărindu-mă din spate, m-a strigat de departe. Apoi a adăugat, pe un ton de glumă:

– Apollodor, falerianule! Hei, ce, nu te opreşti puţin?

M-am oprit şi l-am aşteptat.

– Ce-ntâmplare, Apollodor, reluă dânsul. Tocmai te căutam; voiam să ştiu ceva de la ospăţul lui Agaton, unde au fost So-
b crate, Alcibiade şi atâţia alţii. Am auzit că s-au ţinut atunci unele cuvântări asupra dragostei; dar vezi, nu ştiu ce anume s-a spus. Mi-a povestit unul câte ceva, însă vorbea şi el din auzite, ce-a prins de la Phenix al lui Filip. Nu era în stare să ne spună lucru lămurit; a adăugat însă că tu ştii ce-a fost acolo. Să-mi povesteşti tu, prin urmare, căci şi eşti cel mai în drept să ne împărtăşeşti vorbele prietenului tău. Spune-mi mai întâi, ai fost tu însuţi ori nu la acel ospăţ?

I-am răspuns:

c – Pe bună dreptate îţi s-a părut că povestitorul tău n-a fost în stare să spună ceva lămurit, de vreme ce ai rămas de la el încredinţat că adunarea de care te interesezi a avut loc acum de curând şi că am participat şi eu.

– Aşa credeam.

– Da de unde, Glaucon! Nu ştii că de mulţi ani Agaton n-a mai dat p-aici? Că nu-s însă nici trei ani de când am început să-mi petrec timpul cu Socrate şi de când mă preocup să aflu în fiecare zi ce spune şi face el? Mai nainte de asta umblam şi eu la întâmplare, de colo colo; şi eram încredinţat că fac vreo ispravă. În
173a fapt, mă simţeam mai nefericit decât oricine; de pildă, nu mai puţin decât tine acum, care crezi că e mai bine ca omul să facă orice decât să se îndeletnicească cu filozofia.

– Lasă gluma, zise el, şi spune-mi mai bine când a fost întrunirea?

l-am răspuns:

– De mult. Eram copii mici pe vremea când a luat Agaton premiul, la cea dintâi tragedie. Ospățul a avut loc a doua zi după ce și-a sărbătorit biruința și după ce a adus zeilor, în mijlocul coriștilor săi, prinosul de jertfe.

– Pe cât se pare, zise el, lucruri vechi de tot. Dar cine ți le-a povestit? Nu cumva însuși Socrate?

– Da de unde! Mi le-a spus tot cine i le-a istorisit și lui Fenix,
b adăugai eu. Unul mic de stat, pe nume Aristodem Kydatenianul; unul care umbla totdeauna desculț. Fusese de față la adunare și era, pe cât se pare, dintre cei mai aprinși iubitori de pe atunci ai lui Socrate. De altminteri, l-am întrebat și pe Socrate despre unele ce auzisem de la celălalt, și a fost de acord cu ce-mi povestise.

– Atunci de ce nu începi povestirea, zise el? Iată, calea până la oraș e potrivită unor drumeți ca noi, atât spre a istorisi cât și pentru a asculta.

Și astfel, umblând, am depănat cele petrecute la banchet. De
c aceea am și spus, din capul locului, că nu mă simt nepregătit să vi le povestesc. Acum iată, dacă sunt dator să vă povestesc și vouă, mă supun și-o fac. În ce mă privește, și fără de asta simt o nespusă plăcere când se discută filozofie, fie că iau cuvântul eu însumi, fie că ascult pe alții, în afară de folosul ce cred că-l trag. Când, dimpotrivă, se-ntâmplă să v-aud vorbind te-miri-ce, îndeosebi, când v-ascult și pe voi discutând oameni bogați și preocupați de chestiuni bănești, atunci oftez din adânc și vă compătimesc, pe voi ca și pe prietenii voștri, voi care socotiți că faceți o ispravă în viață, când de fapt nu faceți nimic de seamă. Poate că și voi credeți despre mine că sunt nefericit. Eu chiar înclin să
d spun că o credeți cu-adevărat; cu o deosebire: la mine – când vă plâng – nu-i o simplă părere, ci știu sigur de ce.

PRIETENUL LUI APOLLODOR: Ești veșnic același, Apollodor! Vorbești rău totdeauna și de tine, și de alții. Pe cât se pare, consideri cu-adevărat nefericit pe orice om, începând cu tine însuți, afară bineînțeles de Socrate! De unde ți-a putut ieși cândva porecla de "blajin", nu știu; bag seamă însă că în susținerile tale ești pururea astfel: aspru și cu tine și cu ceilalți, afară de Socrate.

e APOLLODOR: Prea scumpul meu, să fie oare așa de sigur că, judecându-mă astfel pe mine însumi ca și pe voi, eu sunt cu adevărat nebun și aiurez?

PRIETENUL: Nu merită, Apollodor, să ne hărțuim cu astfel de vorbe. Și nu da uitării ce te-am rugat. Spune-ne cuvântările ce s-au ținut la banchet.

APOLLODOR: Acele cuvântări sunau cam așa... Dar nu! E
174a mai bine s-o iau de la început. Să încerc a vi le împărtăși așa cum mi le-a spus și mie Aristodem.

Prolog. Socrate la banchetul lui Agaton

Deci, iată. Întâlnesc, începe Aristodem, pe Socrate îndată ce-și terminase baia; tocmai își punea sandalele – lucruri pe care le făcea cam rar. Întrebându-l unde se duce așa gătit:

– Să iau masa la Agaton, zise el. Ieri, la sărbătorirea triumfului său, l-am ocolit, temându-mă de lumea cea multă de-acolo. Dar i-am făgăduit să mă duc azi. Iată de ce mă vezi gătit: ca să
b fiu frumos când vizitez pe cineva frumos! Dar tu, zise Socrate, tu cum te-ai simți dac-ai veni neinvitat la masă?

Și eu – povestea el – spusei:

– Cum să mă simt? Voi face cum zici tu.

– Atunci urmează-mă, zise el. Să răstălmăcim proverbul, să-l schimbăm; haide să spunem că "oamenii cei buni se duc neinvitați pe la mesele Agatonilor, ale celor buni"[1]. Homer e acela care nu numai c-a răstălmăcit zicătoarea, dar a întrebuințat-o și-n
c bătaie de joc. După ce-l înfățișează pe Agamemnon ca un bărbat deosebit de viteaz în război, iar pe Menelau ca un "luptător moleșit", când cel dintâi închina jertfe zeilor și era la ospăț îl pune pe Menelau să vină nepoftit la banchet: unul mai rău care venea la masa altuia mai bun!

Auzind asta, grăi:

– Poate și eu stric proverbul, dar nu cum zici tu, Socrate, ci tot ca Homer; adică sunt unul nevrednic care se duce neinvitat la masa înțeleptului. Toate bune, dar nu uita că tu mă duci; și
d atunci, cum ai să te aperi când eu nu voi recunoaște c-am venit nepoftit, ci voi declara c-am fost chemat de tine?

– "Mergând împreună, zise Socrate, unul înainte"[2], ne-om sfătui pe drum ce să spunem. Să pornim dar.

---

1 *Iliada*, XVIII, 587.
2 *Iliada*, XVII, 224.

Cam acestea ne-am spus între noi, povestea Aristodem, şi pe urmă ne-am dus. Socrate însă, adâncit în gânduri, rămânea mereu în urmă. Eu îl tot aşteptam, până ce o dată îmi dădu poruncă să-mi văd de drum înainte. Când am ajuns la locuinţa lui Aga-
e ton, am găsit uşa deschisă. Acolo mi s-a întâmplat, zise el, ceva nostim. Mi-a ieşit înainte un slujitor şi m-a condus unde se aflau ceilalţi. Toţi erau aşezaţi la masă, gata să-nceapă a mânca.

Agaton, cum mă văzu, îmi spuse:

– La timp ai venit pentru cină, Aristodem! De-ai venit cumva pentru o treabă, amân-o pe mai târziu, căci eu şi ieri te-am căutat spre a te pofti, însă nu te-am putut vedea. Dar cum de nu ne-aduci pe Socrate?

Eu am întors atunci capul, însă Socrate nu mai era în urmă.

– Cu el am venit doar, şi chiar de dânsul am fost poftit la această masă, zisei eu.

– Bine-ai făcut; dar unde-i el?

– Mergea după mine până adineauri; mă mir şi eu unde să fi rămas acum.

175a – Băiete, strigă Agaton; nu sta pe gânduri şi adu-ne pe Socrate. Aristodem, tu întinde-te colo, lângă Eryximah.

Şi spuse băiatului să-i spele picioarele, ca să se poată aşeza. În clipa aceea un sclav apăru şi ne spuse că Socrate şedea retras, nemişcat, în poarta unei case vecine. "Nu vrea să intre, deşi l-am rugat".

– Ciudat lucru ne spui, zise Agaton. Strigă-l şi nu-l lăsa să-ţi scape.

Iar Aristodem istorisea că spusese:

b – Ba nu, lăsaţi-l; acesta-i obiceiul lui. Se retrage aşa, uneori, şi stă pironit te miri unde. Sunt sigur că va veni îndată; tocmai de-aceea, nu-l stingheriţi, ci lăsaţi-l în pace.

– Bine, să facem aşa, zise Agaton, dacă găseşti cu cale. Băieţi, de-acum puteţi să ne serviţi; începeţi cu ce vreţi, fiindcă nimeni nu v-a dat o poruncă anumită. Eu, cel puţin, niciodată nu
c port grija asta; voi însă consideraţi-mă invitatul vostru, un musafir cum sunt ceştilalţi, şi aveţi grijă să vă putem lăuda.

După aceea – istorisea mai departe Aristodem – începură să mănânce, dar Socrate nu mai venea. În repetate rânduri Agaton a vrut să trimită după el, dar eu nu l-am lăsat. Nu trecu mai mult însă de cum se întâmpla de obicei şi iată pe Socrate că soseşte. Era pe la mijlocul mesei.

Agaton, care din întâmplare se aşezase singur în capul mesei, cum îl văzu, strigă:

d – Aici, aici, Socrate! Stai colea, lângă mine, să mă molipsesc şi eu cu ceva de la un înţelept, poate tocmai cu ceea ce ai descoperit cât ai stat în poarta casei vecine. Ai aflat desigur ce-ai dorit şi eşti acum stăpân pe acel gând; altminteri, nici nu plecai poate de acolo.

Socrate, aşezându-se, grăi:

– Ce bine-ar fi, Agaton, dacă înţelepciunea ar avea darul să se scurgă, ori de câte ori ne atingem unii de alţii, de la cel ce are mai multă la cel cu mai puţină; să fie aşa, ca apa care trece prin fitilul de lână, din vasul mai plin spre cel mai gol! Dacă înţelepciunea ar fi astfel, eu aş preţui acum mult faptul de-a sta lângă
e tine. Cred că în acest moment m-aş umple de multă şi frumoasă-nţelepciune de la tine; cât priveşte pe aceea ce se află în mine, să ştii, e una nevrednică şi şovăitoare ca un vis, pe când a ta străluceşte şi sporeşte în chip izbitor, mai ales că eşti şi tânăr. La tine ea izbucneşte cu atâta putere, încât alaltăieri chiar ţi-au mărturisit-o peste treizeci de mii de greci.

– Îţi baţi joc de mine, Socrate, zise Agaton. De altfel, ne vom judeca noi ca la tribunal, tu şi cu mine, ceva mai pe urmă, pe tema înţelepciunii noastre, şi vom lua drept arbitru pe Dionysos. Deocamdată aşează-te şi mănâncă.

176a *Rânduiala banchetului. Preamărirea dragostei*

Acestea spuse, Socrate se întinse pe pat. După ce s-au ospătat, şi el şi ceilalţi meseni, făcură împreună libaţii, cântară în cinstea zeului, săvârşiră după datină toate cele cuvenite şi se aşternură pe băut.

Pausanias – spunea Aristodem – luă cuvântul în acel moment:

– Ei bine, fraţilor, s-o facem. Dar cum să bem cu cea mai puţină pagubă? Eu, unul, după beţia de ieri, vă mărturisesc că mă simt rău de tot şi am nevoie să mai răsuflu puţintel. Şi dintre
b voi, care aţi fost ieri acolo, pe mulţi vă cred la fel. De aceea, gândiţi-vă cum am putea să bem mai fără urmări, astăzi.

– Da, da, zise Aristofan, ai spus vorbă cuminte, Pausanias. Trebuie să ne facem viaţa cât mai uşoară din partea băuturii, azi; căci şi eu sunt unul dintre cei ce s-au botezat în vin pe ziua de ieri!

Eryximah, fiul lui Akumenos, auzind acestea, grăi:

– Bine spuneți. Dar mai e unul între noi pe care aș dori să-l ascult; tu cum stai, Agaton, cu băutura? Cât ții tu?

c – Deloc, zise el; nu sunt nici eu în puteri.

– Pe cât se pare, adăugă Eryximah, avem noroc de data asta cu toții: și eu și Aristodem și Phaidros și ceilalți, dacă ați lăsat-o mai domol, voi, care sunteți mai tari la băutură. Cât despre noi, suntem pururea niște neputincioși. Încalte pe Socrate îl și scot din socoteală, căci el bea și se stăpânește după cum i-e voia: e gata să primească orice hotărâre am lua. Și fiindcă, după cât se vede, nimeni din cei de față nu-i înclinat să bea vin mult, am să vorbesc ceva despre beție; de altfel, lucruri adevărate, care nu
d cred c-au să vă displacă. Iar cât pentru mine, din practica medicinei mi-am făcut convingerea nestrămutată că beția e lucru vătămător oamenilor și n-aș consimți să-mping băutura prea departe; dar nici pe altul nu-l îndemn, mai ales când l-aș ști îngreuiat de vin din ziua dinainte.

La aceasta, Phaidros din Mirinos îl întrerupse:

– Da, da! Eu te cred pe cuvânt, de obicei; de data asta însă, fiind la mijloc tocmai o chestie de medicină, sunt convins pe deplin că ai dreptate. Cred că și ceilalți vor spune la fel, de vor judeca bine.

e Auzind asta, consimțiră cu toții să nu se mai facă beție de data aceea; fiecare să bea după plac.

– Fiindcă ați găsit cu cale, zise Eryximah, ca fiecare să bea cât vrea, fără nici o silă, vă propun să dăm drumul flautistei care a sosit acum, s-o lăsăm să-și cânte singură; sau, de-o vrea, femeilor din casă. Noi, să petrecem seara în convorbiri numai între noi. Ba, de vreți, voi propune și cu ce soi de discuții să ne desfătăm...

177a Toți spuseră, într-un cuvânt, că primesc, și-l rugară să-și facă propunerea.

Eryximah luă atunci cuvântul și grăi astfel:

– Îmi încep vorbirea ca Melanip al lui Euripid:

"Povestea ce voi spune-o
Nu este de la mine..."

ci-i a lui Phaidros, de-aici. De câte ori mă întâlnește, îmi spune indignat:

"Eryximah, nu ți se pare straniu că atâtor zei li se înalță imnuri și peanuri, alcătuite de oameni inspirați, și că până acum,
b deși se nasc poeți atât de mari, nimeni nu s-a oprit la Eros, un

zeu vechi şi mare, spre a-i închina un cânt de slavă? Dacă de altă parte îţi întorci privirile către sofiştii mai de preţ, îi afli şi pe ei – ca pe marele Prodicos – scriind în forma liberă a prozei despre Heracles sau alţii. Şi asta încă nu-i atâta de mirare; dar am citit eu însumi de curând, într-o lucrare a unui învăţat, laude nesfârşite închinate sării din bucate, pentru folosul ce ni-l aduce. Şi s-ar putea vedea, cred, încă multe preamăriri din acestea, pen-
c tru lucruri de aceeaşi natură. În vreme ce, deci, se depune atâta zel în jurul acestui fel de subiecte, pentru Eros nu s-a găsit până azi, între oameni, îndrăznetul care să-i închine un cântec după cuviinţă! Şi rămâne aşa, neglorificat, un zeu atât de mare."

Se-nţelege, Phaidros are perfectă dreptate, după părerea mea; iar eu doresc ca, personal, să aduc prinos şi mulţumită, o dată cu
d dânsul. Ba ar fi potrivit din partea noastră, cei adunaţi aici, să preamărim cu toţii pe acest zeu. Dacă vă-nvoiţi şi voi la aceasta, am putea discuta pe larg chestiunea; căci după socotinţa mea, fiecare trebuie să ne spunem, cât putem mai frumos, cuvântul de laudă pentru Eros. Să-ncepem de la stânga spre dreapta. Să vorbească mai întâi Phaidros, căci el ocupă locul întâi; şi-apoi, el este părintele ideii ce v-am dat.

– Eryximah, nimeni nu va vota împotriva ta, zise Socrate. În nici un caz eu nu m-aş împotrivi, ca unul ce declar de la început
e că nu cunosc nimic mai bine decât arta de a iubi. Dar nici pe Agaton şi Pausanias nu-i văd împotrivindu-se, ca să nu mai vorbim de Aristofan, a cărui singură preocupare sunt Dionysos şi Afrodita. Şi nu văd în sfârşit refuzând pe nici unul dintre cei de faţă. Cuvântările însă nu se vor desfăşura egal, în ce ne priveşte pe noi, care suntem aşezaţi aici, mai la urmă. Ci, dacă cei dintâi au să vorbească mult şi frumos, vor grăi de ajuns şi pentru noi. Şi acum, noroc bun! Să-nceapă Phaidros a preamări pe Eros.

178a Ceilalţi încuviinţară cu toţii, ba repetară îndemnul făcut de Socrate. Desigur, toate câte le va fi spus fiecare nu şi le amintea Aristodem; apoi nici eu n-am putut reţine tot, ci doar ce mi s-a părut mai vrednic de amintire din fiecare discurs. Cel dintâi care a vorbit fu, cum spun, Phaidros; şi cuvântul lui începu cam astfel:

Cuvântarea lui Phaidros

Mare şi minunată divinitate este Eros-ul, nu numai la oameni dar şi între zei. Aceasta – pentru multe şi felurite pricini, dar mai cu seamă din cauza naşterii. Mai întâi este o cinste, zise el, că-i

b dintre primele divinități. Dovada? Eros n-are nici o spiță a neamului; în orice caz ea nu-i pomenită de nimeni: de nici un prozator, de nici un poet. Singur Hesiod spune că Haosul s-ar fi născut cel dintâi; dar adăugă:

"... însă pe urmă
Largul Pământ, un puternic sălaș tuturor de-a pururi;
Și zeul Eros..."

El spune prin urmare că după Haos au luat ființă Pământul și Eros.

Parmenide, vorbind de facerea lumii, adăugă:

"Primul la care zeița gândi, dintre zei, a fost Eros..."

c Cu Hesiod se potrivește Acusileos: încât se recunoaște din multe părți că Eros este dintre cele dintâi zeități.

Dar lăsând la o parte că-i cel mai vechi, el e pentru noi izvorul celor mai mari binefaceri. Eu, cel puțin, despre nimic n-aș afirma că este pricina unei fericiri mai de seamă, decât poate fi iubitorul ales pentru cei tineri, sau tinerii pentru un astfel de iubitor. Căci ceea ce ar trebui să călăuzească pe oameni întreaga
d viață – firește, pe aceia care vor s-o trăiască frumos – nu-s legăturile de-nrudire apropiată, nici onorurile, nici avuția; nici una dintre astea nu-i în stare s-o facă așa de frumos ca iubirea. Susțin aceasta cu tărie, și iată de ce: faptelor urâte le urmează rușinea; celor frumoase, râvna pentru cinstire. Nu-i cu putință, fără acestea, să facă, nici statul, nici individul, ceva mare și frumos. Ei bine, vă asigur că omul care iubește, dacă-i prins săvârșind o faptă urâtă, sau îndurând cu lipsă de curaj o jignire pe care n-a răzbunat-o, nu suferă mai mult când e văzut de tatăl său ori de prieteni, sau de oricine altul, cum suferă în fața ființei iubite. Același lucru-l vedem la cel iubit. Altfel se rușinează el față de cine-l iubește; dac-ar fi prins cu o faptă urâtă! Să ne închipuim, numai, că s-ar putea crea, într-un fel, o cetate sau o oaste cu îndrăgostiți și iubiți; nu va fi cu putință o mai bună rânduială decât acolo. Fiecare s-ar stăpâni de la orice fapte urâte și s-ar
179a întrece cum să fie mai onorat de ceilalți. Iar luptându-se alături, ei ar putea, puțini fiind, să înfrângă, spre a spune așa, întreaga lume. Mult mai greu i-ar veni unui îndrăgostit să fie văzut de iubitul său cum părăsește frontul sau aruncă armele, decât să-l știe armata-ntreagă; moartea i-ar fi nesfârșit mai bună decât așa ceva. Încalte, când ar fi vorba să-și părăsească cineva iubitul ori să nu-l ajute în primejdii, nu există pentru asta un om atât de rău,

căruia Eros să nu-i poată insufla o bărbăție egală cu a celui mai
viteaz caracter. Vorba lui Homer, care spune că unora dintre eroi
divinitatea
b *"le insuflă curajul păgân"*[1],
se potrivește grozav de bine lui Eros. El hărăzește îndrăgostiților
acest curaj, ce purcede dintr-însul.

Și încă: cei ce iubesc sunt singurii care primesc să moară
pentru alții, și nu numai bărbații, ci și femeile. O mărturie deplină ne dă pentru aceasta, la greci, Alkestis, copila lui Pelias; este
singura care a vrut să moară pentru bărbatul ei, deși dânsul avea
c și tată și mamă. Atât de mult i-a întrecut în iubire datorită lui
Eros, încât ei au rămas, față de fiul lor, ca niște străini și numai
cu numele rude. Săvârșind această faptă frumoasă, Alkestis s-a
ridicat atât de sus în ochii oamenilor și chiar ai zeilor, încât, din
mulțimea celor ce îndeplinesc lucruri mari și felurite, aceștia
d puținora le-au făcut darul – ca ei – de a li se rechema sufletul din
lăcașul lui Hades.

Plini de admirație pentru purtarea Alkestei, zeii au încuviințat să i se dea înapoi viața, onorând în gradul cel mai înalt și
zelul și virtutea insuflate de Eros. Cât privește pe Orfeu al lui
Oiagru, zeii l-au întors din Hades mai înainte de a-și fi atins
țelul; i-au arătat doar umbra soției pentru care coborâse acolo;
însă pe ea nu i-au dat-o, fiindcă el se arătase molatic sufletește,
ca un citharist ce era. N-a avut, ca Alkestis, tăria să moară pe
altarul iubirii, ci s-a străduit în fel și chip s-ajungă viu în Hades.
Pentru aceeași pricină, negreșit că zeii i-au rânduit și o pedeap-
e să. Departe de a-l cinsti ca pe Ahile, fiul Tetidei, pe care l-au trimis în Insulele Fericiților, ei au făcut ca moartea să i se tragă de
la femei. Ahile, după ce aflase de la mama sa că, ucigând pe
Hector, va muri și dânsul, iar de nu-l va omorî se va-ntoarce acasă și va muri la bătrânețe, a avut totuși tăria să prefere a ajutora
180a și apoi răzbuna pe iubitul său Patroclu, nu numai luptând pentru
el dar și urmându-l întru moarte. Iată de ce au fost zeii așa de
încântați și de ce l-au onorat în chip deosebit: fiindcă Ahile și-a
pus tot sufletul pentru iubitorul său.

Eschil vorbește în gol când zice[2] că Ahile iubea pe Patroclu;
doar Ahile era mai frumos nu numai decât Patroclu dar, după

---

1 *Iliada*, X, 482; XV, 262.
2 În *Mirmidonii*, fr. 135, nr. 2.

cum se ştie, decât toţi eroii, el, căruia încă nu-i dăduseră tuleii în barbă. Era prin urmare, cum spune Homer, "mai tânăr cu mult". Însă în fapt zeii onorează foarte mult această virtute în materie de dragoste: ei sunt uimiţi, admiră şi răsplătesc mai degrabă pe cel care, iubit fiind, întoarce iubirea, decât pe cel care iubeşte
b pur şi simplu. Căci iubitorul este ceva mai divin decât cei dragi; în el zeul s-a făcut stăpân. Iată de ce zeii, cinstindu-l pe Ahile mai mult decât pe Alkestis, l-au trimis în Insulele Fericiţilor.

Astfel, eu cel puţin, socotesc pe Eros, dintre zei, drept cel mai vechi, cel mai preţuit şi cel mai de seamă pentru ca oamenii să dobândească virtutea şi fericirea, în cursul vieţii şi după moarte.

c Cam aşa a grăit Phaidros. După el au mai vorbit câţiva, dar Aristodem nu-şi aducea aminte ce anume. Trecându-i deci cu vederea, el începu să ne desfăşoare cuvântarea lui Pausanias, care a vorbit următoarele:

Cuvântarea lui Pausanias

Phaidros, nu găsesc potrivit modul cum ni s-a hotărât subiectul, anume că am fost îndemnaţi aşa, fără vreo precizare, să preamărim pe Eros. Dacă am avea de a face cu un singur Eros, desigur, ar fi foarte frumos. Iată însă că nu-i unul; şi nefiind aşa, e mai
d drept să se fi lămurit întâi în ce mod se cade a-l proslăvi. Voi încerca să dreg eu greşeala, spunând în primul rând pe care Eros trebuie să-l lăudăm. Pe urmă i-om închina laude vrednice de-o divinitate.

Cei doi Eros

Ştim cu toţii că fără Eros nu poate fi Afrodita. Dacă această zână e una, ar exista neîndoios şi un singur Eros; dar cum sunt două Afrodite, cu necesitate sunt şi doi Eros.

Cum n-ar fi două Afrodite? Una, de bună seamă, este cea mai veche, şi e fără de mamă. Fiind copila cerului, o supranumim A-
e frodita Cerească. A doua, mai tânără, s-a născut din Zeus şi Dio-na; o numim Afrodita Obştească. E necesar să luăm aminte şi asupra lui Eros: că trebuie să fie doi, unul pe drept numit Obştesc, care ajută pe Afrodita din urmă, altul Ceresc. S-ar cuveni, desigur, să lăudăm toate zeităţile, dar acum voi încerca să arăt soarta hărăzită fiecăruia dintre aceştia.

Orice faptă se înfăţişează astfel încât, luată în ea însăşi, ca
faptă săvârşită, nu-i nici bună nici rea. Ceea ce facem de pildă
181a acum, când, cântând, discutând – nici unul dintre aceste lucruri
nu-i frumos în sine. Numai prin modul cum le săvârşim ele pot
deveni frumoase; adică procedând frumos şi drept. Dacă nu, ur-
mează răul. La fel cu dragostea. Nu orice Eros e frumos şi vred-
nic de laudă; ci numai acela care ne-mbie să iubim în chip frumos.

Dragostea pe care o insuflă Afrodita Obştească este cu ade-
vărat ceva de rând. Dintr-însa nu poate veni decât ce-aduce în-
tâmplarea, căci nu încălzeşte decât pe cei mai bicisnici dintre oa-
b meni. Şi mai întâi, unii ca aceştia se îndrăgostesc deopotrivă de
femei ca şi de tineri; al doilea, ei iubesc de dragul trupurilor mai
curând decât de-al sufletelor; în sfârşit, pe cât pot, iubesc fiinţe
cât mai simple ca duhul. Nu caută altceva decât cum să petreacă
mai bine şi nesocotesc întrebarea dacă viaţa trebuie trăită frumos
sau nu. Aşa se face că, duşi de-ntâmplare, săvârşesc în mod egal
binele sau răul. Desigur, la dânşii a rămas ceva de la zeiţa care,
mult mai tânără decât cealaltă, s-a împărtăşit ea însăşi la naştere
c din femeie şi bărbat. Dimpotrivă, Afrodita Cerească, întâi, nu-şi
trage fiinţa din femeie. E născută numai din bărbat (şi există ast-
fel un Eros al tinerilor); apoi, este mai în vârstă şi nu-i pătrunsă
de nesăbuinţă. Urmează de-aci că spre bărbat se-ndreaptă cei în-
sufleţiţi de acest Eros, iubind ceea ce e de la natură mai tare şi
mai inteligent. Afară de aceasta, din însăşi iubirea pentru tineri,
cineva ar putea deosebi pe cei curat inspiraţi de Eros Cerescul.
d Căci ei nu se îndrăgostesc de băieţi decât din clipa când şi min-
tea acestora începe a se coace, fapt care se întâmplă cam pe când
le mijesc tuleii. După credinţa mea, cine se prinde într-o astfel
de dragoste se pregăteşte a iubi pe celălalt viaţa întreagă şi a trăi
împreună cu el. Acela nu-şi amăgeşte iubitul, căci nu l-a luat ca
pe o fiinţă fără experienţă, nici nu-l va batjocori spre a-l părăsi
şi a umbla după altul. Ar trebui chiar prin lege să se oprească iu-
birea celor prea tineri, pentru a nu se mai risipi atâta zel în vede-
e rea unui lucru nesigur; căci la copii este nesigur dacă împlinirea
îi conduce spre viciu sau virtute, în ce priveşte spiritul sau trupul.
Oamenii aleşi îşi impun singuri o astfel de lege; este însă necesar
să oprim de la aşa ceva pe cei ce iubesc vulgar, cel puţin tot atât
pe cât îi putem opri de la dragostea cu femeile libere. Dar toc-
mai aceştia sunt cei care au coborât totul aşa de jos, încât au dat
182a unora prilej să spună că-i ruşinos pentru cineva să răspundă

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

dragostei. Neîndoios, la unii ca aceia s-or fi gândind cei ce au găsit prilejul să vorbească așa. Îi văd îndrăgostindu-se la timp nepotrivit, îi simt însuflețiți de spiritul nedreptății, pe câtă vreme, dacă lucrul s-ar face legiuit și cu măsură, nimeni nu le-ar putea aduce pe drept vreo osândă.

Datini felurite

Este ușor să înțelegem rânduiala pe care celelalte state au pus-o în privința dragostei. Pretutindeni se hotărăște neted; numai la noi o astfel de rânduială are înfățișări felurite. În Elida bunăoară, în Lacedemonia sau la beoțieni și oriunde oamenii nu-s
b meșteri în arta de a convinge cu vorba, se vorbește simplu. E considerat lucru frumos ca ființa iubită să răspundă dragostei ce i se arată, și nu există om, tânăr sau bătrân, care să ia drept o rușine așa ceva. După socotința mea, ei procedează astfel – ei, care sunt nepricepuți în arta vorbirii – spre a nu-și mai face de lucru bătându-și capul să-nduplece pe tineri la dragoste.

În schimb, în Ionia și pe-aiurea, pretutindeni unde oamenii sunt supuși stăpânirilor barbare, așa ceva e socotit o rușine. Doar barbarii înlătură drept rușinos, din tiranicele lor cârmuiri, nu nu-
c mai aceasta, ci și cultivarea cugetului sau a trupului. Pasămite, nu-i în interesul cârmuitorilor de state să înlesnească trezirea unor gânduri independente în rândurile cârmuiților; nici să-nlesnească înjghebarea unor prietenii trainice sau a unor tovărășii omenești de soiul celor pe care Eros le insuflă mai mult decât oricine. Aceasta de altfel au învățat-o din experiență chiar tiranii de la noi; căci numai dragostea lui Aristogiton și neclintita prietenie a lui Harmodius au pus capăt conducerii lor[1]. Astfel, în țara unde legea consideră rușinos a răspunde dragostei, s-a ajuns aci din cauza răutății legiuitorilor, din cauza patimii de stăpânire a
d cârmuitorilor și lipsei de curaj a celor cârmuiți. Iar unde se hotărăște pur și simplu că-i un lucru frumos, acolo n-a lipsit legiuitorilor o oarecare inerție de gândire.

În statul nostru, norma în această privință e cu mult superioară. Numai cât, precum spuneam, nu-i ușor s-o înțelegem. Gândiți-vă că se spune: este mai frumos să iubești pe față decât pe ascuns și să iubești mai ales pe cei aleși și de neam bun, chiar da-

1 E vorba de asasinarea, în 514, a urmașilor lui Pisistrate. (*n.r.*)

că-s mai urâți decât alții; că e mai surprinzătoare decât orice încurajarea pe care toți o dau celui ce iubește, nefiind ceva urât, și
e că e socotit frumos ca el să cucerească și urât dacă n-o face; gândiți-vă și la încercările de cucerire ale celui care iubește; la îngăduința cu care moravurile privesc lauda faptelor neobișnuite pe care le-a săvârșit acela. Dacă ar îndrăzni cineva să facă asemenea lucruri pentru a urmări oricare altă țintă afară de asta și ar vrea cu tot dinadinsul s-o ducă la bun sfârșit, s-ar alege din par-
183a tea filozofiei cu cele mai aspre dojeni. Să zicem, în adevăr, că unul urmărește a dobândi de la cineva bani; sau că vrea să capete conducerea politică ori o dregătorie. Și să presupunem că face pentru aceasta ce fac iubitorii pentru iubiți: rugi, ploconeli umilitoare, jurăminte, așteptări pe la uși, robire voită, slugărnicii la care nici un sclav adevărat n-ar consimți. Neîndoios, de la astfel de purtări ar fi împiedicat și de prieteni și de dușmani; ultimii
b batjocorindu-l pentru lingușire și servilitate, ceilalți certându-l și rușinându-se de faptele lui. Dimpotrivă, când pe toate le face unul care iubește, el are parte de bunăvoința altora. Datina la noi îl scutește de orice batjocură, ca pe unul care ar săvârși fapte deosebit de frumoase. Iată însă – luându-ne după credința poporului – ceva și mai grozav. Cine iubește, chiar dac-ar călca jurământul, este iertat de zei, și el este singurul. "Jurământ de dragoste, zic ei, nu se ține!" Deci zei și oameni lasă iubitorului
c aceeași libertate, după obiceiurile noastre. Și am putea crede că statul consideră la noi drept lucru deosebit de frumos nu numai a iubi, dar și a purta prietenie celui ce iubește. În schimb alteori vedem atâția părinți tocmind educatori tinerilor ce inspiră dragoste, spre a nu-i lăsa să stea de vorbă cu iubitorii lor; îi vedem dând în această privință porunci aspre pedagogului. De altă parte vedem cum prietenii și cei de aceeași vârstă îi dojenesc pe tineri când îi află într-o astfel de situație. Iar cei maturi nu-i țin de rău pe dojenitori și nu le spun că n-ar face bine. Față de acestea,
d deci, oricine ar fi nedreptățit să socoată că dragostea, la noi, e considerată cel mai urât dintre lucruri.

Cum să ne explicăm așa ceva? Precum spuneam și la început, faptele n-au un caracter absolut. O faptă nu-i în ea însăși frumoasă ori urâtă; ea e astfel după modul în care se săvârșește. Și – există moduri urâte, când de pildă un om rău se bucură josnic de plăcerile dragostei, precum sunt moduri frumoase, când un
e om bun se îndrăgostește în chip nobil de ceva frumos. Rău este

iubitorul de rând, cel ce se-ndrăgostește de trup mai mult ca de
suflet. Se-nțelege că nu-i nici statornic, ca unul care se îndrăgos-
tește de ceva statornic. Căci odată ofilită floarea trupului ce a
iubit, dragostea "zboară și dispare"[1], dând de rușine multele vor-
be și făgăduieli ce-a făcut. În schimb cel care iubește însușirile
sufletești, tocmai fiindcă are această înzestrare superioară rămâ-
ne îndrăgostit întreaga viață, ca unul care se contopește cu ce
184a este permanent. Legea noastră vrea deci ca pe aceștia să-i supu-
nem la o bună și dreaptă probă; apoi – după cum e cazul – să în-
drăgim pe unii și să fugim de ceilalți. Ne poruncește astfel să ur-
mărim pe unii și să ocolim pe alții, după cum observăm și veri-
ficăm de ce fel este dragostea celui care iubește, de ce fel a celui
iubit. Iată pentru ce hotărăște, întâi de toate, că-i urât să te lași
prins degrabă în mrejele amorului și că trebuie lăsată vremea
necesară și aici, spre a se cerne o frumoasă alegere, ca în cele
mai multe lucruri. Iată pentru ce, în al doilea rând, este lucru urât
b să fii cucerit prin bani sau de puterea politică, fie că ai face-o de
teamă și slăbiciune, fie că nu te ridici deasupra pornirii de a
dobândi bogății sau situații politice. Căci nimic din acestea nu se
arată sigur și permanent, și nu se va naște decât o iubire lipsită
de noblețe.

În datina noastră o singură cale rămâne deschisă celui ce
iubește, dacă vrea să aibă în mod nobil un iubit. Căci la noi așa
s-a făcut datina încât, precum nu se socotea o umilință la cei ce
iubesc să se robească de voie iubiților – oricât de mult s-ar robi
c – și nu erau ținuți de rău pentru aceasta, tot astfel mai e o singu-
ră robie de bunăvoie pe care nimeni n-o înfierează: aceea care se
face spre a ajunge la virtute. Este azi statornicit la noi că, dacă
unul vrea să servească pe altul, încredințat că la rându-i va de-
veni și el, datorită aceluia, mai bun, fie într-o destoinicie oare-
care, fie într-o privință a virtuții, o astfel de înrobire de bunăvoie
să nu fie considerată nici rușinoasă, nici umilitoare. Este nece-
sar prin urmare, dacă ne e aminte să rezulte ceva frumos pentru
iubitorul ce se bucură de un iubit, să apropiem și să contopim
într-una două legi: de o parte cea referitoare la iubirea tinerilor,
de alta aceea ce privește iubirea de înțelepciune sau de oricare
d altă virtute. Când iubitorul și iubitul se vor întâlni pe aceeași li-

1 *Iliada*, II, 71.

nie, fiecare să-şi făurească o lege: iubitorul să răspundă atenţiilor iubitului, servindu-l oriunde se cade să-l servească; acesta din urmă să răspundă serviciilor celui care-l face mai înţelept şi mai bun, oriunde e drept s-o facă. Dacă iubitorul va fi capabil să contribuie la înţelepciunea şi virtutea celuilalt, iar iubitul va
e simţi el însuşi nevoia de a dobândi ştiinţa şi altă destoinicie, numai atunci – când cele două legi se vor întâlni – va fi frumos ca fiinţa iubită să răspundă dragostei. Altcum, niciodată. Într-o asemenea împrejurare, chiar înşelăciunea nu-i o ruşine; la oricare altele însă, cu sau fără înşelăciune, ruşinea merge-mpreună. Căci
185a dacă cineva a răspuns dragostei cuiva fiindcă e bogat – şi numai pentru asta – dacă apoi presupunem că se înşală şi nu ia banii sperați, dovedindu-se că iubitorul e sărac, cu nimic ne este mai mică ruşinea lui. Omul s-arată cum este: gata la orice, slugă la oricine, pentru bani! Asta nu se cheamă lucru frumos. Şi invers, dacă cineva a răspuns dragostei cuiva pe care l-a considerat om superior, fiind încredinţat că prin iubirea aceluia va deveni el însuşi un om mai virtuos; dacă apoi presupunem că se-nşală şi
b nu-nvaţă virtutea, din cauză că acela este un om rău – asemenea amăgire rămâne totuşi frumoasă. În adevăr, cel ce-o suferă arată în ce-l priveşte lămurit că, spre a dobândi virtutea şi a se desăvârşi, s-ar strădui cu toată râvna. Asta-i adevărata frumuseţe. Astfel, pentru dobândirea virtuţii este frumos să te bucuri de dragoste. Aceasta-i Erosul zânei cereşti, Eros Cerescul, deosebit de preţios pentru stat ca şi în viaţa privată, căci impune o mare
c râvnă pentru dobândirea virtuţii, atât celui care iubeşte cât şi celui iubit. Cât despre alte forme de dragoste, toate aparţin celeilalte zâne, pe care o numim Afrodita Obştească.

Iată, Phaidros, ce-am avut de spus pe nepregătite asupra lui Eros.

Urmându-şi povestirea, Aristodem zise:

Când Pausanis făcu pauza (cum vedeţi, fac şi eu joc de cuvinte, căci aşa m-au învăţat sofiştii) trebuia să vorbească Aristofan, fiindcă lui îi venea rândul. Dar fu împiedicat de un sughiţ ce i se stârnise, fie pentru că mâncase prea mult, fie din altă pricină. El, întorcându-se către medicul Eryximah (care şedea alături, ceva mai jos), zise:

d – Eryximah! ar fi bine din parte-ţi, sau să mă lecuieşti de sughiţ, sau să vorbeşti tu acum, până ce voi scăpa de el.

– Voi face şi una şi alta, răspunse Eryximah. Să cuvântez eu în locul tău, iar când ţi-o trece, vei lua tu cuvântul în locul meu. În timpul cât eu vorbesc, dacă vrei, ţine-ţi respiraţia cât poţi mai mult, şi sughiţul va-nceta. Dacă nu se opreşte, fă gargară cu apă; iar dacă şi aşa se menţine cu tărie, atunci ia ceva cu care să-ţi gâ-
e dili nasul; strănută şi – de o vei face o dată, de două ori – sughiţul va înceta, oricât ar fi de îndărătnic.

– Ai putea să te grăbeşti cu discursul, zise Aristofan; iar eu voi face cum spui.

Eryximah vorbi astfel:

186a *Cuvântarea lui Eryximah*

Mi se pare necesar să încerc a completa, făcând eu încheierea, discursul ţinut de Pausanias; căci el l-a început frumos dar nu l-a sfârşit; parcă mai trebuia ceva. Faptul că există un îndoit Eros este o frumoasă distincţie. Numai că eu, privind lucrurile din punctul de vedere al medicinei, care constituie preocuparea mea, găsesc că erosul nu sălăşluieşte numai în spiritele oamenilor, spre a-i apropia de cei frumoşi, ci şi în celelalte existenţe, ba încă în vederea multor alte scopuri; bunăoară, în corpurile tuturor celorlalte vieţuitoare şi în toate câte cresc pe pământ; în
b sfârşit, ca să spun vorba, erosul sălăşluieşte în tot ce fiinţează. Am învăţat din ştiinţa mea ce mare şi minunat e acest zeu, cât de mult se întinde înrâurirea lui asupra tuturor lucrurilor omeneşti şi divine.

Iubirea şi Medicina

Voi începe cuvântarea cu medicina, dorind să dau acestei arte cinstea cuvenită. Natura corpurilor conţine în ea pe ambii Eros. În adevăr, sănătatea şi boala sunt pentru un trup lucruri deosebite cu totul şi se recunoaşte că nu seamănă una cu alta. Dar cele neasemănătoare sunt dornice de, şi iubesc lucruri neasemănă-
c toare. Altul e deci erosul sănătăţii, altul al bolii. Ce ne-a spus adineauri Pausanias, că-i frumos să răspundem iubirii oamenilor superiori şi ruşinos celor desfrânaţi, rămâne-n picioare şi pentru corpuri: este desigur şi frumos şi necesar să ne bucurăm de tot ce-i bun şi sănătos în fiecare organism (aceasta-i chemarea medicinei); dar e urât să ne apropiem de ce-i rău şi bolnav. Şi, de vrea cineva să ia rolul medicului, trebuie să le şi combată pe acestea. Căci, mai la urmă, ce-i medicina – ca s-o spun într-un

cuvânt – decât ştiinţa atracţiilor corpului în vederea umplerii şi
d evacuării? Iar doctorul cel mai iscusit, în direcţia asta, este acela care pune un diagnostic sigur, pentru a şti când avem a face cu o atracţie bună şi când cu una rea. Cât despre cel care-i în stare să transforme atracţiile, care le poate înlocui una cu alta, care se pricepe să trezească atracţia şi omului căruia îi lipseşte dar îi este necesară, sau să înlăture una înrădăcinată, acela este adevăratul meşteşugar. Căci e necesar să se poată dezvolta amiciţia între cele mai duşmănoase elemente ale corpului şi să se trezească între ele o atracţie reciprocă. Dar care-s lucrurile cele mai duşmănoase? Tocmai cele mai opuse, ca frigul cu căldura, amarul cu dulcele, umedul cu uscăciunea şi celelalte de acelaşi fel. Acestora a ştiut să le insufle atracţie şi armonie Asclepiu, stră-
e bunul nostru, punând astfel bazele medicinei, aşa cum îl cântă aceşti poeţi[1] şi cum sunt eu însumi convins. Susţin prin urmare că toată medicina-i călăuzită de această divinitate.

187a *Muzica*

Dar cred la fel pentru gimnastică şi agricultură. Cât despre muzică, este învederat, oricui îşi dă osteneala să cugete un pic, că are trăsături de aceeaşi natură cu celelalte arte. Poate-i tocmai ceea ce a vrut să arate şi Heraclit, când a spus – nu în cei mai limpezi termeni – că "Unitatea, dezbinată ea însăşi faţă de sine, se recompune ca armonia lui şi a lirei"[2]. Ar fi, cred, cu totul nelogic să se afirme că armonia este o dezbinare, sau că se desprinde din cele ce se menţin dezbinate. E mai probabil că Heraclit a vrut să-nţeleagă ca-n muzică; adică, din cele ce-au fost la început deosebite, cum sunt sunetul grav şi cel ascuţit, a rezultat
b totuşi, ulterior, armonia, datorită unui acord făcut de arta muzicală. Altminteri, dacă admitem că notele înalte şi cele coborâte se menţin în dezacord, cu unul nu văd de unde poate ieşi armonia. Nu! Armonia este o potrivire de sunete, iar potrivirea înseamnă acord; dar între sunete dezbinate nu poate fi în nici un fel acord, cel puţin cât timp se menţin astfel. Iată de ce zic că elementele deosebite, ce nu se pun de acord, nu-s capabile de a crea armonie.

---

1 Arată pe Aristofan şi pe Agaton.
2 Heraclit, fr. 51.

La fel se petrece lucrul cu ceea ce noi numim ritm, care constă din grabă şi zăbavă. El se naşte din elemente diferite la
c început, dar care se armonizează ulterior. Acordul între toate acestea, cum făcea dincolo medicina, îl face aici muzica, insuflându-le atracţia şi uniunea între ele. Căci ce este muzica? Nimic alta decât ştiinţa atracţiilor cu privire la armonie şi ritm. Şi, dacă am căuta mai adânc în însăşi acţiunea de închegare a armoniei şi ritmului, nu-i deloc greu să aflăm acolo fibrele iubirii, neputând fi acum vorba de cei doi Eros. Dar când împrejurarea
d cere să ne folosim de armonie şi ritm pentru a le aplica oamenilor, fie într-o creaţie muzicală (numită invenţie muzicală sau melopee), fie în executarea corectă a unei melodii şi cadenţe create de alţii – fapt denumit "educaţie muzicală" – atunci dăm de adevărate greutăţi şi simţim nevoia unui bun meşteşugar. Iarăşi venim la vorba că trebuie să răspundem numai dragostei celor măsuraţi, în scopul de a ne face mai măsuraţi, dacă n-am atins încă măsura perfectă; şi, bucurându-ne de ei, să le păstrăm neîntinată dragostea, acel frumos şi ceresc eros, care este Erosul
e muzei Urania. Cât despre celălalt Eros, cel inspirat de Polymnia şi numit amorul Obştesc, pe acela să-l punem în joc numai cu luare aminte, când e de pus în joc, şi în măsura în care plăcerea ce-o produce nu dă naştere la desfrâu. Este şi-n arta medicală o greutate asemănătoare: aceea de a pune în joc cum trebuie plăcerile mesei şi de a gusta din aceste plăceri fără să ajungem la boală.
188a Şi-n muzică, şi-n medicină, şi-n toate împrejurările omeneşti sau divine, trebuie, pe cât cu putinţă, să ţinem seama de ambii Eros, căci ei sunt prezenţi în toate.

Astronomia

Iată, să luăm desfăşurarea anului. Rânduiala anotimpurilor este plină de cei doi Eros. Ori de câte ori atracţia măsurată domină, în legăturile reciproce dintre contrariile de care am pomenit mai nainte – cald, rece, uscat, umed – ea le insuflă o proporţie cumpătată şi o înţeleaptă contopire. Ele vin cu belşug şi sănătate, pentru oameni, pentru celelalte vieţuitoare ca şi pentru plante. Nici una nu îndură vreo pagubă. Dar când e mai tare atracţia cea nesăbuită şi înfrânge orânduiala anotimpurilor, ur-
b mează prăpădul şi toate-s lovite de pagubă. Atunci obişnuiesc să dea năvală şi molimele şi felurite alte boli, care atacă animale şi plante. Atunci şi geruri şi grindină şi tăciuni se ţin lanţ, din cauza

excesului şi a lipsei de măsură ce caracterizează atracţia reciprocă a elementelor pomenite. Cunoaşterea acestora face obiectul ştiinţei care se ocupă cu evoluţia astrelor şi anotimpurilor, ştiinţă ce se numeşte astronomie.

Aflarea viitorului

Mai mult decât atât. Chiar jertfele şi cele ce ţin de prorocie (care stabilesc legătura dintre zei şi oameni) nu se săvârşesc
c pentru vreun alt motiv decât ca Eros să fie ţinut în pază şi, dacă e cazul, să fie tămăduit.

Impietatea, oricare ar fi ea, vine de-acolo că, în orice faptă, noi nu luăm aminte să îndrăgim numai atracţia măsurată, s-o cinstim şi respectăm numai pe ea, ci ne-ndreptăm mai degrabă spre cealaltă, atât când e vorba de părinţi – în viaţă sau morţi – cât şi de zei. Iată de ce arta cunoaşterii viitorului are chemarea să supravegheze atracţiile şi să le înnobileze; iată de ce această
d artă este, ca să zic aşa, făuritoarea prieteniei dintre zei şi oameni, şi de ce prietenia, pe care o stabileşte prin cunoaşterea legăturilor de atracţie, ţinteşte să impună oamenilor respectul legii divine şi pietatea. Precum vedeţi, multe, nemăsurate-s puterile Erosului; ba, aş afirma că Eros în întregul său dispune de toată energia lumii. Dar puterea cea mai mare el şi-o desfăşoară faţă de noi sau faţă de zei, când săvârşeşte binele cu-nţelepciune şi măsură; el ne pregăteşte atunci suprema fericire, de o parte stabilind între noi comunicarea şi întovărăşirea, de alta făcându-ne prieteni ai
e celor ce-s mai tari decât noi – prietenii zeilor. Poate că trec multe cu vederea, în această închinare adusă lui Eros; dar am făcut-o fără voie. De altminteri, dacă mi-a scăpat câte ceva, este acum sarcina ta, Aristofan, să mă completezi. Oricum ar fi, chiar dacă în mintea ta e altfel orânduită lauda zeului, preamăreşte-l cum ştii, mai ales că ţi-a trecut sughiţul.

189a *Cuvântarea lui Aristofan*

Urmându-şi expunerea, Aristodem zicea că-n acel moment a luat cuvântul Aristofan:

– Da, sughiţul a încetat, însă nu mai-nainte ca să-mi provoc strănutul. Ce mă miră pe mine aci este că buna rânduială a organismului are nevoie de asemenea zgomote şi de gâdilături, cum e bunăoară strănutul. Căci nu mi s-a oprit strănutul decât prin sughiţ.

Şi Eryximah:

– Ia aminte ce faci, prietene Aristofan! Eşti imprudent dacă
b mă batjocoreşti tocmai acum, când vrei să-ncepi a vorbi. Ai fi avut putinţa să vorbeşti în tihnă, dar văd că mă sileşti să te pândesc şi să dau la iveală tot ce ar putea fi de râs în cuvântarea ce vei ţine.

Aristofan, râzând, zise:

– Bine spui, Eryximah! Rogu-te, consideră ca nespuse vorbele ce-am grăit şi nu mai sta la pândă. Ce mă tem, pentru cuvântarea pe care o voi ţine, nu-i că voi rosti şi lucruri comice (aşa ceva ar fi şi spre succesul şi în obiceiul muzei mele), ci să nu spun lucruri ridicole.

– Crezi tu, Aristofan, adăugă Eryximah, că tot zvâcnindu-te aşa, vei scăpa de mine? Mai bine fii cu luare aminte şi vorbeşte cum se cuvine, căci ai să dai seamă de tot ce rosteşti – deşi, dacă
c voi găsi că e cazul, s-ar putea să te iert.

– Ei bine, zise Aristofan, află, Eryximah, că eu am în minte un alt mod de a pune problema, unul diferit şi de al tău şi de al lui Pausanias. Mie-mi pare că oamenii n-au simţit în genere puterea Erosului. Dac-ar fi simţit-o, oare nu i-ar fi ridicat ei cele mai măreţe temple şi altare? Nu i-ar fi-nchinat cele mai mari jertfe? Atunci, vă asigur că Eros n-ar fi rămas cum e azi, lipsit
d de orice atenţie. Căci neîndoios, dintre zei, el este cel mai iubitor de oameni, el poartă de grijă nevoilor omenirii, el e tămăduitorul tuturor durerilor. Vindecându-le, Eros aduce neamului omenesc prinosul celei mai înalte fericiri. Eu am să încerc a vă tâlmăci puterea lui; la rându-vă, fiţi voi învăţătorii celorlalţi.

Schimbările fiinţei omeneşti

Trebuie mai întâi să vă spun cum e fiinţa omenească şi prin ce încercări a trecut.

Mai demult, natura omului nu era cum este azi, ci cu totul alta[1]. Trei genuri de oameni au fiinţat la-nceput, nu ca acum: băr-
e bat şi femeie; era şi-al treilea sex, având câte ceva comun cu fiecare din celelalte două. Astăzi, doar numele a mai rămas dintr-însul; fiinţa însăşi a dispărut. Acest gen se numea pe-atunci androgin, căci şi înfăţişarea lui conţinea, ca numele, câte o parte de

1 Aluzie la teoriile filozofului Empedocle, care arătase că, înainte de separarea sexelor, oamenii erau alcătuiri plăsmuite dintr-o bucată şi răsăriseră din pământ.

bărbat şi femeie. Acum numele său nu-i altceva decât o poreclă aruncată cuiva spre a-l jigni. Afară de asta, corpul întreg al fiecărui om era de o înfăţişare rotundă; spatele şi coastele în formă
190a de cerc. Aveau patru mâini şi tot atâtea picioare. Aveau şi două chipuri, exact la fel, aşezate pe un gât rotund, un singur cap, pe care erau aşezate cele două feţe opuse una alteia, patru urechi, două organe de procreaţie şi, în sfârşit, toate celelalte pe care, prin comparaţie cu acestea, le puteţi lesne reconstitui. Umblau drept, ca noi, şi se-ndreptau în orice direcţie ar fi dorit s-o apuce. Când însă voiau să iuţească pasul, se sprijineau consecutiv pe cele opt membre şi-şi luau fuga într-o grăbită rostogolire, întoc-
b mai ca acei care fac tumbe şi cad mereu în picioare. Iată acum şi cauza pentru care aceste trei genuri de oameni se deosebeau între ele. Sexul bărbătesc era, dintru început, pruncul Soarelui; cel femeiesc al Pământului, iar ambigenul al lunei, căci şi ea se împărtăşeşte din soare şi pământ. Aceşti oameni aveau formele rotunde şi mişcările circulare, ca ale părinţilor. Hărăziţi cu o putere şi-o vlagă miraculoasă, cu o trufie fără de margini, întocmai
c cum spune Homer despre Efialte şi Otus, ei s-apucară să se suie-n cer ca să se înstăpânească pe zei.

Atunci Zeus şi ceilalţi zei s-au sfătuit ce trebuie să facă, şi nu erau în stare să ia o hotărâre. Nu era cazul, în adevăr, nici să-i ucidă, nici – trăsnindu-i ca pe giganţi – să şteargă de pe faţa pământului neamul lor. (Aşa ceva ar fi însemnat pentru dânşii să desfiinţeze onorurile şi daniile ce le vin din partea oamenilor.) Dar nu le puteau ierta nici cutezanţa. După oarecare gândire, Zeus se hotărî în sfârşit. Luând deci cuvântul, zise:

"Cred c-am găsit mijlocul de a sili pe oameni să-şi curme ne-
d săbuinţa. Îi voi face mai slabi. Iată, am să-i tai în două pe fiecare şi-au să se facă pe dată mai neputincioşi; ba ne-or fi şi mai spornici, din cauza numărului mai mare. Şi vor umbla drepţi, pe două picioare. Dar dacă şi aşa se vor arăta cutezători, nevoind să se potolească, iarăşi am să-i tai în două – zise dânsul – ca să umble pe-un singur picior, sărind ca şchiopii."

Spunând asta, Zeus tăie în două pe oameni, cum tăiem noi scoruşele spre a le pune la uscat, sau cum despică unii ouăle cu firul de păr[1]. Cum îl făcea pe câte unul în două, îi şi poruncea lui

1 Pasaj confuz. Ideea de căpetenie este faptul tăierii în două a unui întreg, care apoi se recompune cu greu, din cauză că părţile şi-au dezvoltat după tăiere o individualitate proprie.

e Apollo să-i întoarcă faţa şi-o jumătate a gâtului spre partea unde era tăietura, pentru ca omul, văzând-o, să devină mai modest. Cât priveşte celelalte părţi, Zeul porunci lui Apollo să le vindece. Apollo îi întoarse atunci faţa; şi, cum strângi la gură o pungă, aşa adună el toate pieliţele, peste ceea ce numim acum pântec. N-a lăsat decât o deschizătură, strânsă în mijlocul burţii, într-un punct ce se numeşte buric. Netezi şi celelalte cute, destul de
191a multe, întocmi pieptul, folosindu-se de-o unealtă asemenea celeia pe care o întrebuinţează cizmarii spre a netezi pielea încălţămintelor pe calapod. Nu lăsă decât prea puţine creţuri în preajma pântecului, lângă buric, pentru a păstra doar amintirea vechii pedepse.

De vreme ce fiinţa era tăiată în două, fiecare jumătate dorea să se alipească celeilalte jumătăţi. Se prindeau în braţe şi se strângeau atât de tare, că-n dorul lor de contopire uitau de mâncare şi de tot, devenind incapabile pentru oricare treabă, întrucât
b una fără alta nu mai vroia să s-apuce de nimic.

Când una din jumătăţi murea, partea rămasă singură căuta împreunarea cu altă jumătate părăsită, fie că dădea peste jumătatea unei femei întregi (ceea ce noi numim astăzi "o femeie"), fie că era jumătatea unui bărbat. Rasa mergea astfel spre stingere. Atunci Zeus se milostivi de neamul omenesc şi inventă alt leac. Strămută în faţă organele creatoare, căci până aci oamenii le aveau în partea din afară. Ei zămisleau şi năşteau nu prin con-
c lucrarea acestor organe, ci în pământ, ca greierii. Mutându-le Zeus în faţă, naşterea s-a făcut de-acum încolo numai printr-însele: bărbat cu femeie. Datorită acestei orânduieli, dacă bărbatul se uneşte c-o femeie, zămisleşte; şi astfel, neamul se păstrează. Dar dacă bărbatul s-ar întâlni tot cu un bărbat, dintr-o unire ca asta urmează saţietatea, şi-ndată ei ar pune capăt împreunării şi s-ar întoarce spre alte fapte, ar înclina spre o altfel de viaţă. Iată, de atunci este împlântată în oameni dragostea unora către alţii.
d Eros este cel ce împreunează frânturile vechii naturi; el îşi dă osteneala să facă din două fiinţe una singură; el încearcă să vindece nefericirea firii umane.

Explicaţia pasiunii dragostei

Fiecare dintre noi este o jumătate de om despărţită de întregul ei, cum ai tăia o plătică, făcând două dintr-una, şi fiecare jumătate îşi caută necontenit frântura ruptă din el însuşi. Acei dintre

bărbați care sunt frântură din ființa ambigenă, numită odinioară androgin, iubesc femeile; din această categorie de oameni pro-
e vin cele mai multe cazuri de adulter. La fel e cu femeile iubitoare de bărbați și cu cele adulterine: ele își trag ființa din aceeași categorie. Cât despre cele ce-au rezultat din tăierea femeii, acestea nu dau nici o atenție bărbaților; înclinarea lor este tot către femei: heteristriile sunt din această categorie. De altă parte, cei ce provin din despicarea bărbatului înclină, cât sunt copii, între sexul bărbătesc și, întrucât ei înșiși sunt părți ale acestui sex, iu-
192a besc pe bărbați și-s bucuroși să trăiască împreună și legați de aceștia. Iată de ce dânșii sunt cei mai destoinici dintre copii și tineri: fiindcă prin natura lor sunt cei mai bărbătești. Afirmă unii că sunt lipsiți de rușine. E o inexactitate: nu din nerușinare fac asta, ci din curaj, din bărbăție și din caracter viril, fiind dornici de ce le este asemenea. Am o dovadă de seamă: astfel de exemplare, odată pregătirea terminată, sunt singurii bărbați care intră în politică. Apoi, când devin bărbați, ei iubesc pe tineri și, prin
b firea lor, nu dau atenție căsătoriilor, nici procreațiunii; sau o fac numai siliți de datină. Plăcerea lor e să rămâie burlaci și să trăiască unii cu alții. Într-un cuvânt, unul ca acesta devine iubitor de tineri și-i pururea în căutarea celui de-o ființă cu sine.

Așadar, când întâmplarea scoate cuiva în cale propria sa jumătate – fie că-i în joc un iubitor de tineri, fie că-i oricare altul
c – atunci ca prin farmec sunt fulgerați de-o simpatie, de-o afinitate, de-o dragoste care-i face, ca să spun așa, incapabili să se mai despartă unul de altul nici măcar o clipă. Ei trăiesc apoi viața împreună, dar dacă i-ai întreba, nu ți-ar putea spune ce așteaptă unul de la altul. Nici unul n-are impresia că legătura plăcerilor dragostei este ceea ce-i împinge atât de stăruitor să se bucure, la apropierea unuia de celălalt. Dimpotrivă, e vădit că altceva ur-
d mărește sufletul lor; ceva care nu poate fi rostit, ceva care se ghicește numai, sau se întrevede. Iată: să zicem că, în timp ce ei stau împreună, li s-ar înfățișa deodată Hefaistos, cu uneltele, și le-ar grăi astfel: "Care-i, oameni buni, dorința ce vreți să vi se-mplinească, din partea unuia către celălalt?" Să zicem că faurul, observându-i că pregetă să dea răspunsul, ar lua iarăși cuvântul:

"Nu cumva ceea ce doriți este să rămâneți de-a pururi împreună, unul alături de celălalt, și ca nici noaptea nici ziua să nu vă depărtați unul de altul? Ei bine, dacă asta-i ce doriți, aflați că eu
e vreau să vă unesc, să vă topesc laolaltă, vreau să fac din voi doi

o singură ființă; astfel, cât veți trăi, să trăiți laolaltă, iar când veți muri, să fiți și-n lăcașul lui Hades o persoană în loc de două; să muriți laolaltă. Gândiți-vă de nu-i aceasta dorința voastră și spuneți-mi dacă n-ați vrea să vă făuresc o astfel de soartă." Auzind acestea, știm bine că nici unul dintr-înșii n-ar refuza; nimeni n-ar spune că vrea altceva. Dimpotrivă, fiecare ar crede că a auzit cu-adevărat ceea ce dorea de multă vreme: să se apropie și să fie contopit cu persoana iubită de dânsul; din două să se facă o singură ființă.

Pricina lucrului stă tocmai în vechea noastră natură, care era astfel încât alcătuia un întreg. Ei bine, Eros nu-i decât numele
193a acestui dor, al acestei năzuințe către unitate. Căci înainte de asta, cum am spus, eram una; pe când acum, din cauza nesăbuinței noastre, zeul ne-a separat cum au fost separați și răsfirați arcazii de către spartani. De nu ne-om purta cum se cuvine față de zei, teamă mi-e să nu fim tăiați încă o dată și să rămânem ca acele figuri sculptate pe pietrele de mormânt, tăiați de-a lungul nasului, sau să ne facem ca bucățile arșicelor tăiate între doi prieteni[1].

Iată motivele pentru care tot omul trebuie îndemnat să fie cu
b evlavie față de zei: pe de o parte ca să scăpăm de noi nenorociri, pe de alta pentru a izbuti să refacem unitatea spre care Eros ne călăuzește, ca un suveran. Nimeni deci să nu săvârșească ceva împotriva lui (și lucrează potrivnic lui oricine se face urât zeilor). Devenind însă prietenii săi și păstrându-ne legăturile cu acest zeu, vom afla și ne vom întâlni cu iubitul nostru, cu propria noastră jumătate, ceea ce la puțini dintre cei de astăzi le e dat să facă.

Aici, parcă-l văd pe Eryximah că-și zice: ăsta nu-i discurs, ci curată comedie! Ca și cum aș vorbi gândindu-mă la Pausanias și Agaton[2]. Nu voi tăgădui că-ntâmplarea face ca dânșii să fie tocmai din rândul acelora și amândoi coborâtori din firea băr-
c bătească. Dar susțin că toți bărbații, toate femeile, că întreg neamul omenesc ar fi fericit numai dacă fiecare și-ar împlini dra-

---

1 Aceste bucăți de arșic serveau, între prieteni, ca motive de reciprocă amintire; eventual, ca semne de recunoaștere reciprocă, dacă bineînțeles adaptarea celor două jumătăți era perfectă, spre a forma împreună vechiul arșic.

2 Aluzie la dragostea lui Pausanias pentru Agaton; aceștia ar intra în categoria despre care se vorbește la 191 e și urm.

gostea şi dacă tot însul s-ar întâlni cu iubitul său, refăcându-şi vechea natură. Iar dacă o asemenea reconstituire face desăvârşirea, urmează cu necesitate că, dintre cele prezente, ceea ce stă cel mai aproape de reconstituire e şi cel mai învecinat cu desăvârşirea. Ei bine, asta nu-i altceva decât întâlnirea cu iubitul care a fost creat, după dorinţă, la fel cu dânsul.

Firește, dacă-i vorba să preamărim divinitatea-cauză a acestd tui lucru, numai lui Eros i se cuvin laude pe bun drept. Numai el ne dă şi în viaţa prezentă cel mai preţios dintre bunuri, călăuzindu-ne spre scopul propriu, şi pentru viitor cele mai vii speranţe, în sensul că, dacă ne purtăm evlavios cu zeii, ne va întregi în vechea alcătuire, ne va vindeca şi ne va face neprihăniţi şi fericiţi.

Iată, Eryximah, acesta-i cuvântul meu asupra lui Eros; cum vezi, e conceput altfel decât al tău. Dar, precum te-am rugat, nu e face dintr-însul acum subiect de comedie, fiindcă mai avem de ascultat şi pe alţii şi trebuie să auzim pe fiecare ce spune; adică mai exact, pe fiecare dintre cei doi, fiindcă numai Agaton şi Socrate au mai rămas.

– Bine, zise Eryximah, să te-ascult! Mai ales că ţi-am auzit cu plăcere discursul. Îţi spun drept că, de n-aş şti cât sunt de iscusiţi şi Socrate şi Agaton în privinţa treburilor lui Eros, grozav m-aş teme că n-au ce să mai spună, după multele şi feluritele explicaţii ce s-au dat. Totuşi, fiind vorba de dânşii, am curaj.

Atunci, interveni Socrate:

194a – Frumos ai dat lupta, Eryximah! Să fii însă în locul meu de acum, sau, mai exact, în acela în care mă voi afla după ce va vorbi frumos şi Agaton, nu ştiu de n-ai fi mai înfricoşat decât mine; în tot cazul, ai fi şi tu în starea mea de acum!

– Socrate, m-ai dat gata, sări Agaton; m-ai tulburat cu părerea ce vrei s-o faci crezută, cum că voi vorbi aşa de frumos încât merită să fiu aşteptat cu mare nerăbdare, ca la un spectacol.

b – Agaton! Ar trebui să fiu uituc, zise Socrate, ca să cred că te-ar putea tulbura un număr de oameni aşa de mic, câţi suntem noi acum, când ţi-am văzut îndrăzneala şi demnitatea cu care ai păşit pe scenă, alături de actori, pe punctul de a-ţi rosti versurile, înfruntând neclintit priveliştea atâtor capete.

– Ce, Socrate? Nu cumva mă crezi, zise Agaton, aşa de stăpânit de teatru, încât să nu-mi dau seama că, pentru orice om cu minte, cei puţini dar inteligenţi sunt mai de temut decât proştii mulţi la număr?

c – Agaton, n-ar fi frumos din parte-mi, zise Socrate, să descopăr eu, în caracterul tău, trăsături grosolane. Știu prea bine că, dacă te-ai întâlni cu unii pe care îi socoți înțelepți, te-ai îngriji mai mult de dânșii decât de mulțime. Frica mea este că nu suntem noi acești înțelepți. Doar am fost și noi la teatru și am făcut parte din gloată. Însă în cazul când te-ai întâlni cu alții, care să fie înțelepți, sunt convins că în fața lor te-ai rușina dacă te-ai ști făptuitorul unei acțiuni urâte. Sau poate nu crezi?

– Adevăr vorbești, răspunse el.

– Și cum? Față de gloată nu-i rușine să te faci vinovat de-o ispravă urâtă?

d În acest moment Phaidros zise, întrerupând:

– Iubite Agaton! Dacă răspunzi lui Socrate, te asigur că el nu se va tulbura deloc că treaba nu se desfășoară așa cum am pus-o noi la cale aici; el, numai să aibă cu cine convorbi, și e mulțumit, darmite când mai are în față și un om frumos? Cât despre mine, îl ascult cu plăcere pe Socrate, oricât ar sta de vorbă cu noi; dar datoria mea este să observ că acum e timpul a-l preamări pe Eros; în plus, să mă ocup de cuvântarea fiecăruia dintre voi. Numai după ce veți fi dat fiecare tributul cuvenit zeului veți putea convorbi cât poftiți.

e – De bună seamă, Phaidros, zise Agaton, ai dreptate, și nimic nu mă-mpiedică să-ncep a vorbi; mai ales că, mai târziu, voi putea sta de vorbă oricât cu Socrate.

Cuvântul lui Agaton

Dar aș dori să vă spun întâi un cuvânt despre modul cum înțeleg eu să pun problema, pe urmă să trec la fondul însuși; aceasta fiindcă toți înainte-vorbitorii mi-au făcut impresia nu că preamăresc pe zeu, ci mai degrabă că fericesc pe oameni pentru bunurile al căror izvor le este zeul acesta. Dar ce fel este însuși autorul harurilor de care-i vorba – iată ce n-a spus nimeni. Și totuși, există o cale dreaptă spre a lăuda pe cineva, pentru orice
195a fel de merite. Este să lămurim natura intimă a celui pe care vrem să-l preamărim și să arătăm noi roadele celui astfel lăudat. Pentru a-i face prin urmare lui Eros lauda cuvenită, trebuie să-l arătăm cum este în sine și apoi care îi sunt darurile.

Dacă se cade s-o spun fără a trezi răzbunarea divină, eu susțin că Eros este cel mai fericit dintre toți zeii preafericiți; că el este, dintre toți, și cel mai bun și cel mai frumos.

E cel mai chipeș, în primul rând fiindcă-i și cel mai tânăr dintre zei. Și chezășia cea mai sigură a susținerii mele mi-o dă el în-
b suși. El fuge, fuge repede de bătrânețe, care, precum se știe, e grăbită totdeauna și s-apropie de noi ceva mai iute decât ar trebui. Prin firea sa, Eros urăște bătrânețea și nu se apropie de ea câtuși de puțin. Dimpotrivă, el este pururea cu tinerii, stă printre dânșii, după cum prea bine spune o veche zicătoare, că totdeauna cine s-aseamănă, s-adună[1]. Mă învoiesc în multe cu Phaidros; nu pot fi însă de părerea lui când susține că Eros e mai în vârstă decât Cronos și Iapet; eu cred, din contră, că-i cel mai tânăr din-
c tre zei și că rămâne pururi tânăr. Cât despre vechile isprăvi privitoare la zei, povestite de Hesiod și Parmenide, cred că se datorează nu lui Eros, ci Destinului, dacă bineînțeles considerăm adevărate acele povești despre stâlcirile zeilor între ei, punerile în lanțuri și nenumăratele silnicii, care nici n-ar fi avut loc de-ar fi fost între dânșii Eros. Dimpotrivă, cu dânsul ar fi domnit mai degrabă prietenia și pacea, care sunt și acum și au fost în tot timpul de când Eros cârmuiește pe zei.

E tânăr, am spus; dar pe lângă tinerețe adaug că-i gingaș. Ce
d păcat că n-a existat și pentru dânsul un poet de seama lui Homer, care s-arate gingășia zeului! Homer arată pe Ate ca pe o zeiță, una gingașă; și nu-i uită nici eleganța picioarelor, când zice[2]:

"... căci picioruşele ei delicate nu calcă
Jos pe pământ, ci pe capul bărbaților pururea umblă".

După părerea mea, gingășia Atei s-arată printr-o frumoasă dovadă: zâna nu umblă pe drum tare, ci pe moale. Să ne folosim
e deci și noi de aceeași dovadă pentru Eros, cum că-i delicat. El nu umblă pe pământ, nici chiar pe capete (care de altfel nu-s tocmai moi!), ci umblă și locuiește unde e mai gingaș pe lume: în moravurile, în sufletele zeilor și oamenilor. Acolo și-a clădit să-

---

1 Originea acestei zicători este în *Odiseea*, XVII, 218. De acolo Platon a împrumutat-o și în dialogul *Lysis* 214, a, b. Dar sensul filozofic al sentinței că "cele ce seamănă își sunt prietene" l-au dat Empedocle și atomiștii.

2 *Iliada*, XIX, 92-93. Este vorba de zeița Rătăcire (Ate), care pe nesimțite împinge pe om la nenorocire.

laşul! Şi încă: nu stă de-a rândul, în orice inimă; ci, dacă în drumul lui dă peste una cu deprinderi aspre, se depărtează şi nu se opreşte decât la cea blândă. Astfel dar, fiind pururea în atingere – nu numai picioarele lui ci fiinţa lui întreagă – cu cele mai plăpânde lucruri dintre cele ce sunt pe lume, este învederat că Eros a devenit fiinţa cea mai delicată.

196a E cel mai tânăr şi mai gingaş, am spus. Adaug la asta că e o făptură fluidă. De-ar avea o constituţie tare, ar putea oare să se mlădieze după orice împrejurare, să se furişeze întâi în inimi şi-apoi să dispară pe nesimţite? De puterea sa de adaptare, de fluiditatea fiinţei sale, găsim o dovadă puternică în însăşi graţia şi frumuseţea ce-l caracterizează, mai învederat decât orice altă făptură. În adevăr, între urâţenie şi dragoste războiul este veşnic. Viaţa pe care o duce Eros printre flori destăinuieşte ceva din fru-
b museţea culorii chipului său. Eros nu stă pe ce nu-i înflorit sau pe ce s-a veştejit: corp, suflet sau orice ar fi. El s-aşază şi rămâne numai unde-i loc parfumat şi înflorit.

Asupra frumuseţii zeului, fie de-ajuns atâta, cu toate că au rămas multe nespuse. Trebuie să vorbim după aceasta şi de virtutea lui Eros.

Cea mai însemnată trăsătură este că Eros nu săvârşeşte nedreptatea faţă de vreun zeu sau om, nici n-o suferă de la vreun zeu sau om; că silnicia nu-i în stare să-l facă pe dânsul a suferi,
c dacă suferă ceva (ea nu-l atinge pe Eros); la rându-i, nici el nu pricinuieşte suferinţe prin silnicie (lui Eros i se supune oricine de bunăvoie!). Căci doar ce-i dreptatea decât – cum spun Legile, cârmuitoarele statului – înţelegerea dintre o voinţă liberă şi alta tot atât de liberă?

Dar nu-i numai dreptatea. El are parte şi de un adânc sentiment al măsurii. Căci chibzuinţa e tocmai puterea cuiva de a-şi stăpâni plăcerile şi poftele. Şi care-i plăcerea superioară dragostei? Dacă însă cele inferioare sunt dominate de Eros, iar acesta e stăpânul plăcerilor şi dorinţelor, adevărul e că Eros se dovedeşte deosebit de cumpătat.

d Mai mult. S-ajungem şi la vitejia lui. Nimeni, nici chiar Ares, nu-l înfruntă pe Eros[1]; căci nu Ares îl stăpâneşte pe Eros, ci Eros pune stăpânire pe Ares, cum se şi zice, în vederea Afroditei. Şi,

1 Dintr-o tragedie a lui Sofocle, *Thyestes*.

oare, cel ce stăpâneşte nu-i mai tare decât cel stăpânit? Iată cum este el cel mai puternic, fiind stăpânitorul celui mai puternic dintre toţi!

Am vorbit despre dreptatea, cumpătarea şi puterea zeului. Rămâne să spunem ceva şi despre înţelepciunea lui, căci trebuie să ne dăm osteneala, pe cât posibil, a nu lăsa nelămurit nici un punct.

Ca să-mi cinstesc şi eu arta, aşa cum Eryximah şi-a cinstit-o pe-a sa, voi arăta mai întâi că acest zeu este un atât de mare
e inspirator de poezie, încât poate să împărtăşească şi altuia din harul său. Şi orice om, oricât de străin de muze ar fi fost mai înainte, devine creator de artă de îndată ce Eros s-atinge de el.

Trebuie să ne folosim de această ocazie spre a da mărturie că Eros este un poet desăvârşit în orice ramură inspirată de muze; căci doar ceea ce nu posedă cineva şi ce nu cunoaşte, se-nţelege,
197a n-ar putea da el în dar, nici preda altuia ca învăţătură. Acum, să ne gândim la creaţia vieţuitoarelor. Poate tăgădui careva lui Eros această înţelepciune, datorită căreia toate fiinţele vii se zămislesc şi se nasc? Să privim pe de altă parte şi spre diferitele feluri de arte şi meşteşuguri: oare nu ştim că oricine căruia acest zeu i-a slujit de învăţător a devenit renumit şi strălucitor, pe când acela de care Eros nu s-a atins a rămas în întuneric? Dar apoi,
b mânuirea arcului, medicina, aflarea viitorului, Apollon nu le-a descoperit decât sub imboldul dorinţei şi dragostei! Astfel încât am putea spune că Eros este şi dascălul său, cum sunt muzele pentru muzică, Hefaistos pentru lucratul arămii, Atena pentru ţesături, Zeus pentru cârmuirea zeilor şi oamenilor. Iată, de-aici a purces şi rânduiala în faptele zeilor, din clipa când între dânşii se ivi iubirea: se-nţelege, iubirea pentru frumos, căci Eros n-are de a face cu urâtul. Însă înaintea lui, cum am spus şi la-nceput, zeii au avut de suferit cumplit din pricina atotputerniciei Destinului. Iar când apăru acest zeu, au ieşit la iveală toate bunătăţile, pentru zei şi oameni, din iubirea ce-o nutrea el pentru lucrurile frumoase.

c *Darurile lui Eros*

Iată, Phaidros, de ce găsesc că Eros este întâi de toate cel mai frumos şi mai bun dintre zei; în al doilea rând, că şi pentru alţii e aducătorul aceloraşi însuşiri. Îmi vin în minte nişte versuri, pe care vi le spun fiindcă-n ele se arată cum că Eros este zeul care

"Pacea-ntre oameni aduce şi somnului pat fără grijă,
Mării cei mult zbuciumate-i dă liniştea despre furtune" [1].

d El ne-alungă orice înstrăinare din suflete, ne umple de sentimentul înfrăţirii, face-nrudiri între noi şi ne reuneşte la serbări, la coruri şi praznice. El deschide drum plăcerilor şi înlătură orice grosolănie; e darnic în bunătate, zgârcit în ură; e milostiv şi bun. Pentru cei înţelepţi, devine obiect de contemplare; pentru zei, de minunare. Râvnit de cine nu-l are, comoară cui îl posedă. Părinte al Îndestulării, al Belşugului, al Desfătării, al Harurilor, al Dorinţei, al Patimei aprinse, el veghează asupra celor buni şi nu-i
e pasă de răi. La necaz, la spaimă, la patimi arzătoare, la gândire, e îndrumător, e înainte-mergător, e susţinător şi-i cel mai bun mântuitor. El este podoaba tuturor zeilor şi oamenilor. Preafrumoasă, preabună călăuză, căreia fiece om se cuvine a-i da ascultare, a-l preamări frumos prin imnuri şi a i se întovărăşi la cântecul cu care Eros farmecă gândirea zeilor şi oamenilor!

Acesta-i Phaidros, cuvântul meu. Aceasta-i închinarea pe care o face zeului, dând o dreaptă măsură fanteziei şi seriozităţii, pe cât mi-a stat în putere[2].

198a *Intervine Socrate*

Când Agaton sfârşi vorba, toţi cei de faţă, după spusa lui Aristodem, aplaudară zgomotos. În adevăr, tânărul vorbise frumos, şi spre cinstea sa şi spre a zeului. Atunci Socrate, aruncându-şi privirile spre Eryximah:

– O, tu, zise, odraslă a lui Akumenos, nu cumva ţi-am părut adineauri un om înfricoşat de-o frică neînfricată[3], mai degrabă decât un proroc care a prevăzut că Agaton va vorbi atât de minunat, încât mă va pune în încurcătură?

– Într-o privinţă, răspunse Eryximah, găsesc şi eu că ai grăit ca un proroc, când ai spus că Agaton va vorbi bine. Cât priveşte însă partea cealaltă, că te pune şi pe tine în încurcătură, asta n-o cred.

b – Şi cum, fericitule, zise Socrate, cum să nu fim în încurcătură, şi eu şi oricare ar mai vorbi după o atât de frumoasă şi de înflorită cuvântare? Iată, să trecem peste celelalte părţi, unde

---

1 După Orpheus, pacea şi liniştea erau în grija Afroditei. Cf. *Fragm. Orphica*, XXVIII.
2 Discursul lui Agaton imită stilul înflorit al retoricii. Socrate se pronunţă împotriva acestui mod de vorbire (198 d până la 199 a), unde nu adevărul este primul obiectiv al cuvântării.
3 Se parodiază stilul lui Agaton.

frumusețea nu era la fel de uimitoare; dar cine n-ar rămâne încremenit ascultând sfârșitul cuvântării lui Agaton, strălucirea vorbelor și armonia frazelor lui? Eu, unul, îndată mi-am dat seama cât de puțin voi fi în stare să vorbesc ca dânsul, ori să m-apropii, cât de cât, de frumusețea acelei cuvântări. Mai că-mi venea să mă furișez de-aici și să plec, de rușine, dac-aș fi avut pe unde! Cuvântarea lui mi-aducea în gând pe Gorgias și, nu știu cum, mi-a trecut deodată prin minte cunoscutul vers al lui Homer[1]; mi-a fost teamă ca Agaton, sfârșind vorbirea, să nu-mi arunce în față capul lui Gorgias, uluitorul orator, care m-ar fi încremenit și m-ar fi lăsat fără de glas!

Observări critice asupra discursurilor rostite

Și m-am gândit cât de ridicol am fost când m-am potrivit vouă și m-am încumetat să iau parte cu voi la preamărirea lui Eros, afirmând că-s iscusit în problemele iubirii, deși în realitate nu știam nimic din felul cum trebuie proslăvit ceva, orice ar fi. În prostia mea, credeam că pentru orice era de lăudat, nu trebuia să spun decât adevărul; că acesta-i temeiul; că dintre cele adevărate, era de ajuns să alegem ce e mai frumos și să înfățișăm lucrul în chipul cel mai nimerit. Și aveam mare încredere că am să vorbesc bine, ca unul ce știam să ridic în slavă adevărul, oricare ar fi fost el. Pe cât se pare însă nu acesta-i cel mai bun chip de a lăuda, ci altul. Este să acorzi lucrului tot ce-ți închipui mare și frumos, fără să te uiți de este așa sau nu, chiar fără să mai cauți dacă cele ce-ai spus sunt false. Pe cât se vede, s-a convenit de la-nceput ca fiecare dintre noi să *pară* că-l preamărește pe Eros, mai degrabă decât să-l preamărească. Firește, acum înțeleg de ce puneți în mișcare toate mijloacele minții pentru a ridica în slăvi pe Eros, de ce-l arătați astfel, și de ce-l scoateți pricina unor fapte atât de însemnate: ca să iasă cel mai frumos și cel mai bun – se-nțelege, în ochii celor ce nu-l cunosc, nicidecum pentru cei care-l știu. Și-n adevăr, elogiul se prezintă frumos și impresionant. Cum însă eu nu știam de acest mod de a lăuda, și cum, neștiindu-l, m-am potrivit totuși vouă și v-am promis să-l laud pen-

1 Aluzie la un vers din *Odiseea*, XI, 632. Aici este și un joc de cuvinte cu vorbele asemănătoare Gorgias, Gorgo. Aceasta din urmă era un monstru despre care se zice că împietrea pe oricine-i ieșea-n cale. Întreaga caracterizare a discursului, de la 198 b ad finem, este o ironie la adresa retorilor.

tru partea mea, spun şi eu că limba, nu cugetul[1] v-a făgăduit-o. Rămas bun, deci, unor astfel de discursuri! În felul acesta eu nu preamăresc pe nimeni, nici n-aş fi în stare s-o fac. Dacă îmi daţi voie, să fim înţeleşi: eu, unul, şi-n această ocazie nu voi spune
b decât adevărul, potrivit obiceiului meu, dar nu înfruntând cuvântările voastre, căci nu vreau să mă fac de râs. De aceea, Phaidros, vezi dacă mai este nevoie de o asemenea cuvântare asupra lui Eros; vezi dacă merită să ascultaţi asupra lui un discurs care să spună adevărul; şi încă unul îmbrăcat în cuvinte şi într-o rânduială a frazelor făcute cum va voi să le-aducă întâmplarea.

Concepţia filozofică a iubirii[2]

Phaidros şi ceilalţi au încuviinţat şi l-au îndemnat să vorbească aşa cum găsea el de cuviinţă.

– Şi încă ceva, Phaidros, adăugă Socrate. Dă-mi voie să-l întreb pe Agaton despre unele amănunte; voi putea vorbi având astfel şi consimţământul lui.

c – Cum de nu, zise Phaidros, întreabă-l.

După acestea – continuă Aristodem – Socrate începu vorba astfel:

– Găsesc, iubite Agaton, că ţi-ai deschis frumos discursul, când ai spus că trebuie s-arăţi întâi ce fel este Eros, pe urmă faptele lui. Nespusă plăcere mi-a făcut acest început. Dar iată, fiindc-ai vorbit despre Eros aşa de frumos în toate şi fiindc-ai arătat cu strălucire cum este el, mai spune-mi un lucru: care-i natura lui? Este Eros dragostea către ceva, sau către nimic? Nu-n-
d treb dacă este pentru mamă sau tată (ar fi ridicolă întrebarea dacă Eros înseamnă iubire a mamei sau a tatălui), ci-ntreb ca şi cum, cercetând acelaşi lucru despre calitatea de părinte, aş zice: cel ce este tată, este oare tată al cuiva sau al nimănui? Şi, negreşit, de-i vrea să-mi dai un răspuns frumos, mi-ai spune că tatăl e tată a unui băiat sau al unei fete. Sau nu?

– Tocmai, zise Agaton.

– Şi despre mamă, nu se poate spune acelaşi lucru?

– Recunosc şi asta.

---

1 Celebru vers din piesa *Hipolit* a lui Euripide *(612)*.

2 Se încheie prima parte a operei. Prin gura celor cinci vorbitori s-a rostit şcoala retorică: ei s-au luat la întrecere cine va face cel mai frumos elogiu în cinstea lui Eros.

e – Încă un lucru, zise Socrate. Răspunde-mi numai ceva, ca să-nțelegi mai temeinic ce vreau. Presupune că te întreb: ce este un frate? Oare în el însuși înseamnă el frate al cuiva, sau al nimănui?

– Se-nțelege că al cuiva.

– Nu al unuia care este și el frate sau soră?

Aprobă.

– Încearcă, adăugă Socrate, să-mi vorbești acum și despre Eros: este el iubirea către ceva sau a nimănui?

– Se-nțelege că-i iubirea către cineva.

200a – Acest răspuns, zise Socrate, păstrează-l; și să ți-aduci aminte de el. Deocamdată mai spune-mi atât: oare Eros dorește lucrul de care-i îndrăgostit sau nu?

– Se-nțelege că da.

– Dar, care din două are loc: oare dorește cineva și-i îndrăgostit de un lucru atunci când îl și are, ori când nu-l are?

– Când nu-l are, zise el, așa e firesc.

– Bagă de seamă, zise Socrate, dacă în loc de "e firesc" nu-i mai potrivit să spui că "e necesar" să dorească lucrul de care
b duce lipsă și să nu dorească ce nu-i trebuie. Mie cel puțin, Agaton, ce să-ți spun, grozav îmi apare ca o necesitate. Ție cum ți se pare?

– La fel și mie, zise.

– Bine spui. Dar dacă cineva este mare, ar mai dori el oare să fie mare? Sau când e puternic, ar mai vrea să fie tare?

– Cu neputință; urmează doar din cele convenite.

– Se-nțelege, nimeni nu-i în suferință pentru lipsa lucrurilor pe care le și are!

– Adevăr grăiești.

Socrate, reluând atunci vorba:

– Dar dacă unul care-i puternic ar vrea să fie puternic, unul care-i iute ar dori să fie iute și unul sănătos ar râvni să fie sănă-
c tos? Căci cineva ar putea crede așa ceva, și altele la fel, anume că există oameni într-o astfel de situație încât, deși au unele însușiri, doresc totuși să le aibă. Ca să nu fim înșelați, prin urmare, iată de ce vorbesc în acest mod. Cugetând la toate acestea, Agaton, este o necesitate să admitem că, o dată ce are cineva în prezent unele însușiri, el este stăpânul lor, al fiecăreia-n parte, de vrea ori de nu vrea. Să presupunem însă că unul ne-ar înfrunta astfel: "Eu fiind acum sănătos, doresc să fiu sănătos; fiind bogat,

doresc să fiu bogat şi-s doritor de lucruri pe care le posed chiar". Desigur, i-am putea da răspunsul următor: "Omule, după ce ţi-ai dobândit pentru acum bogăţia, sănătatea şi puterea, vrei să le ai
d şi pe viitor, căci pentru moment, cu sau fără voia ta, le ai. Când zici doresc cele ce am, ia seama dacă nu spui tocmai: ca lucrurile prezente să fie prezente şi în viitor". Ar putea să nu cadă la-n-voială?

– Desigur că s-ar învoi, zise Agaton.

Atunci Socrate, luând din nou firul:

– Dar, zise el, a iubi nu este oare mai degrabă a dori ce nu ai încă la îndemână, ce nu stăpânim încă? Nu-i să ne vedem rezervate şi pe viitor acestea? Şi să ne fie prezente?

– Desigur, asta-i.

e – Şi acesta deci, şi cine mai are dorinţe, oricare ar fi el, doreşte numai ce nu-i la dispoziţia sa, numai ce nu-i prezent, ce nu-i el, ce-i lipseşte; numai unor lucruri din acestea le duce dorul şi le poartă dragoste.

– Se-nţelege.

– Haide, zise Socrate, să ne-nţelegem asupra celor recunoscute de amândoi pân-acum. Este erosul altceva decât, întâi de toate, dragostea către unele lucruri, în al doilea rând tocmai către lucrurile a căror lipsă o simţim?

201a – Da, zise, acesta este.

– Adu-ţi aminte de care lucruri ai spus, în cuvântare, că Eros te face îndrăgostit? Dacă vrei, îţi amintesc chiar eu. Cred că te-ai exprimat cam aşa: zeii au pus rânduiala în lucruri, din dragostea celor frumoase, căci nu există un Eros al celor urâte! N-ai spus cam aşa?

– Am spus-o, întări Agaton.

– Şi pe drept cuvânt, prietene, adaugă Socrate. Iar, dacă lucrurile stau aşa, poate fi Eros altceva, sau este tocmai iubirea frumosului şi nicidecum a urâtului?

Agaton recunoscu.

– Dar noi mai recunoaştem că omul iubeşte tocmai lucrul de care-i lipsit şi pe care nu-l are?

b Da, zise el.

– Atunci Eros duce lipsă şi nu posedă tocmai frumuseţea.

– Neapărat.

– Dar ce? Pe unul lipsit de frumuseţe, pe unul ce nici n-a posedat-o vreodată, poţi să-l numeşti frumos?

– Nu, desigur.

– Şi dacă lucrurile stau aşa, mai susţii acum că Eros e frumos?

Şi Agaton, la rându-i:

– Mi-e teamă, Socrate, că-n acel moment n-am prea ştiut ce spun.

c – Şi totuşi, o, Agaton, ai vorbit atât de frumos. Dar spune-mi încă ceva: oare cele bune nu-ţi par a fi şi frumoase?

– Mi se par.

– Dacă deci Eros e lipsit de cele frumoase şi dacă lucrurile bune sunt tocmai cele frumoase, atunci el este lipsit de cele bune.

– Eu n-aş putea, zise Agaton, să mă-mpotrivesc ţie, Socrate! De aceea, fie cum zici tu.

– Nu te poţi împotrivi adevărului, iubite Agaton, zise acesta. Căci pe Socrate nu-i greu să-l înfunzi.

d *Ce ştie Socrate de la Diotima* [1]

Te las acum pe tine. Vreau să vă spun despre Eros un cuvânt pe care l-am auzit odată din gura unei femei din Mantineia, numită Diotima, înţeleaptă şi-n cele ale dragostei şi-n multe altele. Dânsa e cea care a pus pe atenieni să facă jertfe înainte de a izbucni ciuma[2], aducând prin aceasta o amânare de zece ani a molimei. Ea mi-a dat învăţătura referitoare la Eros... Sprijinindu-mă pe cele stabilite cu Agaton, voi încerca să vă spun şi vouă cuvântul ei, de data asta singur, fără ajutor, aşa cum voi putea. Găsesc că trebuie să desfăşor lucrul ca şi tine, Agaton; voi arăta mai întâi cine şi ce fel este Eros, pe urmă voi vorbi de faptele lui.

e Mi se pare că-i cel mai lesne din toate să vă istorisesc tocmai cum s-a desfăşurat convorbirea mea cu străina. De mirare că şi eu i-am înfăţişat cam aceleaşi gânduri pe care Agaton le rostea către mine adineauri: că Eros este un zeu mare şi că reprezintă dragostea pentru lucrurile frumoase; iar dânsa m-a înfruntat cam cu aceleaşi vorbe pe care i le-am spus eu acestuia: că deci, după părerea mea, Eros nu-i nici frumos, nici bun.

---

1 Cine este Diotima? O fiinţă istorică, sau un personaj fictiv? Părerile criticii sunt în genere împărţite, după cum se acordă sau nu istoricitate operei platonice. Taylor *(Plato, the man and his work*, p. 210 şi urm.), de pildă, o crede personaj real; Ast, Hermann şi alţii o socot ficţiune. Léon Robin, în notiţa sa introductivă la ediţia *Banchetului* (p. XXII – XXXVIII), susţine cu tărie părerea că nu pe Diotima o ascultăm aici, nici pe Socrate, ci pe Platon însuşi.

2 Aluzie la ciuma din anul 430 î.Chr., de care a murit şi Pericle după un an.

Luând cuvântul, am spus:

– Cum gândești, Diotima? Atunci Eros este și urât și rău?

Iar ea răspuse:

– Ce, nu știi vorbi fără să huleşti? Crezi că dacă un lucru nu-i frumos, urmează cu necesitate că-i urât?

– Fără-ndoială că da.

202a – Oare tot așa-i și când cineva nu e înțelept? Urmează că-i neapărat un netot? Nu-ți dai seama că există și ceva mijlociu, între înțelepciune și prostie?

– Ce anume?

– Faptul de a judeca drept, chiar fără să poți arăta rațiunea lucrului; nu crezi, zise ea, că aceasta nu se cheamă nici a ști (cum ar putea fi știință lucrul fără de rațiune?) și nu-i nici neștiință (cum să fie neștiință ceea ce atinge totuși realitatea?), ci nu este decât o dreaptă părere, adică ceva care stă între știință și neștiință?[1]

– Adevăr grăiești, zic eu.

– Prin urmare nu căuta să prezinți neapărat drept urât un lucru ce nu-i frumos, nici drept rău pe cel care nu-i bun. La fel
b cu Eros. Dacă singur recunoști că nu-i bun, nici frumos, nu urmează deloc că trebuie să fie urât și rău, ci mai e o situație, zise ea: este punctul de trecere între aceste două.

– Și totuși, spusei eu, se recunoaște de toată lumea că-i un mare zeu.

– De care lume vorbești? întrebă ea. De a celor ce nu știu nimic, ori de a celor ce știu?

– De toată lumea.

Atunci ea zise râzând:

– Dar bine, Socrate, cum poate fi el recunoscut drept un mare zeu, de cei care nici măcar nu-l cred zeu?

c – Care-s aceştia? întreb eu.

– Iată, unul ești tu, alta eu...

Iar eu:

– Cum poți spune așa ceva?

Dânsa:

---

1 Este cunoscuta deosebire pe care o face Platon între adevărata știință, grație căreia luăm cunoștință de realitatea imperceptibilă simțurilor, și simpla părere.

– Cu uşurinţă, zise. Ia spune-mi, nu socoţi pe toţi zeii fericiţi şi frumoşi? Ori poate cutezi să arăţi despre unul dintre ei că nu-i frumos şi fericit?

– Nu, pe Zeus, nici nu mă gândesc.

– Pe cine numeşti fericiţi? Nu pe cei care au dobândit tot ce e mai bun şi frumos?

d – Fără-ndoială.

– Dar pe Eros l-ai recunoscut doritor al lucrurilor de care este lipsit, tocmai din lipsa celor bune şi frumoase?

– L-am recunoscut.

– Şi cum poate fi zeu unul ce nu-i măcar părtaşul lucrurilor frumoase şi bune?

– În nici un fel; aşa cred cel puţin.

– Vezi deci, zise ea, că nici tu nu-l socoţi zeu pe Eros!

– Dar ce-ar putea fi Eros atunci, întrebai eu. Un muritor?

– Deloc.

– Ce, dar?

– Cum vorbeam mai nainte, zise ea: ceva între muritor şi nemuritor.

– Ce anume, Diotima?

Eros este un daimon

e – Un daimon[1] mare, Socrate; căci şi este daimonul o fiinţă între zeu şi muritor.

– Cu ce putere? întrebai eu.

– De a tălmăci şi împărtăşi zeilor cele ce vin de la oameni, şi oamenilor ceea ce le vine de la zei. Am numit: rugăciuni şi jertfe din partea oamenilor, porunci şi răsplată pentru jertfe, din partea zeilor. Pe lângă aceasta daimonul, fiind la mijloc între cele două lumi, umple golul; aşa că universul se uneşte cu sine însuşi într-un tot. De la daimon purcede şi toată ştiinţa viitorului; de la el arta
203a preoţilor cu privire la jertfe, la iniţieri, la descântece, la toată prorocia şi la vrăji. Zeul n-are amestec cu omul, ci toată împărtăşirea se face prin aceştia; numai prin daimoni vorbesc zeii oamenilor, fie în starea de veghe, fie în somn. Şi, cine-i iscusit în

1 Asupra acestui *daimon*, care în limba greacă nu înseamnă spirit rău, diavol, ci geniu mijlocitor ce uneşte lumea de sus, divină, şi cea de jos, omenească, dând universului unitatea, cf. L. Robin, *Théorie platonicienne de l'Amour*, pp. 131-138.

acest fel de lucruri, se numeşte om daimonic; pe când cine-i iscusit în altceva, ca de pildă în arte sau în diferite meşteşuguri, acela-i numai un meşteşugar. Iar daimonii aceştia sunt mulţi şi feluriţi; unul dintr-înşii este chiar Eros.

Mitul naşterii lui Eros

– Din ce tată, zic eu, şi din ce mumă se trage?

– Povestea-i foarte lungă; am să ţi-o spun totuşi.

b Când s-a născut Afrodita, zeii se ospătau. Şi erau mulţi acolo; între ei şi Poros[1], feciorul zânei Metis. După ce-au mâncat, iată, sosi şi Penia[2], să cerşească ceva de la ospăţ. Şi şedea pe lângă uşi. În vremea asta Poros, ameţit de nectar (căci vinul nu exista încă), ieşi în grădina lui Zeus. Acolo, îngreuiat cum era, adormi. Atunci Penia, împinsă de propria ei lipsă, îşi puse în gând să aibă un copil cu Poros. Se culcă deci lângă dânsul şi concepu pe
c Eros. Fiindcă fusese zămislit chiar în ziua de naştere a Afroditei, fiindcă în acelaşi timp el este prin natură îndrăgostit de tot ce-i frumos şi fiindcă Afrodita este frumoasă, Eros se făcu însoţitorul şi slujitorul ei plecat.

Dar, ca fecior al lui Poros şi-al Peniei, iată ce soartă îl ajunse pe Eros. Mai întâi e pururea sărac şi-i foarte departe de a fi delicat şi frumos, cum îl socotesc mulţi. Dimpotrivă, e aspru şi murdar, e cu picioarele goale şi fără culcuş; totdeauna se culcă pe
d pământul gol; doarme pe lângă porţi, pe drumuri, sub cerul liber; într-un cuvânt, având firea mamei, el trăieşte pururea cu lipsa alături.

De altă parte, semănând şi cu tatăl, stă gata să prindă tot ce e frumos şi bun; căci e viteaz, cutezător şi-i încordat nevoie mare. Vânător temut, urzind pururea te-miri-ce curse; la gândire pătimaş şi totdeauna gata cu dezlegările; în acelaşi timp filozofând în cursul întregii vieţi, el este un vraciu temut, e un magician şi
e e în stare de toate iscusinţele. Nu-i din fire nici nemuritor, nici muritor; ci de multe ori, în câte o aceeaşi zi, când înfloreşte şi trăieşte, când moare, dar iarăşi înviază, ori de câte ori reuşeşte datorită firii tatălui. Iar tot prisosul agonisit se scurge fără-nce-

---

1 *Poros* înseamnă în limba greacă, ca termen comun, "belşug"; de aceea Robin îl şi traduce cu "Expédient".

2 *Penia* înseamnă sărăcie.

tare, aşa că Eros niciodată n-ajunge nici la istovire, dar nici la belşug.

204a Pe de altă parte el este la mijlocul drumului între înţelepciune şi neştiinţă. Căci lucrul stă astfel. Nimeni dintre zei nu filozofează, nici unul nu năzuieşte să devină înţelept – fiecare şi este. Căci dacă unul e înţelept, el nu filozofează. Tot astfel e cu cei neînvăţaţi; ei nu-şi bat capul să filozofeze şi n-au nici o râvnă să devină-nţelepţi. Tocmai asta-i nenorocirea cu neştiinţa, fiindcă te-miri-cine, fără să fie împlinit ca om şi la minte, îşi închipuie că este aşa de ajuns; de aceea nici nu râvneşte lucrul de care nu se crede lipsit, nefiind convins că are nevoie de el.

– Care-s atunci, Diotima, zic eu, cei ce filozofează, dacă nu-i vorba nici de cei înţelepţi, nici de cei neştiutori?

b – Lucru-i limpede, zise dânsa, şi pentru un copil; este vorba de fiinţele ce stau între ambele categorii, fiinţe dintre care face parte şi Eros. Înţelepciunea este desigur din rândul celor mai frumoase lucruri; pe de altă parte Eros reprezintă iubirea pentru tot ce-i frumos; urmează cu necesitate că Eros are năzuinţa către înţelepciune. Fiind deci filozof, el se rânduieşte între cei ce ştiu şi cei ce nu ştiu nimic. Aceasta ţine de naşterea sa: doar coboară dintr-un tată plin de iscusinţă şi îmbelşugat, însă dintr-o mamă neştiutoare şi lipsită de mijloace. Asta-i, iubite Socrate, natura daimonului.

Cât priveşte părerea ta despre Eros, nu-i de mirare că ţi-ai
c însuşit-o. Pe cât mi se pare, socotind după vorbele ce-ai rostit, ai crezut că Eros este cel iubit, nu cel iubitor. Poate că de aceea ţi s-a părut că-i aşa de frumos; căci aşa şi este în realitate cel iubit; frumos, delicat, desăvârşit şi prea fericit, pe când iubitorul are în sine altă însuşire, aceea de care am vorbit.

Rolul lui Eros

Şi eu am spus:

– Bine, străino, văd că vorbeşti frumos; dar de este Eros cum
d spui, ce nevoie au oamenii de el?

– Asta mă voi sili să ţi-o explic îndată, Socrate. Deocamdată ştim cum este Eros şi felul cum s-a născut; ştim că el este, cum singur ai afirmat-o: dragostea pentru cele frumoase. Dar dacă unul ne-ar întreba: "Bine, Socrate, şi tu, Diotima: ce-i dragostea pentru cele frumoase?" sau, ca să ne exprimăm mai limpede: "Cel care iubeşte cele frumoase, ce iubeşte el?" aş răspunde: "El

doreşte să fie ale lui". Acest răspuns, adăugă dânsa, stârneşte o întrebare: "Ce devine unul care va fi dobândit cele frumoase?"

Îi spusei că nu-s deloc în stare să răspund la ce mă întreba, sau n-aveam la-ndemână răspunsul.

e – Dar, zise ea, de-ar schimba cineva cuvintele şi s-ar folosi de vorba "bun" în loc de "frumos" şi dac-ar întreba: "Haide, Socrate, spune-mi: cine iubeşte cele bune, ce năzuieşte el"?

– Vrea să fie ale lui, i-aş spune.

– Şi ce devine cel care va fi căpătat cele bune?

– De data asta-i mai uşor de răspuns, aş zice eu, fiindcă el devine fericit.

205a – Deci prin dobândirea celor bune, zise străina, se face că-s fericiţi cei fericiţi; şi nu mai e nevoie să-ntrebăm de ce vrea să fie fericit cel care vrea aceasta; răspunsul pare a pune punct aici chestiunilor.

– Adevăr grăieşti, zisei eu.

– Dar năzuinţa şi dragostea aceasta, le crezi obşteşti? Adică toţi oamenii doresc să aibă pentru ei înşişi cele bune? Ori cum zici?

– Zic că-s obşteşti, răspunsei eu.

– Atunci, Socrate, pentru ce să nu spunem despre toţi că
b iubesc, de vreme ce toţi iubesc întotdeauna aceleaşi lucruri? De ce spunem despre unii că iubesc, despre alţii că nu?

– Mă mir şi eu de ce, zisei.

– Nu te mira, urmă dânsa. Noi desprindem o formă anumită a iubirii, pe care o chemăm Eros; îi dăm adică numele cu care se indică întreg erosul; apoi ne folosim de diferite alte cuvinte spre a denumi şi celelalte moduri de a iubi.

– Cu ce seamănă asta?

– Iată. Ştii că vorba de "poesis" (creaţie) arată multe lucruri. Astfel creaţie este cauza ce stârneşte orice lucru să treacă de la starea de nefiinţă la aceea de fiinţă. În chipul acesta, creaţiile ce
c se fac prin orice tehnică sunt poesis-uri, iar creatorii lor, oricare ar fi, s-ar numi "poeţi"[1].

– Adevăr grăieşti.

---

1 Definiţia dată de textul însuşi ne scuteşte de a da lămuriri mai amănunţite, că aici poesie şi poet nu trebuie luate numai în sensul restrâns de creator în arta literară.

– Şi totuşi, zise dânsa, tu ştii bine că nu toţi poartă numele de poeţi, ci au diferite alte denumiri; că, din ce-i creaţie, numai muzica şi versurile au primit în particular numele de poesie. Numai această parte a creaţiei se numeşte poesie, şi numai cei care o stăpânesc se numesc poeţi.

– Adevăr grăieşti, zic eu.

d – Tot aşa-i cu dragostea. În principiu, ea este orice năzuinţă către cele bune şi către fericire; ea este, oricui, marele şi vicleanul Eros. Însă unii, care-s înclinaţi în chip şi fel asupră-i – prin afaceri, prin gustul pentru gimnastică ori prin filozofie – nu se cheamă că se iubesc, nici că sunt îndrăgostiţi. Alţii în schimb, care merg către ţintă potrivit cu un anumit mod de iubire, unul singur, îşi însuşesc numai pentru ei numele întregului, dragostea, faptul de a iubi şi starea de îndrăgostiţi.

– S-ar putea să spui adevărul, încuviinţai eu.

– S-a spus o vorbă, urmă dânsa, după care îndrăgostiţii n-ar
e face altceva decât să-şi caute jumătatea lor proprie[1]. Părerea mea este că iubirea nu se îndreaptă nici către jumătatea, nici către întregul tău însuţi, prietene, dacă nu se întâmplă să fie în joc ceva bun. Şi dovada o avem în faptul că oamenii îngăduie să li se taie picioarele şi mâinile, când aceste părţi ale corpului s-au arătat a fi viciate. Nu cred deci că oamenii iubesc cu orice preţ ceea ce le aparţine, bineînţeles dacă nu considerăm binele drept ceva familiar, aparţinând fiecăruia dintre noi, iar răul drept ceva străin. Oricum ar fi, nu există un alt lucru de care oamenii să se
206a simtă îndrăgostiţi, ci numai binele. Nu găseşti?

– Cum să nu găsesc, pe Zeus.

– Şi oare-i destul să spunem pur şi simplu că oamenii se îndrăgostesc de ceea ce-i bun?

– Da, zic eu.

– Dar cum? N-ar trebui să se adauge, stărui Diotima, că ei sunt îndrăgostiţi şi de posesiunea binelui?

– Ar trebui.

– Şi acest bine vor nu numai să-l aibă, dar să-l şi păstreze de-a pururi?

– Şi aceasta.

---

1 Aluzie la cuvântarea lui Aristofan, 191 d, 193 e.

– Prin urmare, încheie străina, luată în totul, dragostea este năzuința de-a stăpâni de-a pururea binele.

– Foarte adevărat, zic eu.

b – Fiindcă astfel e dragostea întotdeauna, să băgăm de seamă acum la cei ce o urmăresc și să vedem în ce chip și în care anume acțiune zelul și-ncordarea lor s-ar putea numi dragoste. Care poate să fie lucrarea ei? Ești în stare să-mi spui și mie?

– Dac-aș fi în stare, Diotima, nu ți-aș admira atât de mult înțelepciunea și n-aș fi venit la tine să-nvăț asemenea lucruri.

– Atunci să ți-o spun tot eu. Dragostea înseamnă procreația întru frumos, după corp și după spirit.

– Am nevoie de un ghicitor, zic eu, ca să-mi tălmăcească ce spui, căci nu-nțeleg.

c – Iată, îți voi arăta chiar eu mai clar. Bagi de seamă, Socrate, cum toți oamenii zămislesc și prin corp și prin suflet? Și, când ajung la o vârstă, natura singură ne-mpinge la procreație? Nu-i însă cu putință a crea întru urât, ci numai întru frumos. Însăși întovărășirea bărbatului cu femeia nu-i decât procreație; și lucrul este de ordin divin, Socrate, căci, deși se petrece-ntr-o ființă muritoare, conține nemurirea, adică zămislirea și nașterea. Așa ceva nu are loc în ceea ce-i lipsit de armonie, și urâtul nu se armonizează deloc cu divinul; frumosul însă e-n perfectă armonie.

d Astfel dar Callone[1] nu-i altceva decât Moira[2] și Eilithyia[3], în vederea procreării. Acesta-i și motivul că, ori de câte ori ființa procreatoare s-apropie de frumos, capătă o dispoziție de bucurie, se revarsă-n plăcere, concepe și naște. Dar când vine aproape de ceva urât, ce mâhnită, ce tristă se retrage în sine, cum se întoarce din drum, cum își reține puterea de concepere și ce chinuit se

e stăpânește! De aici vine, la orice viețuitor ce procrează și-i plin de viață, acea patimă arzătoare după frumos, în scopul de a se libera de marele chin al procreării, care-l stăpânește. Vezi dar, Socrate, că dragostea nu tinde către frumos, cum ți se pare.

– Către ce tinde atunci?

– Către naștere și procreație întru frumos.

– Fie, zic eu.

1, 2 Cuvintele înseamnă în limba greacă frumusețe și destin.

3 Zeița nașterilor. Destinul și Nașterea sunt divinități cunoscute în mitologie, pe când Callone pare o creație a lui Platon.

– Ba este așa, adaugă dânsa. Și de ce tinde către procreație? Fiindcă naşterea se reface veşnic şi reprezintă ce e nemuritor în
207a muritor. Dar fiindcă, după cele convenite mai nainte, dragostea constă în dorința de a face ca binele să ne aparțină mereu, este necesar să legăm acum dorința binelui de aceea a nemuririi. Urmează cu necesitate, din chiar cuvintele noastre, că dragostea este și de nemurire.

Setea de nemurire

Toate acestea Diotima mi le spunea în cadrul cuvântărilor ei despre cele ale dragostei. Și cândva m-a întrebat:

– Ce crezi, Socrate, care să fie cauza acestei dragoste şi a pasiunii ce insuflă? N-ai simțit tu ce grozav pătimesc toate do-
b bitoacele, când li se abate să procreeze? Vieţuitoare care umblă, vieţuitoare care zboară, toate suferă ca de o boală a iubirii, toate caută mai întâi să se împreuneze, iar în urmă să se îngrijească de hrana celui născut; toate sunt gata, chiar cele mai slabe, să dea lupta cu cele mai puternice pentru apărarea puilor şi să moară pentru ei; de multe ori ele chiar mor de foame şi fac orice, numai să-şi hrănească odraslele. Cât priveşte pe oameni, zise ea, s-ar mai putea susține că ei fac acestea din raţiune. Dar animalele, ce
c cauză le mână astfel sub îmboldirea amorului? Poți să-mi dai un răspuns?

– Se-nțelege – i-am spus iarăşi – că nu mă simt în stare. Iar dânsa:

– Nădăjduieşti să devii vreodată iscusit în cele ale dragostei fără să cunoşti acestea?

– Dar bine, Diotima, cum spuneam şi mai înainte, eu tocmai de aceea am venit la tine, fiindcă-mi dau seama că am nevoie de învățător. Deci spune-mi tu cauza acestora şi a celorlalte pe care le produce dragostea.

– Dacă găseşti, acum, că Eros înseamnă de la natură dragoste către lucrul asupra căruia am convenit de mai multe ori înainte,
d atunci să nu te miri de explicație; eu şi aici adopt acelaşi temei ca mai nainte: că firea muritoare se străduieşte pe cât cu putință să existe de-a pururea, adică să devie nemuritoare. Şi singurul mijloc ce-i stă la-ndemână pentru aceasta este procreația. Datorită neîncetatelor naşteri se-nlocuieşte ființa veche prin alta nouă, pe care prima o lasă în urma ei. De fapt, deşi despre fiecare vieţuitor se zice că trăieşte şi că-i pururi acelaşi, din copilărie

până îmbătrâneşte, el nu rămâne identic sieşi nici un moment, deşi îşi păstrează numele[1]. Se-nnoieşte necontenit, cu toate că-şi pierde mereu câte ceva: din păr, din carne, din oase, din sânge, şi în urmă, corpul întreg.

e Şi prefacerea n-atinge numai trupul, ci şi sufletul. Se schimbă apucăturile, caracterul, părerile, înclinările, plăcerile, mâhnirile, temerile, fiecare dintre acestea nu se menţine în clipa
208a următoare, ci-n vreme ce unele dispar, apar altele. Dar lucrul cel mai ciudat este că se-ntâmplă aşa şi cunoştinţelor. Nu numai că sunt cunoştinţe care se nasc în noi, în vreme când altele se pierd (căci şi-n această privinţă fiecare din noi nu-i niciodată acelaşi), dar chiar fiecare cunoştinţă în parte urmează acelaşi drum. Ceea ce se numeşte "a studia"[2] nu are loc decât fiindcă se poate pierde o cunoştinţă. Uitarea este tocmai dispariţia unei cunoştinţe; iar "studiul", implântând o întipărire nouă în locul celei care s-a dus, păstrează aşa de bine cunoaşterea, încât ni se pare că-i una şi aceeaşi. Astfel se păstrează toată fiinţa muritoare: nu fiind mereu şi în totul identică sieşi, cum este existenţa divină, ci determinând fiinţa ce dispare ca îmbătrânită să lase în urmă-i
b alta nouă, cum a fost ea însăşi. Iată, Socrate, prin ce mijloc are parte un muritor de nemurire, în privinţa corpului şi în toate celelalte. Nemuritorul însă este într-altfel. Nu te mira deci dacă orice vieţuitor îşi preţuieşte firesc atât de mult odrasla proprie. Nemurirea – iată pricina pentru care orice vietate are în sine această grijă şi dragoste.

Ascultam cuvântul Diotimei, mă minunam şi întâmpinam:

– Bine, preaînţeleaptă Diotima, crezi tu că lucrurile stau în adevăr aşa?

Iar ea, ca învăţaţii desăvârşiţi:

c – De asta, zise, să fii sigur, Socrate. Dacă, de altfel, vrei să te uiţi puţin la ambiţia omenească, te-ai minuna de nesăbuinţa ei, afară numai dacă nu te-ai gândi – în legătură cu principiile pomenite – cât de tare sunt oamenii stăpâniţi de iubirea unui nume, căutând

"Glorie nemuritoare să-şi facă în veşnicia timpului"[3],

---

1 Ideea expusă şi în *Phaidon*, 87 d şi în *Timaios*, 43 a.

2 Cu alte cuvinte: a menţine, a întreţine sau a reţine o cunoştinţă prin continuă împrospătare.

3 Nu se cunoaşte originea acestui vers.

şi dacă-ţi dai seama că pentru acest motiv, mai degrabă decât
d pentru iubirea odraslelor proprii, atâţia au fost gata să-nfrunte primejdii, să risipească o avere, să îndure orice suferinţă şi să moară chiar. Crezi tu, zise străina, că Alkestis ar fi murit pentru Admet, Ahile ar fi urmat în moarte lui Patroclu[1], regele vostru Codru[2] ar fi ieşit înaintea morţii numai ca să asigure alor săi regatul, dacă ei nu credeau că lasă în urmă-le, prin fapte, o amintire nepieritoare despre virtutea lor, o amintire care trăieşte şi azi între noi? Departe de asta. Ci pentru virtute, cred eu, pentru nemurire şi pentru zvonul ei cel încărcat de glorie – iată pentru ce toţi fac orice; şi o fac cu atât mai mult cu cât sunt mai
e aleşi, căci iubesc nemurirea.

Cei ce procreează întru corp, zise ea, îşi îndreaptă paşii mai cu seamă spre femei; prin dragostea lor creează copii, iar astfel îşi închipuie că-şi pot agonisi şi nemurirea, şi pomenirea numelui lor, şi fericirea – pentru toată vremea ce va să vină[3]. Dar creatorii în spirit... Căci sunt oameni, zise ea, care procreează mai bucuros în suflete decât în trupuri, creând, se-nţelege, cele
209a care cad în sarcina spiritului să fie concepute şi zămislite. Vrei să ştii care anume? Cele referitoare la gândire şi, nu mai puţin, la orice altă virtute. Dintre aceştia, deci, fac parte atât toţi poeţii care creează lucrări originale, cât şi, printre meşteşugari, toţi cei numiţi născocitori. Iar cea mai mare din lucrările cugetului lor, zise ea, şi cea mai frumoasă între toate, priveşte întocmirile cetăţilor şi aşezămintelor omeneşti, ceea ce se numeşte, în acest
b caz, chibzuinţă şi dreptate socială. Şi iată: dacă unul dintre aceştia poartă de tânăr în suflet, ca o fiinţă divină, sămânţa creaţiei, când ajunge în floarea vârstei, deodată e cuprins de dorinţa zămislirii şi naşterii. El caută atunci în jurul său frumuseţea în care ar putea procrea, căci în urât nu va zămisli niciodată. Şi, stăpânit de creaţie, îmbrăţişează mai curând corpurile frumoase decât pe cele urâte; dacă întâlneşte în drum un suflet frumos, nobil şi de

---

1 Vezi cuvântarea lui Phaidros, 179 b şi urm.

2 Codru, cel din urmă rege al Atenei, a primit moartea cu voinţă pentru a mântui oraşul în războiul pe care-l purta cu Sparta. Potrivit oracolului, atenienii câştigau lupta decisivă, dacă regele lor ar fi fost ucis de inamic. Aflând răspunsul oracolului, spartanii au luat măsuri ca regele atenian să fie cruţat; dar acesta, luând înfăţişarea înşelătoare a unui tăietor de lemne, ieşi înaintea inamicului, îi căută gâlceavă şi primi moartea. Astfel asigură Codru victoria şi libertatea patriei sale.

3 Şi aici – fragment dintr-un vers a cărui origine a rămas necunoscută.

o natură aleasă, îndată-l cuprinde dragostea pentru această îndoită întrupare frumoasă. În fața unei astfel de făpturi, el devine într-o clipă plin de idei cu privire la virtute și la felul cum tre-
c buie să fie omul superior, ce preocupări trebuie să aibă, și încearcă chiar s-o modeleze. Apropiindu-se astfel de frumos și împărtășindu-se din el, se înfiripează, cred, și ia naștere ceea ce stă încă de mult încolțit în suflete. Prezent sau absent – el își aduce aminte de alesul său și face să crească, împreună cu dânsul, rodul propriei sale creații. Așa se face că oamenii din această categorie păstrează între dânșii legături mai puternice decât comuniunea dintre noi și copiii noștri și că amiciția lor se arată mai neclintită; doar s-au unit în vederea unor copii mai frumoși și mai puțin pieritori. Și, se înțelege, mai bucuros ar primi oricare om, pentru sine, să dea naștere unor astfel de copii, decât făptu-
d rilor omenești, mai ales dac-ar privi la un Homer, la un Hesiod, ori la ceilalți poeți de seamă, pe care îi pizmuiește pentru urmașii ce-au lăsat, urmași în stare să dea părinților și glorie, și amintire nepieritoare – fiind ei înșiși fără de moarte; sau dac-ar privi, adăugă ea, spre urmașii pe care Licurg i-a lăsat în Lacedemonia ca să fie mântuitorii statului spartan și – ca să spunem așa – mântuitorii întregii Helade chiar[1]. Tot atât de onorat este la voi Solon, făuritorul cunoscutelor legi, și sunt mulți alții de pre-
e tutindeni, de la greci și de la străini, bărbați care au adus la lumina zilei multe și frumoase lucrări, trezind tot felul de virtuți. Lor li s-au și înălțat nenumărate monumente cu caracter sacru, pentru faptul de-a fi lăsat astfel de urmași; dar nu cunosc pân-acum vreun monument ridicat pentru pruncii omenești!

Treptele inițierii desăvârșite

Poate c-am izbutit, Socrate, să te introduc puțin în tainele dragostei. Nu știu însă de vei fi în stare să te ridici, chiar cu o
210a bună călăuzire, până la treapta inițierii depline, până la starea de clarviziune, pentru care ce-am spus pân-aici nu-i decât pregătire[2]. Voi da eu lămuriri mai departe și nu-ți va lipsi nimic din

---

1 Platon a avut întotdeauna admirație pentru constituția și legile Spartei; vezi și *Legile*, III, 693 e.

2 "Inițierea" în misterele dragostei este privită ca un drum cu mai multe faze; numai la urmă cade perdeaua în fața inițiatului și iese la lumină adevărul. Purificatul este acum în stare să vadă nemijlocit realitatea și s-o contemple, fapt pe care limba greacă îl numește "epoptie". Vezi 211 b-c și *Phaidon*, 69 c-d.

bunăvoința și ajutorul meu. Încearcă numai de mă urmărește, dacă te simți în stare.

Oricine vrea să înainteze cum se cuvine către țintă trebuie, încă din copilărie, să înceapă prin a fi în căutarea corpurilor frumoase. În primul rând, cel ce inițiază, de vrea să călăuzească pe inițiat pe calea dreaptă, trebuie să-l îndrume așa încât acesta să nu iubească decât un singur trup și să rostească în cinstea lui gânduri frumoase. Pe urmă să-l facă a înțelege că frumosul care se găsește într-un trup – oricare ar fi el – este frate cu frumosul
b ce este într-alt trup. Și dac-ar trebui să urmărim frumusețea după înfățișarea exterioară, ar fi o nesăbuință să nu socotim că frumosul din toate trupurile este în fapt unul și același. Iar cine a priceput asta o dată, nu mai poate iubi decât toate trupurile frumoase. Cu alte cuvinte, se dezbară de iubirea puternică ce resimte pentru unul singur și începe a-l nesocoti, ca pe ceva neînsemnat. După aceea va începe prin a prețui frumosul sălășluit în suflete, mai mult ca frumusețea ce ține de trup. Și încă într-o măsură așa de însemnată, încât, dacă e vorba de un suflet ales, la care însă trupul nu-i tocmai o floare a frumuseții, să-i fie totuși de ajuns ca să-l iubească, să-l preocupe și să-l îndemne a da
c la iveală și urmări cele mai potrivite gânduri și cuvinte, în stare să ridice nivelul sufletesc al tinerilor. Va fi astfel constrâns să contemple frumosul ce se găsește în îndeletnicirile oamenilor și în legi; să vadă și aici că frumosul întreg este înrudit cu sine însuși, așa că-și va da atunci seama ce puțin lucru este celălalt frumos, care privește trupul.

De la îndeletniciri, trebuie să-l ridice la științe, ca să-nțeleagă, de rândul acesta, frumosul sălășluit în ele. Acolo, având în față un frumos variat, el nu va mai fi rob umil și plecat unei singure iubiri, îndreptate spre frumusețea unei ființe tinere, a unui
d singur om – te-miri-cine – sau a unei singure îndeletniciri. Dimpotrivă, strămutat pe marea cea largă a frumosului și contemplându-l nemijlocit, el va da la iveală gânduri și vorbe frumoase, mărețe, cu deosebire cugetări pe tărâmul nesfârșitei năzuințe către înțelepciune; și va face aceasta până ce, întărit și sporit în mijloace, va ajunge să priceapă că există o știință unică, având ca obiect frumosul de care vorbim.

Încearcă acum, adaugă ea, să-ți ții atenția cât poți mai trează. Cine va fi călăuzit metodic, astfel încât s-ajungă a pătrunde misterele dragostei până la această treaptă și cine va contempla pe rând și cum trebuie lucrurile frumoase, acela, ajuns la capătul inițierilor în cele ale dragostei, va întrezări deodată o frumusețe de caracter miraculos. E vorba, Socrate, de acel frumos către
211a care se îndreptau mai înainte toate străduințele noastre: un frumos ce trăiește de-a pururea, ce nu se naște și piere, ce nu crește și scade; ce nu-i, în sfârșit, într-o privință frumos, într-alta urât, câteodată da, alteori nu; față de unul da, față de altul nu; aici da, dincolo nu; pentru unii da, pentru alții nu. Frumos ce nu se-nfățișează cu față, cu brațe sau cu alte întruchipări trupești, frumos ce nu-i cutare gând, cutare știință; ce nu sălășluiește în altă ființă decât sine; nu rezidă într-un viețuitor, în pământ, în cer, sau oriunde aiurea; frumos ce rămâne el însuși întru sine, pururea iden-
b tic sieși ca fiind de un singur chip; frumos din care se împărtășește tot ce-i pe lume frumos, fără ca prin apariția și dispariția obiectelor frumoase el să sporească, să se micșoreze ori să îndure o cât de mică știrbire.

Când prin urmare se ridică cineva de la cele de jos, prin dreaptă îndrăgire a tinerilor, până la acea frumusețe și începe a
c o întrezări, abia atunci poate spune că-i pe punctul să atingă ținta urmărită. Calea cea dreaptă a dragostei sau mijlocul de a fi călăuzit în ea este să începem prin a iubi frumusețile de aici, de dragul frumosului aceluia, pășind ca pe o scară pe toate treptele urcușului acestuia. Să trecem, adică, de la iubirea unui singur trup, la iubirea a două; de la iubirea a două la iubirea tuturor celorlalte. Să ne ridicăm apoi de la trupuri la îndeletnicirile frumoase, de la îndeletniciri la științele frumoase, până ce-ajungem, în sfârșit, de la diferitele științe la una singură, care este de fapt însăși știința frumosului, știință prin care ajungem să cu-
d noaștem frumusețea în sine, așa cum e[1].

Aici este, iubite Socrate, grăi străina din Mantineea, tocmai aici e rostul vieții noastre. Căci dacă viața merită prin ceva s-o trăiască omul, numai pentru acela merită, care ajunge să con-

1 Ridicarea până la "epoptia" frumosului trece deci prin patru trepte: frumusețea fizică, frumusețea morală, frumusețea cunoștințelor și frumosul în sine, absolut.

temple frumusețea însăși! Din moment ce ai văzut-o o dată, cum îți vor mai părea pe lângă ea și aurul, și îmbrăcămintea, și tinerii frumoși, și copilandrii care vă tulbură când îi vedeți, pe tine și pe atâția alții! Ba... vă tulbură așa de tare încât, pentru a vă privi iubiții și a trăi pururea cu dânșii, ați fi gata, dacă lucrul ar fi cu putință, să uitați și de mâncare și de băutură, numai și numai să-i admirați și să fiți cu dânșii.

Dar ce să zicem, grăi străina, despre omul căruia îi e dat să
e contemple frumusețea luminoasă, curată, neprihănită, nu pe cea plină de carne și colorație omenească, sau de câtă altă zgură a firii muritoare? Ce să mai zicem când el ar putea zări însuși fru-
212a mosul divin, cel cu înfățișare unică? Îți închipui, zise ea, că trăiește o viață fără valoare omul care va privi într-acolo și va contempla acel frumos, dedicându-i-se și unindu-se cu el? Nu-ți dai seama că numai unul ca acesta – care vede frumosul în felul în care poate fi el perceput – este în stare să creeze nu măști ale desăvârșirii, măști de care nici nu se atinge, ci chipuri adevărate, ca unul ce-a pătruns în lagărul adevărului? Că numai creatorul adevăratei desăvârșiri și cel ce o cultivă se face scump lui Dumnezeu; și că, dacă între oameni există nemurire, este tocmai cazul aceluia?

b Iată, Phaidros și voi toți, acestea-s convingerile pe care Diotima mi le-a sădit în suflet. Pătruns de ele, încerc la rându-mi să insuflu altora credința că firea omenească nu și-ar putea lua lesne un tovarăș de lucru mai potrivit decât Eros, pentru dobândirea acestui bun. Iată de ce, întrucât mă privește, susțin că orice om are datoria să cinstească pe Eros; de aceea prețuiesc eu toate câte vin de la Eros; de aceea mă străduiesc pentru ele, ba-i îndemn și pe alții în această direcție; de aceea preamăresc, și acum și pururea, puterea și bărbăția lui Eros, pe cât sunt în stare s-o
c fac. Și acum, Phaidros, consideră cuvântarea mea – de vrei – o închinare în cinstea lui Eros, sau numește-o cu orice nume-ți va plăcea.

Așa vorbi Socrate. Și pe când ceilalți îl lăudau, Aristofan se pregătea să-i răspundă ceva, deoarece Socrate făcuse în cuvântare o aluzie și la teoria lui. Dar tocmai atunci s-auzi un zgomot mare de-afară; pocnituri puternice în poarta curții și, în același timp, glasul unor cheflii, amestecat cu glasul unei flautiste.

Atunci Agaton zise către sclavi:

d – Ia vedeți ce este afară, băieți. Dacă-i un prieten, poftiți-l înăuntru. Dacă nu, spuneți-i că nu bem și că ne-am culcat chiar.

Sosirea lui Alcibiade

Nu trecu mult și deosebirăm în curte vocea lui Alcibiade. Afumat cum era, striga cât îl ținea gura și întreba unde-i Agaton, poruncindu-le celorlalți să-l ducă la Agaton. Însoțitorii săi, împreună cu flautista, îl apucară de braț, de-o parte și de alta, și-l duseră până în dreptul ușii. Avea pe cap o coroană deasă din frunze de iederă, împestrițată cu micșunele; drept podoabă, ne-
e numărate panglicuțe îi atârnau de pe cap.

Astfel apăru și zise, din ușă:

– Salutare, prieteni! Mai primiți un tovarăș de băutură? Pe unul care a băut bine și pân-acum? Ori, de îndată ce ne împlinim misiunea pentru care am venit, de a-l încorona pe Agaton, va trebui să plecăm? Eu n-am putut să viu ieri, zise, și iată-mă acum, cu panglici pe cap, precum mă vedeți, sosit ca, dezlegându-le de pe mine să le așez pe capul cel mai talentat și mai frumos, așa-l declar eu. Ce? Râdeți de mine că sunt beat? Chiar dacă râdeți, știu bine că tot ce spun eu este adevărat. Acum hai-
213a de, spuneți-mi iute: pot să intru în aceste condiții sau nu? Cu alte cuvinte, sunteți dispuși să beți și cu mine, sau nu?

Un ropot de aplauze fu răspunsul și strigăte din partea tuturor: să intre, să s-așeze la masă!

Agaton îl pofti; el intră condus de tovarăși. Apropiindu-se, își tot trăgea panglicele din jurul capului, cu gândul să-l încoroneze pe Agaton; dar cum ele-i căzeau pe ochi, nu băgă de seamă pe Socrate și se așeză lângă Agaton, la mijloc, între Socrate și aces-
b ta. Căci Socrate se dăduse într-o parte și-i făcuse loc să stea. Când s-apropie să șadă, îl îmbrățișă pe Agaton și-l încorună.

Atunci Agaton strigă:

– Descălțați-l, băieți, pe Alcibiade, ca să ocupe și el locul al treilea.

– Foarte bine, zise Alcibiade, dar cine-i acest al treilea tovarăș de băutură?

Spunând aceasta se întoarse și-l zări pe Socrate. Văzându-l, avu o tresărire și zise:

– Pe Heracle! Ce mai e și asta! Socrate aici? Și-ai stat așa, deoparte, iarăși la pândă; și mi-ai răsărit în față deodată, cum ți-e

c obiceiul, într-un loc unde nicicând nu mi-aş fi închipuit să fii! Spune-mi, de ce-ai venit aici? De ce te-ai aşezat tocmai în locul ăsta? Cum de n-ai găsit mai potrivit să şezi lângă Aristofan, sau lângă vreun hâtru adevărat ori lângă unul ce vrea să fie aşa ceva? De ce-ai făcut tot ce ţi-a stat în putinţă ca să şezi lângă cel mai frumos de aci?

Şi Socrate:

– Vezi de mă apără tu, Agaton, căci dragostea omului acestuia nu-i lucru de şagă pentru mine. De când m-am îndrăgostit de dânsul, nu-mi mai este îngăduit nici să privesc, nici să stau de vorbă cu vreun tânăr frumos, fără să-i trezesc gelozia, fără să mă ţie de rău, să-mi facă nemaipomenite mizerii şi să mă ocărască.
d Doar că nu m-a bătut. Bagă de seamă să nu-mi facă şi acum aşa ceva; mai bine ai încerca să ne împaci! În orice caz, dacă vezi că mă supune vreunei violenţe, te rog să mă aperi, căci eu sunt peste măsură de înfricoşat şi de delirul şi de dragostea lui.

– Nu! zise Alcibiade. Între mine şi tine nu-i împăcare. Pentru asta am să te pedepsesc eu ceva mai târziu; deocamdată, Agaton,
e dă-mi înapoi câteva panglici, ca să încoronez – zise el – şi capul cel minunat al acestuia. Nu vreau să mă acuze că pe tine te-am încoronat, iar pe dânsul, ale cărui cuvântări biruie toată lumea – şi întotdeauna, nu ca tine, numai alaltăieri – nici nu m-am gândit să-l împodobesc.

Spunând astfel, îi şi luă câteva bentiţe şi legă cu ele capul lui Socrate; apoi se întinse pe pat.

Cum se lungi, zise:

– Bine, prietenilor, dar voi îmi faceţi impresia că nici nu vă gândiţi la băutură! Asta eu nu pot s-o trec cu vederea. Trebuie să beţi, căci aşa a fost vorba-ntre noi. Iată, eu m-aleg singur preşedintele băuturii, până ce veţi veni şi voi la nivelul meu. Tu, Agaton, ai grijă să mi s-aducă o cupă din cele mari, dacă e de... adică nu: n-am nevoie de cupă, zise dânsul; băiete, adu mai bine răcitorul cela.

214a Văzuse un psycter care lua mai mult de opt kotyle[1]. I-l aduseră plin; el îl goli; apoi, spunând să-l umple pentru Socrate, adăugă:

---

1 Peste doi litri. Psycterul era un vas mare, ce servea ca răcitor pentru vin.

– Eu față de Socrate n-am nici un gând ascuns. Căci oricât i-ar porunci careva să bea, el nu se dă înapoi; și nu-i mai beat decât altă dată!

Și băiatul îi umplu vasul, iar Socrate bău. Atunci Eryximah:

– Cum, Alcibiade, bem așa, zise el, fără să spunem o vorbă la un pahar, fără să cântăm ceva? Bem așa, cu-adevărat cum
b beau cei însetați?

Alcibiade îi răspunse:

– Eryximah, tu, cea mai bună odraslă a celui mai vrednic părinte[1], a celui mai înțelept tată, salutare!

– Și eu îți zic salutare, răspunse Eryximah. Vorba e: ce facem acum?

– Cum ți-i vrerea. Noi trebuie să ne supunem...

"Medicul doar cântărește cât mulți cetățeni laolaltă!"[2]

– Ascultă atunci, zise Eryximah. Înainte de a fi venit tu, noi ne-nțelesem să ținem fiecare, începând de la stânga spre dreap-
c ta, câte o cuvântare în cinstea lui Eros, cât putem mai frumoasă; să-i aducem adică o laudă. Noi, aceștia, am vorbit toți. Tu, fiindcă n-ai vorbit ci ai băut numai, s-ar cuveni să iei cuvântul acum. Când vei sfârși apoi de vorbit, să indici și lui Socrate un subiect, oricare vrei. La rândul său, dânsul să-i indice un subiect celui din dreapta, și așa mai departe cu restul.

– Foarte bună părere, Eryximah, adăugă Alcibiade. Vedeți numai: eu nu găsesc drept să puneți alături cuvântarea unui om beat cu a unora treji. – Apoi adăugă: Ia spune-mi, fericitule, te-a
d convins oare Socrate de cele ce spunea adineauri cu privire la gelozia mea? Știi tu că tot ce spunea dânsul este exact pe dos? Tocmai el este cel care, de-i laud în față pe cineva – zeu sau om – altul decât dânsul, este în stare să mă sfâșie.

Atunci Socrate:

– N-ai să taci? zise.

– Pe Poseidon, replică Alcibiade, nu protesta, căci nici n-aș putea lăuda pe altcineva în prezența ta.

– Bine, zise Eryximah, atunci fă asta, dacă așa ți-e voia. Fă elogiul lui Socrate.

---

1 Se imită modul obișnuit de a se adresa al eroilor, în poemele homerice.

2 *Iliada*, XI, 514, unde se vorbește de medicul Mahaon, fiul lui Asclepios.

e – Ce face? Crezi tu, Eryximah – reluă Alcibiade – că trebuie... să atac omul şi să-l pedepsesc, de faţă cu voi?

– Dar ce ai de gând? zise Socrate. Nu cumva mă vei lăuda în bătaie de joc? Ori – ce vrei să faci?

– Să spun adevărul. Bineînţeles, dacă-mi dai voie.

– Cum de nu, dacă-i vorba de adevăr! Ba te şi poftesc să-l spui.

– Nu mă dau în lături, zise Alcibiade. Tu fă, te rog, următoarele. De voi spune ceva neadevărat, întrerupe-mă în orice moment vrei, şi spune-mi-o verde: asta-i o minciună; căci eu nu voi
215a minţi cu bună ştiinţă. Dacă însă, rechemându-mi amintirile, voi vorbi cam încurcat, apucând lucrul când dintr-o parte când dintr-alta, să nu-ţi fie de mirare: pentru un om în starea mea de acum nu-i deloc uşor să le înşire pe toate descurcat şi cu rânduială – mai ales când am a vorbi despre o fire ciudată, cum e a ta!

Alcibiade preamăreşte pe Socrate

Voi încerca, prieteni, să preamăresc pe Socrate prin comparaţii şi icoane. Poate el crede că vorbesc în glumă, dar mie icoana-mi va sluji să pun mai în lumină adevărul, iar nu pentru haz. Socot pe Socrate aidoma acelor chipuri de sileni aşezaţi prin atelierele sculptorilor, pe care aceştia îi dăltuiesc cu naiuri şi flaute
b în mâini. Dacă-i deschideţi însă, ei au pe dinăuntru nişte mici statui de zei. Şi mai spun că seamănă cu satirul Marsyas.

Socrate! Că eşti la chip leit acesta, tu singur n-ai putea-o tăgădui o clipă. Dar că semeni şi-n celelalte, ascultă numai. Eşti sau nu provocator? De ce nu recunoşti, aduc martori. Şi ce: nu eşti tu un flautist? Dar eşti unul cu mult mai uimitor decât Mar-
c syas! Acesta se folosea de flaut şi vrăjea pe oameni prin puterea artei ce se desprindea de pe buzele sale; şi azi face la fel oricine cântă melodiile lui – ştiţi că şi ariile pe care le cânta Olympos, tot ale lui Marsyas erau, tot el este autorul. Fie în sfârşit că le-ar executa din flaut un artist de seamă, fie că le-ar cânta te-miri-ce flautistă de rând, ele singure au darul să stăpânească pe ascultător; singure ele fac să vibreze pe cei care simt adânc în suflete nevoia de zei şi de iniţierile lor. Puterea acestor arii vine de-acolo că sunt divine. Dar tu eşti deosebit de acela, Socrate, doar prin faptul că răspândeşti aceeaşi încântare fără instrumente, cu
d vorbe goale. Vorbească altul cât o vrea; fie el oratorul cel mai bun; nimeni dintre noi, ca să spun aşa, nu se sinchiseşte câtuşi

de puțin. Când însă te-ascultă cineva pe tine, ori aude pe altul repetându-ți cuvintele, fie el cel mai prost vorbitor, și fie ascultătorul o femeie, un bărbat, un tânăr, suntem izbiți cu toții și, stăpâniți de vrajă, ascultăm.

Cât despre mine, prieteni, de nu m-aș teme c-am să vă par cu totul ametit de băutură, aș fi în stare să jur chiar acum și să vă mărturisesc ce urme adânci au săpat în sufletul meu cuvintele lui și sub ce farmec mă simt chiar în clipele acestea!

e Când îl ascult, inima mea bate mai tare decât a corybanților. Lacrimi îmi pică din ochi sub vorbele sale. Dacă mă uit împrejur, bag de seamă că și alții, mulți alții dintre cei ce-l aud, resimt același lucru. Când ascultam câteodată pe Pericle sau pe ceilalți oratori de frunte, îi găseam desăvârșiți în cuvântări. Dar ei niciodată nu m-au făcut să trec prin astfel de emoții. Niciodată sufletul nu mi-a vibrat atât de puternic la cuvântările lor, niciodată nu s-a zbătut ca și cum ar fi căzut în robie. Dimpotrivă, acest Mar-
216a syas de aci nu o dată m-a adus într-o astfel de stare sufletească, încât chiar viața să-mi pară nesuferită, așa cum sunt și așa cum o trăiesc. Și nu vei spune, Socrate, că astea nu-s adevărate! Acum chiar simt că, de-ar fi să te-ascult vorbind, nu m-aș mai stăpâni ci aș fi încercat de aceleași simțăminte. Doar el mă silește să recunosc că, în vreme ce-mi lipsesc atâtea, eu nu mă îngrijesc de mine și am timp pentru afacerile atenienilor. Cu forța deci, și fugind ca de sirene, cu urechile astupate, eu plec, mă fac nevăzut; și mi-e frică să stau aci, mi-e frică să nu m-apuce anii târzii ai bătrâneții pe lângă dânsul. Din câtă lume există, eu nu-
b mai în fața lui încerc sentimentul rușinii, pe care – nu-i așa? – nimeni nu-l bănuiește în mine. Ei bine, de el mă rușinez. În adâncul conștiinței îmi dau seama că nu-s în stare să opun ceva poruncilor lui; dar cum mă depărtez puțin, sunt covârșit de onorurile ce-mi face mulțimea, și-atunci fug de el, fug cât mai departe, iar când dau ochii cu el, mă rușinez și recunosc că are
c dreptate. Câteodată aș fi chiar bucuros să știu că el nu există printre oameni. Dar cine ar suferi mai mult decât mine de s-ar întâmpla una ca asta? Încât singur nu mă mai dumiresc cum să mă port față de acest om.

Înțelepciunea interioară a lui Socrate

Iată, cât privește cântecele lui de flaut; cam acestea sunt sentimentele ce mă stăpânesc, și pe mine și pe mulți alții, în fața

acestui satir. Dar ascultați și altele. Să vedeți ce potrivită a fost comparația mea și ce uimitoare e puterea de care el dispune! Fiți siguri că nici unul dintre voi nu-l cunoaște. Ci eu, fiindcă am apucat să iau cuvântul, am să vi-l dezvălui.

Voi observați că Socrate are purtări de îndrăgostit față de tinerii frumoși: stă necontenit pe lângă dânșii și rămâne uluit când îi vede. Pe de altă parte, el ignoră totul, nu știe nimic, după câte are aerul. Nu-i așa că seamănă și aici cu un silen? Nici o deosebire. Pe dinafară, el este învăluit într-o înfățișare asemenea celeia pe care sculptorul o dă silenului; dar dacă-l deschideți, câtă înțelepciune, iubiți conmeseni, este îngrămădită înăuntru!
e Aflați că nici frumusețea corpului nu-l interesează deloc; nimeni n-ar putea crede cât de mult o disprețuiește. Nu-l interesează nici dacă unul este bogat, nici dacă are parte de vreo cinstire din acelea pentru care lumea de rând îl fericește. Toate astea el le consideră bunuri fără de preț, iar despre noi, ca oameni, spune că nu suntem nimic. Vă asigur! Ironizând și jucându-se cu toți oamenii, așa-și trăiește el viața întreagă. Dar când urmărește un gând serios, dacă cineva îl deschide înăuntru, e de neînchipuit să vezi ce statui sunt acolo! Ci eu le-am văzut odată... și mi-au apărut divine, de aur, frumoase și atât de minunate, că n-aș mai fi putut face nimic altceva decât s-ascult îndată ce mi-ar fi po-
217a runcit Socrate!

Cumpătarea lui

Închipuindu-mi că se preocupă serios de frumusețea mea, crezui că aș putea avea un câștig de pe urma ei și un noroc demn de admirat. Am socotit că, făcându-i pe plac lui Socrate, aș fi putut învăța de la dânsul, în schimb, toată știința pe care o avea el însuși. Eram mândru, firește, și mă consideram grozav, în floarea frumuseții mele. Stăpânit de aceste gânduri, deși nu eram deprins pân-atunci să stau cu el fără altcineva lângă noi, am dat drumul însoțitorului și am rămas numai cu dânsul. Trebuie să vă spun toate așa cum sunt, iar voi ascultați-mă cu luare aminte.
b Dacă spun ceva neadevărat, tu întrerupe-mă, Socrate.

Rămaserăm deci singuri, prietenilor, eu și el. Crezui atunci că-mi va vorbi numaidecât în felul cum se rostește de obicei un iubitor către cel iubit, când sunt singuri; și mă bucuram. Dar nu s-a întâmplat nimic din acestea. El petrecu ziua-ntreagă stând de vorbă cu mine, ca de obicei; apoi se sculă și plecă.

Altă dată l-am chemat să facă împreună cu mine exerciții de gimnastică. Le-am făcut, numai cu gândul că-mi voi ajunge
c scopul cu acest prilej. A făcut și dânsul exerciții cu mine, ba ne-am și luptat împreună; și nu era nimeni de față. Dar, ce să vă spun? Nu s-a întâmplat nimic mai mult. Când am văzut că pe această cale n-ajung la nimic, m-am gândit să întrebuințez împotriva lui un mijloc mai puternic, ca pentru un bărbat ca dânsul, și, odată lupta începută, să nu mă las bătut cu nici un preț, ci să știu cum
d stă lucrul. Îl invit deci la mine, la masă, tocmai cum face îndrăgostitul cu iubitul său. La început nici n-a vrut s-audă; cu timpul însă l-am înduplecat. Când a sosit – era pentru prima dată – s-a așezat la masă și, după ce a mâncat, a vrut să plece. Mie mi-a fost atunci rușine să-l reții și l-am lăsat. A doua oară însă i-am întins o cursă. După ce s-a ospătat, am stat împreună de vorbă până noaptea târziu. Apoi, când s-a sculat să plece, i-am arătat că e târziu și l-am silit astfel să rămână.

El s-a culcat atunci pe patul așezat alături de-al meu. Era chiar patul de pe care cinase. În odaie nu mai dormea nimeni al-
e tul decât noi. Până la acest punct al povestirii, totul desfășurându-se frumos, s-ar putea istorisi față de oricine. Dar nu m-ați asculta povestind de-aici înainte, dacă, întâi – cum e o vorbă – în vin (și fără copii, sau în gura lor) n-ar sta adevărul; și dacă, în al doilea rând, n-aș socoti din parte-mi o nedreptate ca, ajungând la elogiul lui Socrate, să trec cu vederea o faptă mândră de-a lui. Mai mult. Am căzut atunci în patima celor mușcați de năpârcă. Se spune că aceștia nu vor să destăinuie oricui ce au suferit; ei
218a nu vorbesc decât celor care au pătimit la fel. Pasămite, numai pe aceștia îi cred în stare să le-nțeleagă durerea și să-i ierte, dacă în suferința lor au avut cutezanța cine știe căror fapte și vorbe. Așa sunt și eu: mușcat de ceva care e mai dureros încă, am primit cea mai cumplită lovitură ce poate izbi pe cineva în inimă, în suflet, ori cum trebuie să numesc locul ăsta. Am fost în adevăr rănit și mușcat de cuvântul filozofiei, un rău care se ține mai sălbatic ca năpârca, ori de câte ori prinde un suflet tânăr și nu lipsit de înzestrare; rău care-l împinge să facă și să rostească orice, orice...

Văzându-mă deci în fața unor oameni ca Phaidros, ca Aga-
b ton, ca Eryximah, ca Pausanias, ca Aristodem, ca Aristofan (pe Socrate, încalte, ce să-l mai numesc!) și a celor care mai sunt – toți fiind ca mine cuprinși de patima și vârtejul filozofiei – mă puteți asculta, se înțelege, cu toții. Și mă veți ierta, desigur, pen-

tru cele ce-am săvârşit altădată, ca şi pentru cele ce rostesc acum. Cât despre oamenii casei şi cine-o mai fi pe-aci, oameni profani şi de rând, puneţi-le zăvoare grele la urechi[1].

Aşadar prieteni, când lampa s-a stins şi-au dispărut slujitorii, c am găsit nimerit să mă port cu dânsul fără de ocol şi să-i spun cu libertate gândurile ce nutream. L-am înghiontit deci şi i-am zis:

– Socrate, dormi?

– Deloc, zise.

– Ştii ce gânduri mă bat?

– Ce anume?

– Tu-mi pari – zic eu – singurul meu iubitor demn de mine. Observ totuşi că stai la-ndoială dacă trebuie să-mi ceri favoarea. În ce mă priveşte, iată ce cred. Consider fără rost din parte-mi să nu-ţi fiu pe plac, şi în aceasta ca în orice altă împrejurare, cum ar fi de pildă dac-ai avea nevoie de avutul meu, ori de prietenii d mei. Căci eu n-am acum o preocupare mai serioasă decât să mă fac cât mai desăvârşit, şi nu văd sprijin mai hotărât decât tine, în treaba aceasta. Într-adevăr, a nu răspunde dragostei unuia ca tine mi-ar fi mai ruşinos faţă de oamenii chibzuiţi, decât – satisfăcându-te – m-aş ruşina de cei mulţi şi proşti.

Şi dânsul, după ce mă ascultă, zise cu tonul său adânc ironic, atât de caracteristic şi obişnuit:

– O, scumpe Alcibiade! Nu pari să fii cu-adevărat un om de rând, dacă-s adevărate cele ce-ai spus despre mine, dacă am în e adevăr acea putere care să te facă să devii mai bun. Se vede c-ai găsit în mine o nemaipomenită frumuseţe, total deosebită de trăsăturile cele frumoase ce se observă în persoana ta. Dar vezi: adică tu, descoperindu-mi-o, vrei s-o împarţi cu mine, să schimbi adică o frumuseţe pe alta, îţi pregăteşti un câştig mult mai mare decât al meu. Tu-mi dai umbra frumuseţii şi vrei să capeţi de la mine frumuseţi adevărate! Ţi-ai pus în gând, cu alte cuvinte, să schimbi aurul meu pe aramă[2]. Ci ai face mai bine, minunate prie-219a ten, să bagi de seamă ca nu cumva eu să te păcălesc pe tine, cu puţinătatea mea. Poate că ochiul minţii nu-ncepe a fi pătrunzător

---

1 Expresia e luată, probabil, din limbajul iniţiaţilor în misterele orfice, printr-însa, poate, se semnala profanilor părăsirea incintei la un moment dat.

2 Aluzie la un vers din *Iliada*, VI, 236:

"Glaucos de Zeus orbit a făcut cu Tidid învoială
Arme de-aramă să ia pentru arme de aur, ce costă"

tor decât în clipa când porneşte să se-ntunece privirea ochilor trupeşti. Şi tu eşti departe de aşa ceva.

Iar eu, auzind acestea:

– În ce mă priveşte, zic, aşa se prezintă lucrurile: eu n-am
b afirmat nimic altceva decât ce-am avut în cuget. Tu eşti de-acum în drept a hotărî care-i cea mai bună cale de urmat, pentru tine ca şi pentru mine.

– Bună vorbă ai spus acum, adause el. De-aci nainte să ne sfătuim ce-avem de făcut mai bine, şi-n această privinţă şi-n celelalte.

Acestea auzind şi spunând, nu ştiu ce mă făcea să-l cred zdrobit de săgeţile ce-i aruncasem. Mă ridic deci, înainte de a-i lăsa timpul să rostească un cuvânt, şi-mi trag peste el mantaua (era iarnă); apoi mă-nghesui sub mantaua roasă – era a omului
c de aci; cuprind cu braţele această fiinţă cu adevărat divină şi minunată, şi rămân aşa culcat noaptea întreagă. Nădăjduiesc, Socrate, că nici aci nu vei spune că mint. La capătul acestor încercări am constatat că tot el a biruit; căci m-a disprețuit, şi-a bătut joc de floarea frumuseţii mele. Şi eu, judecătorilor (da, vă fac judecători pentru disprețul lui Socrate), eu care credeam că e ceva de mine, măcar în privinţa aceasta! Aflaţi prin urmare – şi v-o jur pe zei şi zeiţe – că m-am sculat de lângă Socrate fără să se fi-n-
d tâmplat nimic mai mult decât dac-aş fi dormit cu tata ori cu un frate mai mare.

Vă daţi acum seama în ce stare de spirit mă aflam faţă de el? Eu care, pe de o parte mă vedeam învins, pe de alta însă nu încetam a-i admira şi firea, şi cumpătarea, şi bărbăţia. Eu, cel bucuros c-am dat peste un om căruia nu i-am găsit pân-acum pereche la înţelepciune şi tărie de suflet! Urmarea? N-am găsit mijlocul nici să mă supăr pe dânsul, nici să mă lipsesc de tovărăşia lui; dar nici nu eram dumirit cum să-l aduc pe drumul dorit de mine.
e Căci ştiam bine că prin bani omul acesta era mult mai greu de atacat decât Aias prin fier, iar singura cale prin care-mi închipuiam că va fi prins îmi scăpase acum din mâini! Şi astfel – nu mai ştiam ce să fac: eram mai robit acestui om decât a fost vreodată robit cuiva un sclav adevărat.

Socrate nu atârnă de cele exterioare

Astea erau, până atunci, toate legăturile dintre noi; şi după ele veni campania ce-am făcut-o amândoi la Potideea[1], unde ne întâlneam regulat la masă. Să amintesc însă că acolo m-a întrecut nu numai pe mine, în îndurarea muncilor militare, dar pe toţi ceilalţi. Ori de câte ori, din cauza întreruperii legăturilor undeva, eram siliţi să ajunăm, cum se-ntâmplă la război, nimic nu
220a erau ceilalţi pe lângă dânsul în privinţa rezistenţei. În schimb, când eram la belşug, el singur era-n stare să mănânce şi să bea cât patru. Şi n-o făcea fiindcă vroia, ci fiindcă era silit. Şi-i biruia pe toţi. Dar cel mai minunat lucru dintre toate era că totuşi nici un om nu l-a văzut beat pe Socrate, niciodată; şi dovada o veţi avea, cred, numaidecât. Cât priveşte modul cum răbda asprimea iernii (şi-s ierni cumplite pe-acolo), făcea adevărate mi-
b nuni. Am avut multe prilejuri să-l văd, dar o dată mi-aduc aminte că era pe un îngheţ spăimântător; toţi ceilalţi, sau nu ieşeau din case sau, dacă vreunul se-ncumeta să iasă, îşi lua cele mai năstruşnice veşminte, cea mai călduroasă încălţăminte, înfăşurându-şi picioarele fie cu postav, fie cu blăniţe de miel. Socrate a ieşit cu dânşii având aceeaşi haină pe care o purta obişnuit şi înainte; şi a ieşit desculţ şi a umblat pe gheaţă mai lesne decât cei încălţaţi. Iar soldaţii se uitau cam chiorâş la dânsul, ca la unul ce le-ar arăta dispreţ.

c Iată cât priveşte răbdarea.

"Dar să mai spun ce făcu şi-ndură cetăţeanul năstruşnic"...[2]

Într-una din zile, pe când era în campanie tot acolo, s-a întâmplat un lucru demn de auzit. Începu a sta pe gânduri într-un loc şi rămase acolo în picioare, meditând, chiar din revărsatul zorilor. Apoi, cum nu se lămurea asupra obiectului cercetării sale, nu s-a mai urnit din loc, ci a stat reflectând mai departe. Şi se făcuse miezul zilei şi oamenii se uitau la dânsul, minunându-se, şi-şi spuneau unul către altul că Socrate stătea în acel loc din
d zori, meditând la te-miri-ce! Şi când unii dintre cei care-l văzuseră îşi sfârşiră, despre seară, lucrul, după ce mâncară, îşi scoa-

---

1 Oraş în Macedonia, implicat în cauzele războiului peloponesiac. Ridicându-se împotriva Atenei, în 432 î.Chr., fu readus la supunere după un asediu de doi ani, în 430. Vezi *Apărarea lui Socrate*, 28 e.

2 *Odiseea*, IV, 242. Astfel povesteşte Elena despre Odiseu.

seră afară paturile de campanie (era vară atunci), atât ca să se culce la aer cât şi spre a urmări dacă Socrate rămâne şi noaptea acolo. Iar el rămase până s-a făcut ziuă şi apăru soarele. Atunci zise întâi o rugăciune către soare, şi apoi se făcu nevăzut.

Curajul lui Socrate

Să vi-l arăt acum, dacă vreţi, cum era în lupte; căci şi asta-i drept să cunoaştem. Când avu loc lupta din care eu am ieşit aşa de bine încât strategii mi-au acordat răsplata vitejiei, nimeni altul nu m-a scăpat – din câţi oameni erau acolo – decât dânsul.
e Căzusem rănit, iar el n-a vrut să mă părăsească, şi mi-a scăpat atât armele cât şi pe mine[1]. Ştii, Socrate, că eu i-am îndemnat atunci pe strategi să-ţi dea ţie răsplata vitejiei. De asta, cel puţin, n-ai să mă ţii de rău, şi nici nu-mi poţi spune că mint. Ei bine, când strategii, punând preţ mai mare pe nobleţea mea, voiră să-mi dea mie acele însemne, tu te-ai arătat mai pornit chiar decât dânşii în a susţine că nu tu, ci eu să iau răsplata.

N-ar fi, prieteni, fără interes să vă atrag luarea-aminte şi asupra purtării lui Socrate când armata noastră a fost pusă pe fugă
221a şi se retrăgea de la Delion. S-a întâmplat atunci să-l întâlnesc. Eram călare; dânsul, pe jos, greu-înarmat. Toţi oamenii se risipiseră, iar el se retrăgea, împreună cu Laches. Întâlnindu-i pe drum, îndată ce i-am văzut, le-am dat curaj, spunându-le că nu-i voi părăsi. Acolo l-am putut studia pe Socrate încă mai bine decât la Potideea. În adevăr, cum eu eram călare, aveam mai pu-
b ţine motive să mă tem pentru viaţă. Mi-am dat mai întâi seama cu cât întrecea el în stăpânire de sine pe Laches. În al doilea rând, băgai de seamă că-şi păstra şi acolo mersul de aici; ca să mă exprim, Aristofan, cu un vers dintr-ale tale, avea mersul mândru şi arunca ochii pieziş împrejur[2]. Cu aceeaşi linişte observa şi pe aliaţi şi pe inamici, fiind lămurit tuturor, până foarte departe, că oricine s-ar fi atins de acest bărbat ar fi fost întâmpinat cu cea mai bună dispoziţie de luptă. De aceea s-au şi întors în siguranţă, şi el, şi tovarăşul. Doar în război, cel mai adesea inamicul nu se atinge de cei cu asemenea înclinări, ci mai de-
c grabă de cei puşi pe retragere şi fugă.

---

1 Cf. Plutarh, *Viaţa lui Alcibiade*, 195 A.
2 *Norii*, 362.

Socrate n-are pereche

Multe altele ar mai putea spune cineva întru preamărirea lui Socrate, lucruri minunate. Se-nțelege, în ce privește unele dintre gesturile sale, ele s-ar putea lesne învedera și la alții; sunt însă unele care-l fac vrednic de orice admirație, gesturi care nu seamănă cu ale nimănui, nici dintre cei vechi, nici dintre cei acum în viață. În adevăr, cum anume a fost Ahile, o înțelege oricine prin comparație cu Brasidas[1] și cu alții. În Pericle vedem pe Nestor[2] și Antenor[3]... și tot astfel cu atâția, pe care i-am putea
d asemui în același mod. Dar ca omul acesta de-aici, în originalitatea, în persoana și cuvintele lui, în zadar veți căuta unul, nici să se apropie de el, fie la cei de față, fie la cei din vechime – afară dacă nu-l comparați, cum am făcut eu, nu cu oameni, ci cu sileni și satiri, pe el și cuvântările lui. Pomenesc de asta, fiindcă am scăpat din vedere la început să arăt că și cuvântările lui sunt asemenea silenilor care se întredeschid. Când vrea cineva să le-as-
e culte, i se pare, la început, că-s lucruri cu totul în râs. Vorbele și frazele lui sunt, pe dinafară, ca pielea unui satir obraznic. Nu vorbește decât despre catâri, fierari, cizmari, tăbăcari; și pururea pare a întrebuința aceleași expresii pentru a spune aceleași lucruri; încât omul fără experiența modului său de vorbire sau cel lipsit de inteligență găsește vrednice de râs asemenea gânduri și
222a vorbe. Dar să le deschidă cineva și să caute a pătrunde sensul lor mai adânc! Va găsi, întâi, că pe dinăuntru sunt singurele pline de noimă; va recunoaște, în al doilea rând că, fiind cu-adevărat divine, conțin în ele nenumărate întruchipări ale desăvârșirii, că se referă la o sumedenie de subiecte, cu deosebire la tot ce se cuvine să aibă în vedere unul care țintește împlinirea sa ca om.

Socrate și iubirea tinerilor

Iată, prieteni, acestea sunt pricinile pentru care îl laud pe Socrate. Cât despre cele pentru care-l țin de rău, le-am amestecat prin laude, atunci când v-am vorbit de jignirile ce mi-a adus.
b De altfel, asemenea lucruri nu le face numai cu mine, ci și cu

---

1 Brasidas, general și om politic spartan. În războiul peloponesiac, el fu învingător și muri ca un erou, în lupta de la Amphipolis, în 424 î.Chr.

2, 3 Nestor și Antenor, primul la greci, celălalt la troieni, s-au bucurat – după poemele homerice – de un renume similar, fiind oameni cu multă socoteală și foarte pricepuți oratori.

Charmides[1] al lui Glaucon, cu Eutidem[2] al lui Diocles şi cu mulţi alţii, pe care îi înşală făcând pe îndrăgostitul. De fapt, el joacă rolul iubitului mai degrabă decât pe-al iubitorului. De aceea, te fac şi pe tine atent, Agaton, să nu te laşi înşelat de dânsul, ci, luând aminte la încercările noastre, să tragi şi tu un folos, nu cumva să faci ca tinerelul din poveste, care nu-nvaţă decât din păţanie.

c Când Alcibiade spuse acestea, se stârni deodată râsul, din pricina sinceritătii cu care vorbea şi fiindcă lăsa impresia că se poartă ca un îndrăgostit faţă de Socrate.

Atunci, Socrate:

– Bine, Alcibiade, zise el, dar tu eşti treaz de-a binelea! Altminteri n-ai fi fost în stare s-aduci vorba aşa de măiestrit şi pe departe, pentru a tăinui cele ce urmăreşti cu adevărat; nici să strecori la sfârşitul cuvântării, aşa ca din întâmplare, pe celelalte. Doară ţinta unică a vorbirii tale e să bagi zâzanie între mi-
d ne şi Agaton, arătând că nu trebuie să iubesc pe altul afară de tine şi că Agaton nu trebuie să fie iubit de nimeni afară de tine. Dar nu ne-ai păcălit! Piesa ta cu satiri şi sileni a devenit acum lămurită. Ia aminte deci, iubite Agaton, să nu iasă el cu ceva deasupra. Fii astfel pregătit, ca nimeni să n-aibă putinţa a ne despărţi prin vrajbă.

Atunci, Agaton:

– Da, da, Socrate, te-apropii mult de adevăr. Pentru mine, dovada stă în faptul că s-a aşezat la masă între mine şi tine doar să
e ne despartă! Dar nu va ieşi deasupra întru nimic, căci voi veni şi eu să mă aşez lângă tine.

– Perfect, adăugă Socrate. Stai colea, mai jos de mine.

– Doamne, exclamă Alcibiade, câte mai îndur şi eu de la omul acesta! Vrea să mă înfrângă pe toată linia. De nu mai mult, îngăduie cel puţin atâta, minunatule: să stea Agaton între noi.

– Cu neputinţă, zise Socrate. Întrucât tu mi-ai făcut elogiul, se cade acum să-l laud şi eu pe cel din dreapta. Dacă însă Agaton se aşază mai jos de tine, cu siguranţă că nu-mi va face elogiul
223a înainte ca el însuşi să fi fost preamărit de mine. Fii deci mai în-

---

1 Charmides era unchiul dinspre mamă al lui Platon; a fost membru al guvernului celor treizeci de tirani.

2 Euthydemos, de aici, nu poate fi personajul dialogului platonic cu acest nume; este mai degrabă tânărul de care Xenofon (*Memorabilia*, IV, 2 şi 6) ne spune că a fost făcut adept de Socrate.

găduitor, mărite prieten, şi nu pizmui laudele ce voi s-aduc acestui tânăr; grozav doresc să-l ridic în slăvi.

– Minunat! exclamă Agaton. Alcibiade, nu-i chip să rămân pe loc, trebuie să mă mut cu orice preţ, spre a fi lăudat de Socrate.

– Astea-s lucruri obişnuite, adăugă Alcibiade. Când e la mijloc Socrate, nu-i cu putinţă altuia să-şi ia partea lui de la tinerii frumoşi. Iată ce uşor a găsit el un motiv convingător pentru a-l aşeza pe acesta lângă sine.

b. *Epilog*

Agaton se ridică, cu gândul să vină lângă Socrate. Dar deodată se pomeniră în uşă c-o ceată de cheflii. Şi, cum uşile erau deschise, fiindcă tocmai atunci ieşise cineva, aceia dădură năvală, înaintară până la noi şi se aşezară la masă. Toate vuiră de zgomot, nimic nu rămase la locul său şi furăm nevoiţi să ne aşternem pe băut, să bem mult...

Aristodem povestea, mai departe, că în acel moment Eryximah, Phaidros şi alţi câţiva s-au sculat şi-au plecat. Pe el l-a furat
c somnul şi a dormit multă vreme, căci nopţile erau mari atunci. Când se trezi, spre ziuă, cântau cocoşii. Deşteptat, el se uită primprejur; văzu că unii adormiseră, alţii plecaseră. Numai Agaton, Aristofan şi Socrate, treji încă, sorbeau pe rând dintr-o stacană mare, trecându-şi-o spre dreapta.

Socrate discuta cu dânşii. Ce anume vorbeau – Aristodem spunea că nu-şi mai aminteşte bine, mai ales că, dormind, n-apu-
d case măcar convorbirea de la început, şi-i era capul greu de somn.

Mai însemnat, zicea el, era faptul că, până la urmă, Socrate izbutise să-i facă pe ceilalţi a recunoaşte, împreună cu dânsul, că autorul de comedii trebuie să ştie a face şi tragedii; că autorul care face tragedii printr-un meşteşug deosebit este şi creator de comedii. Însă după ce-au fost siliţi să admită şi asta, nu-l mai putură urmări, căci adormiră şi ei. Cel dintâi aţipise Aristofan. După el, când zorile se revărsau, pică şi Agaton.

Când îi adormi bune, Socrate se sculă şi plecă. Aristodem îl urmă, ca de obicei. Îl văzu luând drumul spre Lyceu[1], unde se duse să facă o baie şi să petreacă restul zilei, cum făcea din când în când. Astfel îşi trecu ziua, iar către seară se întoarse acasă, la odihnă.

---

1 Lyceul era unul dintre cele trei gymnazii ale Atenei, aşezat la răsărit de oraş, pe râul Illisos, acest aşezământ era închinat lui Apollo Lycianul.

PHAIDON

(sau despre suflet)

În românește de C. PAPACOSTEA

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

57a *Introducere la istorisirea lui Phaidon*[1]

ECHECRATES: Phaidon, ai fost tu însuți la închisoare, lângă Socrate, în ziua când a băut otrava? Sau ai auzit de la altul cele din urmă cuvinte ale lui?

PHAIDON: Am fost însumi de față, Echecrates[2].

ECHECRATES: Atunci spune-mi și mie ce-a zis omul înainte de moarte? Cum și-a dat sfârșitul? Aș asculta cu plăcere așa ceva, mai ales că de la noi, din Phlius, nu se duce acum nimeni
b la Atena și nici de acolo cam de mult n-a venit vreun oaspete care să ne poată spune cu de-amănuntul împrejurările morții lui. Am aflat doar că a băut otrava și a murit. Mai mult decât atât nimeni nu ne-a putut spune.

58a PHAIDON: Așadar, n-ați aflat nici măcar în ce fel s-a desfășurat judecata lui?

ECHECRATES: Ba da, asta ne-a spus-o cineva. Însă ne-am mirat mult că, deși judecata se încheiase de-atâta vreme, el a murit, se pare, mult mai târziu. Pentru ce această întârziere, Phaidon?

PHAIDON: A fost o simplă întâmplare cu el, Echecrates; s-a întâmplat anume ca tocmai în preziua judecății să fie încununată pupa corabiei pe care atenienii o trimit la Delos.

ECHECRATES: Dar ce-i cu această corabie?

PHAIDON: După spusa atenienilor, asta e corabia cu care
b Theseus a adus odinioară în Creta cele două cete, șapte băieți și șapte fete. El i-a scăpat de la moarte, mântuindu-se în același timp și pe sine. După câte se spune, făgăduiseră atunci lui Apollo că, dacă scapă cu viață, vor face la Delos în fiecare an câte o

---

1 Phaidon din Elida, filozof, prieten al lui Socrate și Platon. A fost capul școlii eretriace din Elida și autor al câtorva dialoguri socratice (pierdute).

2 Echecrates, originar din Locris; a locuit în Phlius (în Peloponez). Filozof pitagorician.

procesiune; aceasta-i solia pe care, de-atunci şi până acum o trimit mereu, în tot anul, pentru cinstirea zeului. Încă din clipa când începe procesiunea, a rămas la ei lege ca, în răstimpul acesta, oraşul să se păstreze nepângărit şi nimeni să nu fie executat în numele statului, până ce corabia ajunge în Delos şi se întoarce iarăşi acasă. Aceasta ţine câteodată multă vreme, dacă se întâmplă ca vânturile să-i întoarcă din drum. Începutul procesiunii se socoteşte din ziua când preotul lui Apollo încoronează pupa co-
c rabiei, fapt care a avut loc, cum zic, tocmai în ajunul zilei de judecată.

Iată pentru ce Socrate a stat aşa de mult în închisoare, între judecată şi moarte.

ECHECRATES: Dar ce s-a întâmplat în preajma morţii, Phaidon? Care au fost cuvintele rostite de el, care faptele săvârşite? Cine a fost de faţă dintre prietenii acestui om? Nu cumva dregătorii n-au îngăduit nimănui să stea lângă el? Nu cumva a murit fără nici un prieten pe-aproape?

d PHAIDON: Nicidecum. Au fost câţiva lângă el, ba chiar mulţi.

ECHECRATES: Toate astea fii bun şi povesteşte-ni-le cât mai amănunţit; bineînţeles, dacă nu se întâmplă să ai cumva vreo treabă.

PHAIDON: Dar sunt liber, şi voi încerca să vă povestesc; mai cu seamă că pentru mine a fost totdeauna cel mai plăcut lucru din toate să-mi amintesc de Socrate, fie că eu însumi aş vorbi despre el, fie că aş asculta pe altul povestind.

ECHECRATES: O, Phaidon, dar nu simt într-altfel, ci întocmai ca tine, şi cei ce te vor asculta. Încearcă deci să ne povesteşti toate, cât poţi mai cu de-amănuntul.

e *Istorisirea*

PHAIDON: Într-adevăr, ciudate simţiri m-au stăpânit în clipele acelea. Parcă nu mă cuprinsese mila pentru un prieten la a cărui moarte eram de faţă. Ci fericit îmi apărea, o, Echecrates, acest bărbat şi pentru cumpătarea, şi pentru învăţăturile, şi pentru liniştea, şi pentru măreţia sfârşitului său. Mi se înfăţişa nu ca unul care coboară în lumea lui Hades lipsit de harul divin, ci ca unul care şi acolo avea să fie fericit, dacă a fost într-adevăr cine-
59a va fericit. De asta, zic, n-am fost cu totul cuprins de acea jale ce pare firească omului care stă în faţa unei asemenea pierderi. Dar iarăşi, n-am simţit nici plăcerea obişnuită a convorbirilor filo-

zofice – căci şi filozofie am discutat atunci – ci nu ştiu cum, un sentiment ciudat se isca în sufletul meu, un amestec cu totul neobişnuit de plăcere şi în acelaşi timp de durere, când mă gândeam că el avea să moară în curând. Şi toţi care eram de faţă treceam prin aceeaşi stare sufletească: aci râdeam, aci plângeam, în-
b deosebi unul dintre noi, Apollodor. Îl ştii, cred, şi-i cunoşti firea.

ECHECRATES: Cum să nu.

PHAIDON: Ei bine, el era cu desăvârşire zdrobit. Dar şi eu eram zbuciumat, şi alţii.

ECHECRATES: Cine a mai fost de faţă, Phaidon?

PHAIDON: Dintre compatrioţi erau acolo: acest Apollodor[1], Critobul[2], cu tatăl său; mai era Hermogenes[3], Epigenes[4], Eschines[5] şi Antisthenes[6], era şi Ctesippos[7] din Paiania şi Menexenos[8] şi alţi câţiva dintre localnici. Platon[9] însă, pe cât mi se pare, era bolnav.
c ECHECRATES: Dar străini erau?

PHAIDON: Da: Simmias Tebanul[10], Cebes[11], Phaidondes[12], Eucleides din Megara[13] şi Terpsion[14].

---

1 Apollodoros din Phaleron, un discipol pasionat al lui Socrate. În *Banchetul*, Platon anume îl alege pe dânsul să povestească şi-l pune în rolul pe care-l are aci Phaidon.

2 Critobulos, fiul lui Criton, şcolarul lui Socrate; autor a 17 dialoguri şi al unei *Apologii socratice* – opere pierdute.

3 Hermogenes, fiu al lui Hipponicos şi frate al lui Callias "cel bogat", de care se vorbeşte în *Apărarea lui Socrate*, 20 e; Hermogenes este un personaj important în dialogul *Cratylos*.

4 Epigenes, fiul lui Antyphon (vezi *Apărarea lui Socrate*, 33 e).

5 Aishines, fiul lui Lysanias *(Ibidem)*; este presupusul autor al unor dialoguri socratice pierdute.

6 Antisthenes din Atena, născut între anii 436 şi 424; a întemeiat, în gimnaziul numit Kynosarges, o şcoală filozofică proprie, şcoala cinică, din care se va naşte mai târziu, prin Zenon, stoicismul. Antisthenes este şi autorul unor dialoguri şi al unui tratat *Despre Adevăr*. Adversar înverşunat al lui Platon, în ce priveşte teoria Ideilor.

7 Ctesippos din Paiania (Atica); tânăr renumit prin frumuseţea sa şi printr-un deosebit talent în discuţiile filozofice. Personaj în dialogurile platonice *Euthydemos* şi *Lysis*.

8 Menexenos, personaj în dialogul *Lysis* şi protagonist în dialogul ce-i poartă numele.

9 Platon; este vorba de însuşi autorul, marele filozof, după unele versiuni, când Platon a aflat de osândirea lui Socrate, s-a îmbolnăvit de întristare şi n-a mai putut lua parte la cele din urmă ceasuri ale filozofului. Este în orice caz semnificativ şi interesant felul cum autorul caută să se explice şi, într-o oarecare măsură, să se şi scuze că a lipsit.

10, 11, 12 Simmias, Cebes şi Phaidondes, toţi trei din Teba. Simmias şi Cebes au fost mai întâi şcolarii filozofului pitagorician Philolaos. Cel dintâi a oferit suma necesară pentru a scăpa pe Socrate din închisoare; *(Criton*, 45 b; *Phaidon*, 242 b). Phaidondes a fost şcolarul lui Socrate, numai.

13 Eucleides din Megara, unul dintre prietenii şi şcolarii mai vârstnici ai lui Socrate; a fost capul şcolii eristice (sau dialectice) din Megara. O interpretare şi orientare eleată a filozofiei lui Socrate – aceasta era în esenţă fondul doctrinei megarice.

14 Terpsion, prieten al lui Eucleides; în dialogul platonic *Teetet*, acestui Terpsion i se citeşte reproducerea, în scris, a dialogului despre cunoaştere, ce avusese loc între Socrate şi tânărul Theaitetos; era un adept al credinţelor pitagoriciene.

ECHECRATES: Cum? Oare să nu fi fost acolo Aristippos[1] şi Cleombrotos[2]?

PHAIDON: Nu, fireşte, de vreme ce se zicea că sunt la Egina.

ECHECRATES: Altul, care mai era de faţă?

PHAIDON: Aceştia, cred, erau toţi.

ECHECRATES: Ce s-a petrecut aşadar? Ce discuţii zici că au avut loc?

PHAIDON: Voi încerca să-ţi povestesc toate, dintru început. d În adevăr, şi eu şi ceilalţi ne făcusem obiceiul să ne strângem în jurul lui Socrate; şi, fireşte, mai ales în zilele dinaintea morţii. De cum se revărsau zorile, ne dădeam întâlnire la tribunalul unde se judecase procesul, căci era aproape de închisoare. Astfel, în fiecare dimineaţă aşteptam acolo până se deschidea închisoarea, convorbind unii cu alţii. Închisoarea nu se deschidea aşa devreme. Când apoi ni se dădea drumul, intram la Socrate şi ne petreceam cu el cea mai mare parte a zilei. De bună seamă, atunci ne-am adunat mai de dimineaţă, căci aflasem din ajun, când ie- e şisem seara din închisoare, că a sosit corabia de la Delos. Îndată ne-am îndemnat unii pe alţii să venim cât mai devreme la locul obişnuit. Şi am venit. Ne-a ieşit înainte paznicul, care ne întâmpina de obicei şi care ne-a spus să aşteptăm, să nu intrăm înainte ca el să ne vestească. "Acum, zise el, Cei Unsprezece[3] dezleagă de lanţuri pe Socrate şi-i fac cunoscut că în această zi îşi va da sfârşitul". Nu după multă zăbavă se întoarse şi ne spuse să intrăm.

60a Am intrat şi am aflat pe Socrate tocmai dezlegat de lanţuri; iar pe Xantipa[4] – cred că o cunoşti – o găsirăm lângă el, împreună cu copilul cel mic[5]. Atunci Xantipa, cum ne-a văzut, începu să se vaite şi să rostească vorbe cum spun de obicei femeile.

---

1 Aristippos din Cirene; la început şcolar al lui Socrate; pe urmă, ca sofist, a dus o viaţă de rătăciri, învăţând şi pe alţii sofistica şi primind în schimb plată. Este întemeietorul şcolii "hedoniste" (care găsea idealul vieţii în plăcerea clipei trecătoare) din Cirene, în nordul Africii.

2 Cleombrotos din Ambrakia (Epir). Despre acest înfocat adept al lui Socrate ştim prea puţin; se zice între altele că, citind opera *Phaidon*, s-a sinucis aruncându-se în mare. După unii cauza sinuciderii era mustrarea ce l-a cuprins că a neglijat să vină la execuţia lui Socrate. După alţii (Cicero, *Tusculanae*, I, 34), explicaţia o dădea faptul că opera *Phaidon* l-a convins că-i mai bine să moară. De altfel, şi în acest pasaj se observă o nuanţă de dojană la adresa lui Aristippos şi Cleombrotos – mai cu seamă că Egina nu era departe.

3 Aceşti Unsprezece (dregători) reprezentau: cele zece triburi ale Aticii, împreună cu secretarul delegaţiei.

4 Soţia lui Socrate; femeia cu renumele de-a fi fost rea. A fost totuşi o bună mamă şi, precum ne arată locul de mai sus, o soţie iubitoare.

5 Menexenos.

"Ah Socrate, pentru ultima dată prietenii îți vorbesc acuma! Pentru ultima dată le vorbești tu"! Și Socrate, privind spre Criton, zise:

– S-o ducă cineva acasă, Criton.

Atunci niște însoțitori ai lui Criton o luară de acolo, în timp ce dânsa țipa și se lovea în piept.

b *Vorbește Socrate. Plăcerea și durerea*

Socrate, așezându-se în capul oaselor pe pat, își îndoi piciorul, îl frecă cu o mână și zise, pe când îl freca:

– Ce lucru ciudat pare, dragii mei, ceea ce oamenii numesc plăcere! Ca printr-o minune, ea se naște firesc în legătură cu ce pare contrar ei. E adevărat, acestea două nu se-ntâlnesc în același timp în om, dar dacă cineva urmărește pe una din ele și o dobândește, va fi întrucâtva silit să primească și pe cealaltă, întoc-
c mai ca două lucruri strâns legate la câte un capăt al lor. Am impresia, zise el, că dacă Esop[1] ar fi cugetat la aceasta, ar fi făcut și o fabulă: cum că Zeul, voind să împace aceste două lucruri ce se războiesc, fiindcă n-a putut, s-a mulțumit să le lege strâns laolaltă capetele; și de aceea, când se ivește cuiva una din ele, îndată și apare și a doua. Tot astfel mi s-a părut și mie: după ce, din cauza lanțului, am resimțit la picior o durere, iată, parcă însoțind-o, sosește acum plăcerea[2].

Socrate compune poezii

Atunci Cebes îl întrerupse:

– Zău, zise el, ce bine ai făcut, Socrate, că mi-ai adus aminte.
d Privitor la poeziile pe care le-ai făcut, punând în versuri spusele lui Esop, precum și privitor la imnul către Apollo, m-au și întrebat câțiva până acum; foarte de curând m-a întrebat Euenos[3]: ce

1 Aisopos: celebrul fabulist, a fost contemporan cu Solon și cu cei șapte înțelepți.

2 Este interesantă interpretarea filozofică pe care A. Fouillée o dă acestui pasaj, în introducerea ediției sale din *Phaidon*, p. VI: "Punând aceste vorbe în gura lui Socrate, Platon a vrut desigur să ne dea mai întâi o imagine a vieții sensibile și pământești... Totul este amestecat, totul este mobil în ceea ce numim existența prezentă: suferim, ne bucurăm, suferim iarăși; nimic statornic și în siguranță. Este asta o viață liberă? Nu. Degeaba vei dezlega lanțurile care fac pe un om să sufere, căci nu-i vei aduce prin aceasta adevărata libertate; el nu va cunoaște decât plăcerea născută dintr-o suferință care trebuie să reapară. Lumea sensibilă este o necontenită succesiune de contrarii: a trăi în această lume este numai a deveni, dar nicidecum a fi."

3 Euenos din Paros, poet elegiac și filozof sofist; este același despre care se vorbește în *Apărarea lui Socrate*, 20 a-b; *Phaidon*, 267 a.

gând anume ai avut, de când ai venit aci, că te-ai apucat să scrii
şi poezii, tu care n-ai compus nimic până acum? Dacă ţii să-i pot
da un răspuns lui Euenos, când mă va întreba iarăşi – şi ştiu bine
că mă va întreba – lămureşte-mă, ce trebuie să-i spun?

– Foarte simplu, zise Socrate, spune-i adevărul, Cebes. Răs-
punde-i că le-am compus nu cu gândul de a mă lua la întrecere
c cu el sau cu operele lui – ştiam doar că asta nu-i uşor – ci pen-
tru a încerca să descopăr ce vor să spună nişte vise ce am tot avut
şi să-mi împlinesc astfel o datorie sacră, ca să ştiu dacă în ade-
văr aceasta era arta cu care de atâtea ori m-au îndemnat ele să
mă îndeletnicesc. Iată anume despre ce e vorba. Deseori în cursul
vieţii am avut acelaşi vis, arătându-mi-se când sub o înfăţişare
când sub alta, totdeauna însă rostindu-mi aceleaşi cuvinte: "So-
crate, îmi zicea el, creează opere de artă!". Iar eu, tot ce-am făcut
61a pân-acum am socotit că este după îndemnul şi stăruinţa visului;
căci întocmai cum sunt îndemnaţi alergătorii la curse, aşa mă
mâna şi pe mine visul să lucrez mai departe precum lucram, adi-
că să mă îndeletnicesc cu arta, dat fiind că filozofia este supre-
ma artă şi că mă ocupam cu ea[2]. Acum însă, după ce s-a judecat
procesul şi fiindcă sărbătorirea zeului a oprit ca eu să mor în-
dată, am găsit cu cale ca, dacă în vis mi s-a poruncit cumva să
compun opere de artă obişnuită, să nu mă abat de la această po-
runcă, ci să compun, socotind că în tot cazul este mai sigur să nu
b părăsesc viaţa înainte de a-mi împlini datoria de supunere către
vis, compunând poezii. Am făcut astfel şi eu versuri, mai întâi
în cinstea zeului căruia îi revenea jertfa de azi. Apoi, după zeu,
cugetând că un poet, dacă doreşte să fie poet, trebuie să pună în
versuri mituri iar nu discursuri, şi cum însumi nu eram un astfel
de creator de mituri, am pus în formă poetică povestirile ce-am
avut la îndemână, pe care le-am ştiut, anume ale lui Esop, aşa
cum mi-au venit în minte. Acestea, Cebes, spune-le lui Euenos,
precum şi că-i doresc sănătate; iar dacă-i înţelept, să mă urmeze
c cât mai degrabă. Eu plec, pe cât se pare, astăzi; aşa-i porunca
atenienilor.

---

1 Prin termenul *muzică*, grecii înţelegeau toate acele preocupări ce erau inspirate de muze şi se refereau la cultura spiritului şi a sentimentelor (de pildă: literatura, muzica, dansul), în opoziţie cu îndeletnicirile ce ţintesc la desăvârşirea puterilor şi formelor trupeşti; acestea din urmă se cuprindeau în termenul *gimnastică*. De aceea am tradus prin "opere de artă".

2 Pentru o mai precisă determinare a ideii că "filozofia este cea mai înaltă formă de muzică", cf. Platon, *Republica*, 402 b-c.

PARTEA ÎNTÂI

Filozoful în fața morții. Sinuciderea

Și Simmias zise:

– Socrate, ce fel de îndemn îi dai lui Euenos? Doar de multe ori l-am întâlnit și, din câte știu, pentru nimica-n lume el nu te va asculta de bunăvoie.

– Cum, zise Socrate, Euenos nu-i iubitor de înțelepciune?

– Mi se pare că da, răspunse Simmias.

– Atunci și Euenos ar trebui să mă urmeze și oricine se împărtășește în mod serios de la această preocupare. Totuși, desigur că nu-și va face seama singur; se zice că așa ceva nu-i legiuit.

d În timp ce spunea acestea, își coborî picioarele la pământ și, stând astfel, continuă convorbirea. Atunci Cebes îl întrebă:

– Cum înțelegi, Socrate, că pe de o parte nu-i legiuit să-și facă cineva seama singur, iar pe de alta filozoful are dorința de a urma pe cel ce a părăsit viața?

– Cum, Cebes, n-ați auzit, nici tu, nici Simmias, nimic despre lucruri de felul acesta, voi, care ați fost împreună cu Philolaos?[1]

– Nimic lămurit, Socrate.

– De altfel și eu vorbesc despre acestea numai din auzite; totuși, cele ce le-am aflat întâmplător, nu preget să vi le împărtășesc și vouă. Poate, sau mai ales, se cuvine ca tocmai cel care este pe punctul de a pleca din viața de-aici în cealaltă să cerceteze și să povestească cele ce se spun asupra acestei călătorii,

e cum anume ne-o închipuim. Ce am putea face altceva în răstimpul ce ne rămâne până la asfințitul soarelui?[2]

– Pentru care cauză, Socrate, se zice că nu-i legiuit ca omul să se omoare singur? Eu parcă am mai auzit asta – cum m-ai întrebat și tu adineauri – de la Philolaos, încă de când era printre noi, și chiar de la alți câțiva, anume că nu s-ar cădea s-o facem. Dar pân-acum n-am aflat nimic lămurit asupră-i, de la nimeni.

– Este nevoie de râvnă, zise el. Numai așa ai putea-o înțelege

62a lesne. Poate ți se va părea de mirare că numai un fapt ca acesta

---

1 Philolaos din Croton (sau poate din Tarent), gonit din Italia, a trăit câtva timp în Teba, unde a avut ca elevi pe Simmias și Cebes. A fost un reprezentant al filozofiei pitagoreice, cu specială privire asupra sistemului cosmic.

2 Exista în Atena o lege care împiedica execuția în timpul zilei.

este cu desăvârşire simplu, printre toate celelalte, şi că nu i se întâmplă omului la fel ca în alte privinţe. Sunt împrejurări când este mai bine să mori decât să trăieşti, precum sunt oameni pentru care moartea ar fi mai bună decât viaţa; poate ţi se pare de mirare că unor astfel de oameni, pentru care este mai bine să fie morţi, nu le e totuşi legiuit să-şi facă ei înşişi bine lor, ci trebuie să aştepte un alt binefăcător.

Şi Cebes, surâzând liniştit:

– Ştie Zeus, aşa o fi, zise el exprimându-se în dialectul său.

– În adevăr, s-ar părea, urmă Socrate, că este lipsit de raţiune;
b totuşi nu este, ci ar putea să aibă oarecare temei. Vorbind în termeni iniţiatici[1] asupra acestor lucruri, gândul cum că noi, oamenii, suntem aci ca într-un post de pază, şi că, firește, nu se cade să-l părăsim şi să fugim, mi se pare un gând măreţ şi nu uşor de pătruns. Există totuşi ceva, Cebes, care pare să exprime o bună judecată: că zeii sunt fiinţe ce se îngrijesc de noi şi că noi, oamenii, suntem o parte din avutul lor. Nu găseşti şi tu astfel?

– Ba găsesc, zise Cebes.

c – Atunci, continuă Socrate, poate că şi tu, dacă vreunul din bunurile tale, un sclav de pildă, s-ar sinucide fără ca tu să-i fi dat de înţeles că vrei ca el să moară, nu-i aşa că te-ai supăra? Şi, dacă ţi-ar sta la-ndemână vreo pedeapsă, nu l-ai şi pedepsi?

– Desigur, zise el.

– Tocmai de aceea poate că nu-i lipsit de rost când spunem că nu se cade să se omoare cineva singur, înainte ca Zeul să-i fi trimis verdictul, cum este pentru mine acum verdictul de faţă.

Întâmpinarea lui Cebes

– Aceasta, zise Cebes, îmi pare firesc. Totuşi Socrate, rămâne
d ciudat ce-ai spus adineauri, că filozofii ar dori mai bucuros să moară, dacă bineînţeles este o judecată bună cea rostită de noi acum, anume că zeul e cu cel care se îngrijeşte de noi şi că noi suntem numai nişte bunuri de-ale lui. Ca tocmai oamenii cei mai chibzuiţi să nu se revolte atunci când se despart de această ocrotire, pe care le-o acordă cei mai destoinici supraveghetori a tot ce există, zeii, iată, un lucru ce n-are raţiune. Doar nu crede cineva dintr-înşii că, devenind liber, se va îngriji singur de sine

1 Comentatorii văd aici o aluzie la misterele orfice.

mai bine decât îl îngrijesc zeii. Numai omul necugetat ar putea crede că trebuie să fugă de la un astfel de stăpân şi nu şi-ar da seama că de ce-i bun nu trebuie să fugă, ci să rămână acolo cât mai mult cu putinţă. De aceea, cine ar fugi ar face-o prosteşte, iar cel cu minte doreşte să stea cât mai mult lângă unul ce este mai desăvârşit decât sine. Şi astfel, Socrate, ce spui tu acum pare tocmai pe dos de ce vorbisem adineauri. Se cuvine ca oamenii chibzuiţi să se întristeze când mor, iar cei necugetaţi să se bucure.

Socrate, auzind acestea, mi se păru încântat de problema lui
63a Cebes; şi, aruncând privirile spre noi, zise:

– Totdeauna găseşte Cebes câte o pricină şi nu vrea să se convingă prea repede de ce-i spune cineva.

Şi Simmias:

– De data asta şi mie-mi pare, Socrate, că Cebes vorbeşte un lucru gândit. Oare în ce scop nişte oameni cu adevărat înţelepţi ar voi să fugă din preajma unor stăpâni mai buni decât dânşii şi s-ar despărţi cu uşurinţă de ei? Şi, pe cât mi se pare, Cebes se gândeşte chiar la tine, că primeşti aşa de uşor să ne părăseşti şi pe noi şi pe ocrotitorii cei buni, care sunt, cum singur mărturiseşti, zeii.

b – Drepte lucruri vorbiţi, încuviinţă Socrate. După cum văd, voi îmi cereţi să mă apăr întocmai ca la tribunal.

– Întru totul, zise Simmias.

– Haide dar, continuă el, să-ncerc a mă apăra faţă de voi mai convingător decât faţă de judecători. Căci, o Simmias, şi tu, Cebes, de n-aş avea credinţa că, plecând de-aci, mă voi duce întâi la alţi zei, înţelepţi şi buni, apoi la oamenii răposaţi, mai buni şi ei decât cei de aici, aş fi nedrept dacă nu m-aş revolta împotriva morţii. Acum însă, luaţi bine seama: am nădejdea să ajung printre
c oameni desăvârşiţi. Fireşte, lucrul nu l-aş putea întări cu dovezi. Dar că mă voi duce la nişte zei-stăpâni cu desăvârşire buni, aflaţi-o cu siguranţă, căci dacă printre asemenea lucruri este ceva care să poată fi afirmat cu tărie, desigur că acesta este. Iată de ce nu mă revolt la fel ca alţii, ci sunt cu bune nădejdi că, precum de mult se spune, rămâne ceva pentru cei săvârşiţi din această viaţă, ceva cu mult mai prielnic pentru cei buni decât pentru răi.[1]

---

1 O nouă aluzie la misterele orfice, care, precum se ştie, au răspândit în lumea greacă ideea şi credinţa în nemurire. În special de la orfici porneşte imaginea după care sufletul este, în cursul "vieţii" de aici, închis ca într-o carceră, trupul fiind considerat ca element necurat, unde sufletul se exilează drept pedeapsă pentru crime anterioare. Cea mai înaltă datorie a unui om înţelept este deci "purificarea", pe care orficii o dobândeau printr-un lung ritual de prescripţii şi prohibiţii.

– Cum, Socrate, zise Simmias, oare ții pentru tine singur un
d astfel de gând și vrei să pleci fără să ni-l împărtășești și nouă? Eu cred că-i un bun comun al nostru, al tuturor; și totodată îți va sluji ca apărare, dacă ne vei convinge de cele ce afirmi.

O întrerupere a lui Criton

– Dacă-i așa, să-ncerc, zise el. Dar să-ntrebăm mai întâi pe Criton, acesta ce-o fi vrând să-mi spună. Pe cât mi se pare, încă de mult ar vrea să-mi vorbească.

– Ce să fie, Socrate, zise Criton, decât că omul care-ți va da otrava îmi tot spune de mult să te încunoștiințez că trebuie să vorbești cât mai puțin? Căci, zice el, cine discută se înfierbântă prea mult, și nu trebuie să înfruntăm otrava în acest fel; altminteri, făcând așa, este câteodată nevoie să se bea de două ori și chiar de trei ori otrava.

e Și Socrate:

– Lasă-l să vorbească, zise. Să-și vadă de datoria lui; iar de va fi trebuință, să-mi dea și de două și de trei ori.

– Mă așteptam la acest răspuns, spuse Criton. Însă, ce să fac? De mult îmi bătea capul.

Ce este moartea, după Socrate?

– Lasă-l în pace, urmă Socrate. Acum vreau să vă înfățișez, ca unor judecători, de ce găsesc firesc ca un om care și-a trăit viața după principii în adevăr filozofice să aibă curaj în pragul morții și nădejdea că va găsi, dincolo de această viață, cele mai mari bunuri. Simmias și tu Cebes, cum se poate întâmpla așa ceva? Iată ce voi încerca să vă spun. Căci se întâmplă că toți câți s-au ocupat cum se cuvine de filozofie par a fi lăsat în neștiință
64a pe ceilalți despre faptul că ei nu se îndeletnicesc cu nimic altceva decât cu ce înseamnă a muri și a fi mort.[1] Dacă lucrul este adevărat, ar fi cu totul ciudat ca în cursul întregii vieți să nu dorești altceva decât moartea, iar când ea a sosit să te revolți față de ceea ce ai dorit și țintit atâtea vreme.

Și Simmias, râzând:

---

1 "A fi mort" este comentat aci de unii ca având înțeles figurat; deci, nu a fi murit fizicește, ci a trăi – sub raportul trupesc – cât mai aproape de felul morților, adică fără vreun amestec senzual în viața spirituală. Spre acest mod de viețuire trebuie să țintească, deci, acei ce sunt cu adevărat iubitori de înțelepciune.

– Pe Zeus, mă făcuşi să râd, deşi nu-mi trecea defel prin min-
b te acum să râd. În adevăr, cred că marea mulţime, auzindu-ţi tocmai aceste cuvinte, ar socoti că ai vorbit bine de tot împotriva celor ce se ocupă cu filozofia şi că unii oameni de la noi ar putea spune şi ei, împreună cu tine, ba încă cu tărie, că-n realitate cei ce se ocupă cu filozofia ar trebui să moară, adăugând că, în ce-i priveşte, nu le-a rămas ascuns că filozofii sunt vrednici să îndure moartea.

– Şi poate că spun adevărul, Simmias, afară de vorba că "nu le-a rămas ascuns"; căci în realitate le-a rămas ascuns în ce măsură îşi doresc moartea adevăraţii filozofi şi în ce sunt vrednici de ea, precum şi de ce fel de moarte sunt vrednici. Dar... să lăsăm în pace marea mulţime şi să discutăm între noi. Credem de-
c spre moarte că este ceva real?

– Firește că da, răspunse la rându-i Simmias.

– Oare este ea altceva decât despărţirea sufletului de trup? A fi mort nu înseamnă oare că rămâne de o parte trupul în sine, desprins de suflet şi separat de el, iar de altă parte sufletul în sine, desprins de tot ce e trup şi separat de el? Oare moartea să fie altceva decât aceasta?

– Nu, ci tocmai asta, zise.

– Bagă de seamă dar, bunul meu prieten. Să vedem dacă şi tu
d vei gândi ca mine în această privinţă; căci mai cu seamă de aici socot să iasă pentru noi o lumină asupra chestiunilor în discuţie. Găseşti de cuviinţă ca omul iubitor de înţelepciune să se străduiască pentru dobândirea celor ce le numim plăceri, ca de pildă mâncările şi băuturile?

– Deloc, Socrate, zise Simmias.

– Atunci de plăcerile dragostei?

– Nicidecum.

– Dar ce zici de celelalte griji faţă de corp? Găseşti că unul ca acesta pune preţ pe ele? De pildă, agonisirea de felurite veşminte, încălţăminte preţioasă şi pe celelalte podoabe ale corpului – oare găseşti că trebuie să le preţuiască, sau, pe măsură ce folosirea lor nu se impune ca o mare necesitate, să le dispreţuiască?

e – Să le dispreţuiască, zise el; aşa găsesc că se cuvine să facă un om care este în adevăr filozof.

– Şi nu găseşti, urmă Socrate, că în genere toată străduinţa unui astfel de om trebuie să se îndrepte nu către corp, ci dimpo-

trivă, desprinzându-se cât mai mult de el, să aibă în vedere numai sufletul?

– Ba da.

– Atunci, oare nu în această privinţă se arată înainte de orice filozoful, că îşi desprinde sufletul cât mai mult de tovărăşia cu
65a trupul, spre deosebire de ceilalţi oameni?

– E vădit.

– Cred, Simmias, că şi în ochii mulţimii apare clar că omul pentru care acestea nu sunt plăceri, omul care nu ia parte la nici una dintre ele, nu pune preţ pe viaţă; dimpotrivă, este pe drumul cel mai apropiat de moarte acela care nesocoteşte total plăcerile ce-i vin prin mijlocirea corpului.

– Foarte adevărat ceea ce spui.

– Dar, ce zici de însăşi dobândirea înţelepciunii? Este sau nu trupul o piedică, dacă-l va lua cineva părtaş în cercetarea realităţii? Iată ce vreau să spun: oare simţul văzului şi al auzului arată oamenilor în vreo măsură realitatea adevărată? Sau ele sunt aşa cum ni le tot cântă poeţii[1], că nici n-auzim exact, nici nu vedem? Iar dacă dintre simţurile trupului nici acestea nu sunt exacte şi limpezi, cu greu vor fi celelalte; căci toate sunt mai neputincioase decât acestea. Sau nu gândeşti aşa?

– Întru totul aşa, zise Simmias.

– Dar, reluă Socrate, când prinde sufletul realitatea adevărată? E doar firesc că, de se va apuca să cerceteze ceva împreună cu trupul, va fi înşelat de el.

– Adevăr grăieşti.

– Dacă este însă cu putinţă să scapere de undeva o lumină
c asupra realităţii, nu vine ea, pentru suflet, din faptul cugetării mai mult ca de oriunde?

– Da.

– Şi atunci gândeşte el mai bine, când nu-l stinghereşte nimic: nici auzul, nici văzul, nici o durere, nici vreo plăcere; când sufletul rămâne singur-singurel; când lasă în pace trupul şi, pe cât se poate, nu-l ia tovarăş, nu s-atinge de el. Numai atunci tinde el către realitate.

– Aşa este.

---

1 *Iliada*, V, 127; Epiharm (Diels, fr. 12), Parmenide (fr. I, 34-37) şi Empedocle (fr. 4, 9 şi urm.).

– Oare şi aici, nu cumva sufletul filozofului, mai ales, este
d cel care dispreţuieşte trupul şi fuge de el, căutând să rămână singur, în sine?

– Se-nţelege.

– Dar ce să spunem, Simmias, de lucrul următor? Afirmăm noi că dreptatea în sine este ceva? Sau că nu este nimic?

– O afirmăm, desigur, pe Zeus.

– Şi frumosul şi binele, sunt ele ceva?

– Cum de nu?

– Cum? Ai văzut tu pân-acum, cu ochii tăi, ceva de acest fel?

– Deloc, zise.

– Dar atunci ai aflat de existenţa lor prin vreun alt simţ dintre cele trupeşti? Mă gândesc la toate, ca de pildă la mărime, la
e sănătate, la putere, cu un cuvânt la firea tuturor celorlalte, potrivit cu ce e fiecare. Oare se poate afla prin mijlocirea trupului care-i miezul cel mai adevărat din acestea? Sau lucrul se petrece în chipul următor: acela dintre noi care, prin cugetare, se va fi pregătit să priceapă cât se poate de exact fiecare lucru pe care voieşte să-l cerceteze, acela se va apropia cel mai mult de cunoaşterea fiecărui obiect în sine?

– Fără îndoială.

– Dacă este aşa, cine ar putea-o face în chip mai desăvârşit decât unul care izbuteşte să pătrundă cât mai mult în fiece lucru numai prin cugetare? Şi cine mai mult decât cel ce nu adaugă cugetului văzul şi nu târăşte după el, o dată cu gândul, nici vreun
66a alt simţ? Unul ca acesta, folosindu-se numai de cugetare, de ea singură şi neîntinată, încearcă să prindă însăşi realitatea neîntinată a lucrului. El înlătură cât poate şi ajutorul ochilor, şi al urechilor, şi – ca s-o spun într-o vorbă – al întregului trup, întrucât acesta îl tulbură, iar când se întovărăşeşte nu lasă sufletul să dobândească nici adevărul, nici chibzuinţa. Simmias, dacă există om care întâlneşte vreodată fiinţa reală, oare nu-i tocmai acesta?

– Minunat e, Socrate, s-ascult cum desprinzi tu adevărul, zise Simmias.

b – Atunci, reluă dânsul, din toate astea, neapărat că se ajunge la o părere cum e aceea pe care adevăraţii filozofi şi-o spun unii altora: Ne e dată, poate, un fel de potecă pe unde ieşim către ţintă, atunci când luăm raţiunea drept călăuză în cercetarea noastră, anume faptul că, atâta vreme cât ne păstrăm corpul iar sufletul ne e legat de un rău ca acesta, nu vom dobândi niciodată

îndeajuns ceea ce dorim: am numit adevărul. Căci pentru nenumărate pricini stă-mpotrivă trupul: şi mai întâi din cauza nevoii de hrană. Sunt apoi un număr de boli ce se abat asupra noastră
c şi ne împiedică să privim realitatea. Pe de altă parte, trupul este acela care ne umple de patima dragostei, de dorinţe, de temeri şi de tot felul de închipuiri, ca şi de multa fleacăreală, în aşa măsură încât ne pare adevărată vorba ce se spune că din cauza trupului nu-i cu putinţă să mai pricepem ceva, vreodată. Doar războaiele, răscoalele şi luptele, pe toate nimic altceva nu le stârneşte decât trupul, decât poftele lui. Pentru dobândirea bogăţiilor facem noi toate războaiele şi alergăm după avuţii: fiindcă suntem mânaţi
d de cerinţele trupeşti, cărora ne facem robi. Tot de la trup, din pricina cerinţelor lui, vine şi lipsa de răgaz pentru preocupările filozofice. Dar răul cel mai mare din toate este că, chiar când am dobândi un răgaz din partea trupului şi ne-am întoarce către cercetarea unui lucru cât de mic, trupul se năpusteşte deodată asupra noastră în mijlocul cercetărilor, ne tulbură din adânc, ne zdruncină şi ne loveşte atât de tare, că nu mai suntem în stare din această pricină să deosebim unde este adevărul. Rămâne astfel dovedit pentru noi că, dacă vrem să cunoaştem vreodată ceva în chip neîntinat, trebuie să ne lepădăm de trup şi să cercetăm cu sufletul
e însuşi lucrurile, ele însele. Pe cât se pare însă, noi nu vom dobândi cu adevărat lucrul pe care-l dorim şi de care zicem că suntem îndrăgostiţi – înţelepciunea – decât după ce vom fi murit, nu însă cât suntem încă în viaţă. Aşa ne spune raţiunea. Dacă împreună cu trupul nu-i cu putinţă să cunoaştem nimic neîntinat, atunci din două lucruri unul: sau cunoştinţa nu se dobândeşte nicăieri, sau numai după moarte; mai înainte însă nu, fiindcă numai după moarte sufletul va fi despărţit de trup, numai atunci el
67a rămâne singur cu sine însuşi. Tot ce putem face în timpul vieţii, pare-se, ca să ne apropiem de cunoaştere cât mai mult, este să rupem orice legătură cu trupul şi să n-avem nimic de împărţit cu el; nimic afară de necesitatea de neînlăturat. Să ne ferim de pângărirea pe care ne-o poate aduce natura lui şi să ne păstrăm curaţi în această privinţă, până ce Zeul însuşi ne va dezlega. Curaţi astfel şi desprinşi de nechibzuinţa trupului, vom putea fi, după toate probabilităţile, împreună cu fiinţe de acelaşi fel şi vom
b cunoaşte prin noi înşine tot ce-i fără de amestec. Poate că aceasta-i adevărul: "celui ce nu-i curat nu i se cade să se atingă de ce este curat."

Aşa ceva, Simmias, socotesc că trebuie să-şi spună unii altora şi să chibzuiască toţi cei care sunt cu adevărat iubitori ai învăţăturii. Tu nu gândeşti la fel?

– La fel, Socrate, în totul.

– Bine, prietene, dacă acestea-s adevărate, zise Socrate, o mare speranţă mă însufleţeşte la gândul că am s-ajung în locul spre care pornesc. Numai acolo voi putea dobândi îndeajuns lucrul pentru care atâta m-am frământat în trecerea prin această viaţă, dacă el poate fi dobândit undeva! Astfel, călătoria orân-
c duită mie în acest moment o voi face călăuzit de-o bună speranţă, lucru ce se întâmplă oricărui om care se crede pregătit şi curăţat, oarecum, în cuget.

– Aşa este, zise Simmias.

– Oare această curăţire nu-i cumva ce spuneam adineauri: despărţirea cât mai mult a sufletului de trup şi deprinderea lui de a se concentra în sine, de a se retrage peste tot din trup şi de a trăi – cât cu putinţă – şi în ceasul de acum şi mai târziu, el sin-
d gur, cu sine însuşi, dezlegat ca de nişte lanţuri ale trupului?

– Aşa este, zise.

– Dar bine, oare asta nu-i tocmai ceea ce numim moarte, adică dezlegarea sufletului de corp şi despărţirea lor?

– Ba da, întru totul.

– O astfel de desprindere însă, cum spuneam, n-o doresc mereu, îndeosebi cei cu adevărat filozofi şi numai ei? Şi nu-i tocmai grija de căpetenie a filozofilor desprinderea şi separarea sufletului de corp şi păstrarea lui separat?

– Se pare.

– Bine, dar atunci n-ar fi – precum am zis şi la început – un lucru de râs ca omul să se pregătească în cursul vieţii printr-un mod de trai cât mai vecin cu moartea, iar la urmă, când aceasta
e soseşte, el să se revolte?

– De râs ar fi, cum altfel?

– Este un fapt aşadar, Simmias – zise Socrate – că adevăraţii filozofi se deprind a muri; că pentru dânşii, mai mult decât pentru orice om, moartea nu-i de temut. Căci vezi-o şi din cele ce urmează. Dacă ei s-au lepădat de trup în tot chipul şi doresc să-şi păstreze sufletul, singur şi neatârnat; şi dacă totuşi, când vine moartea, ei se înspăimântă şi se supără foarte, nu-i oare total lip-
68a sit de raţiune să plece fără bucurie acolo unde sperau să întâlnească ce-au dorit mai mult în viaţă – înţelepciunea şi dezle-

garea de acest trup, de care se lepădau? Cum? Când le-au murit prieteni iubiți, femei și copii, mulți au ținut să coboare împreună cu aceia de bunăvoie, în lăcașul lui Hades[1], mânați numai de speranța că acolo îi vor revedea și, se-nțelege, că vor fi împreună cu cei doriți; iar unul care iubește cu adevărat înțelepciunea
b și care a căpătat speranțe puternice că n-o va găsi aiurea, sub un chip potrivit, decât în Hades, unul ca acesta se va supăra în fața morții și nu se va duce acolo cu plăcere?

Nu, prietene, cel puțin nu trebuie s-o credem, dacă în adevăr avem a face cu un filozof. Cel puțin pentru el trebuie să fie lucru sigur că nicăieri aiurea nu-i este cu putință să întâlnească adevărata-nțelepciune. Și dacă lucrul este așa, n-ar fi, cum spuneam adineauri, o mare lipsă de rațiune să se teamă de moarte un astfel de om?

Adevărata virtute

– Ar fi, pe Zeus, spuse el.

– Prin urmare nu-i pentru tine o dovadă deplină, zise Socrate, că omul pe care-l vei vedea revoltat în fața morții n-a fost un iubitor de înțelepciune, ci de trup? Că același om mai este poate
c iubitor de arginți, doritor de onoruri, că prețuiește fie pe una din astea, fie pe amândouă?

– Așa este, cum zici.

– Oare așa-numita bărbăție nu aparține ea, Simmias, îndeosebi celor cu o astfel de dispoziție sufletească?

– Fără-ndoială, zise.

– Dar chibzuința, din care marea mulțime nu cunoaște decât numele, chibzuința care spune să nu te robești poftelor, să trăiești cu puțin și modest, nu aparține și ea, îndeosebi, numai celor ce-și nesocotesc trupul și-și trec viața iubind înțelepciunea?

d – Firește.

– Dar dac-ai vrea, zise acesta, să cugeți asupra bărbăției și chibzuinței celorlalți oameni – cei de rând – ce ciudate le vei afla!

– Cum ciudate, Socrate?

---

1 E vorba de Ahile care, deși își știa destinul că va muri curând după moartea lui Hector, nu pregetă să răzbune sufletul amicului său Patroclu. Aceeași aluzie cuprinde și Orpheus, coborând în infern de dragul soției sale, Euridice.

– Știi tu, zise acesta, că toți ceilalți oameni socotesc moartea ca pe una din cele mai mari nenorociri?

– Da, știu foarte bine, zise.

– Nu cumva, când ei întâmpină curajos moartea, o fac tocmai fiindcă se tem de rele mai mari?

– Așa este.

– Atunci toți ceilalți oameni, afară de filozofi, nu-s curajoși decât prin faptul că se tem de ceva, deși este ciudat ca cineva să fie curajos din frică și lașitate.

– Da, foarte ciudat!

e – Dar ce este cu cei cumpătați? Dânșii n-au căzut în același păcat? Căci și ei sunt chibzuiți din pricina unei anumite necumpătări. Și cu toate astea noi credem cu neputință un astfel de lucru. Dar iată ce se-ntâmplă: ei sunt încercați de un simțământ asemenea celui de mai sus, numai că privește naiva loc chibzuință; se tem să nu fie lipsiți de alte plăceri și, tocmai fiindcă doresc plăcerile, se înfrânează de la unele spre a se robi altora; ei numesc necumpătare faptul că oamenii sunt stăpâniți de plăceri
69a și nu văd că ei înșiși, stăpâniți fiind de unele plăceri, își stăpânesc altele. Lucrul este întocmai cum am spus adineauri: într-o oarecare măsură ei sunt cumpătați din pricina necumpătării.

– Se pare.

– O, fericite Simmias, vezi să nu fie nepotrivit față de virtute acest schimb, anume de a preschimba plăcerile prin plăceri, durerile prin dureri, teama prin teamă, ceea ce e mai mare prin ce e mai mic – cum ai schimba niște bani; ci înțelepciunea este singurul ban potrivit în schimbul căruia ar trebui să le dăm pe toate. Iar toate bunurile adevărate se cumpără și se vând cu acesta: băr-
b băția, chibzuința, justiția, cu un cuvânt adevărata virtute nedespărțită de înțelepciune, chiar cu adausul sau lipsa plăcerilor, a temerilor sau a celorlalte simțăminte de acest fel.

Bagă de seamă ca nu cumva, despărțind de înțelepciune aceste simțăminte sau schimbându-le pe unele prin altele, să dobândești abia o umbră a virtuții, una vrednică de-un sclav; o virtute
c care n-are în sine nimic sănătos, nici adevărat. Căci adevărul, în realitate, este un fel de curățire de toate pasiunile, iar cumpătarea, justiția, bărbăția și însăși înțelepciunea sunt și ele o astfel de curățire. S-ar putea crede că aceia care ne-au orânduit misterele nu sunt chiar oameni de nimic, căci ei încă de mult ne dau de înțeles că cel ce va ajunge în lumea lui Hades necurățat și nepre-

gătit, se va afunda în nămol, pe când cine ajunge curat și inițiat, va rămâne împreună cu zeii. Căci zic, cei ce supraveghează asemenea mistere: "mulți sunt purtătorii toiagului bahic, puțini cei vrednici de el". Și aceștí aleși, după părerea mea, nu-s alții decât tocmai cei ce și-au petrecut viața în iubirea înțelepciunii. În ce mă privește, pe cât mi-a stat în puteri, n-am fugit de înțelepciune
d în cursul vieții, ci m-am străduit în tot chipul să mă apropii de ea. Dacă m-am străduit cu drept și dacă voi fi izbutit întrucâtva, voi ști-o lămurit foarte curând, cu voia zeilor, ajungând acolo.

Astfel mă apăr eu, Cebes și Simmias; iată de ce, părăsindu-vă pe voi și pe stăpânii din lumea aceasta, pe bună dreptate nici nu sufăr, nici nu mă revolt, ci socotesc că și-acolo, întru nimic mai
e puțin decât aici, mă voi întâlni cu stăpâni și prieteni buni. Știu că lucrul e greu de crezut pentru marea mulțime, și mi-ar părea bine ca în apărarea mea să fiu, cel puțin pentru voi, mai convingător decât am putut fi față de judecătorii atenieni.

PARTEA A DOUA

Cebes pune problema supraviețuirii sufletului

Când Socrate spuse acestea, Cebes luă cuvântul, zicând:

– Socrate, multe din câte-ai spus îmi par drepte; dar cele despre suflet întâmpină printre oameni o mare neîncredere. Ei se
70a tem de obicei că, o dată ce sufletul se desprinde de trup, nu mai există nicăieri, ci, chiar în ziua când moare un om, sufletul lui se destramă și piere; îndată ce se desface de trup și iese din el, întocmai ca o suflare sau ca un abur, se destramă și nu mai are ființă nicăieri. Firește, dacă într-un fel sufletul ar avea o ființă în sine, el s-ar reculege și s-ar putea dezbăra de toate acele neajunsuri, despre care ne-ai vorbit adineauri; în acest caz, ce mare și frumoasă nădejde am avea, Socrate, că cele ce ne-ai spus sunt și adevărate. Dar tocmai aceasta ar avea poate nevoie de o înteme-
b iere și crezare mai largă: anume să sufletul există și după ce omul moare; că și atunci el are o anumită putere și gândire.

– Adevăr grăiești, Cebes, zise Socrate. Dar ce să facem? Vrei să discutăm aceste lucruri, spre a vedea dacă sunt sau nu așa?

– Cât despre mine, zise Cebes, cu plăcere aş vrea să-ţi aud părerea în această privinţă.

– Nu cred, zise Socrate, cel puţin în această împrejurare, că, auzindu-mă cineva, chiar vreun autor de comedii[1], ar putea spu-
c ne că vorbesc fără rost, sau despre lucruri ce nu mă privesc.

Să cercetăm deci, dacă vrei, mai cu de-amănuntul.

Argumentul potrivnicelor

Să privim lucrul mai întâi din următoarea latură: oare sufletele oamenilor ce-au murit mai există în lumea lui Hades, sau nu? Este o veche credinţă, de care ne aducem aminte, potrivit căreia sufletele plecate de aici există dincolo; apoi, ele se întorc aci, născându-se din lumea celor morţi. Dacă lucrul este aşa, dacă cei vii renasc din sânul celor morţi, atunci unde ar putea sta
d sufletele noastre decât acolo? De n-ar subzista, n-ar putea reveni, şi asta ar fi o dovadă mulţumitoare cum că sufletele subzistă, dacă în fapt ar fi vădit că de nicăieri aiurea nu se nasc cei vii decât din lumea celor morţi. Dar dacă asta nu e sigur, atunci e nevoie de o altă cercetare.

– Fără îndoială, spuse Cebes.

Dezvoltarea principiului contrariilor

– Nu numai la oameni, urmă Socrate, trebuie să cercetezi acest lucru, de vrei să-nţelegi mai uşor, dar şi la celelalte vieţuitoare, ca şi la plante şi, într-un cuvânt, la tot ce are parte de
e naştere; trebuie să vedem dacă toate câte se nasc se ivesc în acelaşi chip, adică din contrariile lor; bineînţeles, vorbim de cele ce au contrarii, cum este frumosul faţă de urât, dreptul faţă de nedrept, şi aşa mai departe cu miile de realităţi. Să cercetăm deci următorul fapt: oare există o necesitate potrivit căreia toate câte au contrarii nu se pot naşte de nicăieri decât din propriul lor contrariu? De pildă: când un lucru se măreşte, fost-a el cu necesitate mai mic, pentru ca în urmă să se facă mai mare?

– Da.

– Dar şi când s-a micşorat, fost-a el cu necesitate mai mare, pentru ca în urmă să se facă mai mic?

71a – Nici vorbă, zise Cebes.

---

1 Aluzie la Eupolis sau la Aristofan. Cf. *Apărarea lui Socrate*, 18 b-c – 19 c-d.

– De asemenea, mai slabul nu provine cumva din ce-a fost mai tare? Mai iutele din ce-a fost mai încet?

– Fără îndoială.

– Dar ce? Când un lucru se înrăutăţeşte, n-a fost mai bun? Când altul se face drept, n-a fost mai nedrept?

– Cum de nu?

– Aşadar, zise Socrate, acum este sigur că toate se nasc în acest chip: contrariile din propriile lor contrarii?

– Foarte sigur.

– Dar nu mai este ceva? Nu-i în acestea şi ceva care stă la mijloc, între toate cele contrarii luate două câte două? Nu sunt şi
b două naşteri: unul de la starea dintâi spre cea din urmă, altul de la cea din urmă spre cea dintâi? Între starea lucrului când e mai mare şi starea lui când e mai mic nu este ce numim micşorare şi creştere?

– Da, mărturisi Cebes.

– Nu este la fel şi cu procesul de descompunere şi compunere, de răcire, încălzire, şi câte mai sunt, pentru care uneori nici n-avem termeni speciali, dar care în fapt sunt pretutindeni neapărat aşa? Nu se nasc toate lucrurile unele dintr-altele şi nu sunt între ele două treceri reciproce, a unora către celelalte?

– Desigur.

c *Teoria contrariilor aplicată*

– Dar, reluă Socrate, faptul de-a vieţui n-are un contrar, precum starea de veghe îşi are somnul?

– Nici vorbă că da.

– Care?

– Faptul de-a muri, răspunse Cebes.

– Atunci acestea două, dacă sunt potrivnice, nu se nasc una dintr-alta? Şi nu sunt între ele două procese de trecere de la una spre cealaltă?

– Cum de nu?

– Iată, zise Socrate, voi lămuri eu pe una dintre acele perechi de contrarii, despre care am vorbit; o voi lămuri atât în sine cât şi în trecerile de la un contrar spre celălalt; tu însă caută să-mi lămureşti pe o a doua. Vreau să vorbesc de somn pe de o parte, de
d starea de veghe pe de alta. Zic că din somn izvorăşte starea de veghe şi din veghe starea de somn; că între ele sunt clipele de

trecere: atipirea de o parte, de alta trezirea. Este aceasta şi pentru tine, zise el, destul de lămurit sau nu?

– Foarte lămurit.

– Spune-mi acum şi tu mie la fel, zise el, asupra vieţii şi morţii. Crezi că faptul de-a trăi e potrivnic celui de a fi mort?

– Cred.

– Dar că se nasc unul dintr-altul?

– Şi aceasta.

– Ce provine din ce este viu?

– Ce este mort, zise.

– Dar din ceea ce este mort? spuse acesta.

– Sunt nevoit să recunosc: ceea ce-i viu.

– Prin urmare, Cebes, înseamnă că din cele moarte se nasc cele vii şi cei cu viaţă.

– Aşa se pare, zise.

e – Prin urmare sufletele noastre există în lumea lui Hades?

– Se pare.

– Dar în privinţa trecerilor dintre viaţă şi moarte? Oare cel puţin una dintre ele nu este sigură? În adevăr, este sau nu lămurit faptul de a muri?

– Desigur, zise Cebes.

– Ce avem acum de făcut? urmă Socrate. Nu vom încuviinţa că există şi trecerea potrivnică? Să fie natura în acest punct descumpănită? Nu trebuie să acordăm şi faptului de a muri o anumită trecere contrară?

– Cu totul necesar, zise.

– Ce potrivnic îi dăm?

– Revenirea la viaţă.

– Revenirea la viaţă, zise Socrate, dacă în adevăr are loc, nu este oare tocmai ivirea din morţi a celor vii?

– Desigur.

72a – Putem aşadar recunoaşte şi acest lucru, că cei vii întru nimic mai puţin nu provin din cei morţi, pe cât cei morţi din cei vii. Acesta fiind faptul, ne este îndeajuns dovedit că sufletele celor morţi neapărat există într-un loc de unde iarăşi să se poată ivi.

– Şi eu găsesc, Socrate, că e necesară o astfel de încheiere, din cele recunoscute mai înainte.

– Vezi acum, Cebes, zise Socrate, că nu pe nedrept am recunoscut împreună cele de mai sus; cel puţin aşa mi se pare. Căci dacă n-am încuviinţa treceri reciproce şi neîntrerupte ale con-

traiilor, mergând ca într-un cerc: dacă am zice că este numai o
b trecere simplă, de la un contrar spre celălalt, şi nu am admite întoarcerea către cel dintâi, nici calea întoarsă, fii sigur că, o dată cu moartea tuturor, toate ar primi o aceeaşi înfăţişare; ar ajunge în aceeaşi stare, şi toate ar înceta să se mai ivească.

– Cum asta?

– Nu-i greu, zise Socrate, să înţelegi ce zic. Căci iată: dacă ar fi numai cădere în somn şi n-ai încuviinţa că există şi o trezire a
c ceea ce este adormit, toate ale naturii s-ar curma într-o zi; iar adormirea lui Endymion[1] ar fi o vorbă goală, nici nu s-ar băga de seamă, prin faptul că toate celelalte ar fi suferit acelaşi lucru, adică s-ar fi cufundat toate într-un somn adânc. La fel, dacă toate s-ar amesteca fără să se şi deosebească, vorba lui Anaxagoras ar deveni îndată realitate:

"Toate lucrurile erau laolaltă..."[2]

Nu altfel, iubite Cebes, s-ar întâmpla dac-ar muri tot ce se bucură de viaţă şi dacă, o dată murind, ar rămâne în această stare şi n-ar mai reînvia. Oare n-ar urma cu necesitate că, murind toate, le va stăpâni moartea, iar viaţa va dispărea cu desăvârşire? Căci dacă din cele moarte nu se nasc cele vii şi dacă cele vii mor
d mereu, ce mijloc este de a nu se pomeni totul într-o zi cufundat în moarte?

– Nici unul, zise Cebes. Cred, Socrate, că tot ce-ai spus este adevărat.

– Şi eu cred, Cebes, că mai presus de orice altă dezlegare trebuie s-o primim pe aceasta; cred că nu suntem înşelaţi recunoscând că există, în realitate, şi revenire la viaţă şi ivire a celor vii
e din cele moarte, că sufletele celor ce au murit au fiinţă şi că pentru sufletele bune va fi mai bine, însă mai rău pentru cele rele.

---

1 Endymion (etimologic: cel ce se cufundă) era, după legendă, un tânăr păstor din Caria sau din Elis, de o frumuseţe fermecătoare. Ostenit de un drum lung, el adormi adânc într-o peşteră a muntelui Latmos. Înamorată de dânsul, Selene (Luna) se cobora adesea şi se aşeza lângă cel adormit. Endymion devine astfel geniul nopţii şi al somnului; prin extensiune, şi al morţii, din cauza lungimii somnului său "frate cu moartea".

2 Anaxagoras din Clazomenai (Ionia) s-a născut în preajma anului 500 î.Chr. Pe la mijlocul secolului V s-a strămutat în Atena, unde a fost prietenul marelui Pericles. Pe la 434 e alungat din Atena sub acuzaţia de *asebeia* (hulă) şi se stabileşte în Lampsakos, unde întemeiază o şcoală filozofică. Moare pe la 428 î.Chr. A scris o singură operă, *Despre natură*, din care n-au rămas decât frânturi.

– Dar bine, Socrate, întrerupse Cebes, aceasta se poate scoate şi din cunoscutul principiu – dac-o fi adevărat – rostit adeseori de tine, că învăţarea noastră nu-i altceva decât o reamintire. După acest principiu, în chip necesar am mai învăţat cândva, în alte vremi, cele ce ne amintim acum. Aşa ceva însă ar fi cu neputinţă dacă sufletul nostru n-ar fi existat într-un fel, mai înainte de a fi apărut într-o întruchipare omenească. Şi pe această cale,
72a deci, sufletul apare nemuritor.

– Care sunt, Cebes, temeiurile acestor susţineri? zise, întrerupându-l, Simmias; aminteşte-mi-le, căci nu-mi sunt acum la îndemână.

– Un singur temei, răspunse Cebes, însă cel mai frumos: că oamenii, întrebaţi cu oarecare meşteşug, află singuri toate lucrurile aşa cum sunt. Dacă n-ar fi avut sădită în ei o ştiinţă şi o raţiune dreaptă, n-ar fi fost în stare să facă aşa ceva. Dă cuiva de pildă să dezlege o problemă de geometrie, sau altceva de acest
b fel, şi te vei convinge de acolo, în chipul cel mai lămurit, că lucrul stă aşa.

– Dacă nici cu acest argument, zise Socrate, nu te-ai convins, Simmias, atunci ia aminte să cercetăm alt temei; poate ne vom înţelege. Tu nu crezi – nu-i aşa? – că ceea ce se numeşte învăţare este de fapt numai o reamintire.

– Nu-ţi pot spune că nu cred, zise Simmias. Dar am nevoie, adăugă el, tocmai să mi se aducă aminte de reamintirea care este în discuţie. Firesc, din câte a mai spus pân-acum în această privinţă şi Cebes, îmi şi amintesc şi sunt chiar convins. Grozav aş dori, totuşi, s-aud acum în ce mod faci tu această dovadă.

c – Iată cum, reluă Socrate. Recunoaştem că, dacă cineva îşi aduce aminte de un lucru, trebuie să fi ştiut cândva, mai înainte, acel lucru?

– O recunoaştem, zise.

– Atunci, putem susţine şi că, în clipa când se iveşte în felul acesta o cunoştinţă, ea este de fapt o reamintire. Vreau să spun, într-un fel, aceasta: dacă cineva, văzând, auzind sau percepând cu oricare alt simţ ceva, nu cunoaşte numai acel lucru, ci gândeşte şi un altul, a cărui cunoaştere nu e aceeaşi ci alta, oare nu zicem pe drept cuvânt de aceasta că-i reamintirea unui lucru ce a fost cândva în minte?

– Cum înţelegi astea? zise Simmias.

d – În chipul următor: cunoaşterea omului, să spunem, este deosebită de cea a lirei.

– Nici vorbă.

– Ei bine, zise Socrate, nu ştii ce se întâmplă cu îndrăgostiţii? Când văd o liră, o haină, sau orice alt obiect de care s-au folosit de obicei persoanele scumpe lor, li se întâmplă că, de îndată ce-au văzut de pildă lira, le-a şi răsărit în minte chipul persoanei ce avea lira. Aceasta este o reamintire.

Tot astfel, de exemplu: văzând cineva adeseori pe Simmias îşi aduce aminte de Cebes; şi aşa mai departe, s-ar putea da nenumărate pilde de acest fel.

– Nenumărate, pe Zeus, repetă Simmias.

e – Nu-i asta, urmă Socrate, o reamintire, îndeosebi când, fie din pricina lungimii timpului, fie din neatenţie, unele lucruri s-au putut uita?

– Fără îndoială, zise Simmias.

– Dar, reluă Socrate, când vezi zugrăvit un cal sau o liră, nu-ţi pot aduce aminte de om? Când îl vezi pictat pe Simmias, nu-ţi poţi aduce aminte de Cebes?

– Fără îndoială.

– Dar încă, văzând cineva pe Simmias pictat, nu-şi aduce aminte de însuşi Simmias?

– Nici vorbă, zise acesta.

74a – Acum, nu putem oare încheia, din cele de mai sus, că reamintirea se stârneşte pe de o parte din asemănări, pe de alta din neasemănări?

– Putem.

– Când îşi reaminteşte cineva de-un lucru din cauza asemănării, nu i se întâmplă cu necesitate că înţelege îndată dacă este sau nu la mijloc vreo lipsă în lucrul de care-şi aduce aminte, şi asta tocmai pe temeiul asemănării?

– Cu necesitate, recunoscu Simmias.

– Acum bagă de seamă, zise Socrate, dacă lucrurile stau aşa; noi susţinem că egalul este ceva. Nu zic un lemn egal cu altul, o piatră cu alta sau orice alte obiecte de acest fel; ci vorbesc de ceva care este în afară de toate acestea: de egalul în sine. Putem susţine că acesta este ceva sau nu?

b – Pe Zeus! fireşte că putem, spuse Simmias, şi încă minunat.

– Oare şi avem această cunoştinţă? Ştim anume ce este egalul în sine?

– Nici o îndoială, zise acesta.

– Dar de unde am luat asemenea cunoştinţă? Nu cumva din pildele ce-am dat adineauri? Că văzând lemne, pietre şi alte lucruri egale, a răsărit în suflet ideea egalului, care însă este cu totul altceva decât însuşi lemnul, piatra şi celelalte? Sau poate tu nu crezi că este altceva? Observă şi mai departe: pietrele şi lemnele, aceleaşi fiind, nu apar ele egale uneori, neegale alteori?

– Adevărat.

– Dar ce? Este vreo împrejurare când şi cele egale în sine ţi-au părut neegale, sau egalitatea-neegalitate?

– Nu până acum, Socrate.

– Aşadar nu-s una şi aceeaşi, zise el: obiecte egale cu egalul însuşi?

c – Deloc, cred, Socrate.

– Şi totuşi, chiar din lucrurile egale, care sunt altceva decât egalul în sine, a răsărit în sufletul nostru cunoaşterea egalului şi am păstrat-o?

– Foarte adevărat, zise Simmias.

– Fie că e ceva asemănător lucrurilor, fie că este neasemănător?

– Chiar aşa.

– Într-adevăr, urmă Socrate, nu-i nici o deosebire; căci de îndată ce avem de o parte percepţia unui obiect, de alta faptul că din această percepţie răsare în mintea noastră gândul despre altceva – fie că e asemănare ori neasemănare – urmează cu necesitate că avem de-a face cu o reamintire.

d – Aşa este.

– Dar ce? zise iarăşi Socrate. Dacă vedem nişte bucăţi de lemn egale sau alte lucruri egale, de care am pomenit adineauri, resimţim noi acelaşi lucru ca şi faţă de egalul în sine? Oare aceste lucruri ne par egale în acelaşi chip în care ne apare în minte egalul în sine? Oare obiectelor egale nu le lipseşte nimic ca să fie întocmai ca egalul, sau le lipseşte?

– Le lipseşte, zise Simmias, şi încă mult.

– Să zicem că vede cineva un obiect şi gândeşte: "acest lucru pe care-l văd tinde, e drept, să fie cum e o altă realitate, însă
e rămâne mai prejos, neputând să devină la fel cu ea"; nu urmează cu necesitate că acela, într-a cărui minte se înfăţişează gândul, trebuie să fi văzut şi cunoscut de mai înainte pe cel cu care obiectul seamănă, faţă de care însă rămâne inferior?

– Cu siguranţă.

– Dar ce? Nu s-a întâmplat acelaşi lucru şi cu noi, în privinţa lucrurilor egale, faţă de egalul în sine?

– Întocmai aşa.

– Trebuie prin urmare ca noi să fi cunoscut egalul mai înainte
75a de a fi văzut pentru prima dată lucruri egale, de vreme ce am înţeles îndată, despre toate acestea, că ţintesc spre egalitate, fără însă a o atinge.

– Aşa este.

– Dar bine, atunci trebuie să recunoaştem şi că nu a fost şi nu este cu putinţă să se trezească în minte acest gând de aiurea, decât din vedere, din atingere sau din înrâurirea oricărui simţ, căci eu nu fac nici o deosebire între simţuri.

– Nici nu este, Socrate, cel puţin pentru lămurirea acestei discuţiuni.

– Dar tot din simţuri trebuie să răsară şi ideea că toate cele ce
b se arată egale în chip sensibil năzuiesc către egalul adevărat, pe care însă nu-l pot ajunge. Sau cum putem spune altfel?

– Numai aşa.

– Înainte de a fi început să vedem, să auzim şi să ne folosim de celelalte simţuri, a trebuit deci să fi cunoscut într-un fel egalul în sine, în ce este el, pentru a fi în stare să comparăm cu el cele percepute prin simţuri ca egale şi să ne dăm seama că toate năzuiesc spre acela, dar că-i rămân totuşi mai prejos.

– Urmează cu necesitate din cele de mai înainte, Socrate.

– Nu-i aşa? Îndată ce ne-am născut, am început să vedem, să auzim şi să avem toate celelalte simţuri.

– Desigur.

– Trebuia atunci, spunem noi, să fi dobândit cunoştinţa ega-
c lului mai înainte de a ne fi folosit de simţuri?

– Da.

– Aşadar, precum se vede, putem încheia cu necesitate că avem în noi ideea egalului mai dinainte de a ne fi născut.

– Se vede.

– Dac-am avut cunoştinţa mai înainte de naştere şi ne-am născut cu ea, atunci nu numai egalul, mai marele sau mai micul, ci pe toate cele de acest fel le cunoşteam dinainte de naştere şi o dată născuţi. Doar raţionamentul nostru nu priveşte egalul în mai mare măsură decât ar privi frumosul, bunătatea, dreptatea,
d sfinţenia în ele însele, cu un cuvânt toate cele asupra cărora punem ca o pecete însuşirea de "ce este el însuşi", atât în cercetă-

rile cât şi în răspunsurile noastre. Astfel, este o necesitate să recunoaştem că am dobândit dinaintea naşterii cunoştinţele acestor lucruri.

– Aşa este.

– Mai mult. Dacă, venind pe lume cu ele, nu le-am uitat de fiecare dată, este necesar să ne naştem întotdeauna ştiutori şi să ştim mereu în cursul întregii vieţi; căci asta-i a şti: să păstrezi cunoştinţa pe care ai dobândit-o despre un lucru, adică să n-o pierzi. Oare, Simmias, ceea ce numim uitare nu-i pierderea unei cunoştinţe?

– Desigur, Socrate.

e – Dar dacă, cred eu, pierdem după naştere cunoştinţe primite mai dinainte, iar în urmă, folosindu-ne de simţuri în legătură cu ele, o trezim pe una ce-am avut-o înainte de naştere, oare ceea ce numim a învăţa nu este de fapt recăpătarea propriei noastre cunoştinţe? Putem deci numi faptul, pe drept cuvânt, o reamintire?

– Desigur.

– Cel puţin atât a reieşit: că dacă cineva are o percepţie vi-
76a zuală ori auditivă, sau a oricărui alt simţ, i se trezeşte în minte, prin asemănarea sau neasemănarea cu aceasta, o altă cunoştinţă, acum uitată, cu care obiectul perceput prin simţuri are apropieri. Aşadar urmează cu necesitate din două lucruri unul: sau ne-am născut cu aceste cunoştinţe şi le păstrăm în cursul întregii vieţi; sau acei despre care zicem că învaţă un lucru nu fac altceva, în fapt, decât şi-l amintesc mai târziu; iar învăţătura lor nu este decât o reamintire.

– Fără îndoială, Socrate, astfel stau lucrurile.

– Simmias, ce alegi din două: că ne-am născut de-a dreptul ştiutori, sau că ne reamintim mai târziu de cele a căror cunoaştere am primit-o mai înainte?

b – Nu mă pot hotărî, Socrate, să aleg în această împrejurare.

– Atunci altceva. Ce alegi sau ce crezi despre omul care are anumite cunoştinţe: poate să dea socoteală de ele, sau nu?

– Neapărat că da, Socrate.

– Oare crezi că toţi pot da socoteală de lucrurile pe care le-am lămurit acum?

– Aş dori, desigur, zise Simmias. Tare mi-e teamă însă că mâine pe aceeaşi vreme nimeni nu va mai fi în stare s-o facă cu toată vrednicia.

c – Aşadar, Simmias, tu nu crezi că toţi cunosc acestea?

– Nu cred deloc.

– Atunci crezi că-şi reamintesc de lucruri pe care le-au învăţat cândva?

– Cu siguranţă.

– Când socoţi că sufletele noastre au dobândit cunoştinţele lor? Doară nu prin faptul că ne-am născut ca oameni.

– Sigur că nu.

– Atunci mai dinainte?

– Da.

– Prin urmare, Simmias, sufletele aveau fiinţă şi mai înainte de a fi într-o înfăţişare omenească, fără de corp, şi aveau puterea de a cunoaşte.

– Afară, Socrate, de împrejurarea că am primit aceste cunoştinţe în chiar clipa naşterii, singurul timp ce ne-a rămas.

d – Fie, prietene. Dar atunci, în care alt ceas le-am pierdut? Căci, precum am recunoscut chiar adineauri, nu ne naştem cu ele. Le pierdem în aceeaşi clipă în care le şi dobândim? Ori poţi să-mi indici vreun alt timp?

– Defel, Socrate. Am spus aşa din nebăgare de seamă.

Încheierea

– Oare, Simmias, putem statornici un lucru ca acesta? Dacă au fiinţă toate câte le repetăm mereu: şi frumosul, şi binele şi, în
e genere, orice esenţă de acest fel; dacă la acestea raportăm noi cele dobândite prin simţuri, întrucât sunt esenţe pe care le-am aflat fiinţând în noi de mai înainte, iar obiectele perceptibile le asemuim doar cu dânsele – atunci urmează cu necesitate că şi sufletul nostru a fiinţat mai înainte de noi, tocmai cum au avut fiinţă şi acele esenţe. Dar dacă acestea nu există, în zadar am desfăşurat acest raţionament. Oare nu este adevărat şi nu-i o necesitate tot aşa de mare ca sufletele noastre să fi avut fiinţă înainte de naştere precum au avut esenţele? Şi tot astfel, dacă esenţele n-au avut fiinţă, să nu fi avut nici sufletele?

– Minunat, Socrate, zise Simmias; tocmai la această necesitate mă gândeam şi eu. Şi la ce frumoasă treaptă a ajuns argumentaţia ta, la susţinerea asemănării desăvârşite între sufletul
77a nostru şi esenţa lucrurilor de care ne vorbeşti, în ce priveşte existenţa lor mai înainte ca noi să ne fi născut. În adevăr, nu-i nimic mai lămurit pentru mine decât faptul că există din plin frumosul,

binele şi toate celelalte de acest fel, de care ne-ai vorbit adineauri; asemenea esenţe sunt pentru mine desăvârşit dovedite.

Întrunirea ambelor argumente

– Dar pentru Cebes? întrebă Socrate; ar trebui să-l convingem şi pe Cebes.

– Cred, zise Simmias, că şi el e mulţumit de această dovadă, deşi este cel mai încăpăţânat dintre oameni, mai ales când e vorba să fie înduplecat prin argumente. Socotesc totuşi destul de
b dovedit şi pentru dânsul că sufletul nostru a avut fiinţă şi mai înainte de a ne fi născut. Cu toate astea, dacă şi după moarte sufletul nostru îşi va menţine fiinţa – iată ce nu mi se pare nici mie dovedit, Socrate. A rămas în picioare părerea marii mulţimi, arătată adineauri de Cebes, că sufletul unui om, o dată cu moartea omului, se risipeşte şi-şi găseşte şi el sfârşitul în moarte. Căci ce opreşte ca sufletul să se nască, să-şi ia fiinţă dintr-un loc oarecare, te-miri de unde, să existe şi mai înainte de a fi ajuns într-un corp omenesc, şi apoi, după ce a ajuns aici, în clipa când se separă de trup, să moară şi să se distrugă şi el?
c – Bine vorbeşti, Simmias, zise Cebes. Se pare în adevăr că Socrate a dovedit numai jumătate din problema ce trebuia dovedită, anume că sufletul nostru a fiinţat mai înainte de a ne fi născut. Trebuie să mai arate că chiar după moarte sufletul va fiinţa mai departe, precum a fost înainte de naşterea noastră; numai aşa dovada ar putea fi desăvârşită.

– Dar bine, Simmias şi tu Cebes, zise Socrate, aceasta s-a şi dovedit. Nu va rămâne decât să legaţi împreună faptul dovedit acum cu cel recunoscut mai înainte, anume: că tot ce este viu se
d naşte din ceea ce e mort. Căci dacă sufletul a fiinţat şi mai înainte iar el tinde spre viaţă şi naştere, urmează cu necesitate că nu s-a putut naşte decât din moarte; de ce dar să nu urmeze cu aceeaşi necesitate că el va fiinţa şi după moartea trupului, de vreme ce trebuia să revină la această viaţă? Iată, am arătat încă de pe acum ceea ce aţi cerut.

Unitatea şi simplicitatea sufletului

Mi se pare totuşi că atât tu cât şi Simmias doriţi ca problema să se dezbată mai pe larg; căci am credinţa că voua, întocmai ca unor copii, vă este cu-adevărat teamă ca nu cumva suflarea vân-
e tului să împrăştie şi să risipească sufletul, în clipa când iese din

trup: îndeosebi, de s-ar întâmpla cuiva să moară, nu pe vreme frumoasă, ci într-o mare furtună.

La acestea, Cebes zise râzând:

– Încearcă, Socrate, să ne schimbi această credință, ca și cum ne-am teme, sau mai bine ca și cum s-ar teme copilul care este în noi și care se sperie de asemenea lucruri; încearcă a-l deprinde să nu se mai înfricoșeze de moarte ca de o sperietoare.

– Pentru aceasta, zise Socrate, este nevoie să-l descântați[1] zilnic, până ce-l veți lecui.

78a – Dar de unde să luăm, Socrate, un bun vraci, dacă tu ne părăsești?

– Elada este mare, Cebes, zise Socrate; în ea sunt mulți oameni de ispravă. Sunt apoi și multe neamuri de străini, pe care ar trebui să le colindați, ca să găsiți un astfel de vraci; să nu cruțați pentru asta nici bani, nici osteneli, căci nu-i altceva mai de folos, dacă este să vă cheltuiți averile. Trebuie să-l căutați chiar și printre voi înșivă, căci se poate să nu găsiți ușor altul mai în stare decât voi.

b – Bine, zise Cebes, așa vom face. Să ne întoarcem însă, dacă vrei, la discuția de la care ne-am depărtat.

Argumentul pe baza obiectelor de gândire

– Cum să nu? Cu plăcere.

– Foarte frumos, zise Cebes.

– Așadar, reluă Socrate, trebuie mai întâi să cercetăm între noi faptul următor: care fel de lucruri sunt în situația de a pieri
c prin descompunere? Pentru care ne putem teme și pentru care nu? În al doilea rând, trebuie să cercetăm, iarăși: din care categorie este sufletul? Numai după aceste răspunsuri am fi în măsură, fie să prindem curaj, fie să ne temem pentru sufletul nostru[2].

– Adevăr grăiești, zise Cebes.

– Oare descompunerea unui lucru în același chip în care s-a compus, nu e încercarea la care sunt supuse cele ce se fac prin compunere sau sunt compuse de la natură? Și, dacă există lu-

---

1 Această vindecare prin "descântec" se vede și în Homer, *Odiseea*, XIX, 455-457.

2 Această dovadă, numită în tradiția filozofică proba metafizică a nemuririi sufletului, se poate rezuma astfel: moartea nu-i altceva decât o descompunere; sufletul este simplu; ceea ce-i simplu nu se poate descompune și nu piere; deci sufletul e nemuritor.

cruri necompuse, nu-s tocmai acestea singurele care n-au parte de prefacerea pomenită?

– Aşa mi se pare, zise Cebes.

– Şi nu găseşti că lucrurile ce sunt totdeauna aceleaşi, ce nu suferă nici o prefacere, sunt cele necompuse, pe când cele ce se schimbă mereu, nefiind niciodată aceleaşi, sunt tocmai cele compuse?

– Găsesc.

– Să venim acum şi la cele de care ne apropiasem în desfăşurarea argumentaţiei de mai înainte. Oare însăşi acea esenţă, a cărei raţiune de a fi o dăm prin întrebări şi răspunsuri, se păstrează întotdeauna aceeaşi, sau se schimbă câteodată? Egalul în sine, d bunul în sine, fiecare din lucrurile ce există în sine, ca o realitate, îndură vreodată o cât de mică prefacere? Sau fiecare din ele, fiind dintr-o alcătuire simplă, rămâne mereu ce este, în totul asemenea sieşi, nesuferind niciodată, pe nici o cale, cu nici un preţ, nici o schimbare?

– E necesar, zise Cebes, să se păstreze mereu acelaşi, aşa cum a fost, Socrate.

e – Dar ce vom spune despre numeroasele cazuri de frumuseţe, la oameni, cai, îmbrăcăminte sau oricare altele de acest fel, care poartă acelaşi nume, fiind adică frumoase, egale şi în toate felurile, ca şi esenţele în sine? Rămân şi ele mereu aceleaşi, sau, în opoziţie cu esenţele, niciodată nu se păstrează în aceeaşi alcătuire, nici faţă de ele însele, nici unele cu altele, cu un cuvânt nu rămân în nici un chip aceleaşi?

– Niciodată nu rămân aceleaşi, zise Cebes.

79a – Nu cumva ne putem atinge de ele, le putem vedea, le putem percepe cu oricare din simţuri, însă pe cele ce se păstrează mereu aceleaşi nu ne e cu putinţă să le concepem decât prin puterea inteligenţei? Nu cumva acestea din urmă sunt fără chip şi de nevăzut?

– Aşa este, zise Cebes, spui adevărul.

– Să punem alături, dacă vrei, zise Socrate, două soiuri de realitate: unul vizibil, altul fără chip văzut.

– Să punem, zise.

– Pe cel nevăzut îl presupunem totdeauna acelaşi, pe cel vizibil niciodată la fel.

– Presupunem şi asta, zise Cebes.

b – Să mergem mai departe, urmă Socrate. Oare ființa noastră întreagă e altceva decât corp și suflet?

– Nimic altceva, răspunse Cebes.

– Cu care dintre cele două feluri de lucruri citate mai sus am putea spune că seamănă mai mult și este înrudit corpul?

– Pentru oricine, zise Cebes, este lămurit că mai mult cu cele vizibile.

– Dar sufletul? Este el vizibil, sau este fără chip vizibil?

– Cel puțin pentru oameni el nu este vizibil, Socrate.

– Firește, căci nu vorbim de lucruri vizibile și nevizibile potrivit naturii omenești. Ori poate te gândești la vreo altă natură?

– Ba la natura omenească.

– Ce spuneam atunci despre suflet? E vizibil sau nu?

– Nevizibil.

– Deci fără chip văzut?

– Da.

– Sufletul este prin urmare ceva mai asemănător celor fără chip vizibil decât este corpul, pe când acesta este mai asemănător celor vizibile.

c – Urmează cu necesitate, Socrate.

– Dar nu spuneam și adineauri că sufletul, când se folosește de trup spre a cunoaște ceva prin văz, auz sau orice alt simț – căci a cunoaște prin trup înseamnă a percepe prin simțuri – este târât de trup spre cele ce nu rămân niciodată aceleași? Că rătăcește, se tulbură, se amețește ca îmbătat, tocmai fiindcă a intrat în contact cu acest fel de lucruri?

– Ba da.

d – Dimpotrivă, când sufletul cercetează ceva el însuși, merge spre ce este curat, veșnic, nepieritor, neschimbător și, întrucât este de aceeași ființă cu această esență, rămâne statornic lângă ea, cât poate sta așa de la sine și prin sine. Atunci pe de o parte rătăcirea lui încetează, pe de alta el se păstrează mereu ca și cele ce rămân aceleași, ca unul care s-a împărtășit din esența lor. Această stare a lui nu se numește înțelepciune?

– Foarte frumos și foarte adevărat, Socrate.

e – Prin urmare încă o dată, din cele spuse și mai înainte și acum: cu care categorie de lucruri îți pare mai înrudit și mai asemănător sufletul?

– Cred, zise acesta, că oricine, chiar cel mai încet la învățătură, va fi silit pe această cale să scoată încheierea cuvenită: că su-

fletul este, în orice privință, mai asemănător cu ceea ce rămâne veşnic la fel, mai degrabă decât cu ceea ce se schimbă.

– Dar timpul?

– Cu ceea ce se schimbă[1].

Sufletul comandă, corpul se supune

– Cercetează acum şi pe calea următoare. Fiindcă sufletul şi trupul stau un timp împreună, natura a rânduit trupului să slu-
80a jească şi să fie călăuzit; sufletului, să călăuzească şi să stăpânească. Spune-mi acum, faţă de acestea, care ţi se pare asemenea cu ce este divin şi care cu ce este muritor? Oare nu găseşti că ceea ce este divin e din firea sa făcut să stăpânească şi să călăuzească, ceea ce este muritor să fie călăuzit şi să slujească?

– Găsesc.

– Deci, căreia din două îi seamănă sufletul?

– E lămurit, Socrate, că sufletul seamănă cu ceea ce este divin, corpul cu ce-i muritor.

– Cercetează acum, Cebes, dacă din tot ce-am spus nu urmează că sufletul e în cea mai mare măsură asemenea cu ce este
b nemuritor, inteligibil, simplu, indisolubil, veşnic, identic cu sine; corpul, în totul asemenea cu ceea ce este omenesc, muritor, sensibil, multiform, supus descompunerii, veşnic schimbător, niciodată identic cu el însuşi. Oare, dragul meu Cebes, faţă de acestea putem opune ceva în stare să le răstoarne ca neexacte?

– Nu putem.

– Atunci ce? Dacă lucrurile sunt aşa, nu urmează că trupului i se potriveşte să se descompună în scurtă vreme, sufletului însă să rămână veşnic, sau ceva apropiat?

– Cum de nu?

– Ştii, zise Socrate, că după ce moare omul, partea din el care este vizibilă, trupul, şi care rămâne în lumea vizibilă, am numit
c cadavrul, deşi s-ar cuveni să se descompună, să se împrăştie şi să dispară, totuşi nu suferă îndată nimic din toate acestea; dimpotrivă, se păstrează oarecare vreme la fel; uneori, când a avut cineva un trup înfloritor şi moare într-o astfel de clipă, se păstrează chiar foarte mult. Neînchipuit de mult, aproape, se păs-

1 Încă un argument pentru nemurire, întemeiat pe indestructibilitatea sufletului, îl dă Platon şi în *Republica*, 608 e – 611 a.

trează un trup neînsufleţit dacă se întâmplă să fie îmbălsămat, cum fac cei din Egipt. Ba unele părţi ale trupului, ca oasele, zgâr-
d ciurile şi cele de aceeaşi natură, chiar când corpul putrezeşte, rămân, ca să zic astfel, nemuritoare. Sau poate nu este aşa?

– Ba da.

– Dar cum este cu putinţă ca sufletul, fără chip vizibil cum este, cel ce se duce într-o lume de aceeaşi esenţă cu el, aleasă, curată, nevăzută – cu adevărat într-un lăcaş al nevăzutului[1] – cel ce se duce la divinitatea cea bună şi înţeleaptă, către care, cu voia ei, în curând se va îndrepta şi sufletul meu, cum e cu putinţă ca sufletul acesta al nostru, astfel alcătuit de natură, părăsind trupul, să se risipească de îndată şi să piară, aşa cum este credin-
e ţa marii mulţimi? Departe de asta, iubite Cebes şi Simmias! Lucrurile stau desigur altminteri.

Soarta sufletelor

Dacă sufletul părăseşte curat trupul, nu târăşte după sine nimic din ale acestuia, fiindcă nu s-a întovărăşit cu el de bunăvoie în timpul vieţii, ci l-a ocolit, căutând mereu să se reculeagă pe sine, neîntrerupt stăpânit de această grijă, ceea ce este tocmai obiectul adevăratei filozofii, adică pregătirea de a muri cu uşu-
81a rinţă. Căci aşa ceva nu este tocmai o pregătire pentru moarte?

– Nici vorbă.

– Dacă este aşa, atunci sufletul, ieşind cu astfel de însuşiri din corp, se duce spre ceea ce este asemenea cu el: spre nevăzut, divin, nemuritor, înţelept. Ajungând acolo, îi e dat să fie fericit şi în afară de orice rătăcire, neştiinţă, temeri, pasiuni sălbatice şi orice alte păcate omeneşti. Întocmai cum se spune despre cei iniţiaţi, el va trăi cu adevărat restul timpului împreună cu cei veşnici. Putem susţine asta, Cebes? Sau altceva?

– Putem, pe Zeus, zise Cebes.

– Dacă însă sufletul iese din corp pângărit, necurat şi ca unul
b care, fiind statornic împreună cu trupul, l-a îngrijit, l-a iubit, a fost încântat de el, de poftele şi plăcerile lui; dacă sufletul a ajuns să creadă că nimic altceva nu există în realitate decât ce este trupesc, ce se poate atinge sau vedea, ceea ce se bea, mănâncă şi foloseşte la plăcerile dragostei; dacă de altă parte acest

---

1 Platon face aici un joc de cuvinte, greu de transpus.

suflet s-a deprins să urască, să se teamă, să fugă de ce este întunecat pentru ochi, de ce este fără chip văzut, de ce este numai inteligibil şi doar prin filozofie cu putinţă de prins – crezi că un astfel de suflet se poate despărţi de trup, singur şi cu desăvârşire curat?

c – Cu nici un chip, răspunse Cebes.

Dimpotrivă, cred că iese cu resturi trupeşti, rămase din atingerea şi întovărăşirea lui cu trupul; căci s-a făcut aproape de aceeaşi fiinţă cu el, din cauza convieţuirii şi grijii pe care i-a purtat-o.

– Aşa este.

– Şi cum ce e trupesc trebuie socotit, dragul meu, ca un lucru greu, împovărat, pământesc şi cu înfăţişarea vizibilă, un suflet precum e cel pomenit, având cu sine cele trupeşti, se îngreuiază şi el este tot mereu înclinat să recadă în lumea vizibilă, dintr-un fel de groază de ceea ce-i nevăzut, aşa-numitul Hades. Un astfel
d de suflet rătăceşte în preajma monumentelor şi a mormintelor, pe unde adesea au şi fost văzute arătări deşarte ale sufletelor, în chip de stafii întunecate. Aşa trebuie să fie sufletele care au părăsit trupurile fără să fie deplin curăţate, ci mai păstrează câte ceva din ce-i vizibil, din care cauză şi sunt văzute.

– Aşa se pare, Socrate.

Doctrina metempsihozei[1]

– Desigur, aşa se pare, Cebes. Şi nu sufletele celor buni, ci ale celor răi sunt silite să rătăcească prin asemenea locuri. Ele-şi
e ispăşesc astfel păcatele vieţii celei rele de mai înainte şi vor rătăci prin acele meleaguri până ce, datorită înclinării resturilor trupeşti ce le însoţesc, vor fi din nou legate de un corp. Desigur, de data asta se întruchipează în caractere cu aceleaşi moravuri ca în viaţa lor de mai înainte.

– Ce fel de caractere, Socrate?

– De pildă: în cazul celor ce s-au dedat cu totul mâncării, nesăbuinţei şi băuturii, şi n-au fost călăuziţi de ruşine, sufletele lor trec poate în corpuri de măgar şi alte vieţuitoare de acest fel. Sau nu crezi cu putinţă lucrul?

82a – Îl cred cu putinţă.

---

1 Cum în teoria de aici acelaşi suflet trece succesiv prin diferite corpuri, termenul cel mai propriu este metensomatoza. L-am păstrat totuşi pe cestălalt, fiind oarecum consacrat.

– Iar la cei ce n-au prețuit decât nedreptatea, tirania și jafurile – sufletele vor intra în trupuri de lupi, ulii sau șoimi. Căci unde aiurea am putea crede că se duc astfel de suflete?

– Poate că, zise Cebes, și este firesc să intre în astfel de trupuri.

– La fel va fi, zise Socrate, și cu celelalte: fiecare suflet se va îndrepta către diferite viețuitoare, prin asemănarea înclinărilor vieții de mai înainte.

– E învederat, zise. Cum ar putea fi altfel?

– Dar sunt deosebit de fericiți printre ei, urmă Socrate, și vor ajunge în locul cel mai bun cei care au respectat virtutea față de
b popor și de stat, ceea ce numim chibzuință și justiție – cele însă izvorâte mai mult prin deprindere și obișnuință decât prin filozofie și cugetare.

– În ce chip sunt deosebit de fericiți?

– Fiindcă, poate, sufletele lor, la a doua naștere, vor intra în trupuri de viețuitoare sociabile și uneori blânde, cum sunt de pildă albinele, viespile, furnicile, dacă nu chiar în același neam omenesc, ivindu-se din ei oameni cumpătați.

– Se poate.

Rolul filozofiei

– În tagma zeilor însă nu va fi îngăduit să intre nimănui altul decât cel care, depărtându-se de aci, era cuprins de dorința învățăturii, după ce în cursul vieții se îndeletnicise cu filozofarea și
c se purificase deplin.

Iată pentru ce, prietene Simmias și Cebes, cei cu adevărat filozofi își înfrânează cu tărie toate poftele trupești și nu se predau lor. Nu se tem nici că li se va irosi avutul, nici că-i va copleși sărăcia, cum fac cei mulți și vânătorii de averi; nici de viață umilă nu se tem ca de un rău, nici de cea fără strălucire, cum fac cei ce aleargă după onoruri și dregătorii. Ca urmare, ei se țin departe de asemenea lucruri.

– Pentru unii ca aceștia nici nu s-ar cuveni altminteri, Socrate, întrerupse Cebes.

d – Nici nu s-ar cuveni, pe Zeus, întări Socrate. Vezi deci, Cebes, că cei ce au grijă de sufletul lor și nu trăiesc numai pentru a cultiva trupul, luându-și rămas bun de la ceilalți, nu merg pe aceleași cărări cu dânșii, care nu știu unde se duc; ci, încredințați că nu trebuie să se abată de la filozofare, de la dezlegarea de trup

şi de la purificarea pe care le-o aduce ea, apucă, firește, pe drumul deschis lor de filozofia ce-i călăuzește.

– Cum vine asta, Socrate?

– Îți arăt îndată, zise. Iubitorii de învățătură știu că filozofia primește sufletul cu adevărat înlănțuit de trup și unit cu el; prin aceasta sufletul este silit să cerceteze lumea dinafară ca dintr-o
e închisoare, ca dintr-un adânc întunecat, nu de-a dreptul; ei mai știu că filozofia vede, lămurit, cum grozava putere a închisorii își are izvorul în dorință; cum prin aceasta sufletul este până într-atâta de legat încât omul devine el însuși făuritorul propriilor sale lanțuri. Cum am spus, iubitorii de învățătură își dau seama că filozofia, primind sufletul într-o astfel de stare, îi dă o blândă
83a mângâiere; căci luându-și sarcina să-l libereze, ea-i dovedește că observarea lumii prin ochi, urechi sau alte simțuri este plină de înșelăciune; ea-l sfătuiește să se despartă de acestea, pe măsură ce folosința lor nu mai este o necesitate; ea-l îndeamnă să se reculeagă în sine, să se concentreze și să nu se încreadă nimănui decât sieși, pentru ca, oricând va avea ceva de cercetat, el să fie
b singur, cu sine; numai așa sufletul poate înțelege ceva din realitatea în sine a lucrurilor, pe când cele ce le va percepe prin simțuri sunt uneori într-un fel, alteori în altul, și nu-i arată deloc adevărul; ea-i spune că ceea ce sufletul vede prin simțuri este numai lumea perceptibilă și vizibilă, pe când el însuși este în măsură să vadă și o altă lume, care-i neperceptibilă, însă inteligibilă.

Sufletul celui cu adevărat filozof, socotind că nu trebuie să se împotrivească acestei eliberări, se stăpânește cât poate: și de la plăceri, și de la pofte, și de la supărări, și de la temeri; își dă seama că, după puternice bucurii, mâhniri, temeri și pofte, n-are
c de îndurat numai boli și prăpăd, ceea ce își închipuie oricine, dar cel mai mare rău din toate, poate cel din urmă, pe care-l suferă fără măcar să bage de seamă...

– Ce rău, Socrate? întrerupse Cebes.

– Că neapărat sufletul unui astfel de om, încercat de bucurii și întristări mari, tocmai din această cauză ajunge să creadă că ceea ce-i pricinuiește plăcerea sau durerea are un temei cu totul real și limpede, câtă vreme lucrul nu este așa. Căci de ce soi sunt acestea? Nu-s oare din lumea vizibilului?

– Desigur.

– Dar nu prin aceste încercări, tocmai, este sufletul mai legat de corp?

– Cum adică?

d – Fiecare plăcere, fiecare durere ţintuieşte cu încă un cui sufletul de corp; îl leagă, îl materializează, îl face să creadă adevărate cele ce-afirmă corpul. Din faptul că sufletul împărtăşeşte credinţele câştigate împreună cu corpul şi se bucură de aceleaşi lucruri ca şi acesta, este silit, cred, să primească aceleaşi înclinări şi aceleaşi deprinderi. Astfel, niciodată nu ajunge curat în lăcaşul lui Hades, ci necontenit întinat de trupul din care a ieşit; şi atunci, acest suflet va cădea neîntârziat din nou în alt trup, unde se împlântă ca şi cum ar fi fost sădit. Iată de ce un atare suflet nu va fi părtaş nici al unei existenţe divine, nici al uneia simple

e şi curate.

– Foarte adevărat grăieşti, Socrate, zise Cebes.

– Iată pentru ce, prietene Cebes, cei cu adevărat iubitori de cunoaştere sunt cumpătaţi şi curajoşi, dar nu pentru pricinile pe care şi le închipuie marea mulţime. Ori crezi şi tu la fel?

– Eu? Deloc.

84a – Nu, desigur. Dimpotrivă, sufletul unui filozof va judeca aşa: el nu va crede că e sarcina filozofiei să-i libereze sufletul, şi că, întrucât aceea îl liberează, el poate să şi-l predea plăcerilor şi durerilor pentru a-l înlănţui iarăşi şi a reîncepe ca Penelopa o nesfârşită lucrare, ţesându-şi însă pânza invers decât făcea soaţa lui Ulise. Din contră: înlesnind înseninarea patimilor, urmând mereu, de aproape şi fără şovăire, raţiunea drept călăuză, privind de-a dreptul spre adevăr, spre divin şi spre ce este mai presus de părerile schimbătoare; făcându-şi din aceste preocupări adevărata hrană, sufletul unui filozof găseşte că astfel trebuie să treacă

b prin viaţă, cât trăieşte, şi că după moarte va merge într-un loc asemănător sau chiar de aceeaşi fiinţă cu el, dezbărat fiind de toate păcatele condiţiunii omeneşti. Printr-o asemenea pregătire, sufletul nu se mai teme de nimic înfricoşător, o Simmias şi Cebes, dacă s-a îndeletnicit cu acestea; nu se teme că, prin despărţirea sa de trup, se risipeşte, se răsfiră în vânt, zboară-n văzduh şi nu mai există nicăieri.

PARTEA A TREIA

c *Pauză. Îndoielile lui Simmias și Cebes*

După ce Socrate spuse acestea se făcu o lungă tăcere. Pe cât ni s-a părut, el se gândea încă la cele ce spusese până atunci; de altfel, și gândul celor mai mulți dintre noi era tot acolo. Cebes și Simmias își șoptiră între dânșii câteva cuvinte. Socrate, văzându-i, le puse întrebarea:

– Ce, nu cumva vi se par nu îndeajuns de dovedite cele spuse de mine? Știu, zise, că multe îndoieli și întâmpinări ar avea cineva de ridicat, dacă ar vrea să cerceteze mai de aproape. Dacă vă gândiți la altceva, nu zic nimic; dar dacă aveți o îndoială despre
d acestea, nu pregetați a vorbi, a discuta, a susține părerea ce vi se pare mai bună, și a mă lua și pe mine tovarăș, de socotiți că împreună vom dezlega lucrurile mai ușor.

Iar Simmias zise:

– Bine, Socrate, îți voi spune adevărul. Și unul și celălalt
e aveam de mult oarecare îndoieli. Unul pe altul ne îndemnam, ne îmbiam să te întrebăm, în dorința de a fi lămuriți; însă am pregetat, căci ne-am temut să nu-ți facem vreo supărare, spunându-ți ceva neplăcut, peste nenorocirea în care te afli.

Socrate, auzind acestea, râse cu blândețe și zise:

– Vai, Simmias! Greu voi convinge pe ceilalți oameni că nu socotesc o nenorocire soarta mea de acum, dacă nici pe voi nu vă pot încredința, ci vă temeți că trec azi prin clipe mai grele decât am trecut în viața de pân-acum. Pe cât se pare, eu sunt pentru voi mai prejos decât lebedele, în ce privește darul profetic. În adevăr, lebedele, când simt că au să moară, deși cântau și mai înainte, atunci cântă mai mult și mai frumos decât oricând, bu-
85a curoase că se vor duce la zeul căruia îi slujesc. Iar oamenii, fiindcă se tem de moarte, ponegresc și pe lebede, zicând că ele atunci își jelesc moartea sau cântă de durere. Ei nu se gândesc că o pasăre nu cântă nici măcar când îi e foame sau frig ori e apăsată de vreo suferință; nici privighetoarea, nici rândunica, nici chiar pupăza, despre al cărei strigăt se zice că e un cântec de jale. Eu cred că nici acestea, nici lebedele nu cântă un cântec de

b durere; dimpotrivă, mi se pare că ele, fiind inspirate de Apollo[1], simt de mai înainte că se apropie de fericirile lumii lui Hades şi cântă, se bucură în ziua aceea altfel decât până atunci. Astfel şi eu mă socotesc ca lebedele, slujitor şi preot al aceluiaşi zeu: şi eu am de la stăpânul meu un dar al profeţiei, nu mai mic decât ele, şi nu părăsesc viaţa cu mai puţină bucurie. Pentru aceasta se cuvine deci să vorbiţi, să mă întrebaţi orice doriţi, atâta vreme cât cei unsprezece dregători ai atenienilor ne-o vor mai îngădui.

– Frumoasă vorbă! zise Simmias. De aceea şi eu îţi voi spune îndoielile ce am, şi Cebes acesta va repune în discuţie expunerile pe care nu le primeşte.

c *Întâmpinarea lui Simmias*

Cât despre mine, Socrate, sunt de părere – poate şi tu crezi aşa – că asupra acestui fel de întrebări este sau cu neputinţă, sau foarte greu să cunoaştem adevărul limpede, în viaţa de aici. Totuşi ar fi de nimic omul care nu şi-ar da toate silinţele să supună criticii cele ce se spun în această privinţă, dacă s-ar arăta ostenit mai degrabă în căutarea adevărului şi ar părăsi asemenea preocupări. Căci cel puţin un lucru e de făcut: sau să învăţăm de la alţii cum e adevărul, sau să îl găsim noi înşine. Dacă aşa ceva nu-i cu putinţă, să ne alegem cea mai bună şi cea mai greu de răsturnat dintre explicaţiile omeneşti şi să ne lăsăm purtaţi de ea ca de o luntre cu care să răzbatem prin furtunile vieţii de aici;
d bineînţeles, aceasta în cazul când nu vom putea străbate valurile vieţii mai sigur, mai la adăpost de primejdii, pe un vas mai puternic, având drept călăuză o cugetare divină. Fiindcă tu însuţi m-ai îndemnat, nu-mi va fi ruşine să te întreb, de teamă ca nu cumva mai târziu să mă învinovăţesc singur că n-am cutezat să spun ce cred. Cercetând deci, şi singur şi împreună cu acest Cebes, ceea ce-ai spus, sunt dator, Socrate, să-ţi mărturisesc că argumentaţia ta n-a fost destul de convingătoare.

Atunci Socrate zise:

e – S-ar putea, prietene, să ai dreptate. Spune-mi numai în ce privinţă ţi s-a părut nesusţinută îndeajuns.

---

1 Socrate, după cum se spune la început, a compus şi un imn în cinstea zeului Apollo, pentru care avea un cult deosebit. Lebedele duceau carul de aur al zeului.

– În privința următoare: același lucru ca despre suflet s-ar
putea spune și despre armonie, și despre liră și corzile ei. Armo-
86a nia este ceva nevăzut, nematerial, cât se poate de frumos și, la o
liră bine acordată, ceva divin. Lira însă și corzile ei sunt ceva
corporal și material, compus și pământesc; sunt de o ființă cu tot
ce-i pieritor. Să presupunem acum că sparge cineva lira, ori că i-a
tăiat și i-a rupt corzile; ce-ai spune dacă el, după argumentația
ta, ar susține sus și tare că armonia acelei lire există și mai de-
parte și nu dispare? Căci e cu neputință – ar zice el – ca lira și
corzile să mai existe undeva, după spargere sau rupere, ele fiind
pieritoare, pe când armonia, care este înrudită și chiar de o ființă
cu divinitatea și nemurirea, să piară mai înainte decât ceea ce era
b pieritor. Ci va spune că: armonia mai are undeva ființă, cu nece-
sitate, pe când lemnul lirei și coardele ei se strică prin putrezire
și pier, înainte ca armonia să sufere vreo stricăciune. Tu însuți,
Socrate, ai observat desigur că părerea noastră despre suflet este
următoarea: întrucât trupul este încordat și ținut în echilibru prin
căldură, frig, secăciune, umezeală și altele la fel, sufletul nu-i
c alteeva decât rezultanta acestui amestec; el este armonia acesto-
ra, din clipa în care au fost amestecate unele cu altele cu artă și
măsură. Dacă deci sufletul nu este decât o armonie, urmarea e
limpede: când trupul se destinde sau, dimpotrivă, e încordat
peste măsură, fiind încercat de boli sau de alte nenorociri, atunci
și sufletul nostru, oricât de divin ar fi, trebuie să piară; căci ast-
fel pier și toate armoniile ce constau din sunete sau din orice alte
alcătuiri măiestrite ale artiștilor, pe când rămășițele fiecărui corp
în parte stăruie încă mult timp, până ce vor fi mistuite sau de foc
d sau de putreziciune. Vezi dar ce vom răspunde acestui argument,
când va pretinde cineva că, dacă sufletul este un echilibru al ce-
lor trupești, el piere mai înainte chiar decât trupul, în ceea ce nu-
mim moarte.

Atunci Socrate, aruncându-și privirea sa obișnuită spre unul
și spre celălalt, zise surâzând:

– În adevăr, Simmias face întâmpinări drepte. Dacă printre
voi este vreunul mai în largul său decât mine, de ce n-ar răspun-
de? Căci atacul adus argumentării nu mi s-a părut de rând. Aș
dori totuși s-aud, înainte de oricare alt răspuns, întâmpinările lui
e Cebes; și astfel câștigând timp, ne vom putea gândi ce să răspun-
dem. În urmă, după ce-i vom fi ascultat pe amândoi, să le dăm
dreptate de-au cântat cum trebuie, iar dacă nu, înseamnă că s-a

şi apărat în justiţie argumentul. Haide, Cebes, spune-mi prin urmare, zise Socrate, ce lucru îţi trezeşte îndeosebi neîncredere?

Întâmpinarea lui Cebes

– Iată, îţi spun, răspunse Cebes. Mie mi se pare că discuţia se află în acelaşi punct ca atunci când te-am întrerupt prima dată; deci şi acum aceeaşi vină îţi găsesc. Şi în adevăr: că sufletul nos-
87a tru a fiinţat mai înainte de a fi luat această înfăţişare, nu zic ba; recunosc că s-a arătat în chip cuceritor şi – de nu-i cutezător a o spune – chiar cu toată temeinicia cuvenită. Dar că îndată după moartea noastră mai fiinţează undeva, iată ce n-am văzut. Şi cu toate astea nu voi spune ca Simmias, în replica sa, că sufletul nu-i nici mai puternic nici mai de lungă durată decât corpul; eu îl socotesc nemăsurat mai presus de toate cele trupeşti. "Dar – ne va întâmpina argumentarea ta – de ce atunci te îndoieşti, dacă vezi că după moartea omului rămâne totuşi ce este mai slab din el?
b Cum, nu este oare o necesitate să se păstreze cel puţin tot atâta vreme şi ceea ce este în el mai de lungă durată?"

La această replică, iată ce răspund, iar tu bagă de seamă dacă spun bine. Aici am şi eu nevoie de o comparaţie, ca şi Simmias. Cele ce-ai spus mi se par a fi la fel cu următoarele. Murind un bătrân ţesător, ar putea zice cineva că omul acesta n-a pierit ci mai există undeva, teafăr; ca dovadă ar aduce chiar haina cu care era îmbrăcat, ţesută de el însuşi, haină încă bună şi nedistrusă. Dacă cineva n-ar da crezare acestei mărturii, ar putea fi întrebat
c mai departe: ce este mai de lungă durată, neamul omenesc sau îmbrăcămintea de care el are nevoie şi o poartă zilnic? Dacă ar răspunde că omul este cu mult mai de lungă durată, s-ar putea admite că i-am dovedit că omul persistă cu siguranţă, de vreme ce n-a pierit încă nici haina lui, care este de mai mică durată.

Nu, Simmias, nu cred că lucrul stă aşa. Iată ce răspund eu, de data asta şi pentru tine; fii deci atent, căci oricine poate recu-
d noaşte ca naivă o astfel de argumentaţie. Acest ţesător, după ce a întrebuinţat multe rânduri de haine pe care le ţesuse, a murit în urma lor, însă înaintea ultimei haine. De aici însă nu urmează că omul este mai plăpând şi mai slab decât o haină. Aceeaşi comparaţie o putem folosi când vorbim de suflet faţă de trup; şi cred că dacă cineva ne-ar vorbi de ele în acelaşi fel, ar spune lucruri cugetate susţinând că sufletul este de mai mare durată iar corpul mai slab şi mai curând pieritor. Ar putea chiar adăuga: fiecare

suflet întrebuinţează mai multe corpuri, îndeosebi dacă trăieşte un mare număr de ani (căci trupul este într-o necontenită prefacere şi desfiinţare, chiar în cursul unei vieţi de om, sufletul îi reînnoieşte neîncetat ţesuturile uzate); dar când se distruge sufle-
e tul, el este cu necesitate la cea din urmă îmbrăcăminte, şi e singura înaintea căreia moare. Îndată după moartea sufletului se şi vede firea cea slabă a trupului, căci grabnic dispare şi el prin putrezire. Astfel dar, nu trebuie încă să dăm crezare în totul argumentului cum că sufletul nostru mai fiinţează undeva şi după moarte.

Dar să admitem ceva mai mult decât ai susţinut tu, Simmias.
88a Dacă ar zice cineva: nu numai că sufletul a existat înaintea naşterii, dar nu este nici o piedică să existe şi după moarte şi să renască de mai multe ori, ca iarăşi să moară (căci este de o alcătuire aşa de puternică încât rezistă mai multor naşteri), dac-am admite aşa ceva, încă n-am putea să încuviinţăm că, străbătând atâtea rânduri de vieţi, nu se osteneşte în trecerea lui prin ele şi că nu piere, în sfârşit, cu prilejul uneia din morţi. Dac-ar adăuga
b şi faptul că nimeni nu cunoaşte cu prilejul cărei morţi sau descompuneri trupeşti piere sufletul (lucru cu neputinţă să-l simtă careva dintre noi), ar fi nebun cine ar avea cutezanţa să nu se teamă de moarte, atâta vreme cât nu este în stare a ne dovedi că sufletul este în esenţa lui ceva nemuritor şi nepieritor. Altminteri, oricine este pe punctul de a muri trebuie să se teamă ca nu cumva sufletul, la despărţirea sa de trup, să piară şi el cu totul.

Toţi ascultam aceste întâmplări şi resimţeam nemulţumirea,
c cum ne-am şi mărturisit mai pe urmă unii altora, că ne zdruncinaseră temelia credinţelor ce ne sădise în suflet argumentaţia de pân-atunci. Ba ne aruncaseră sămânţa neîncrederii nu numai în cele discutate mai înainte, ci şi asupra celor ce aveau să ni se spună de atunci încolo. Începusem să ne îndoim că suntem judecători buni de ceva în asemenea chestiuni, sau poate că lucrurile înseşi erau astfel că nu li se putea da nici un crezământ!

ECHECRATES: În numele zeilor, Phaidon, te înţeleg; căci, auzindu-te vorbind aşa, îmi zic şi eu în gând: "În ce argument vom mai crede, dacă însăşi expunerea lui Socrate, care era atât
d de convingătoare, s-a scufundat acum în îndoială?" În adevăr, întâmpinarea lui Simmias, că sufletul nostru este un fel de armonie, mi-a părut minunată, şi întâia oară, şi acum. Mi-a amintit

că şi eu am împărtăşit altădată această credinţă. De aceea acum am din nou nevoie, ca dintru început, de-o altă dovadă, spre a mă convinge că sufletul nu moare o dată cu trupul. Spune-mi deci, pe Zeus, cum a continuat Socrate cuvântul său? Oare a părut şi el copleşit, cum zici că aţi fost voi? Sau dimpotrivă, şi-a apărat liniştit punctul său de vedere? Şi cum l-a susţinut? Cu dovezi temeinice, sau nu? Spune-ne toate, cât poţi mai cu de-amănuntul.

PHAIDON: Adeseori, Echecrates, l-am admirat pe Socrate,
89a însă niciodată n-am stat lângă dânsul cu mai mare plăcere decât atunci. Că a fost în stare să răspundă, nu-i poate vreo minune; dar ce ne-a uimit mai mult a fost plăcerea, bunăvoinţa şi preţuirea cu care a primit înfruntările acestor tineri. Apoi cu câtă pătrundere a băgat el de seamă înrâurirea avută asupra noastră de obiecţiunile aduse, şi cu câtă dibăcie a căutat să ne lecuiască! Şi cum ne chema înapoi ca pe nişte fugari şi biruiţi în luptă, cum ne-a hotărât să-l însoţim, ca împreună cu dânsul să cercetăm argumentele!

ECHECRATES: Cum a făcut-o?

PHAIDON: Să-ţi spun. Şedeam din întâmplare la dreapta lui
b pe un scaun mic, aproape de pat; el stătea mult mai sus decât mine. Atunci îmi mângâie capul şi, apucându-mi pletele ce cădeau peste umăr – avea câteodată obiceiul să se joace cu părul meu – spuse: "Mâine poate, o, Phaidon, îţi vei tunde aceste frumoase plete"[1].

– Se pare, Socrate, zisei eu.

– Totuşi nu, de vrei să m-asculţi!

– De ce nu? îl întrebai.

– Astăzi, zise Socrate, chiar astăzi şi eu îmi voi tunde pletele şi tu pe ale tale, dacă în adevăr a murit raţiunea noastră şi dacă nu ne vom învrednici s-o readucem la viaţă[2]. Dacă aş fi în locul
c tău şi dacă m-ar părăsi dreapta raţiune, aş jura, ca argienii[3], să nu las părul să-mi crească înainte de a respinge într-o nouă luptă argumentele lui Simmias şi Cebes.

---

1 În semn de jale, grecii îşi tundeau părul şi presărau bucle pe mormântul celui scump.

2 Moartea lui Socrate nu-i nimic; şi nu mâine este adevăratul doliu, ci azi, când constatăm că a murit raţiunea. (După Léon Robin)

3 După o luptă cu spartanii, în care li s-a luat un oraş; atunci argienii, zice Herodot (I, 82), îşi tăiară pletele şi ameninţară cu blesteme pe cei ce-şi vor lăsa părul să crească, înainte de a recuceri de la spartani oraşul pierdut.

– Bine, spusei eu, dar nici Heracle, cum zice o vorbă[1], nu-i în stare să lupte cu doi!

– Strigă-mă pe mine în ajutor, acum cât mai este lumină, să fiu eu Iolaos al tău.

– Te voi striga, însă nu ca Heracle pe Iolaos, ci ca Iolaos pe Heracle.

Misologhia

– Ne e totuna, urmă Socrate. Mai întâi de toate să ne ferim de a cădea în vreo greşeală.

– Ce fel de greşeală? întreb eu.

d – Să nu cădem în misologhie[2], zise, şi să nu urâm raţiunea, cum fac unii misantropi urându-i pe oameni. Nu ne poate izbi, adăugă el, o nenorocire mai mare decât aceea de a cădea în ură faţă de argumente. Misologhia se naşte din aceleaşi împrejurări ca misantropia. În adevăr, aceasta din urmă vine din faptul că noi, fiind fără experienţă, după ce ne-am încrezut prea mult într-un om pe care l-am socotit cu totul sincer, temeinic şi de încredere, puţin mai târziu îl găsim rău şi nevrednic de încredere; apoi, cu un al doilea facem aceeaşi încercare; iar când cineva a îndurat acestea de la mai mulţi, îndeosebi de la oameni pe care i-a crezut a fi cei mai intimi prieteni şi cei mai credincioşi, înşelat fiind de-
e atâtea ori, încolţeşte în el până la urmă o ură în contra tuturor; pretutindeni el nu mai vede nimic sănătos, absolut nimic. N-ai băgat de seamă acest început al misantropiei?

– Ba l-am observat foarte bine, răspunsei eu.

– Iată, continuă dânsul, ceva urât. Căci nu e clar că un asemenea individ se foloseşte de societatea oamenilor, fără să aibă experienţă în privinţa relaţiilor sociale? Dac-ar fi pus în joc cu îndemânare acele relaţii, le-ar fi văzut cum sunt şi şi-ar fi dat seama de-un fapt: că oamenii foarte buni sau foarte răi sunt extrem de puţini – dar că majoritatea o alcătuiesc totdeauna cei din mijloc.

90a – Ce vrei să spui cu asta? întrebai eu.

– Ce spun şi despre orice-i foarte mic sau foarte mare. Crezi că există lucru mai rar pe lume decât să găseşti exemplare foarte

---

1 După o legendă, pe când Heracle se lupta din greu cu Hydra, ale cărei capete tăiate renăşteau pururea de două ori mai multe, eroul s-a văzut nevoit a chema în ajutor pe slujitorul său, Iolaos.

2 Cuvântul, în limba greacă, este compus din verbul *a urî* şi substantivul *raţiune*; este o formaţiune analogă cuvântului *misanthropos*.

mici sau foarte mari, ca de pildă un om, sau un câine, sau orice vrei? De asemenea cu însuşirea de iute şi zăbavnic, de urât şi frumos, de alb şi negru. Oare nu bagi tu de seamă că în toate acestea extremele sunt cele mai rare şi se întâlnesc cel mai puţin în lume, pe când cele de mijloc sunt cele mai multe şi le-ntâlneşti pe toate cărările?

– Da, aşa este, recunoscui eu.

– Oare de s-ar înfiinţa o întrecere de răutate, nu-i aşa că prea
b puţini se vor arăta vrednici de primele locuri, chiar şi aici?

– Foarte cu putinţă, zisei eu.

– Se poate, în adevăr, urmă dânsul. Decât, nu în aceasta seamănă raţionamentele cu oamenii – de data asta tu eşti călăuză, eu te urmez – ci în felul următor. După ce se încrede cineva şi ia ca veridică o argumentare, fără să cunoască tehnica raţionamentelor, i se întâmplă să constate, după puţină vreme, că-i falsă; în realitate, câteodată chiar este aşa, alteori însă numai i se pare a
c fi. Pe urmă, experienţa revine şi cu alt caz, şi cu altul. Îndeosebi cei care se pierd în dispute contradictorii sfârşesc prin a crede, cum ştii, că au devenit cei mai înţelepţi şi zic că sunt singurii care au priceput că nicăieri nu afli un criteriu sănătos şi de nezdruncinat – nici în lucruri, nici în argumente, ci toate se învârtesc cu-adevărat ca în apele Euripului[1], de jos în sus şi de sus în jos, nerămânând nimic, nici o clipă, în aceeaşi stare.

– Da, este perfect adevărat ce spui, am adăugat eu.

– N-ar fi prin urmare, Phaidon, o jalnică situaţie, reluă Socrate, ca atâta timp cât există un temei logic, unul adevărat şi neşo-
d văitor, pe care-l putem prinde cu mintea, noi să ne călăuzim de judecăţi care, deşi în realitate spun totdeauna acelaşi lucru, în aparenţă se arată când ca adevărate, când ca neadevărate? Nu-i trist faptul că, în loc să se învinuiască fiecare singur şi propria-i nepricepere, dimpotrivă, când ajunge în suferinţă, el aruncă bucuros vina de la sine şi o dă pe seama raţionamentului însuşi? Nu-i jalnic că omul urăşte apoi toată viaţa tocmai criteriul raţiunii, că o vorbeşte de rău şi se lipseşte exact de ceea ce-i poate dezvălui unde sunt adevărul şi ştiinţa?

---

1 Euripes se numea curentul de apă ce se face într-o strâmtoare. Astfel era, de exemplu, canalul dintre Beoţia şi Euboia, lângă Halkis, unde direcţia curentului se schimbă – se zice – de câte şapte ori pe zi.

– Pe Zeus, zisei eu, se-nțelege că-i jalnic!

e – Din capul locului prin urmare, reluă Socrate, de asta trebuie să ne ferim; să nu lăsăm, adică, să pătrundă-n suflet credința că se întâmplă ca nici în raționamente să nu stea nimic temeinic. Să fim, dimpotrivă, mult mai siguri că noi înșine ne comportăm neîntemeiat; de aceea este datoria noastră să cutezăm bărbățește și să ne dăm toată osteneala să ne comportăm întemeiat: tu și
91a ceilalți, pentru toată viața ce v-a rămas; eu, în vederea morții acesteia, în măsura în care risc, în clipa de față, în privința aceasta chiar, să nu mă comport ca filozof, ci întocmai celor neluminați și doritori de succes. Aceștia, în adevăr, când au o dispută, nu se îngrijesc cum să scoată adevărul din faptele în discuție, ci să facă celor de față impresia că lucrurile sunt așa cum le-au expus dânșii. Ei bine, iată că în această împrejurare, cu atâta doar mă voi deosebi de ei, că nu mă voi sili să arăt celor prezenți drept adevărate cele ce mi se par a fi astfel (asta mă interesează numai în rândul al doilea), ci să mă conving singur, pe cât pot, că lucrurile stau astfel. Căci eu, iubite prieten, îmi fac socoteala
b următoare (și ia aminte cu ce folos): ori sunt exacte cele ce spun, și atunci ce frumos e câștigul unei atari convingeri; ori nu mai există nimic pentru omul care a murit, și, în acest caz, de ce să nu-mi trec măcar clipele dinaintea morții cu cea mai mică neplăcere pentru voi, cei de față, fără să mă tângui? Mai ales că și această preocupare a mea nu va stărui prea mult (așa ceva ar fi o nenorocire), ci se va curma în puțină vreme. Astfel dar, Simmias și Cebes, eu sunt precum vedeți destul de pregătit, zise Socrate, și vă stau la dispoziție pentru această discuție. Voi însă, dacă ați vrea să-mi dați ascultare, îngrijiți-vă mai puțin de So-
c crate și foarte mult de adevăr. Astfel, de veți afla că spun ceva adevărat, mărturisiți-o împreună cu mine; dacă nu, încordați toată puterea voastră de gândire și vedeți să nu fiu pricină, în pornirea mea, a unei îndoite înșelări: a mea însumi și a voastră; căci n-aș vrea să vă părăsesc ca albina care-și lasă acul când se duce.

Răspuns întâmpinărilor lui Simmias și Cebes

Să purcedem, zise el. Înainte de toate însă, vă rog să-mi mai aduceți aminte ce ați spus, oriunde vi se pare că nu reține exact lucrurile. Simmias, prin urmare, nu dă crezare – nu-i așa? – spuselor mele. El se teme ca nu cumva sufletul, deși esență mai divină și cu însușiri în orice caz superioare trupului, să nu piară

d înaintea acestuia, asemenea armoniei cu care-l compară. Pe de altă parte, Cebes a fost, mi se pare, de aceeaşi părere cu mine, când a spus că sufletul este de mai lungă durată decât trupul. A adăugat însă că rămâne ceva pe care nu-l poate şti nimeni: dacă nu cumva sufletul, după ce a uzat corpuri multe în repetate rânduri, nu piere şi el, o dată cu părăsirea celui din urmă corp; precum şi dacă moartea nu-i însuşi acest fapt, am numit desfiinţarea sufletului; căci în ce priveşte corpul, el dispare mereu, în fiecare clipă. Nu-s astea, Simmias, şi tu, Cebes, problemele pe care trebuie să le cercetăm?

Au recunoscut amândoi că acestea sunt.

e – Atunci spuneţi-mi, continuă dânsul, în privinţa argumentelor desfăşurate până acum: le respingeţi pe toate, sau pe unele da, pe altele nu?

– Pe unele da, răspunseră ei, pe altele nu[1].

– Ce credeţi, zise Socrate, despre argumentul prin care am susţinut că învăţătura este o reamintire şi că, dacă aşa stau lucrurile, trebuie s-admitem cu necesitate că sufletul a avut undeva
92a fiinţă, mai înainte de a fi fost înlănţuit cu un corp?

– Eu, zise Cebes, şi-atunci am fost uimitor de convins de acest argument şi-i dau crezare şi acum, ca nici unuia altul.

– La fel şi eu, adăugă Simmias. Ba m-aş mira dac-aş ajunge vreodată să cred altceva despre această chestiune.

Socrate răspunde lui Simmias

Atunci Socrate zise:

– Şi totuşi, prietene din Teba, este necesar să-ţi schimbi convingerile, dacă mai eşti în credinţa că armonia e ceva compus, iar sufletul se constituie ca o armonie, din acordul pornirilor tru-
b peşti! Că doar nu vei susţine, chiar după teoria ta, că armonia s-a putut alcătui mai înainte de a exista elementele din al căror acord ea însăşi trebuie să rezulte! Sau o vei susţine?

– Nicidecum, Socrate.

– Dar nu vezi că tocmai aceasta ţi s-a întâmplat să susţii? Căci spui, pe de o parte, că sufletul a fiinţat înainte de a fi intrat într-o formă de om şi într-un corp; de altă parte însă zici că-i

---

1 Simmias şi Cebes admiseseră preexistenţa sufletului şi, ca o firească urmare, reamintirea ca punct de plecare în cercetarea ştiinţifică. Cf. *supra* 72 e, 76 e - 77 b.

alcătuit din elemente care nu există încă. Nu, armonia nu-i ceva în felul sufletului cu care o compari. Şi lira şi coardele şi sunetele iau fiinţă mai dinainte şi se ivesc aşa nearmonizate încă; pe
c când armonia se constituie în urma tuturor acestora şi dispare cea dintâi. Ei bine, spune-mi cum se potriveşte teoria asta cu cea dintâi?

– În nici un fel, răspunse Simmias.

– Şi s-ar cuveni, zise Socrate, ca măcar când e vorba despre armonie să fie acord!

– Da, s-ar cuveni, repetă Simmias.

– Cum vezi, în această chestiune nu eşti de acord cu tine însuţi, zise Socrate. Deci ia seama ce alegi din două? Că ştiinţa-i o reamintire, sau că sufletul este o armonie?

– Mult mai curând mă hotărăsc, zise Simmias, pentru cea dintâi, Socrate. Cea din urmă mi-a răsărit în minte fără sprijinul
d vreunei demonstraţii, ci călăuzit doar de-o anumită analogie şi potrivire, aşa cum se ivesc îndeobşte părerile majorităţii oamenilor. Îmi dau seama că afirmaţiile făcute numai pe temeiul analogiei sunt înşelătoare şi, dacă cineva nu se păzeşte bine de ele, foarte uşor cade în greşeli, nu numai în ştiinţa geometriei, dar şi în toate celelalte cercetări. Cât priveşte însă argumentaţia referitoare la reamintire şi la dobândirea cunoştinţii, aceasta se reazemă pe o ipoteză vrednică de crezare. S-a spus doar adineauri că sufletul nostru există mai înainte de a pătrunde în corp, precum
e există esenţa aceea a ei, care e denumită "ce este"-le lucrurilor. Şi sunt pe deplin convins că ipoteza este temeinică şi-i bine susţinută. Trebuie deci, pe cât se pare, să resping ipoteza că sufletul e o armonie, fie că ar veni de la altul, fie că este a mea însumi.

– Dar să revenim, vorbi iarăşi Socrate. Ce crezi, Simmias, este cu putinţă ca armonia sau orice alt compus să ni se înfăţişeze cu alte însuşiri decât cele pe care le au elementele din care este alcătuită?

93a – Nicidecum.

– Dar nu eşti de părerea mea că armonia, ca orice lucru compus, nu poate face nici suferi altceva decât ce fac şi suferă elementele din care este alcătuită?

A fost de acord.

– Prin urmare nu se cade armoniei să aibă vreo întâietate faţă de elementele din care-i alcătuită, ci ea vine în urma lor.

A fost de aceeaşi părere.

– Bine, dar atunci suntem foarte departe de teza că armonia poate fi orientată în sens contrar sau că poate răsuna ori fi opusă în orice alt mod propriilor ei părți alcătuitoare.

– Foarte departe, recunosc.

– Dar armonia nu-i în chip firesc astfel făcută încât să fie rezultatul acordului elementelor sale?

– Nu pricep, zise Simmias.

– Nu-i oare cazul a spune, reluă Socrate, că, de s-ar face un
b acord mai mare și mai amplu (să zicem c-ar fi cu putință), armonia ar fi mai mare și mai amplă? Și dacă, invers, ar fi un acord mai mic și mai slab, armonia nu ar deveni mai mică și mai slabă?[1]

– Asta da, este evident.

– Și oare cu sufletul se întâmplă aceasta? Se poate spune despre unul, chiar în cea mai mică măsură, că-i mai mult suflet decât celălalt, adică mai simplu și mai puternic sau mai mic și mai slab, în ceea ce constituie tocmai esența lui de suflet?

– Nu, nicidecum, zise.

– Să mergem mai departe, pe Zeus, reluă Socrate. Nu se zice de un suflet care are judecată și virtute că este bun? De altul care e smintit și stricat, că e rău? Se spun acestea cu drept cuvânt?
c – Cu tot dreptul, desigur.

– Dar ce va zice, acum, unul dintre cei care socotesc sufletul armonie, în fața prezenței acestora în suflete, adică a virtuții și viciului? Va putea oare spune că-s un alt gen de armonie și dezarmonie? Că sufletul cel bun, fiind armonizat și fiind el însuși o armonie, poartă în sine o a doua armonie? Că celălalt, este el însuși o armonie, dar nu are în sine o alta?

---

1 Fragmentul fiind interpretat în chip felurit, dăm mai jos lămuririle filozofului A. Fouillée.
Mai întâi, armonia lirei nu vine decât în urma lirei, pe când sufletul preexistă formei sale corporale. În al doilea rând, armonia rezidă în elementele care o produc; ea nu se deosebește de lucrurile al căror raport este și n-are nici o existență de sine; în vreme ce sufletul știe și simte că are o ființă proprie.
În rândul al treilea, dacă sufletul este – cum spune Pitagora – o armonie, ce va fi virtutea? Armonia armoniei? Lucru imposibil. Ce va fi viciul? O armonie lipsită de armonie? Lucru și mai imposibil. Este o ipoteză ce nu se susține.
În sfârșit, armonia nu face altceva decât se supune elementelor care-i dau naștere; este un rezultat pasiv al lor. Sufletul însă poruncește corpului care îl servește; uneori chiar intră în război cu el. Stranie armonie este aceasta, care se luptă cu elementele al căror raport este! Nu, sufletul nu-i un rezultat, o colecție, un număr abstract; sufletu-i o cauză activă și motrice, este un număr viu, care se mișcă de la sine și pune în mișcare corpul, pentru a-i imprima forma sa. Sufletul nu-i armonia lirei, ci muzicianul nevăzut, care scoate din ea sunete mai mult sau mai puțin melodioase și care, dacă vrea, poate s-o și sfarme.

– Nu-s în stare să răspund, zise Simmias. Este sigur însă că cine propune ipoteza sufletului-armonie ar putea să declare aşa ceva.

– Dar între noi s-a stabilit mai înainte înţelegerea, zise Socra-
d te, că un suflet nu poate fi mai mult suflet decât altul, adică nici mai mult nici mai puţin. Această înţelegere nu înseamnă altceva decât că şi o armonie nu-i întru nimic mai mult armonie decât alta, adică nici mai mult nici mai puţin. Ori nu ne-am înţeles?

– Ba ne-am înţeles.

– Atunci? Dacă armonia nu poate fi nici mai mult nici mai puţin armonie, urmează că nici de armonizare mai mare sau mai mică nu poate fi vorba. Recunoşti asta?

– Recunosc.

– Bine, dar despre o armonie care nu-i mai mult nici mai puţin armonizată, putem oare spune că participă la armonios într-un grad mai mare sau mai restrâns? Ori spunem că-i părtaşă în mod egal?

– În mod egal.

– Atunci de ce să nu spunem şi despre suflet, întrucât unul nu-i nici mai mult nici mai puţin suflet decât altul, că nu poate
e să se armonizeze mai mult sau mai puţin?

– Aşa este.

– Cu această însuşire fiind, nu-i aşa că sufletul nici nu se poate împărtăşi mai mult ori mai puţin de la dezarmonie sau armonie?

– Evident că nu.

– Şi iarăşi, fiind cu această însuşire, putea-va oare un suflet, luat în raport cu altul, să se împărtăşească de la mai mult ori mai puţin viciu sau virtute, dacă în adevăr viciul este dezarmonie, virtutea armonie?

– Nu va putea.

– Ceva mai mult, Simmias. La drept vorbind, nici un suflet
94a nu va participa la viciu, dacă sufletul este o armonie; căci armonia, întrucât este în adevăratul înţeles al cuvântului o armonie, nu poate participa niciodată la dezarmonie.

– Nu, desigur.

– Şi întru nimic mai puţin sufletul la viciu, dacă este suflet în sensul deplin al cuvântului.

– Din cele spuse, cum ar putea fi altfel?

– Potrivit acestei raţiuni, oare nu toate sufletele, adică ale tuturor vieţuitoarelor, vor fi pentru noi egal de bune, dacă din fire ele au fost create să fie în mod egal ceea ce numim suflete?

– Da, zise Simmias, şi eu găsesc aşa, Socrate.

– Găseşti, replică acesta, că-i potrivit să se spună astfel? Oare
b raţiunea ar fi tolerat s-ajungem la o astfel de încheiere, dac-ar fi exactă ipoteza că sufletu-i armonie?

– Cu nici un preţ, zise.

Prima faţă a problemei. Sufletul comandă

– Dar ce? reluă Socrate, din câte elemente alcătuiesc fiinţa omenească, este vreunul mai potrivit ca sufletul, despre care să poţi afirma că are întâietate, cu deosebire dacă este şi chibzuit?

– Cred că nu.

– În ce fel zici nu? Plecându-se patimilor corpului, sau împotrivindu-li-se? Vreau să spun de pildă: când corpului îi este cald şi sete, sufletul nu-l poate târî în direcţia opusă, adică să nu-i dea să bea? Când îi este foame, nu-l poate opri de la mâncare? Şi-atâtea şi-atâtea alte cazuri, în care vedem sufletul împotrivindu-se
c cerinţelor trupeşti. Sau nu?

– Ba da.

– Bine, dar nu ne-am înţeles noi înainte că sufletul, fiind o armonie, nu poate nici să intoneze ceva potrivnic elementelor ce-i dau şi acordul şi relaxarea şi vibraţia, nici să sufere vreo prefacere neindicată de aceste elemente alcătuitoare, ci trebuie să se supună lor şi să nu ia niciodată comanda?

– Da, ne-am înţeles, cum de nu?

– Atunci pentru ce nu bagi de seamă că acum el se arată lucrând tocmai dimpotrivă? Că porunceşte elementelor din care îl
d socotim alcătuit, că în tot cursul vieţii li se pune de-a curmezişul, că le stăpâneşte prin nenumărate mijloace: înăbuşind pe unele cu suferinţe – atât prin exerciţii fizice cât şi prin medicină – iar pe altele mai blând; pe unele cu ameninţări, pe altele cu cearta? Că, dacă are de-a face cu dorinţe, cu porniri sau cu temeri, el le vorbeşte ca unora ce sunt dintr-o alcătuire cu totul diferită? Aşa ceva a făcut şi Homer în *Odiseea*[1], când îl pune pe Odiseus să spună:

"Pieptul lovindu-şi, el inima-şi ceartă cu astfel de vorbe:
e *«Inimă, îndur-o şi p-asta! Mai rele-nduraşi tu odată!»"*

---

1 *Odiseea*, XX, 17 şi urm. Odiseu, aici, întors în Itaca şi necunoscut încă în palat, unde se afla, aude ţipetele femeilor care petreceau cu peţitorii. Nefiind însă momentul să se descopere şi să-i pedepsească, el îşi înăbuşe mânia ce-l cuprinsese şi rosteşte în sine versurile pe care le citează Platon.

Oare crezi că poetul ar fi făcut asemenea versuri dacă ar fi socotit că sufletul este – întocmai ca armonia – cârmuit de patimile trupului şi n-ar fi văzut într-însul un conducător şi un despot, în sfârşit ceva de o esenţă mult mai divină decât o armonie?

– Pe Zeus, Socrate, şi eu cred aşa.

– Nu se cade prin urmare, preabunul meu, să spunem că sufletu-i o armonie; căci după cum vezi n-am fi de o părere nici cu divinul poet Homer, nici cu noi înşine!

95a – Aşa este, zise Simmias.

Socrate îi răspunde lui Cebes

– Aşa să fie, zise Socrate, de vreme ce izbutirăm să îmblânzim tebana Armonie şi s-o aducem poate la simţul măsurii. Dar să vedem, Cebes, cum vom ispiti acum pe Cadmos[1]? Cu ce argumente?

– Sper, spuse Cebes, că vei găsi şi aici calea. A fost pentru mine uimitor să ascult această argumentare asupra armoniei, nefiind vorba de ceva obişnuit. Căci atunci când Simmias arăta temeiurile îndoielii sale, grozav mă miram dacă va fi cineva în stare să-i răspundă cum trebuie. Şi foarte uimit am rămas când
b am văzut că el n-a putut să se împotrivească nici măcar la prima lovitură ce i-a dat argumentarea. De aceea nu m-aş mira dacă şi argumentele lui Cadmos ar avea aceeaşi soartă.

– Să nu vorbeşti cu atâta încredere, preabunul meu, întâmpină Socrate, nu cumva să ne destrame vreun deochi argumentul ce-i gata să urmeze. Dar să lăsăm astea-n grija zeilor; noi să venim, cum zice Homer[2], mai aproape şi să punem la încercare întâmpinarea ta. Aşadar, punctul însemnat al chestiunilor de care te interesezi este următorul: pretinzi să se facă dovada că sufle-
c tul nostru este şi indestructibil şi nemuritor; că prin urmare un

---

1 Joc de cuvinte întemeiat pe următoarele elemente: 1. asemănarea dintre numele Armoniei, soţia regelui teban Cadmos, şi armonia muzicală, cu care Simmias a comparat sufletul; 2. jocul de cuvinte se continuă prin comparaţia între tebanii Simmias şi Cebes, adversari în discuţie ai lui Socrate, şi legendarii lor strămoşi, Cadmos şi Armonia; 3. de asemenea, prin lupta lui Cadmos cu un balaur, pe care-l ucisese şi-i luase în căsătorie sora, adică pe Armonia.

2 *Iliada*, IV, 496. În acest loc suntem în toiul unei lupte. Priamidul Antiphos străpunse în Aias, dar nu-l nimerise. Sulița priamidului însă l-a străpuns pe Leucos, tovarășul lui Odiseu. Neputând îndura moartea prietenului său, Odiseu – zice Homer – "vine pe-aproape și-ntr-însul sulița-n-dată și-aruncă..."

om iubitor de înțelepciune nu-și făurește un gând nebunesc, nici nu-i împins de un curaj prostesc dacă, fiind pe punctul de a muri, rămâne totuși plin de cutezanță și e pătruns de încredințarea că o dată mort, va fi fericit dincolo și va trăi cu totul altfel decât dac-ar fi sfârșit într-o altă viață. A arăta însă despre suflet că-i ceva plin de vlagă și de natură divină, că a ființat și înainte de vremea când ne-am născut ca oameni, sunt lucruri – zici tu – pe care nimic nu le împiedică să învedereze nu nemurirea sufletului, ci numai faptul că el este de-o lungă durată și că a mai existat undeva înainte, nemăsurat de multă vreme, când a cunoscut
d și-a săvârșit oricâte. Dar nu înseamnă că a fost și nemuritor; dimpotrivă, faptul că a intrat într-un corp omenesc a constituit, întocmai ca o boală, începutul pieirii lui. Că-n viața asta, cât trăiește, mai mult îndură necazuri; iar când o sfârșește în așa-numita moarte, se desființează și el. În ce privește teama ce-avem fiecare dintre noi, spui că-i lucru cu totul indiferent dacă el intră numai o dată sau de mai multe ori în corp. Teama e firească pentru oricine nu-i nesăbuit, deoarece noi nu știm și nici nu putem da socoteală că sufletu-i ceva nemuritor. Iată, Cebes, cam
e cum sună, după mine, ceea ce susții tu. Și dinadins reiau lucrurile așa des, ca să nu-mi scape ceva din vedere, iar tu să poți adăuga sau retrage orice vrei.

Și Cebes:

– Deocamdată n-am nimic de retras, nici de adăugat. Astea-s cele ce susțin.

Știința naturii, Filozofii antesocratici și metoda lor

Atunci Socrate făcu o lungă pauză, și adâncind te-miri-ce gând, zise:

– Tu nu ceri un lucru de nimic, Cebes. Căci în definitiv noi
96a trebuie acum să cercetăm cu de-amănuntul nici mai mult nici mai puțin decât pricina nașterii și a pieirii. Bine, am să-ți povestesc, dacă vrei, încercările mele în această privință. Tu, dacă până la urmă vei găsi ceva bun, în sensul convingerii ce ai în chestiunile de care vorbești, vei trage și un folos.

– Se-nțelege că vreau, fu răspunsul lui Cebes.

– Atunci ascultă-mă ca pe un orator.

Când eram tânăr, aveam o grozav de mare râvnă pentru studiul ce se numește știința naturii. Mi se părea ceva înălțător să cunosc cauzele fenomenelor: de ce se naște fiecare lucru, de ce

b moare, de ce există. Adesea mă cuprindea ameţeala şi cercetam în primul rând[1] probleme de felul următor: oare vieţuitoarele nu se nasc prin căldură sau frig, după ce acestea au dus la un fel de putrezire, cum susţineau unii?[2] Apoi, nu cumva sângele este elementul căruia i se datorează faptul că gândim?[3] Ori aerul[4], focul[5]? Sau nu-i din acestea nici unul, însă creierul este cel care, pricinuind simţurile auzului, vederii, mirosului, face să rezulte dintr-însele şi memoria şi judecata, iar apoi, după ce au căpătat statornicie, pe baza memoriei cât şi a judecăţii, se naşte ştiinţa?[6] Mi-am întors apoi cercetările spre pieirea lucrurilor, cum şi spre
c fenomenele referitoare la cer şi la pământ; dar am sfârşit prin a crede despre mine însumi că nu-s bun de nimic pentru o astfel de cercetare.

Am să-ţi dau şi o dovadă care te va mulţumi. Eu, mai înainte, de bine de rău ştiam clar anumite lucruri, cel puţin după părerea mea şi a celorlalţi; dar în urma acestei cercetări am fost aşa de tare orbit, încât am pierdut chiar cunoştinţa lucrurilor pe care înainte aveam credinţa că le ştiu. Şi faptul s-a întâmplat în multe alte privinţe, ca şi în aceasta: de ce creşte omul? Mai înainte credeam lucru lămurit pentru oricine că omul creşte din pricina
d mâncării şi a băuturii; că prin hrănire carnea se adaugă cărnii, oasele oaselor şi tot astfel, după aceeaşi raţiune, cu fiecare din celelalte părţi, care sporesc şi ele prin elemente asemenea lor. În acest chip, orice a fost mic la trup a devenit mai târziu mare, şi tot astfel omul din mic se face mare. Aşa credeam pe atunci. Nu ţi se pare că aveam dreptate?

– Mi se pare că da, răspunse Cebes.

e – Bagă de seamă însă ce urmează. Când vedeam un om sau un cal înalt, alături de altul mai mic cu un cap, credeam că-i destul de lămurit dacă ştiam că-i mai mare dat fiind că îl întrece cu un cap. Şi mai lămurit decât aceste cazuri mi se părea să spun că numărul zece este mai mare decât opt din cauza adausului a

---

1 În primul rând problemele naşterii; în al doilea, ale pieirii.

2 Arhelau din Atena, care amesteca Spiritul lui Anaxagora cu Aerul lui Anaximene şi făcea să se nască lumea prin condensare şi rarefiere.

3 Empedocle, cf. Diels, fragm. 110.

4 Anaximene şi Diogene din Apollonia.

5 Heraclit.

6 Pitagoreicii şi în special Alcmeon din Crotona, care cel dintâi a socotit creierul ca organ şi sediu al conştiinţei.

două unități: că măsura de doi coți este mai mare decât cea de un cot, din cauză că prima o întrece cu jumătate din ea pe cea din urmă.

– Bine, zise Cebes, dar acum ce crezi despre acestea?

– Doamne, exclamă Socrate, ce departe sunt acum de a crede măcar despre unul din aceste lucruri că-i cunosc cauza! Căci eu nu mai știu bine, când adăugăm o unitate la alta, dacă aceea căreia i s-a adăugat devine două; sau și cea adăugată și cea căreia i s-a adăugat au devenit două, prin faptul adăugirii uneia la alta.
97a Ce mă pune în mirare mai mult este că, pe când fiecare unitate
ședea despărțită de cealaltă, fiecare era una singură, nu erau două atunci; dar după ce s-au apropiat una de alta, s-a iscat pentru ele o pricină de a se face două: întâlnirea rezultată din punerea lor una lângă alta! Nu pot pricepe de asemeni de ce, atunci când împarte cineva o unitate, se ivește și aici o cauză – separația – de producere a numărului doi? Doar cauza nașterii lui doi
b era mai nainte tocmai contrară. Atunci se năștea doi fiindcă se apropia o unitate de alta și se adăuga astfel una celeilalte; acum, fiindcă cele două unități sunt depărtate și se separă astfel una de cealaltă. Mai mult: nu m-am convins încă nici dacă știu de ce și cum se naște unitatea, precum nu-mi pot da seama, într-un cuvânt, despre nici un alt lucru: pentru ce se naște, pentru ce dispare, pentru ce există. Iată la ce-am ajuns, umblând pe drumul arătat de acea metodă! Și atunci, rătăcind, îmi îndrept pașii în altă direcție, la întâmplare, fiindcă pe calea asta nu mai pot înainta.

S-a întâmplat însă să aud într-una din zile pe cineva citind
c dintr-o carte, despre care zicea că-i a lui Anaxagora, cum că intelectul este rânduitorul și cauza a toate. M-a încântat ideea acestei cauze; mi s-a părut că, într-un fel oarecare, este potrivit ca intelectul să fie cauza tuturor; și am cugetat că, dacă-i așa, intelectul ordonator pune rânduială în toate, dând fiecăruia în parte rolul cel mai potrivit cu putință. Dacă ar vrea cineva prin urmare să afle pricina fiecărui lucru: de ce se naște, dispare sau există, trebuie să afle de fapt, în privința lui, de ce îi revine în chip mai potrivit fie să existe, fie să sufere vreo înrâurire, fie să cauzeze una. Potrivit acestei metode, omului nu-i mai trebuie
d altă cercetare – oricare ar fi subiectul în discuție: cel dinainte sau altul – decât să afle ce-i mai bun și mai aproape de perfecție; este însă necesar, cum se-nțelege din însuși acest fapt, s-avem și cunoașterea a ce e mai rău, întrucât pe amândouă o singură știință

le cuprinde. Asemenea gânduri îmi umpleau sufletul de bucurie, întrucât credeam că am găsit în Anaxagora dascălul în stare să-mi explice, raţional, care-i cauza celor ce sunt. Va putea să-mi spună de pildă, mai întâi, dacă pământul este turtit ori rotund; apoi, după ce mi-l va fi descris, ziceam că-mi va lămuri cauza şi necesitatea, spunându-mi ce este mai bine şi că o astfel de formă era
e pentru pământ mai bună. Dacă mi-ar fi spus că-i aşezat în centru[1], m-aşteptam să-mi dea lămuriri pentru ce este cel mai nimerit ca pământul să stea acolo. Astea să-mi fi arătat, şi eram gata să
98a nu mai doresc de la dânsul nici un soi de cauză. Mă pregătisem să-l întreb şi de soare, şi de lună, şi de celelalte astre: de iuţeala lor relativă, despre drumul circular ce-l fac, în sfârşit, de toate prefacerile ce întâmpină, fiind tot aşa de curios să ştiu: de ce tocmai acela sunt mai potrivite fiecăruia; de ce pricinuiesc ele anumite înrâuriri sau de ce sunt supuse prefacerilor ce le suferă. Şi n-aş fi crezut vreodată – din moment ce declarase că intelectul a orânduit universul – că o să lase acum totul în seama altei cauze decât faptul că e cel mai bine pentru ele să fie aşa cum sunt. Eram deci în drept s-aştept o amănunţită explicaţie, din partea omului care dădea şi fiecărui lucru o cauză şi tuturor împreună de asemeni, cum că în adevăr acesta e cel mai potrivit rol ce se cu-
b vine fiecăruia, acesta e şi binele comun tuturor. Pentru nimica n-aş fi renunţat la asemenea speranţe. Ci cu râvnă mare am alergat la cărţile lui şi le-am citit cât am putut de repede, să aflu numaidecât şi ce e cel mai bun şi ce e cel mai rău.

Dac-ai şti, prietene, cum m-am prăbuşit din minunata speranţă! Căci înaintând şi citind, văzui un om care nu numai că nu se foloseşte deloc de intelect, dar nici măcar nu-i atribuie unele
c înrâuriri în organizarea universului. El încarcă cu rolul acesta: când aerul, când eterul, când apa, când te-miri-ce alte ciudăţenii. Mi s-a părut, atunci, că se întâmplă ca şi cum cineva ar zice aşa: Socrate pe toate câte le face, prin intelect le face; apoi, apucându-se a explica pricinile fiecăreia dintre faptele ce săvârşesc, ar spune mai întâi că eu şed acum, aici, fiindcă trupul meu este al-
d cătuit din oase şi muşchi; că oasele sunt tari şi au între ele tendoane, iar muşchii, putându-se încorda şi slăbi, acoperă oasele cu carne şi piele; că aceasta din urmă le ţine laolaltă; apoi că

1 Ipoteza geo-centrică a fost emisă întâi de Anaximandru, apoi adoptată de Pitagora şi Parmenide.

oasele, având mişcările libere la încheieturile respective, iar muşchii, putându-se întinde şi zgârci, fac ca eu de pildă să-mi pot acum îndoi mădularele – şi toate astea dau pricina pentru care eu stau acum îndoit, în această închisoare!

Şi iarăşi: ca să explice convorbirea mea cu voi, ar trata despre alte cauze, cum sunt de pildă glasul, aerul, auzul, sau ar invoca alte nenumărate pricini de aceeaşi natură, însă ar nesocoti total adevăratele pricini: cum că li s-a părut atenienilor că-i mai
e bine ca eu să fiu osândit; cum, din această cauză, am găsit şi eu de cuviinţă că-i mai bine să rămân aici şi cum am considerat în sfârşit mai drept să îndur pedeapsa ce mi-au hotărât-o, oricare ar fi ea. Căci mă jur pe câine, călăuzit fiind de principiul "cum e
99a mai bine", de mult aceste oase şi muşchi ar fi fost purtate prin părţile Megarei sau pe la beoţieni – dacă n-aş fi considerat că-i mai drept şi mai frumos să sufăr pentru cetate orice pedeapsă-mi va fi orânduită, în loc de a mă sustrage ei fugind.

Dar este ceva cu totul fără rost să declari drept cauze astfel de lucruri. Dacă cineva spune că, fără să posed acele părţi ale corpului ce se numesc oase, muşchi şi câte mai am, n-aş fi în stare să fac ce vreau, ar spune adevărul. Dar să susţină că din pricina acestora fac eu cele ce fac, şi că le fac punând şi intelectul
b la contribuţie, nu însă dintr-o preferinţă pentru calea cea mai bună, iată o prea mare uşurinţă de vorbire; asta înseamnă că nu suntem în stare să facem deosebirea că una-i pricina reală, alta sunt cele fără de care o cauză n-ar putea fi cauză. Tocmai aceasta este faptul ce constituie, după părerea mea, greşeala marii mulţimi; dibuind ca pe întuneric, ea denumeşte cu termeni improprii elementele ce condiţionează o cauză, şi le prezintă apoi drept cauza însăşi. Aşa se explică şi de ce unul[1], împresurând pământul cu un vârtej, declară că prin asta se menţine el în stare de
c echilibru sub cer; altul[2] şi-l închipuie ca pe o întinsă căpistere, căreia-i dă ca reazem şi temelie aerul. Dar ce putere va fi aşezat toate astfel cum sunt acum, adică în rânduiala cea mai bună cu putinţă? Aşa ceva ei nu numai că nu cercetează, dar nici măcar

---

1 Empedocle din Agrigent.

2 Anaximene din Milet, dar şi Anaxagora şi Arhelau, presupusul profesor al lui Socrate; autorul ţine cu tot dinadinsul să evoce şi să respingă aici tocmai teoria pentru care Aristofan îl acuzase pe Socrate în *Norii* (70 şi urm.).

nu cred că vreo putere divină mişcă totul; ci-şi închipuie că odată şi odată au să descopere ei un Atlas al acestei firi, mai tare, mai nemuritor şi mai în stare să susţină universul! Cât priveşte acţiunea binelui, oricât e de necesară pentru menţinerea coeziunii şi echilibrului, la drept vorbind ei o nesocotesc. Eu m-aş fi făcut cu cea mai mare plăcere învăţăcelul oricui s-ar fi învrednicit să-mi arate o astfel de cauză, s-o văd cum este. Dar fiindcă am fost lipsit de ea şi fiindcă n-am fost în stare nici singur s-o
d aflu, nici prin altul s-o învăţ, vrei, Cebes, să-ţi arăt şi a doua mea călătorie? încheie dânsul; vrei să vezi şi frământările mele în căutarea cauzei?

– Nespus de mult vreau, răspunse Cebes.

În căutarea adevăratei cauze

– După ce am ostenit cu cercetarea realităţilor[1], am găsit de cuviinţă că trebuie să mă feresc, zise Socrate, ca nu cumva să păţesc ca oamenii care, pentru a studia eclipsa soarelui[2], îl contemplă nemijlocit; unii s-a întâmplat să-şi strice ochii, dacă nu-i
e cercetează imaginea în apă sau în vreun alt corp. Aşa ceva am cugetat şi eu, şi m-am temut să nu-mi orbesc de tot sufletul, privind cu ochii direct la lucruri şi încercând să intru în atingere cu ele prin fiecare din simţuri. Am găsit deci că trebuie să mă refugiez în lumea argumentelor, pentru a căuta prin ele adevărul realităţilor. Poate comparaţia de care mă folosesc nu se potriveşte
100a întocmai; doară nu-s în totul convins că dialecticianul care cercetează realităţile prin argumente le vede mai degrabă, în imagini, decât cel care contemplă direct faptele. Dar eu pe această cale m-am avântat şi, punând la temelia fiecărui caz raţiunea pe care o judecam a fi cea mai puternică, pe toate câte mi se par în acord cu ea le iau ca realităţi adevărate, şi-n privinţa cauzei şi-n toate celelalte privinţe; câte nu, le înlătur ca neadevărate. Vreau să te lămuresc mai bine asupra celor ce spun, căci am impresia, în acest moment, că nu mă înţelegi.

– Nu, pe Zeus, zise Cebes, nu înţeleg prea bine.

---

1 Socrate părăseşte "lucrurile" şi universul, pentru dialectică şi adevăr; cu alte cuvinte dogmatismul pre-socratic este înlocuit acum, ca neştiinţific, prin dialectică.

2 Imaginea revine şi în *Republica*, VII; vezi alegoria peşterii.

– Dar nu spun nimic nou, răspunse Socrate, ci mereu același lucru pe care n-am încetat a-l spune în diferite ocazii și chiar în
b argumentarea desfășurată mai înainte. Căci n-am făcut decât să încerc a-ți arăta felul de cauză ce mă munceşte, iar acum o iau din nou la drum, spre acele principii ce-au fost atât de mult dezbătute; și încep chiar cu ele, punând la bază că există frumosul în el însuși, binele, mărimea și toate celelalte. Dacă-mi încuviințezi și recunoști existența acestora, sper și să-ți dovedesc prin ele ce este cauza și să-ți descopăr că sufletul e ceva nemuritor.

c – Se-nțelege, zise Cebes, că încuviințez, căci doresc să ajungi la țintă.

– Atunci bagă bine de seamă, continuă Socrate, și asupra celor ce urmează din principiile stabilite mai sus și vezi dacă nu ești și în acestea de acord cu mine. Ei bine, eu cred că, dacă există și ceva frumos, în afară de frumosul însuși, pentru nici o altă cauză – dar pentru nici una – nu este el frumos, decât pentru că-i părtaș al acelui frumos însuși. Și la fel spun despre toate. Te-nvoiești cu o astfel de cauză?

– Mă-nvoiesc, zise.

– Atunci, reluă Socrate, eu nu mai înțeleg și nu mai sunt în stare să cunosc celelalte cauze, iscusitele cauze de adineauri[1], ci, de-mi va descrie cineva de ce-i frumos cutare lucru, care are fie
d o culoare înfloritoare, fie o formă, fie orice altă calitate din acestea, eu mă lipsesc de toate – căci în toate mă simt tulburat – și nu-mi rezerv decât o cauză care mă mulțumește: simplă, fără artificiu, poate chiar naivă. Eu spun neted că nici o pricină nu-i în stare să facă frumos acel lucru decât: fie prezența într-însul a frumosului însuși, fie împărtășirea lui dintr-însul, pe orice cale și oricum s-ar face, căci nu mai stabilesc acum lucrul acesta; dar că numai datorită frumosului toate câte-s frumoase au devenit frumoase. Avem aici, după părerea mea, cel mai sigur răspuns, pentru satisfacerea mea proprie și a oricui. Ținându-mă de acest criteriu, eu sunt încredințat că nu voi cădea în nesiguranță niciodată și că e un bun răspuns și pentru mine însumi și pentru ori-
e care altul că datorită frumosului sunt frumoase cele frumoase. Ori poate crezi că nu-i așa?

---

1 Susținute de Anaxagora și ceilalți filozofi-fizicieni.

– Ba cred că este.

– Dar şi că prin mărime sunt mari cele mari, mai mari cele mai mari? Şi, invers, că prin micime sunt mai mici cele mai mici?

– Da.

– Şi atunci n-ai putea primi explicarea pe care ţi-ar da-o cineva, dacă-ţi va spune că unul e mai mare decât altul cu măsura
101a unui cap, sau mai mic decât celălalt cu aceeaşi măsură, ci ai stărui că tu n-afirmi nimic alta decât că tot ce-i mai mare decât altul nimănui nu-i datoreşte că este mai mare, ci doar mărimii; că pentru asta este el mai mare, adică din cauza mărimii. Şi n-ai stărui, de asemenea, că mai-micul nu datoreşte nimănui altuia că este mai mic – decât micimii, că pentru asta el este mai mic: din cauza micimii? N-ai mărturisi acestea, de teamă, cred, să nu-ţi aducă cineva următorul argument? Dacă-i vorba că un lucru este mai mare sau mai mic ca altul cu un cap, întâi: cum se face că
b printr-un acelaşi lucru mai marele este mai mare şi mai micul mai mic? Al doilea, cum se întâmplă că măsura unui cap, fiind în sine mică, face totuşi să fie mai mare ceea ce-i mai mare? Evident, este o ciudăţenie ca un obiect să fie mare din pricina altuia mic! Sau nu te-ai putea teme de aceste întâmpinări?

Şi Cebes râzând:

– Ba eu, unul, mă tem, zise.

– Bine, adăugă Socrate, dar nu te-ai teme şi să spui că zece e mai mult ca opt cu două, şi că din cauza lui două îl întrece, nicidecum datorită mulţimii şi din cauza ei chiar? De asemenea, că distanţa de doi coţi este mai mare decât un cot datorită unei jumătăţi şi nu din cauza mărimii? Doar teama-i una şi aceeaşi.

– Perfect adevărat, zise el.

– Dar ce? Dacă o unitate se adaugă alteia, nu te-ai teme să declari acest adaos drept cauză a naşterii lui două? Sau dacă le-ai
c separa, să faci din împărţire o cauză? Şi n-ai să exclami cu tărie că nu ştii cum altminteri poate să se nască fiece lucru, decât prin participarea fiecăruia la firea proprie, adică la aceea din care se împărtăşeşte el? Iar în exemplele anterioare: că n-ai de afirmat altă cauză a naşterii lui două decât că se împărtăşeşte din dualitate? Că toate câte urmează a deveni două trebuie să participe la această dualitate? Şi că tot ce urmează a deveni unu trebuie să se împărtăşească din monadă? Cred c-ai putea lăsa la o parte,

atunci, toate acele împărțiri, adunări și câte alte subtilități de același soi, încredințând altora, mai învățați decât tine, analiza lor.

d *Metoda recomandată de Socrate*

În ce te privește pe tine, speriat, cum zice vorba, și de propria ta umbră și de nepricepere, vei putea de-acum înainte să te ții de punctul sigur câștigat din această teorie și să dai astfel răspunsurile. Iar dacă cineva s-ar apuca să contrazică însăși teoria, poți și pe dânsul să-l lași în plata Domnului; nici să nu-i răspunzi până ce nu vei examina dacă și urmările rezultate dintr-însa sunt de acord între ele sau se bat cap în cap. Dacă în urmă ar fi nevoie să dovedești temeinicia teoriei însăși, vei proceda în același
e chip; vei propune adică pentru ea o altă ipoteză, aceea care ți-ar apărea cea mai bună dintre cele de rang mai ridicat, și tot așa până ce-ajungi la un rezultat mulțumitor. Făcând așa, dacă în același timp vrei să afli cât-de-cât ceva din sânul realității, să te ferești a amesteca lucrurile, cum fac controversiștii de meserie, punând pe același plan al discuției atât principiul de bază cât și urmările iscate din el. În adevăr, aceia nici nu vorbesc despre vreo realitate și nu se sinchisesc de ea; ci, nefiind în stare cu iscusința lor decât să amestece toate la un loc, izbutesc totuși să se încânte pe ei înșiși. Tu, dimpotrivă, dacă ești cu adevărat un iubitor de înțelepciune, am credința că ai să faci așa cum spun.

102a – Foarte adevărat vorbești, ziseră și Simmias și Cebes în același timp.

O nouă pauză în povestire

ECHECRATES: Pe Zeus, Phaidon, cu drept cuvânt au dat acest răspuns. Minunat îmi pare cât de limpede a vorbit, chiar pentru unul cu mintea mai slabă.

PHAIDON: Tocmai asta era, Echecrates, și părerea celor ce au fost de față.

ECHECRATES: La fel și cu noi care n-am fost acolo ci auzim lucrurile acum. Dar continuă. Ce s-a mai spus după acestea?

PHAIDON: Pe câte știu, după ce s-a convenit și s-a recunoscut împreună cu el că există pentru fiecare gen de lucruri câte o
b idee, de la care fiecare din celelalte lucruri, luându-și ființa prin participare, deține și numele, el puse următoarea întrebare:

– Vezi însă, zise, în cazul că îmbrățișezi aceste păreri, dacă nu cumva, afirmând despre Simmias că-i mai mare decât Socra-

te dar mai mic decât Phaidon, ai vrea să zici că în Simmias sunt conținute amândouă, și mărimea și micimea?

– Ba o zic.

– Bine, reluă el, dar recunoști că propoziția "Simmias este mai mare decât Socrate" nu conține un adevăr de aceeași natură cu ceea ce este afirmat prin cuvinte? Căci Simmias n-o fi fost
c creat de natură ca să fie mai mare numai prin faptul că e Simmias, ci este astfel prin mărimea pe care se-ntâmplă s-o aibă. De asemeni, nu întrece pe Socrate fiindcă Socrate este Socrate, ci fiindcă Socrate are în el micimea, față de mărimea lui.

– Adevărat.

– Și tot astfel, Simmias nu e întrecut de Phaidon fiindcă Phaidon este Phaidon, ci fiindcă acesta are în sine mărimea, față de micimea lui Simmias.

– Așa este.

– În modul acesta Simmias poate fi numit și mic și mare, în-
d trucât se află la mijloc între ambii: celui care-l întrece prin mărime îi pune înainte micimea sa, celuilalt îi înfățișează mărimea sa, ce îi întrece micimea. Zicând acestea, el începu să râdă: Pare că aș dicta un contract, așa vorbesc; dar lucrul se prezintă cum îl arăt.

Cebes aprobă.

– Tocmai de aceea vorbesc așa, fiindcă vreau să-ți insuflu încredințarea pe care o am eu însumi. În adevăr, mie mi se pare că nu numai mărimea însăși nu poate fi niciodată în același timp mare și mică, dar chiar mărimea ce este în noi: nici nu primește în sine vreodată esența micimii, nici nu admite să fie întrecută; ci din două una: sau fuge și lasă locul liber când se apropie potrivnica ei, micimea, sau, dacă se ivește aceasta, dispare cu de-
e săvârșire. Dar ea nu admite ca, rămânând pe loc și primind micimea, să fie altceva decât ce este. De pildă eu, primind micimea și continuând a fi ceea ce sunt, sunt un același om mic, pe când mărimea nu s-a încumetat, mare fiind, să fie mică. Asemenea și cu micimea ce este în noi: ea nu înțelege niciodată, nici să devină, nici să fie mare, după cum nici unul dintre contrarii, continuând a fi ce a fost, nu tinde să devină, nici să fie în același timp
103a potrivnicul său, ci ori pleacă ori piere cu desăvârșire, în această împrejurare.

– Sunt cu totul de aceeași părere, zise Cebes.

Atunci unul dintre cei de față – nu-mi amintesc bine cine anume – auzind acestea, spuse:

– În numele Zeilor! Dar n-ai recunoscut tu, în discuția de mai nainte, tocmai contrariul celor afirmate acum? N-ai spus tu că mai marele ia naștere din mai mic, iar din ceea ce este mai mare – ce este mai mic? N-ai spus tu că asta înseamnă cu-adevărat nașterea, pentru cele contrarii: adică se nasc din chiar potrivnicile lor? Acuma, pe cât mi se pare, susții tocmai pe dos, că așa ceva n-ar fi cu putință niciodată!

Socrate care, pentru a asculta mai bine, își aplecase capul într-o parte, zise:

– Ai reamintit-o cu mult curaj: păcat că nu te gândești la de-
b osebirea între ce se discută acum și ce s-a vorbit adineauri! Atunci se susținea că dintr-un lucru contrar se naște potrivnicul său; acum este vorba de contrar el însuși, din care niciodată nu s-ar putea face propriul său potrivnic: adică nici cel din cugetul nostru, nici cel existent în natură. Doară, iubitul meu, atunci vorbeam de lucrurile ce au în ele contrariile și pe care le denumim după numele acestora; acum e vorba de contrarii ele însele care, înăuntrul lucrurilor fiind, le dau acestora numele lor. Ei bine, n-am putea spune că acestea tind să admită o naștere a lor unele dintr-altele.

c Și o dată cu aceste cuvinte, aruncând o privire spre Cebes, zise:

– Cebes! Oare pe tine nu te-a neliniștit nimic din cele ce a spus acesta?

– Eu n-am fost deloc tulburat, răspunse Cebes, deși nu pot spune că sunt dintre cei pe care nu-i tulbură multe.

– Atunci: recunoaștem amândoi fără înconjur, zise Socrate, că niciodată contrariul nu va fi contrar lui însuși?

– În totul, răspunse.

– Ia observă acum, adăugă Socrate, și următorul lucru: recunoști că există ceva pe care-l denumești cald și ceva care se cheamă rece?

– Există.

– Nu cumva ceea ce numim zăpadă și foc?

– Pe Zeus, nu acestea.

d – Căldura este deci altceva decât focul, recele altceva decât zăpada?

– Da.

– Vei recunoaşte, cred, că zăpada, după ce a primit căldura – cum ziceam şi mai înainte – niciodată nu va fi şi zăpadă, cum era, şi caldă; ci, la apropierea căldurii, ori se retrage ori se nimiceşte?

– Fără îndoială.

– La fel cu focul; când se apropie frigul, el trebuie sau să se retragă, sau să fie nimicit; căci din clipa în care a primit frigul, nu va mai cuteza să rămână ce era, foc şi rece.

– Adevărat vorbeşti, zise.

e – Mai sunt asemenea contrarii a căror idee îşi păstrează acelaşi nume în chip etern; ba-l dau şi altui lucru care, fără să se identifice cu ideea la care participă[1], are totuşi – tot timpul cât există – forma ei. În cele ce urmează îţi voi explica poate mai bine ce susţin. De pildă, făr-de-soţul trebuie să-şi menţină totdeauna acest nume. Nu e aşa?

– Fără-ndoială.

– Dar din tot ce-i făr-de-soţ, oare numai ideea are dreptul de
104a a-şi menţine numele – căci asta-i întrebarea ce fac – ori şi vreun alt lucru, care nu este chiar făr-de-soţul, dar trebuie să-i poarte totdeauna numele, din pricină că aşa a fost creat din fire încât niciodată să nu fie părăsit de ideea "făr-de-soţului"? Vorbesc de un caz cum este de pildă numărul trei, ori alte multe ca el. Observă cazul lui trei: nu găseşti că trebuie să-şi poarte totdeauna şi numele său şi, în acelaşi timp, pe acela de "făr-de-soţ", deşi ideea de nepereche nu-i acelaşi lucru cu numărul trei? Cu toate acestea astfel a fost creat şi numărul trei şi numărul cinci şi jumătate din şirul numerelor, încât fiecare din ele, fără să fie ce este făr-de-soţul, este totuşi totdeauna fără soţ. Asemenea şi cu numărul
b doi, cu numărul patru şi cu şirul celorlalte numere: fără de a fi ce este "soţul", totuşi fiecare din ele rămâne totdeauna cu soţ. Eşti sau nu de această părere?

– Cum de nu?

– Ascultă acum cu luare-aminte ce vreau să-ţi explic, zise Socrate. Se pare că nu numai contrariile acelea nu se acceptă unele pe altele, dar şi toate câte, fără a fi între ele contrarii, au şi ele totdeauna contrariile, nici ele nu par a primi ideea potrivnică
c ideii pe care ele însele o au; ci, dacă se apropie ideea contrară

---

1. Pentru clarificare adaug: "la care participă".

lor, ele sau se nimicesc, sau se retrag. De pildă, nu vom spune, oare că numărul trei sau va pieri, sau va îndura orice, mai degrabă decât să devină cu soț rămânând în același timp trei?

– Desigur, zise Cebes.

– Cu toate astea, replică Socrate, dualitatea nu este contrarie triadei.

– Nu, desigur.

– Așadar, nu numai în lagărul ideilor, cele ce sunt contrarii nu pot îndura să vină laolaltă, ci și altele nu admit apropierea contrariilor.

– Foarte adevărat vorbești, zise Cebes.

– Vrei, reluă Socrate, să precizăm, dacă vom fi în stare, de ce fel sunt acestea?

– Vreau mult de tot.

d – Cebes, zise Socrate, oare nu-s tocmai cele care silesc lucrul în care se află – oricare ar fi el – să-și păstreze nu numai ideea corespunzătoare, dar totdeauna și o contrarietate anumită?

– Ce vrei să spui?

– Ce-am spus și adineauri. În adevăr, tu știi că lucrurile peste care s-a înstăpânit ideea numărului trei sunt cu necesitate nu numai trei dar și făr-de-soț.

– Fără îndoială.

– Ei bine, într-un astfel de lucru zicem că niciodată nu va încăpea ideea contrară formei ce-l alcătuiește.

– Nu, desigur.

– Și oare nu l-a alcătuit forma făr-de-soțului?

– Da.

– Și potrivnică acesteia nu-i ideea de pereche?

– Da.

– Deci în trei nu va pătrunde niciodată ideea de pereche?

– Niciodată, desigur.

e – Așadar trei nu poate participa la ideea de pereche?

– Nu, niciodată.

– Deci triada este nepereche?

– Da.

– Iată acum ce voiam să determinăm: care-s lucrurile ce, fără a fi contrare altuia, totuși nu-l primesc pe el, contrariul lor? În pilda de acum: triada, fără a fi potrivnică ideii de pereche, n-o primește totuși; în adevăr ea aduce cu sine totdeauna contrariul "perechii"; la fel este și cu dualitatea față de făr-de-soț, cu focul

105a față de rece și alte multe. Vezi acum dacă putem preciza lucrul așa: nu numai contrariul nu primește contrariul său, dar nici aceea ce aduce un contrar în lucrul în care pătrunde, nici așa ceva nu va admite niciodată contrariul a ce aduce. Mai adu-ți aminte de acest adevăr, căci nu este rău să-l auzi mai des: numărul cinci nu va primi niciodată ideea de pereche, precum zece, îndoitul lui cinci, nu va primi ideea nepereche. Acest "îndoit", deși el însuși este contrariul altuia, nu va primi totuși însăși ideea "nepereche"
b – tot așa, cum nici trei doimi, sau alte fracții din acestea, ca jumătatea, treimea sau altele la fel, nu vor primi niciodată ideea întregului. Mă urmărești de aproape și ești de aceeași părere ca mine?

– Te urmăresc și sunt cu totul de aceeași părere, răspunse Cebes.

Eternitatea sufletului. Ideea suflet exclude ideea moarte

– Spune-mi acum lucrurile, zise Socrate, dintru început. Dar nu vreau un răspuns la fel cu întrebarea, ci altminteri, adică imitându-mă pe mine. Spun anume că, pe lângă răspunsul amintit mai întâi, răspunsul acela sigur, mai văd unul tot așa de sigur, care reiese din ceea ce discutarăm acum. În adevăr, de m-ai în-
c treba cui se datorește că trupul este cald, nu ți-aș da acel răspuns, sigur dar neinstructiv, cum că se datorește căldurii! Din cele de acum ți-aș formula un răspuns ceva mai subtil, spunându-ți că se datorește focului. Dacă de asemenea m-ai întreba ce lucru face corpul bolnav, nu-ți voi spune "boala", ci frigurile; și dacă m-ai întreba: ce face ca un număr să fie fără soț, nu-ți voi răspunde "făr-de-soțul", ci unitatea; și tot astfel cu celelalte. Bagă de seamă, deci, dacă înțelegi îndeajuns ce vreau eu.

– Înțeleg foarte bine, zise Cebes.

– Răspunde-mi atunci, reluă Socrate, ce face ca trupul să fie cu viață?

– Sufletul.

– Oare asta se întâmplă întotdeauna așa?

– Cum de nu? zise Cebes.

d – Sufletul deci, pe orice corp s-ar face stăpân, vine aducându-i cu sine totdeauna suflarea vieții?

– Da, așa vine.

– Oare există ceva contrar vieții, sau nu e nimic?

– Există, zise.

– Ce?

– Moartea.

– Prin urmare nu rezultă din cele de mai sus că sufletul nu va primi niciodată contrariul a ce aduce el însuşi cu sine?

– Ba rezultă din plin, zise Cebes.

– Dar bine, cum numeam mai adineauri ceea ce nu primeşte ideea de "pereche"?

– Făr-de-soţ.

– Iar ceea ce nu primeşte dreptatea şi ce nu primeşte cultura sufletului?

– Nedrept şi incult, zise.

e – Foarte bine; dar ceea ce nu va primi moartea, cum vom numi?

– Nemuritor, zise.

– Nu cumva sufletul nu primeşte moartea?

– N-o primeşte.

– Atunci sufletul este nemuritor?

– Nemuritor.

– Foarte bine, zise el; dar putem declara dovedit acest lucru? Sau, cum crezi?

– Cu desăvârşire dovedit, Socrate.

– Cebes, zise acesta, ce s-ar întâmpla dac-ar fi o necesitate ca tot ce este nepereche să fie şi indestructibil? Oare în acest caz numărul trei ar putea fi altfel decât indestructibil?

106a – Cum să fie altfel?

– De asemeni, dac-ar fi o necesitate ca tot ce nu este cald să fie şi indestructibil, nu cumva ori de câte ori ar apropia cineva căldura de zăpadă, aceasta ar rezista teafără şi netopită? În adevăr, nici nu s-ar distruge, dar nici n-ar primi căldura, dac-ar rămâne.

– Adevăr grăieşti, zise.

– În acelaşi chip s-ar întâmpla, cred, dacă şi ceea ce nu este rece ar fi indestructibil: ori de câte ori s-ar apropia ceva rece de foc, acesta nici nu s-ar stinge, nici nu s-ar distruge, ci, depărtându-se, ar pleca de acolo teafăr.

– Cu necesitate, zise Cebes.

– Nu urmează cu necesitate, continuă Socrate, că putem spu-

b ne acelaşi lucru şi despre ce e nemuritor? Dacă ceea ce e nemuritor este şi indestructibil, e cu neputinţă sufletului să fie distrus când vine moartea spre el; căci din cele spuse mai-nainte urmează că sufletul nici nu va primi moartea, nici nu va fi distrus, tot aşa cum spuneam că "trei" nu va fi "pereche" şi cum, la rân-

dul său, "fără-de-soțul" nu va fi "pereche"; cum focul nu va fi rece, după cum nici rece nu va fi căldura ce se află în foc.

Dar, va întâmpina cineva: când de "fără-de-soț" se apropie "perechea", ce se împotrivește ca primul – nu zic să devină pereche, după modul în care am convenit – dar să se distrugă și-n
c locul lui să se nască "perechea"? Celui ce ar întâmpina astfel, n-am putea să-i opunem afirmația că nu se distruge, deoarece "fără-de-soțul" nu este indestructibil; în adevăr, dacă din capul locului s-ar fi convenit între noi că ceea ce-i fără soț este și indestructibil, cu ușurință am fi scos acum lupta la capăt, întemeiați tocmai pe acest fapt; și am fi zis că, apropiindu-se "perechea", atât "fără-de-soțul" cât și numărul "trei" pleacă și se depărtează. Tot așa am susține și despre foc, și căldură, și despre celelalte; ori nu?

– Ba da.

– Așa și acum, cu ceea ce este nemuritor: dacă-l recunoaștem și drept indestructibil, atunci sufletul ar fi și nemuritor și indestructibil; dacă nu, atunci avem nevoie de altă argumentare.

d – Dar nu este nevoie, zise Cebes, cel puțin în această privință. Într-adevăr, cu greu s-ar mai găsi ceva care să nu primească pieirea, dacă și ceea ce este nemuritor, așadar veșnic, admite pieirea.

– Cred, zise Socrate, că cel puțin divinitatea și ceea ce constituie însăși esența vieții, precum și tot ce-ar mai putea fi nemuritor, cel puțin acestea ar putea fi recunoscute de toți drept pururea indestructibile.

– Pe Zeus, zise Cebes, sigur că de toți oamenii și, ceva mai mult, după câte cred, de toți zeii.

– Când ceea ce-i nemuritor este și indestructibil, oare sufletul, dacă este nemuritor, poate el să fie altcum decât indestructibil?

– Neapărat că nu.

– Deci când moartea se apropie de om, partea muritoare din el, pe cât se pare, se stinge iar partea nemuritoare, teafără și nedistrusă, pleacă și se depărtează, lăsând locul său morții.

– Așa se pare.

– Sufletul este deci, mai mult ca orice, și nemuritor și indes-
107a tructibil, Cebes. Vor ființa deci în realitate sufletele noastre, acolo, în lăcașul lui Hades.

Caracterul argumentelor aduse. Urmările morale

– O, Socrate! zise Cebes, cel puțin eu n-am nimic să-ți întâmpin și nu pot să nu dau crezare argumentelor. Dacă totuși Simmias sau vreun altul au ceva de zis, ar face bine să nu tacă. Nu știu pentru ce alt prilej mai bun decât cel de-acum ar amâna cineva o discuție în care ar vrea fie să grăiască ceva, fie numai să asculte asupra unor astfel de chestiuni.

– Nici eu, zise atunci Simmias, nici eu n-aș avea cum să nu mă încred în cele rostite, cel puțin așa cum rezultă din ce s-a spus. Față însă de greutatea problemei ce este în discuție și nepunând mult preț pe slăbiciunea firii omenești, mă văd silit să
b păstrez, fie și numai pentru mine însumi, o oarecare neîncredere asupra celor vorbite.

– O, Simmias, zise Socrate, nu-i vorba numai de cele ce spui, dar tu ai dreptate chiar în privința primelor temeiuri care, oricât v-au părut vrednice de crezare, trebuie și ele cercetate mai lămurit; și numai după ce le veți fi analizat îndeajuns, abia atunci cred că veți da urmare rațiunii, pe cât este cu putință să-i urmeze omul. Doar dacă acest lucru va fi limpezit, veți putea opri cercetarea voastră.

– Adevăr grăiești, zise Cebes.

Mitul. Soarta sufletului după moarte

– Dar, reluă Socrate, mai este un lucru, prieteni, pe care ar fi
c drept să-l adâncim. Dacă sufletul este nemuritor, are nevoie de pregătire nu numai pentru răstimpul acesta, pe care-l numim viață, ci pentru vecie; căci gândiți-vă ce grozavă primejdie așteaptă pe cineva dacă nu se îngrijește de el. Într-adevăr, dacă moartea ar fi sfârșitul a tot, în mare câștig ar fi cei păcătoși; moartea i-ar elibera și de corp, și de suflet, și de păcatele lor. Fiindcă însă sufletul este nemuritor, nu găsim alt mijloc de a scăpa de nenorociri, nici altă mântuire pentru suflet decât să-l facem mai bun și cât mai chibzuit cu putință. Sufletul doar nu duce cu sine, în
d lumea lui Hades, nimic altceva decât ce a cultivat și hrănit în el; se zice că acestea îi aduc sau cele mai mari foloase sau cea mai mare nenorocire, chiar din clipa când pătrunde în acel tărâm.

La moartea fiecăruia dintre noi, se zice că un înger păzitor, hărăzit de soartă drept călăuză încă din timpul vieții, îl duce într-un loc unde trebuie să se adune toți morții, spre a fi judecați. De aici apucă spre ținutul lui Hades, în paza aceleiași călăuze care i-a

fost sortită să-l treacă din lumea aceasta în cealaltă. Acolo, fie-
e care şi-ar fi primind răsplata cuvenită, ar mai fi rămânând o vre-
me hotărâtă, şi apoi, după multe şi lungi veacuri, ar fi aduşi din
nou la viaţa de aici, de o altă călăuză. Calea aceasta nu-i cum o
108a descrie Telephos[1], al lui Eschil; în adevăr, acela spune că drumul
ce duce spre tărâmul lui Hades este simplu: mie nu mi se pare
simplu şi nu-i unul singur. Dacă ar fi astfel, n-am avea nevoie
nici de călăuze, căci nimeni nu se poate rătăci când merge pe un
singur drum. Se pare însă că drumul acesta are nenumărate
cărări lăturalnice şi răspântii: deduc lucrul din mărturia sacrifi-
ciilor şi ceremoniilor religioase din lumea aceasta. Sufletul bine
rânduit şi luminat urmează călăuzei cu uşurinţă, căci cunoaşte
soarta ce-i stă în faţă; dar sufletul care pleacă de aici încărcat de
urmele patimilor trupeşti, cum spuneam mai înainte[2], rămâne
vreme îndelungată ca vrăjit de dragostea pentru corp şi pentru
b lumea ce cade sub simţuri; numai după ce s-a împotrivit din răs-
puteri şi cu multă suferinţă, este târât în sfârşit de către îngerul
păzitor ce i s-a orânduit. Apoi ajunge în acelaşi loc cu celelalte;
dacă sunt vreunele necurate sau dacă sunt întinate de omoruri şi
alte asemenea nelegiuiri, toate celelalte suflete fug şi se feresc
de ele; şi acestea nu găsesc nici măcar tovarăşe sau călăuze care
să vrea să le însoţească, ci singuratice rătăcesc în lipsă de toate,
până ce, scurgându-se vremea hotărâtă, sunt duse cu sila în locul
c ce le e sortit. Dimpotrivă, sufletul ce a străbătut viaţa aceasta în
curăţie şi cumpătare are dincolo tovarăşi de drum şi călăuze pe
înşişi zei, locuind de asemenea în ţinutul care se potriveşte fie-
căruia.

Pământul are într-adevăr multe şi minunate meleaguri; dar nici felul nici mărimea lui nu sunt aşa cum ni le înfăţişează cei ce vorbesc de obicei despre el; de asta m-a încredinţat şi pe mine cineva.

Atunci Simmias:

d – Cum o fi asta, Socrate? Căci şi eu am auzit multe despre pă-
mânt, însă nu în felul cum ai fost tu încredinţat; de aceea te-aş
asculta cu plăcere.

---

1 *Telephos* este titlul unei tragedii pierdute a lui Eschil.
2 Vezi 81 e şi 68 c.

– Bine, Simmias, nu cred că am nevoie de arta lui Glaucos[1] pentru a-ți descrie asta; dar ce-mi pare mai presus de arta lui Glaucos este să dovedesc că acestea sunt adevărate. Poate că o astfel de încercare întrece puterile mele; de altă parte, chiar dac-aș fi în stare, eu cred, Simmias, că viața ce mi-a rămas nu-mi va fi de ajuns pentru o discuție atât de întinsă. Mă voi mărgini deci să
e vorbesc de înfățișarea pământului și a diferitelor lui ținuturi, căci despre asta nimic nu mă împiedică să spun ce cred.

– Și atâta ne e de ajuns, zise Simmias.

– Mai întâi sunt încredințat, începu Socrate, că dacă pământul este rotund și așezat în centrul bolții cerești, n-are nevoie,
109a spre a nu cădea, nici de aer, nici de alt sprijin de acest fel; el poate fi susținut îndeajuns de însuși cerul care-l înconjură din toate părțile în chip egal, și prin chiar echilibrul său. Căci orice lucru în stare de echilibru, în mijlocul a ceva omogen, nu se înclină nici într-o parte nici într-alta, ci rămâne pe loc, nemișcat. Acesta este, zise Socrate, primul fapt de care sunt încredințat.

– Și pe drept cuvânt, răspunse Simmias.

– Mai departe, sunt încredințat că pământul este foarte mare, că noi locuim o mică parte din el, ce se întinde de la Phasis până la coloanele heracleene, răspândiți în jurul mării întocmai ca
b nişte furnici sau broaşte pe lângă un lac; sunt de asemeni şi pe aiurea mulți oameni, care locuiesc în multe alte ținuturi ca acesta. În adevăr, pe fața pământului întâlnești peste tot nenumărate scobituri, felurite ca înfățișare și mărime; în ele s-au scurs apa și
c ceturile și aerul. Dar pământul stă curat, în curățenia cerului în care sunt și stelele și pe care cea mai mare parte dintre cei ce se ocupă cu astronomia îl numesc eter. Tot ce curge din aceste înalte ținuturi coboară în scobiturile pământului. Cufundați fără să știm în aceste scobituri, noi credem că locuim pe fața de sus a pământului, asemenea unuia care, locuind pe fundul unei mări, ar socoti că locuiește la suprafața ei; privind prin apă soarele și stelele, el ar lua marea drept cer. Încetineala și slăbiciunea pu-
d terilor lui îl opresc pentru totdeauna s-ajungă la fața mării; și cum de acolo niciodată nu poate nici să iasă, nici să privească afară din apă, spre locurile ocupate de noi, el nu și-a putut da

---

1 Glaucos era un turnător în bronz; aici este un proverb, al cărui înțeles poate corespunde cu "doar nu e nevoie de mult meșteșug".

seama niciodată cu cât sunt aceste locuri mai curate și mai frumoase decât acelea pe care le locuiește el; de asemenea, nici n-a putut afla ceva de la unul care să le fi văzut. În aceeași suferință ne găsim și noi. Adânciți în fundul unei scobituri a pământului, noi credem că locuim la suprafața lui: luăm aerul drept cer și credem că acesta-i cerul pe care-l străbat astrele. Nefericirea noastră vine din aceleași cauze: slăbiciunea și încetineala ne împ e iedică să ne ridicăm până la marginea de sus a aerului. Dac-ar ajunge cineva deasupra acestuia, dacă înaripându-se s-ar ridica în zbor până acolo, îndată ce ar scoate capul deasupra ar vedea tot ce se petrece pe acel tărâm, întocmai ca peștii care se ridică până la suprafața mării și văd ce se-ntâmplă în aerul nostru. Dacă pe lângă acestea ar mai avea cineva și o natură capabilă să înfrunte contemplarea, ar recunoaște că acelea sunt adevăratul cer, 110a lumina cea adevărată și adevăratul pământ. Pământul de aici, stâncile și întregul tărâm de aci se tot mistuie și se sfarmă, întocmai cum pe cele de sub mare le rod sărurile; de aceea nici nu vedem născându-se în mare vreo viețuitoare vrednică de pomenit, și, ca să spun cu un cuvânt, nimic desăvârșit nu este într-însa; numai scorburi, numai nisipuri, iar pe unde se vede pământ, nămol nesfârșit și smârcuri; marea în sine nu cuprinde nimic de comparat cu frumusețile lumii de aici, de la noi. Dar la rândul lor cele din ținutul de sus, cât de mult se deosebesc față de cele de la noi! b Căci dacă ar fi să vă povestesc și un mit frumos, merită să asculți, Simmias, cum cată să fie cele de pe tărâmul acela, așezate dedesubtul cerului.

– Cu plăcere am dori, Socrate, să ascultăm această povestire, zise Simmias.

– Se spune mai întâi de toate, prietene, începu Socrate, că, dac-ar fi cu putință să privești tărâmul acesta din înălțime, ni s-ar înfățișa ca mingile cu douăsprezece fâșii de diferite culori; astfel împestrițat, pământul acela este acoperit de culori, față de care cele întrebuințate de pictorii noștri nu dau decât o palidă c mărturie. În adevăr, privelișteа coloritului ce acoperă pământul întreg este acolo cu mult mai strălucitoare și mai curată decât a culorilor noastre. Una-i ca purpura, o minune de frumoasă; alta aurie, alta de-o albeață mai strălucitoare decât ghipsul ori zăpada; și tot așa cu celelalte culori, toate mai frumoase și mai numeroase decât cele pe care le-am văzut noi aici. Chiar scorburile acelui pământ, deși pline cu apă și aer, au o anumită strălucire

d de culori în mijlocul varietății celorlalte, astfel încât înfățișarea continuă și unitară este totdeodată variată. Pe un pământ așa de încântător toate sunt, ca și el, desăvârșite: plantele, copacii, florile, fructele; chiar munții și pietrele se arată desăvârșite în aceeași măsură: lucii, străvezii și de un bogat colorit, căci pietrele prețioase care la noi sunt atât de iubite, ca de pildă cornalinele, iaspii, smaraldul și celelalte, sunt doar niște fărâmituri din ace-
e lea. Nu-i acolo nimic care să nu fie așa, ba încă mai frumos decât cele de aici; pricina este că acele pietre stau pururea curate, niciodată nu se strică și nu se macină ca ale noastre, prin umezeală, săruri și îndeosebi prin acele zăcăminte ce se depun aici, și care nu prefac numai pietrele și pământul, dar îmbolnăvesc chiar plantele și viețuitoarele.

Pământul acela mai este înfrumusețat și cu alte podoabe, afa-
111a ră de cele arătate: cu aur, argint și cu toate metalele prețioase, care se văd apărând din pământ și al căror belșug produce pretutindeni o strălucire ce vrăjește ochii fericiților privitori. Pe dânsul trăiesc animale multe și felurite viețuitoare și oameni, dintre care unii locuiesc în mijlocul pământului, alții la marginea aerului – ca noi la marginea mării – alții prin insule care, nefiind așezate departe de continent, sunt înconjurate de aer; ca să spun într-un cuvânt, ceea ce la noi sunt apa și marea, pentru folosința noas-
b tră, acolo este aerul; ce-i aerul la noi este la ei eterul. Anotimpurile sunt atât de potrivite, încât oamenii trăiesc acolo fără boli și cu mult mai îndelung decât noi. Văzul, auzul, cugetarea și celelalte sunt, la ei, cu atât mai presus decât ale noastre cu cât aerul întrece în limpezime apa, cu cât eterul întrece în curăție aerul. Firește, au și dumbrăvi sfinte, au temple ai căror locuitori sunt zei cu adevărat; aceștia li se vădesc prin oracole, profeții și pe calea simțurilor, precum și prin alte împărtășiri între divinități și
c oameni. Ei văd și soarele și luna și stelele, așa cum sunt în realitate. Iar în ce privește fericirea, ea este acolo mai mare în aceeași măsură.

Așa este ființa acelui pământ și a ceea ce ține de el; dar în el, de jur împrejur, mai sunt multe locuri afundate: unele mai adânci și mai deschise decât cele de pe pământul nostru, altele mai adânci și mai puțin deschise decât cele din ținuturile noastre, iar
d altele mai puțin adânci dar mai întinse. Toate aceste ținuturi sunt străbătute pe dedesubt de diferite chipuri de canale, mai înguste sau mai largi, care ies și intră; prin ele curge ca în niște cratere,

de la unele spre altele, mare belşug de apă. Mai sunt sub acel pământ şi nesfârşite ape răspândite în fluvii ce nu seacă niciodată; sunt izvoare de ape calde şi reci, sunt izvoare şi fluvii mari care poartă foc, sunt multe scurgeri de apă nămoloasă: unele ceva mai limpezi, altele tulburi de tot, cum sunt acele râuri de
e nămol din Sicilia, ce curg înaintea lavei şi apoi lava însăşi. Fiecare din acele adânci ţinuturi se umple cu una din diferitele ape, după drumul ce acestea au apucat în clipa când se formează curentul circular: şi toată această masă are o mişcare de sus în jos şi una de jos în sus, ca sub o legănare ivită în sânul pământului.
112a Iar legănarea aceasta se petrece în chipul următor. Cea mai mare dintre căscăturile pământului, ce-l străbate întreg de-a curmezişul, este aceea de care vorbeşte Homer, în versul:

"Foarte departe sub ţărnă-n prăpastia cea mai adâncă"[1],

şi pe care în alte părţi ale operei sale[2], ca şi mulţi alţi poeţi, îl numeşte Tartar. În această deschizătură se aruncă toate fluviile şi toate ies dintr-însa ducând cu sine materii din ţinutul străbătut. Pricina că aceste râuri ies de acolo toate şi se aruncă iarăşi acolo,
b stă în faptul că ele n-au nici fund, nici albie; se avântă şi se învăluresc în sus şi în jos. Aerul şi vântul răspândit în jurul acestor râuri se mişcă la fel: când urcă şi când coboară acele torente, sunt însoţite de aer şi de vânt. Întocmai cum la respiraţie aerul intră şi iese rând pe rând, astfel şi aici el se înalţă şi coboară împreună cu apele, intră sau iese cu ele, stârnind furtuni îngrozitoare şi cumplite. Când apoi aceste ape calde se retrag înspre ţi-
c nutul numit "de jos", ele pătrund prin vinele pământului şi umplu albiile ce întâlnesc, ca revărsările de ape; când iarăşi ies de acolo şi se urcă spre locurile noastre, ele umplu în acelaşi chip fluviile care sunt aici. Odată umplute, acestea se scurg prin albii şi prin pământ, apucă pe toate căile ce le sunt deschise şi alcătuiesc mările, lacurile, fluviile şi izvoarele; după aceea din nou se
d scufundă sub pământ, unele înconjură spaţii mai întinse şi mai numeroase, altele întinderi mai mici şi mai puţine, după care iarăşi se aruncă în Tartar, unele mult mai adânc decât unde se revărsaseră, altele ceva mai puţin. Faţă de locul pe unde au izvorât, unele cad în genune de partea potrivnică, altele de aceeaşi

1 *Iliada*, VIII, 14.
2 V, 481.

parte. Sunt în sfârşit altele care curg numai în cerc. Ele înfăşoară pământul ca nişte şerpi, fie o dată fie de multe ori, după care se varsă în Tartar, în locul cel mai de jos; le este cu putinţă să co-
e boare şi într-o parte şi în cealaltă, până în centru, însă nu mai jos, căci şi un râu şi celălalt, atât într-o parte cât şi în cealaltă, odată ajunse la centru încep să se înalţe.

Sunt aşadar destul de multe, mari şi felurite fluvii; dar într-aceste multe, patru anume sunt mai de seamă. Cel mai mare din ele, cel din marginea cea mai depărtată, înconjură pământul în cerc şi se numeşte Okeanos. În faţa acestuia şi în sens potrivnic lui curge Aheronul; el străbate ţinuturi deşerte şi, afundându-se sub pământ, ajunge până în lacul Aherusiad. Pe ţărmurile aces-
113a tui lac se adună sufletele celor morţi şi, după ce stau acolo, unele mai mulţi ani, altele mai puţini, cum le este hărăzit, sunt din nou trimise pe pământ ca să însufleţească alte rânduri de vieţuitoare.

Al treilea fluviu curge între Okeanos şi Aheron; el se varsă, aproape de locul unde izvorăşte, într-un ţinut întins şi încins de un foc puternic, face cu apele sale un lac mai întins decât marea de la noi, iar în lac fierbe în clocote apă cu nămol; ieşind de aco-
b lo, curge tulbure şi mocirlos, face cercuri şi târcoale în jurul pământului şi ajunge în partea cea mai depărtată a lacului Aherusiad, fără însă a-şi amesteca apele; după ce sub pământ a făcut câteva ocoluri, se varsă în partea cea mai de jos a Tartarului. Acesta-i fluviul pe care-l numim Pyriphlegethon, foc arzător. Pâraiele sale de flăcări se împroaşcă în orice parte a pământului.

Al patrulea fluviu curge în cealaltă parte; el străbate mai întâi un ţinut înspăimântător şi sălbatic, după câte se zice, ce are o cu-
c loare în întregime azurie şi se numeşte tărâmul stygian; lacul pe care-l face fluviul la vărsare se numeşte Styx. Acest fluviu, revărsându-se în ţinutul stygian, capătă în apele sale puteri nemaipomenite; de aici coboară sub pământ, îl înconjoară, vine în direcţie potrivnică Pyriphlegethonului şi se întâlneşte cu el faţă-n faţă, tocmai în lacul Aherusiad. Nici acesta nu-şi amestecă apele cu nici un alt râu; şi el face ocolul pământului şi apoi se varsă în Tartar pe partea opusă a Pyriphlegethonului. Numele acestui fluviu este, după spusa poeţilor Cocytos.

d Astfel sunt rânduite, după firea lor, acestea; iar când cei morţi ajung în locul unde-l duce pe fiecare îngerul ocrotitor, mai întâi sunt deosebiţi: de o parte cei ce au dus o viaţă cinstită şi cuviosă, de alta ceilalţi. Cei ce vor fi găsiţi că au trăit o viaţă de mij-

loc sunt purtați spre Aheron, îmbarcați pe niște plute, anume hotărâte pentru ei. Pe acestea, ajung până în lacul Aherusiad, unde se și sălășluiesc. Ispășind acolo pedepse după măsura nelegiuirilor ce-au săvârșit, ei se curăță, și apoi sunt dezlegați; pentru faptele lor bune își primește fiecare o răsplată după merit. Dar cei
e ce vor părea cu neputință de lecuit din pricina mărimii păcatelor, de pildă cei ce au săvârșit multe și mari încălcări ale legilor divine, sau multe omoruri nedrepte și nelegiuite, precum și orice alte păcate de acest fel, pe aceștia o soartă cuvenită îi aruncă în Tartar, de unde nu vor mai ieși în veci.

Cei ce vor fi găsiți că au săvârșit greșeli mari dar cu leac, de pildă cei care cuprinși de mânie s-au purtat samavolnic cu tatăl sau cu propria lor mamă și s-au căit foarte, în cursul întregii vieți; de asemeni cei ce au devenit în vreun chip oarecare uci-
114a gași, aceștia neapărat că vor fi aruncați și dânșii în Tartar; dar căzuți acolo, ei rămân răstimpul lor, după care valul îi scoate deasupra, aruncându-i pe ucigași în Cocytos, iar pe cei ce au ridicat mâna împotriva tatălui sau mamei, în Pyriphlegethon. De aici sunt purtați și aduși până în lacul Aherusiad, unde prind să strige și cheamă; unii pe cei ce i-au ucis, alții pe cei ce i-au jignit; după ce-i cheamă, se roagă și se plâng amar, ca să le îngăduie să se
b ridice până în lac, să-i primească și pe dânșii. Dacă-i înduplecă, ies și pun astfel capăt durerilor; dacă nu, sunt duși din nou în Tartar și de acolo iarăși în fluvii și astfel nu încetează de a îndura acestea, până ce vor fi izbutit să fie iertați de cei pe care ei înșiși i-au nedreptățit. Asta-i în adevăr pedeapsa ce li s-a hărăzit de judecători.

Iar cei ce, dimpotrivă, vor fi găsiți că prin faptele vieții lor au
țintit spre sfințenie, după ce părăsesc locurile de pe pământ de
c aici, se simt liberați, ca și cum ar fi scăpați din lanțuri. Ei merg sus, în lăcașuri curate, și se statornicesc ca locuitori ai acelui pământ. Însă în rândul acestora, cei care, prin cugetarea filozofică, s-au curățat în mod desăvârșit, trăiesc fără de trupuri în veșnicie vremea de apoi și ajung până în ținuturi mai desfătătoare decât ale celorlalți; dar nu-i nici ușor să înfățișăm aceste ținuturi și nici vreme nu mai este de ajuns acum. Așadar, Simmias, pentru toate câte ți le-am povestit, suntem datori să facem orice, numai să dobândim virtutea și înțelepciunea în cursul vieții; doar avem frumoasă răsplată și mare ne e nădejdea!

d *Concluzia generală*

A susține însă în mod sigur despre cele ce-am povestit că sunt așa, nu se cade unui om cu gândire cumpănită. Oricum ar fi cele privitoare la suflete și la lăcașurile lor, de vor fi acestea, de vor fi altele de felul lor, de vreme ce sufletul se dovedește a fi nemuritor, așa ceva socotesc că este și potrivit și vrednic de susținut, pentru un gânditor care crede că sufletul este așa. Și e frumoasă cutezanța, în adevăr! Asemenea lucruri mai au și darul să toarne în suflet ca un farmec, iar de aceea am și prelungit atât de mult această povestire. Tocmai pentru aceste motive însă trebuie să fie încrezător, în ce privește propriu-i suflet, omul care, în cursul vieții sale, a lăsat la o parte plăcerile trupești și podoabele, cum
e lași niște lucruri ce-ți sunt străine, socotindu-le că duc mai mult la ținta potrivnică. Iar cel ce s-a silit să-și cultive sufletul și să-l împodobească, nu cu străine ci cu propriile sale podoabe: cu cumpătare, dreptate, vitejie, libertate și adevăr, acela așteaptă în
115a liniște călătoria spre lumea lui Hades, ca unul ce stă gata de plecare în orice clipă-l va chema soarta. Așadar voi, zise el, și tu, Simmias, și tu, Cebes, ca și ceilalți, fiecare pe rând veți face această călătorie, după o oarecare vreme. Însă pe mine, iată, m-a și chemat soarta – dacă e să vorbesc ca un actor în tragedie. Acum se apropie ora să mă duc la baie; cred într-adevăr că ar fi mai bine să beau otrava după ce voi face baie, ca să nu mai dau de lucru femeilor, să-mi spele trupul neînsuflețit.

Să aveți grijă de voi înșivă!

Și după ce Socrate vorbi acestea, Criton îi spuse:

b – Fie, Socrate, dar ce îndemnuri ne mai dai, mie și cestorlalți, cu privire la copiii tăi, ori la vreun alt lucru, pe care l-am face din toată inima, de dragul tău.

– Necontenita mea povață, zise el, o, Criton, și nimic nou pe deasupra; să aveți grijă fiecare de voi-înșivă; atunci orice veți face va fi și spre folosul meu, și alor mei, și al vostru înșivă, chiar dacă nu veți făgădui nimic acum. Dimpotrivă, dacă nu vă veți îngriji de voi înșivă și nu veți vrea să duceți viața voastră neclintit după învățăturile pe care vi le-am dat și acum și altădată, nimic de seamă nu veți săvârși, oricât de multe mi-ați făgădui în aceste clipe, oricât zel mi-ați arăta.

c – Din tot sufletul ne vom strădui, zise Criton, să ne îndrumăm viața după aceste învățături. Dar în ce chip să te înmormântăm?

– Cum veți vrea, răspunse Socrate, dacă mă veți avea și nu vă voi scăpa din mâini! – Și în același timp, privind spre noi cu un surâs blând, ne zise:

– Prieteni, nu reușesc să conving pe acest Criton că eu sunt Socratele, care vorbesc acum cu voi și care-mi desfășor în ordine argumentele, unul câte unul; el socoate că eu sunt acela pe care-l va vedea mort peste câteva clipe; de aceea mă și întreabă cum să mă-ngroape. Și toată lunga mea vorbire de pân-acum, că,
d după ce voi bea otrava, nu voi mai fi cu voi, ci departe, că voi merge să trăiesc ceva din mângâierile celor fericiți, aceste lucruri mi se pare că în zadar le-am spus pentru dânsul; în ce-l privește, eu am vorbit numai ca să vă consolez, pe voi și pe mine însumi. Fiți dar voi chezășie și pentru mine, față de Criton, dar o chezășie contrară celei date de el față de judecători; căci el a fost acolo chezaș pentru mine că am să rămân aci, pe când voi să-mi fiți acum chezași, că n-am să rămân, ci mă voi depărta, în clipa când îmi voi da suflarea din urmă. Poate în acest chip Cri-
e ton ar îndura lucrul mai ușor; și, văzându-mi trupul cum arde, sau cum e aruncat în groapă, nu se va mâhni așa de tare, ca și cum aș îndura cine știe ce chinuri grozave; și poate nu va spune mereu la înmormântare că pe Socrate-l așază, pe Socrate-l scoate, pe Socrate-l îngroapă! Căci să iei bine aminte, prea bunule Criton, că, dacă nu vorbești corect, faci nu numai o greșeală în sine, dar păcătuiești și împotriva sufletelor. Trebuie să spui deci cu toată hotărârea că înmormântezi *trupul* meu. Și să-l îngropi
116a cum îți va plăcea, sau după datina care ți se va părea mai bună.

Epilog. Ultimele clipe ale lui Socrate

Zicând și acestea se sculă și merse într-o încăpere să facă baie. Criton se duse cu dânsul, iar nouă ne spuse să-l așteptăm acolo. Rămaserăm deci și discutarăm între noi despre cele vorbite, cugetând din nou asupra lor; și iarăși reveneam asupra marii nenorociri ce avea să ne lovească, socotind că ne vom trece cu-adevărat restul vieții lipsiți de părinte, ca niște orfani. După ce făcu baie, îi fură aduși lângă el copiii (avea doi micuți[1] și unul
b mare[2]); și veniră acolo și femeile din familie. El, după ce stătu

1 Sofronisc și Menexene.
2 Lamprocle.

puțin de vorbă cu dânsele în fața lui Criton și le spuse ultimele dorințe, povățui atât pe femei cât și pe copii să plece, iar dânsul veni către noi.

Și era acum aproape să asfințească soarele, căci vreme lungă se scursese între acestea. Îmbăiat fiind, veni și se așeză pe pat. Multe n-a vorbit după asta, căci apăru slujitorul celor unsprezece care, oprindu-se lângă dânsul, îi zise.

c – O, Socrate, pe tine nu te voi ține de rău, cum țin pe alții. În adevăr alții, când eu din porunca stăpânilor vin să le vestesc că trebuie să bea otravă, se supără pe mine și mă blestemă. Pe tine însă și în alte împrejurări de când ești aici te-am cunoscut drept cel mai ales, cel mai blând și cel mai cumsecade bărbat din câți au venit vreodată aici; fără-ndoială că și acum pot fi sigur că nu pe mine ești supărat (doar tu cunoști pe răspunzători) ci pe aceia. Așadar acum, când știi cu ce veste-am venit, cu bine! îți zic, și încearcă să înduri cât mai ușor soarta.

d Iar ochii lui, o dată cu aceste cuvinte, se umplură de lacrimi, și se întoarse de la el, dându-se la o parte.

Socrate, ridicând privirile către dânsul:

– Și eu îți zic: cu bine! îi răspunse; voi împlini cele poruncite. Apoi, întorcându-se către noi:

– Ce fire aleasă, urmă el, are omul acesta! De când sunt aici, nu o dată a venit și a stat de vorbă cu mine; a fost cel mai de treabă dintre oameni. Și iată cu câtă mărinimie mă plânge! Acum însă, Criton, haide să ne supunem lui; să-mi aducă cineva otrava dacă este pisată; dacă nu, s-o pregătească omul.

Iar Criton:

e – Eu cred, Socrate, că soarele este pe munți și că n-a asfințit încă. Și mai știu totodată că alții beau otrava cu multă-ntârziere după ce li s-aduce vestea; că-n vremea asta mănâncă și beau bine, stând împreună cu cei ce le sunt dragi. Nu te grăbi deci, că este încă vreme.

Și Socrate îi zise:

– Oamenii despre care îmi vorbești e firesc să facă acestea. Procedând așa, ei se socotesc câștigați cu ceva. Eu însă, tot pe drept cuvânt, nu voi face la fel. Căci nu mă cred întru nimic câș-
117a tigat dacă voi lua otrava câteva clipe mai târziu, afară doar că mă voi face de râs față de mine însumi, arătându-mă atât de iubitor de viață încât vreau s-o cruț chiar când nu mai mi-e dată. De aceea haide, repetă el, ascultă-mă și nu mai zăbovi degeaba.

Şi Criton îl ascultă. Făcu semn unui slujitor care şedea-n picioare în preajma lor. Slujitorul se duse şi, după ce trecu oarecare timp, se întoarse cu cel ce avea să-i dea otrava; o aducea pisată într-o cupă. Socrate, privind către aducător, zise:

– Bine, preabunule, dar ce trebuie să fac acum? Tu trebuie să ştii asta.

b – Nimic altceva, zise omul, decât s-o bei şi apoi să te plimbi, până ţi se va lăsa în picioare o greutate; atunci să te culci în pat. Astfel va lucra ea singură.

Şi îndată îi întinse lui Socrate cupa. Iar el o luă cu multă linişte, Echecrates, fără să şovăie, fără să se schimbe nici la culoare, nici la chip; ci, privind ca de obicei cu ochii săi mari şi pătrunzători spre om, zise:

– Spune-mi, este voie să fac o mică libaţie cu această băutură, sau nu?

– Socrate, răspunse slujitorul, noi pisăm numai cât credem că-i măsura să se bea o dată.

– Înţeleg, zise Socrate, dar atunci ne e îngăduit măcar să facem

c o rugăciune către zei; chiar trebuie s-o facem, spre a ne hărăzi o fericită călătorie de aci într-acolo. Eu am să mă rog pentru aceasta şi fie ca ei să mi-o împlinească. – Şi zicând acestea, se opri o clipă. Apoi bău tot paharul, în cea mai mare linişte şi voie bună.

Până atunci cei mai mulţi dintre noi izbutiseră să-şi ţină plânsul, dar când îl văzurăm bând otrava şi după ce a băut-o, nu ne-am mai putut stăpâni. Mie, cu toată silinţa de a mă stăpâni, lacrimile îmi curgeau şiroaie; aşa că mi-am ascuns faţa şi-am plâns singur, m-am

d plâns pe mine însumi. Doar nu pe dânsul îl plângeam, ci propria-mi soartă, gândind cum aveam să fiu lipsit de un astfel de prieten. Criton, care încă dinaintea mea nu-şi putuse ţine lacrimile, se dăduse la o parte. Iar Apollodor, care nu contenise nici el din plâns toată vremea de mai înainte, plângea acum cu hohote şi gemea aşa de adânc, că nu era nimeni dintre cei de faţă căruia să nu i se rupă inima de durere. Numai Socrate sta liniştit.

– Ce lucruri sunt astea, zise el, bunii mei prieteni? Doar tocmai de aceea am depărtat de aici femeile, ca să nu scoată asemenea note discordante. Şi-am auzit că omul, când îşi dă sfârşitul, se cuvine să fie însoţit de vorbe bune. Păstraţi-vă deci liniştea şi stăpâniţi-vă.

e Noi, auzind acestea, ne simțirăm rușinați și ne sileam să ne înăbușim plânsul. El însă, după ce se plimbă puțin de jur împrejurul încăperii, ne spuse că simte o greutate în picioare și se întinse în pat, pe spate, cum îl învățase omul. Între timp, apropiindu-se de el cel ce-i dăduse otrava, îi pipăia din vreme în vreme tălpile și picioarele, și i le cerceta; la sfârșit, îi strânse un picior cât putu și-l întrebă dacă simte.

Socrate răspunse că nu. Apoi îi strânse pulpele. Tot astfel, pi-
118a păindu-l din ce în ce mai sus, ne arăta cum se răcește trupul și cum înțepenește. Apoi, cu mâna pe dânsul, ne spuse că, atunci când răceala avea să înainteze până-n dreptul inimii, Socrate va fi plecat dintre noi.

Și acum aproape întreg pântecele i se răcise. Socrate se descoperi, căci fusese acoperit[1], și zise lucrul cel din urmă:

– O, Criton, lui Asclepios[2] îi suntem datori un cocoș[3]. Să i-l dați, să nu uitați...

– O vom face, răspunse Criton, dar vezi dacă n-ai să ne mai spui ceva. – La această întrebare, Socrate nu mai răspunse și, după câteva clipe, se cutremură. Omul atunci îl descoperi. Ochii îi erau înțepeniți. Criton, cum îl văzu, îi închise gura și ochii.

Acesta a fost, Echecrates, sfârșitul prietenului nostru, omul de bună seamă cel mai cumsecade, cel mai înțelept și cel mai drept din câți am cunoscut vreodată.

---

1 Potrivit obiceiului, se acoperea capul celui ce intra în agonie.

2 Zeul medicinei.

3 De ce un cocoș și nu alt animal de jertfă? După unii, cocoșul era jertfa ce s-aducea obișnuit lui Asclepios; după alții, aici ar fi o ultimă ironie socratică; după alții, în sfârșit cocoșul este prin cântecele sale un simbol al speranței. Cum se vede, o explicație peremptorie lipsește.

CUPRINS

Prefaţă / I
Diogenes Laertios
(despre vieţile şi doctrinele filozofilor): *Platon* / IX

Apărarea lui Socrate / 5
Criton (sau despre datorie) / 39
Charmides (sau despre înţelepciune) / 57
Banchetul (sau despre dragoste) / 87
Phaidon (sau despre suflet) / 153

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITARA LIBRARY

BIBLIOTECA IDEEA MONDERO

Au apărut:

1. Homer - *Odiseea*
2. Flaubert - *Madame Bovary*
3. Stendhal - *Roşu şi negru*
4. La Fontaine - *Fabule*
5. *** - *Epopeea lui Ghilgameş*
6. Jack London - *Colţ Alb*
7. Daniel Defoe - *Robinson Crusoe*
8. Longos - *Daphnis şi Chloe*
9. H. de Balzac - *Moş Goriot*
10. Niccolò Machiavelli - *Principele*
11. Guy de Maupassant - *Bel-Ami*
12. N.V.Gogol - *Suflete moarte*
13. Eschil, Sofocle, Euripide - *Teatru antic*
14. Voltaire - *Zadig, Candid, Naivul*
15. Blaise Pascal - *Scrisori provinciale*
16. A.S.Puşkin - *Fata căpitanului. Dama de pică*
17. Charles Dickens - *Marile speranţe*
18. William Shakespeare - *Teatru*
19. Calidasa - *Sacontala*
20. Homer - *Iliada*
21. Choderlos de Laclos - *Legăturile primejdioase*
22. M. I. Lermontov - *Un erou al timpului nostru*
23. René Descartes - *Discurs asupra metodei*
24. Plaut, Terenţiu, Seneca - *Teatru latin*
25. Emily Brontë - *La răscruce de vânturi*
26. W. Shakespeare - *Romeo şi Julieta*
27. J. W. Goethe - *Suferinţele tânărului Werther*
28. Ovidiu - *Scrisori din exil (Tristele şi ponticele)*
29. J.J.Rousseau - *Contractul social*
30. Vergiliu - *Eneida*

C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
47.000 lei

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA IDEALA MONDERO

CAPODOPERE ALE LITERATURII UNIVERSALE

Platon

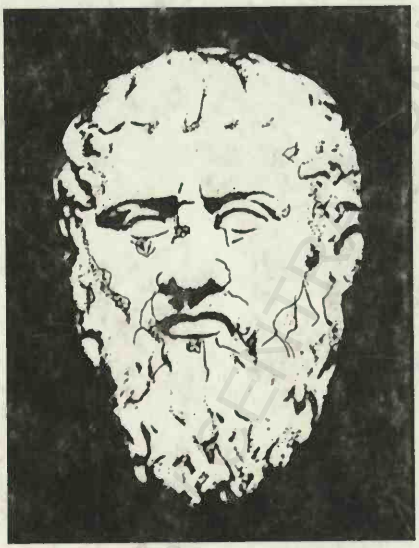

(427 î.e.n.–347 î.e.n.)

„...iată cartea libertății cu supunere, *Banchetul.* Nici o altă carte de filozofie nu e mai nefilozofică în aparență; nici o viziune morală n-a fost atât de vie, până la scandal. A trebuit tot prestigiul lui Platon ca o asemenea carte să nu fie pusă la index și scoasă din mâinile tineretului."

C. Noica

Filozof grec, unul dintre cei mai mari gânditori ai lumii antice, discipol al lui Socrate, Platon a întemeiat la Atena școala filozofică numită *Academia* și a scris numeroase *dialoguri* considerate capodopere ale prozei clasice grecești.

EDITURA MONDERO

ISBN 973-9349-32-3

ARCCA Cont 2511.1-4098.1/ROL, BCR Filiala sector 1, București